

# E U S K E R A

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak  
Trabajos y actas de la Real Academia de la Lengua Vasca  
Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque



## EUSKALTZAINDIA

REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA  
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

1994, 1  
39. liburukia (2. aldia)  
BILBO

# EUSKALTZAINDIA

Plaza Barria, 15. 48005 Bilbo

Argitalpenen Batzordea / Comisión de Publicaciones:

Burua:	Jean Haritschelhar
Kideak:	Juan Mari Lekuona Endrike Knörr J. A. Arana Martija Patxi Altuna Txomin Peillen Ibon Sarasola
Eragile eta idazkaria:	Ricardo Badiola Uriarte

© Euskaltzaindia

ISSN. 0210-1564

**Euskera**

ISBN. 85479

Legezko Gordailua BI-1.244-58

Fotokonposaketa: Rali. Particular de Costa, 12-14 - 48010 Bilbo

Elkar, E. Koop. grafikagintza. Autonomia, 71 - 48012 Bilbo

**Aldizkari** hau beste agerkariekin trukutzen da. Otoi, idatz Zuzendariari.  
Esta **Revista** admite el intercambio con otras publicaciones. Se ruega dirigirse al Director.

## AURKIBIDEA

### ESPAINIAKO AKADEMIEN ARTEKO ANAITASUNEZKO EKITALDIA

Jean Haritschelhar Duhalde, euskaltzainburua, <i>Hizkuntzaren erabilera zuzena</i> .....	11
Fernando Lázaro Carreter, presidente de la Real Academia Española, <i>75 Aniversario de la Fundación de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia</i> .....	17
Don Marino Dónega, secretario de la Real Academia Galega, <i>75 Aniversario de Euskaltzaindia</i> .....	21
Joaquim Rafel i Fontanals, secretario general del Institut d'Estudis Catalans, miembro numerario de la Secció Filològica, <i>Jornadas sobre la tutela de la lengua</i> .....	23

### I. JAGON JARDUNALDIEN AURKEZPENEAN

Endrike Knörr, <i>Zenbat euskaratik nolako euskarara/del cuánto euskara al qué euskara</i> .....	31
--	----

### BESTE HERRIALDEETAKO ESPERIENTZIA. ERABILERA ZUZENA NOLA ZAINTZEN DEN HAN-HEMEN. LA ACTUACION TUTELAR DE LAS LENGUAS EN SUS AMBITOS CORRESPONDIENTES.

Manuel Regueiro Tenreiro, <i>Potenciación del uso del gallego y protección de la lengua</i> .....	39
---	----

Isidor Marí i Mayans, vicepresidente de la Direcció General Lingüística de la Generalitat de Catalunya, <i>Actuaciones de la Generalitat de Catalunya para garantizar la calidad de la lengua</i> .....	45
Jesús Huguet Pascual, director general de Política Lingüística de la Generalitat Valenciana, <i>Estandard, Administración Pública y la función de calidad de lengua</i> .....	51
Aina Moll, coordinadora de la Campanya de Normalització lingüística de les Illes Balears, <i>La tutela de la lengua en las Islas Baleares</i> .....	63
Glynn Williams, <i>Language standardisation, correctness and society</i> .....	81

#### **EUSKARAREN ERABILERA ZUZENA ADMINISTRAZIOAN**

M. <sup>a</sup> Karmen Garmendia Lasa, Hizkuntza Politikarako idazkari nagusia, <i>Hizkuntzaren erabilera zuzena Autonomi Administrazioan</i> .....	93
Jose M. <sup>a</sup> Rodríguez Ochoa, Nafarroako Hizkuntza Politikarako zuzendari nagusia, <i>Euskararen erabilera zuzena Administrazioan</i> .....	95
Andres M. <sup>a</sup> Urrutia Badiola, <i>Euskeraren erabilera zuzena: ikuspegi juridikoak</i> .....	99
Jose Luis Lizundia Askondo, “Dagianak agindua, jan dezala”. <i>Euskararen erabilera zuzena. Ikuspegi administratiboak</i> .....	121
Patxi Uribarren Leturiaga, <i>Euskararen ibilbidea foru aldundietan</i> .....	129
Marian Lizarralde Olabarria, <i>Zuzenketa normalizaziorako bide</i> ....	143

#### **EUSKARAREN ERABILERA ZUZENA HEZKUNTZAN**

Mikel Zalbide, <i>Eskola-munduan erabiltzen den euskara: egungo egoera eta zenbait hobekuntza-bide</i> .....	153
Joxe Mari Berasategi Zurutuza, <i>Eskolan ikasia bizitzan nola itsatsi</i> .....	189
Ibon Olaziregi Salaberria, <i>Hutsen zuzenketa eskolan</i> .....	215
Andres eta Patxi Iñigo Ariztegi, <i>Euskara hizkuntz eskola ofizialetan</i> .....	221
Xabier Kintana Urutiaga, <i>Euskara U.P.V./Euskal Herriko Unibersitatean: erabilera, zuzentasuna eta kontrola</i> .....	233

## EUSKARAREN ERABILERA ZUZENA KOMUNIKABIDEETAN

Antton Aranburu Bengoetxea, <i>Euskara eta kazetaritza</i> .....	243
Luzien Etxezaharreta Galzagorri, <i>Euskararen erabilpen zuzena Iparraldeko komunikabideetan</i> .....	257
Patxi Petrirena Alzuguren, <i>Euskaldunon Egunkaria</i> -ko euskara arduraduna, <i>Euskararen erabilera zuzena Euskaldunon egunkariaren ikuspegitik: arloz arlo</i> .....	263
Igone Etxebarria Zamalloa, <i>Hizkuntz egokitasuna Euskal Telebis-tako saioetan</i> .....	267

## LEHEN JAGON JARDUNALDIEN ONDORIAK

I. Jagon Jardunaldien ondoriak .....	277
--------------------------------------	-----

## EUSKALTZAINDIAREN AGIRIAK

### BATZAR AGIRIAK

1994.eko urtarrila .....	283
1994.eko otsaila .....	286

### BATZAR-TXOSTENAK

#### ONOMASTIKA

Mikel Gorrotxategi Nieto, secretario de la Comisión de Onomástica, <i>Fruniz/Fruiz</i> .....	295
--	-----

#### ERLJIOA

Joseba Intxausti, <i>Euskarazko biblien historiaz</i> .....	299
---	-----

### BERRIAK

C. Rodriguez, <i>Kostaldeko ekosistemen erakusketa</i> .....	317
Jose Antonio Arana Martija, <i>Kostaldeko ekosistemen erakusketa</i> .....	319
Josepo Terese, <i>Kostaldeko ekosistemen erakusketa</i> .....	321
Josu Aurre Azurmendi, <i>Azken hitzak</i> .....	325
Jose Luis Lizundia jaunari eta M. <sup>a</sup> Pilar Lasarte andereari, <i>Euskaltzaindiak domina eman</i> .....	327

Juan Mari Lekuona, *Prentsa idatziko eta ikusentzuteko komunikabideetako euskara: azken hitzak* ..... 329

**“RESURRECCION MARIA AZKUE” LITERATURA SARIAK**

Manfred Nolte Aramburu, zuzendari orokorra/director general, *Bilbao Bizkaia Kutxak-Euskaltzaindiak “Resurreccion Maria Azkue” sariak banatzean* ..... 335

Juan Luis Goikoetxea Arrieta, *R. M. Azkue sariketako idazlanen argitalpena* ..... 337

Jean Haritschelhar Duhalde, euskaltzainburua, *Bilbao Bizkaia Kutxa-Euskaltzaindia “Resurreccion Maria Azkue” sariak ematean* ..... 343

**ESPAINIAKO AKADEMIEN ARTEKO  
ANAITASUNEZKO EKITALDIA**

*Egoitza, (Bilbo), 1994.02.25*





## HIZKUNTZAREN ERABILERA ZUZENA

### I. Jagon Jardunaldiak

*Egoitza (Bilbo), 1994.02.25*

*Jean Haritschelhar Duhalde,  
euskaltzainburua*

Agintari jaunak,  
Bertze Akademiako zuzendari jaunak,  
Euskaltzainkideak,  
Jaun- Andereak.  
Agur.

Aurten, ospatzen ditugu, alde batetik Euskaltzaindiaren sortzearen 75. urtemuga eta Arantzazuko biltzarraren 25. urteurrena. Bi garai garrantzi haundikoak euskararentzat, lehenak eman diolarik euskarari aspaldian bertze hizkuntzek zeukatena, erakunde edo instituzio bat hizkuntzaren zaintzeko eta bultzatzeko, bigarrenak urratu duelarik euskara batuaren bide luze eta beharrezkoa.

Bere urre-ezteien kariatara gomiatu zituen Euskaltzaindiak Espainiako bertze Akademiak eta kultur erakundeak: Real Academia de la Lengua Española, Institut d'Estudis Catalans, Bartzelonako Omnium Cultural, Real Academia Galega, Valentziako Lo Rat Penat eta Obra Cultural Balear. Egin zen ekitaldia Iruñean 1968ko abenduaren 4ean Nafarroako Foru Aldundian.

25 urteren buruan bergauza nahi dugu egin eta horretarako gomiatu ditugu autonomietako hizkuntza politikarako arduradunak, atzo mintzatu direnak eta ere Real Academia Españolako burua den Fernando Lázaro Carreter jauna, Real Academia Galegako zuzendaria den Domingo García Sabell jauna eta ezin etorritz idazkari den Marino Dónega jauna, eta Institut d'Estudis Catalans-eko sekretari general Joaquim Rafel.

Ongi etorri anai korrena eskaintzen dizuet jaunak, bihotz bihotzetik. Elgarrekilako loturen sendotzeko bilduak gara gaur. Aspaldian ezagutzen dugu elgar. Atxikimendu berak iraun beza luzaz!

\* \* \*

He querido dar la bienvenida a nuestros invitados en la lengua propia del País porque es la lengua del corazón, la lengua en que mejor se puede afirmar el deseo de seguir manteniendo los lazos establecidos desde los tiempos en que nació Euskaltzaindia. Hay que mencionar por ejemplo a don Ramón Menéndez Pidal, autor de importantes trabajos, directa e indirectamente sobre la lengua vasca y miembro de honor de Euskaltzaindia. Es preciso recordar que Azkue y Urkijo fueron miem-



*Ezkerretatik eskubitara:* Joaquim Rafel, Fernando Lázaro Carreter, Jean Haritschelhar, Marino Dónega.

bros numerarios de la Real Academia Española desde 1927. Antonio Tovar, numerario de la misma Academia fue también miembro honorífico de la nuestra en consideración de sus méritos. Otro insigne hijo de

Euskal Herria, don Julio Caro Baroja, es miembro de número de la Real Academia Española y miembro de honor de Euskaltzaindia. Citaré también, y me es imposible olvidarlo, a Luis Michelena que fue miembro correspondiente de la Real Academia Española, y según algunos, estuvo a punto de ser propuesto para miembro de número.

Cómo olvidar, en este rápido repaso, al sabio Joan Corominas, destacado miembro del Institut, a quien debemos un enorme caudal de información y análisis acerca de la lengua vasca. Hubo también otras amistades duraderas, como la que unió a Luis Michelena con el gran gallego Ramón Piñeiro, desde los tiempos de residencia en lugares nada deseables para nadie como la prisión de Ocaña. Dejadme recordar que se han cumplido diez años desde la concesión a Michelena del Premio *Ossian* que antes recibieron en 1978 el mallorquín Francesc Borja Moll, padre de nuestra buena amiga Aina Moll presente ayer y a la que saludo de nuevo, y el Instituto da Lingua Galega en 1982.

Doy, pues la bienvenida más cordial a don Fernando Lázaro Carreter, presidente de la Real Academia Española, a don Marino Dónega, secretario de la Real Academia Galega y a don Joaquim Rafel, secretario general del Institut d'Estudis Catalans, bienvenida cordial en nombre de Euskaltzaindia, con motivo del 75 aniversario de nuestra Academia y del 25 aniversario de la reunión que se celebró en el salón de Actos de la Diputación Foral de Navarra en Pamplona con las mismas Academias y otras entidades culturales con ocasión de las bodas de oro de Euskaltzaindia. Quiero expresaros nuestro agradecimiento por haber aceptado nuestra invitación y haber acudido a esta celebración sencilla y sobre todo cordial.

Han pasado 25 años. Entonces el País Vasco conocía leyes de excepción y, por eso, el acto que acabo de mencionar tuvo que celebrarse en Pamplona. Dos meses antes, entre el 3 y el 5 de octubre, en un Congreso de inolvidable memoria se dieron los primeros pasos del "euskara batua", lengua literaria standar con que soñaron los primeros académicos, particularmente los señores Broussain y Campión.

Han pasado 25 años, y un cuarto de siglo más tarde iqué cambios en el paisaje lingüístico y político de España!

El 26 de febrero de 1976, por decreto, su Majestad el Rey don Juan Carlos, a propuesta del Ministro de Educación y Ciencia y previa deliberación del Consejo de Ministros en su reunión del 20 de febrero de 1976 celebrada en Barcelona, se reconoce a esta Institución que se denominará Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia.

Con la reunión del Consejo de Ministros del 20 de febrero de 1976, es decir, justo tres meses después de la muerte de Franco, se iniciaba para con la lengua vasca una política radicalmente diferente.

De la misma manera el Estatuto de Autonomía del País Vasco en su artículo 6.º, apartado 4.º, establece que “La Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia es institución consultiva oficial en lo referente al euskara”.

Asimismo la Ley Foral del Vasconce en su título preliminar, artículo 3.º, apartado 3.º, dice: “La institución consultiva oficial a los efectos del establecimiento de las normas lingüísticas será la Real Academia de la Lengua Vasca a la que los poderes públicos solicitarán cuantos informes o dictámenes consideren necesarios para dar cumplimiento a lo establecido en el apartado anterior”.

Y como Francia, en materia de lenguas, va siempre a la zaga, quiero subrayar sin embargo que el Consejo General de los Pirineos Atlánticos recibió a la Academia en Pau en 30 de julio de 1993 y que nos acogió en su nombre su presidente François Bayrou, Ministro de Educación Nacional en Francia. ¡Primeros pinitos!

\* \* \*

A partir del artículo 3.º de la Constitución Española, del artículo 6.º, apartado 1.º de la Ley Orgánica del Estatuto de Autonomía para el País Vasco, del artículo 9.º, apartado 2.º de la Ley Orgánica de reintegración y mejoramiento del régimen foral de Navarra, el euskara es lengua oficial en la Comunidad Autónoma Vasca y parte de Navarra.

Eso supone un cambio total, el nacimiento de una política nueva a través de una ley básica de normalización del uso del euskara —lo mismo pasa con el catalán y el gallego— en que se contemplan los derechos de los ciudadanos y los deberes de los poderes públicos en materia lingüística.

Con los decretos de aplicación se establecen direcciones de política lingüística, se introduce el euskara en la administración pública, en todos los niveles educativos —ya habían empezado las ikastolas—, en los medios de comunicación social con la creación de Euskal Telebista, Euskadi Irratia, prensa diversa hasta el diario *Euskaldunon Egunkaria*.

Todo esto es fruto de la legalización de la lengua y el ciudadano francés que soy puede observar con mucha admiración y no menos envidia el resultado de esta oficialización y las consecuencias que tiene.

Sin embargo hay que moderar el optimismo. No todo se presenta como planicie fácil de recorrer sino como camino, y parodiando a La Fontaine, “montant, sablonneux, malaisé”, lleno de dificultades, obstáculos de toda clase para el desarrollo normal y social de la lengua propia. La ley viene a ser verdadera ley cuando se cumple y es, no sólo el derecho sino el deber de cada ciudadano de cumplir con la ley. El porvenir del euskara está en sus manos.

Con sus dos Secciones, la de Investigación y la de Tutela, Euskaltzaindia trabaja en pro del euskara y no puede prescindir de la segunda pues es evidente que ha de estar atenta para defender los derechos de la lengua y para velar también por su correcto uso. Precisamente en estas jornadas la calidad de la lengua será objeto de discusión primero con la valiosa aportación de la experiencia de otras lenguas, después con el análisis del problema en diferentes ámbitos de la sociedad. No puedo ocultar que para Euskaltzaindia es objeto de la mayor preocupación, casi diría de obsesión, el empleo digno del euskara y cualquier esfuerzo será poco para conseguirlo.

Las fronteras de los estados van deshaciéndose poquito a poco, demasiado lentamente a mi parecer, y en esta Europa nueva que lingüísticamente tiene que ser plural, el desarrollo de lenguas como el catalán, el gallego y el euskara puede y debe hacerse no en términos de lucha de lenguas sino con la mayor tolerancia.

Viendo el desarrollo actual de la enseñanza en todos los países, la movilidad de la gente y de los trabajadores el quedarse con el conocimiento de una sola lengua es un handicap, una desventaja muy grande. En cambio el conocimiento de dos o varias lenguas es una riqueza. Nadie puede rechazar las lenguas de gran cultura, la de Cervantes, de Molière, de Camoens, de Dante, de Shakespeare o de Schiller, por hablar únicamente de las de la Europa occidental. Pero nadie tiene el derecho de menospreciar nuestras lenguas propias, ni desde dentro, ni desde fuera.

El habitante del País Vasco tendrá necesariamente que ser plurilingüe. Lo que deseo es que sepa:

- El euskara porque es su lengua propia.
- El español y el francés por ser las lenguas que le rodean.
- El inglés que tiende a ser lengua internacional.

Esta es, a mi parecer, la jerarquía deseable. El ideal es abrirse hacia los demás sin perder la raíz profunda de su ser que es la lengua propia de su tierra. ¡Ojalá todos tengan la tolerancia que tenemos hacia las de-

más lenguas! Esto es mi sueño de siempre, un sueño que puede ser realidad en una Europa, no de los denominados Etat-nation sino de las naciones en el sentido primero de la palabra, una Europa de la tolerancia lingüística en que cada lengua pueda desarrollarse plenamente.

Tolerancia y respeto entre las lenguas para que se cumpla lo que dijo Salvador Espriu con unos versos inimitables:

“Diversos són els homes i diverses les parles,  
i han convingut molt noms a un sol amor.”

Eskerrik asko.

## 75 ANIVERSARIO DE LA FUNDACION DE LA REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA/EUSKALTZAINDIA

*Bilbao, 25 de febrero de 1994*

*Fernando Lázaro Carreter,  
presidente de la Real Academia Española*

Traigo la felicitación de la Real Academia Española a la Real Academia de la Lengua Vasca al cumplir ésta el setenta y cinco aniversario de su fundación. Y lo hago con la cordialidad a que me obligan el deber y el placer de interpretar los sentimientos de amistad y los deseos de eficacia y ventura que expresaron mis compañeros de Academia al confiarme esta misión.

Son viejas, señores Académicos, las relaciones que unen a nuestras respectivas instituciones, pues se remontan al momento mismo de fundarse la vasca. Creada ésta, tuvo entre sus primeras misiones la de regular su propia organización, y, con el fin de estudiar la que poseía la Corporación de Madrid, su presidente don Resurrección María de Azkue viajó a la corte, donde su ya viejo amigo don Ramón Menéndez Pidal le informó de cuanto podía interesarle. Imagino, aunque lo ignoro, que algunas consecuencias de aquella inicial relación habrán estado vigentes o estarán aún en la Corporación vasca, constituyendo un nexo visible de hermanamiento. Azkue evocaba con mucho afecto aquel viaje suyo.

La vinculación de Azkue a la Academia Española fue comprensiblemente más fuerte a raíz de haber sido nombrado miembro numerario de ella en 1927. Todos ustedes conocen la historia. La Dictadura de Primo de Rivera había promulgado unos meses antes, firmado por el ministro Callejo un decreto por el cual creaba ocho plazas de Académicos que, según reza, se hubieran “distinguido notablemente en el conocimiento o cultivo de las lenguas españolas distintas de la castellana” Dos de tales vacantes se adjudicaban a la lengua vasca.

El decreto, cualquiera que fuera su intención, era un ejemplo notable de voluntarismo. Creaba tres secciones en la Academia Española,

allí denominadas “de la lengua catalana y sus variedades valenciana y mallorquina; de la lengua gallega y de la lengua vascuence” y las compondrían los dos Académicos de tales lenguas, más otros dos designados por el Director y bajo su presidencia. Sus respectivas funciones serían las mismas que el artículo 1.º de los Estatutos de la Española atribuyen a esta respecto del castellano. Esto es, disponían aquellos Estatutos, velar por la pureza y propiedad de la lengua, y, por supuesto, elaborar y publicar la Gramática y el Diccionario, llamémosles así, oficiales.

Tan magno disparate encontró la resistencia de nuestra Academia, que hizo llegar al Poder todas las objeciones que el proyecto suscitaba, tanto en el orden científico como en el material de la ejecución. Como es natural, su oposición resultó vana, pero en enero de 1930, es decir, sólo tres meses de la dimisión del general, tomó el acuerdo de dirigirse al nuevo gobierno explicando que “deseosa la Academia de volver a la normalidad de su constitución”. Pedía que se derogara el decreto de cuatro años antes, el cual se había mostrado totalmente ineficaz. Hacía notar que los territorios tan insuficientemente representados en la Española contaban ya, dice el documento, con “sus Academias y otros organismos culturales, mejor dotados así de personal como de toda clase de medios de trabajo”. Y con los cuales, aseguraba, deseaba mantener permanente colaboración, pues “la centralización de funciones no es en modo alguno conveniente”. Junto con estas solicitudes —todas fueron atendidas por el Gobierno pocos días después— figuraba naturalmente, la de que conservaran su condición de numerarios los Académicos de procedencia regional.

Porque, en efecto, el decreto de Callejo, tan desdichadamente ignorante de la función de las Academias, había tenido la venturosa consecuencia de haber traído a la Española a relevantes estudiosos de las lenguas territoriales, y en concreto, a dos figuras capitales de los estudios de eusquera: don Resurrección María de Azkue, Presidente que lo era de esta Academia, y el inolvidable don Julio de Urquijo, fundador, en 1907, de esa pieza esencial de la cultura autóctona de esta tierra que es la *Revista Internacional de Estudios Vascos*. Ambos habían sido elegidos el 10 de marzo de 1927; a los dos les faltaron cuatro votos, que fueron a parar a otros candidatos, uno de ellos, don Miguel de Unamuno.

La Academia Española se honró contando entre sus miembros con ambos sabios, hasta su muerte, acaecida, como sabemos, en 1950 y 1951, respectivamente. Los evocó en sendas sesiones necrológicas, en nombre de la Corporación con sendas admirables piezas oratorias, don Vicente García de Diego.



Pero con su desaparición no se extinguieron las relaciones entre nuestras respectivas instituciones, mantenidas por Académicos procedentes de este País, numerarios o correspondientes. Por mencionar sólo a uno que ha muerto, y del que me pide el alma que haga sonar su nombre en este acto, citaré a quien fue mi entrañable amigo Luis Michelena, aquella fuente de sabiduría y energía, tan identificado con esta Academia, prematuramente arrebatado a unos estudios que tanto le deben cuando estaba en plena sazón para aumentar enormemente esa deuda.

No querría acabar sin aprovechar la presente oportunidad en que coincidimos representantes cualificados de las cuatro principales lenguas españolas, sin invitar a las Academias en cuyo nombre asistimos a la feliz conmemoración de la vasca, a que pongamos todo el peso de nuestras instituciones y los institutos científicos, todo su prestigio, todo su significado moral, al servicio de un ideal de pacificación de la áspera convivencia que hoy mantienen los idiomas nuestros en algunos lugares. Estoy persuadido de que si en los asuntos de política idiomática, las Academias tuvieran opinión y hasta decisión reconocida por quienes ostentan el poder, los problemas perderían sus aristas más hirientes, porque sabrían acercarlos a una solución de convivencia. Hagamos cuanto esté en nuestras manos para que esta sea posible.

Pero no es ésta la ocasión más apta para tratar de un asunto tan grave. Concluyo reiterando la felicitación de la Real Academia Española a la Real Academia de la Lengua Vasca, y expresando los votos propios y de mis compañeros por la ventura personal de todos ustedes. *Ad multos annos.*



## 75 ANIVERSARIO DE EUSKALTZAINDIA

*Bilbao, 25 de febrero de 1994*

*Don Marino Dónega,  
secretario de la Real Academia Galega*

### **RESEÑA DE LA INTERVENCION DEL REPRESENTANTE DE LA REAL ACADEMIA GALEGA, DON MARINO DONEGA, EN LOS ACTOS DE CONMEMORACION DEL 75 ANIVERSARIO DE EUSKALTZAINDIA**

Hizo uso de la palabra don Marino Dónega, secretario de la Real Academia Galega y, en representación de la misma, agradeció la invitación de Euskaltzaindia, a la que felicitó en la celebración de sus *bodas de platino*. A continuación, saludó muy cordialmente a los representantes de la Real Academia Española de la Lengua, don Fernando Lázaro Carreter y del Institut d'Estudis Catalans, don Joaquim Rafell.

Recordó que el año 1981, su representada, había celebrado también sus *bodas de platino*, después de un accidentado recorrido histórico. Naciera a impulso de los gallegos emigrados en América, especialmente en la Isla de Cuba. El principal promotor fue un obrero litógrafo, Xosé Fontenla Leal, quien a tal efecto movilizó a la intelectualidad emigrada, especialmente al gran poeta Manuel Curros Enríquez, creando al mismo tiempo una denominada Asociación Iniciadora y Protectora de la Academia, con domicilio en La Habana. Constituida al fin en Galicia, con domicilio en La Coruña, es su primer presidente don Manuel Martínez Murguía y secretario don Uxío Carré Aldao. De ascendencia materna vasca, el primero, y paterna catalana, el segundo.

Era el principal objetivo de la Academia impulsar las humanidades y las ciencias, en realidad gallega, en tiempos en los que la Universidad de Santiago, única entonces existente en Galicia, no les prestaba la menor atención.

Pues bien, con escasez de medios materiales, suplida con el entusiasmo de sus miembros, la Real Academia Galega fue cumpliendo sus

fines estatutarios. Pero cuando alcanza treinta años de existencia, atraviesa una gravísima crisis por causas externas a ella. Se intentó su disolución, primero, y, más tarde, salvada de tan drástica medida, se pretendió el expurgo de la Biblioteca y Archivos corporativos. Vencidas milagrosamente ambas amenazas, aún se hizo presente otra consistente en la destitución de quien la presidía en aquella ocasión, don Manuel Casas. Pero pudo salvarse aportando una certificación de matrimonio canónico en la que aparecía la firma, autorizándola, del entonces obispo de Madrid-Alcalá, Patriarca de las Indias Orientales... y Académico de Honor, don Leopoldo Eijo Garay. Un patronímico seguido de dos gentilicios, gallego uno y vasco el otro.

Por todo ello, hubo que pagar un último precio. Durante algún tiempo la Academia permaneció en el más absoluto silencio. Hasta que, transcurrido, y aprovechando ciertas vacilaciones externas, la Academia fue rompiendo tímidamente su mutismo para iniciar una nueva etapa de susurros, cada vez más audibles. Se fueron cubriendo las bajas académicas, producidas por los exilios o por causas naturales; se reanudó la publicación de un Boletín trimestral; se constituyó una fiesta literaria con carácter anual, hoy oficialmente institucionalizada; se confeccionaron y aprobaron unas normas ortográficas y otras morfológicas para el estudio y práctica del idioma gallego; y, en definitiva, se creó en el seno corporativo un Seminario de Lexicografía para el continuo estudio de nuestro idioma.

Pues bien, este sucinto recorrido histórico le servía a Dónega —según confesó— para aproximarse al de sus ilustres predecesores en el uso de la palabra, los Presidentes Lázaro Carreter y Jean Haritschelhar, y en el que con toda seguridad abundaría don Joaquín Rafell cuando le llegase su turno. Es decir, en el de insistir en la elevada misión tutelar específica de nuestras respectivas Corporaciones académicas, y en el sostenimiento de un ideal de pacificación en beneficio de nuestra convivencia cultural y humana. Porque, en definitiva —concluyó diciendo el representante de la Real Academia Gallega—, no será muy aventurado afirmar que, si por nacimiento pertenecemos a nuestras respectivas nacionalidades, por la historia seremos españoles y europeos por la cultura.

## JORNADAS SOBRE LA TUTELA DE LA LENGUA

*Bilbao, 25.02.1994*

*Joaquim Rafel i Fontanals,  
secretario general del Institut d'Estudis Catalans,  
miembro numerario de la Secció Filològica*

Señor Presidente, señores académicos, señoras, señores:

El profesor Antoni M. Badia i Margarit, Presidente de la Secció Filològica del Institut d'Estudis Catalans, que debía ocupar este lugar en vez de mi persona, ha tenido una indisposición repentina, lo cual ha obligado a que le substituyera otro miembro de esta corporación. El Presidente del Institut ha tomado las medidas adecuadas para que este lugar no quedara vacío y para poder aportar en este acto la salutación y la felicitación del Institut d'Estudis Catalans hacia Euskaltzaindia con motivo de su 75 aniversario.

En una ocasión como esta, aparte del sentido protocolario que evidentemente tiene este acto, se produce una circunstancia si no totalmente insólita, por lo menos poco habitual: que se reúnan representantes de las distintas Academias de la lengua, de las distintas lenguas que conviven en el Estado. Probablemente esta podría ser una ocasión, no para proponernos una sesión de trabajo —seguramente no se trata del momento adecuado para ello—, sino para reflexionar, aunque sea por encima, a propósito del papel que corresponde hoy en día a una academia, y seguro que abordaríamos un tema de actualidad. Hace un rato, mientras aguardábamos antes del inicio de este acto, un periodista de televisión se dirigía al señor Lázaro Carreter haciéndole precisamente esta pregunta, lo cual es un indicio indudable de que en el pensamiento de la gente de la calle, por decirlo de algún modo, existe por lo menos la duda de que una academia tenga un sentido en la sociedad actual.

No quiero ahora, por supuesto, iniciar un tema de reflexión profunda que nos afecta a todos (creo que no hace falta recordar aquí que la Secció Filològica del Institut d'Estudis Catalans, aunque no se llame “academia”, tiene a todos los efectos la función de academia de la lengua catalana, con un ámbito de acción que se extiende a todas las tie-

rras de lengua y cultura catalanas); pero me atrevo a pensar que la función de las academias en la sociedad actual sí merece una reflexión en un momento u otro y debe ser motivo de análisis. Esta reflexión adquiere quizás un valor más profundo en el caso de la institución que represento, que comparte en mayor o menor grado con la Academia de la Lengua Vasca y con la Academia de la Lengua Gallega el hecho de haber vivido unas circunstancias que le han impedido desarrollar normalmente su actividad propia a lo largo de todos los años de su existencia.

Yo puedo hablar con mayor propiedad del Institut d'Estudis Catalans, porque es obviamente la institución que conozco más a fondo. Como todos ustedes saben, o la mayoría de los presentes, el Institut d'Estudis Catalans, que fue fundado en 1907 —de hecho, por lo que respecta a su función de academia de la lengua, nace en 1911, que es cuando se funda la Sección Filológica—, desarrolló una actividad importante y decisiva para la lengua catalana a partir de 1911 (publicación de las normas ortográficas en 1913, del diccionario ortográfico en 1917 y de la gramática en 1918), pero sufre el primer contratiempo importante durante la dictadura de Primo de Rivera (1923-30), en que le fueron retiradas todas las subvenciones, y ustedes ya saben que la actividad de una institución de esta naturaleza, aparte del valor intrínseco de sus miembros, de su entusiasmo por la lengua y de sus ganas de trabajar, va ligada a las subvenciones que recibe, o, si quieren, a su presupuesto. Durante este período, por lo tanto, se reduce prácticamente a cero la actividad oficial de la institución; fue gracias a la actividad personal de Pompeu Fabra, y a algunas subvenciones privadas, que pudo ser redactado y finalmente publicado en 1932 el *Diccionari General de la Llengua Catalana*, que todavía hoy es el diccionario normativo de la lengua. Con ello culmina esta primera etapa productiva.

Llega la guerra española y, a partir de este momento y durante la larga época de la dictadura franquista, el Institut d'Estudis Catalans lleva una vida de catacumbas, clandestina, que da lugar a una labor simplemente testimonial en la ilegalidad.

No es hasta principio del año 1976, en que un Real Decreto le otorga de nuevo una existencia jurídica, y sobre todo a partir de los años 80, en que se comienzan a conseguir subvenciones de la Administración, que el Institut recobra la vitalidad y la posibilidad de llevar una actividad más o menos normal.

Evidentemente no he venido aquí para hablarles del Institut d'Estudis Catalans, pero he hecho estas consideraciones porque creo que puede establecerse un cierto paralelismo, salvando las obvias diferencias,

con la institución de la cual celebramos ahora el 75 aniversario: Euskaltzaindia. Cuando se producen estas interrupciones, estos paréntesis, cuando la falta de recursos obliga a largos períodos de inactividad, se ve más clara quizás la necesidad de replantear el sentido o el papel de una Academia; entre otras cosas nos encontramos con que el protagonismo de la lengua en la sociedad de los años 80 no es el mismo que el protagonismo de la lengua en los años 30. No digo si es mayor o menor, pero es de distinta naturaleza.

Me consta que, en el caso del euskera, la Academia Vasca ha adoptado unas actitudes parecidas a las que el Institut d'Estudis Catalans ha adoptado para el catalán. Los nuevos estatutos del Institut no dicen meramente que fija la normativa lingüística, sino que es una institución que tiene como finalidad el estudio de la lengua, la fijación de la normativa y el seguimiento de su proceso de normalización. Sobre todo este último concepto era inimaginable unas décadas antes. De hecho, en la práctica, como acaba de recordarnos el señor Presidente de Euskaltzaindia, la Academia de la Lengua Vasca tiene una Sección Tutelar, que de alguna manera viene a recoger esa idea de velar por la difusión de la lengua, de llevar a cabo un seguimiento del proceso de normalización. Precisamente por el hecho de que mi venida aquí ha sido improvisada, estas reflexiones se me ocurren sobre la marcha después de haber oído el discurso que acaba de pronunciar su presidente.

Este protagonismo distinto de la lengua procede básicamente del hecho que esta, en el momento actual, a finales del siglo XX, tiene una función muy destacada en su modalidad oral, y este es un aspecto que a menudo no se tiene suficientemente en cuenta, sobre todo cuando se contempla la lengua desde una perspectiva académica; la modalidad escrita tuvo un protagonismo en toda la primera mitad de este siglo, pero progresivamente va adquiriendo un mayor realce la modalidad oral, que, juntamente con el desarrollo creciente de los medios de comunicación de masas y su progresiva generalización, llega a convertirse incluso en un paradigma para el hablante común. En el límite podríamos decir que el diccionario académico llega a verse substituido de algún modo por la televisión, en el sentido de que llega a ser el modelo práctico o simplemente el modelo que atrae la imitación del hablante corriente.

Todas estas reflexiones creo que cada uno de nosotros se las puede hacer a sí mismo, pero también creo que el ponerlas sobre la mesa y poner de relieve estas coincidencias es oportuno con motivo de este encuentro. Estos temas, en los cuales coincidimos, según se ha puesto de relieve aquí, por lo menos la Academia de la Lengua Vasca i el Institut d'Estudis Catalans, podrían ser el punto de partida para unas posibles reuniones de trabajo en las cuales las academias podrían discutir su actitud frente al fenómeno social de la lengua en estos momentos y el

modo de actuar de ahora en adelante. No quiero decir con ello que en cada una de las lenguas se tenga que actuar del mismo modo, exactamente de la misma manera, porque es obvio que los condicionamientos sociales particulares son distintos para cada una, la historia es distinta, el estado de la normalización es distinto..., pero se trata de un tema de reflexión que me parece aquí oportuno.

Por otra parte, al catalán, como al vasco, le han sido negados hasta hace relativamente pocos años unos espacios sociales de que goza normalmente cualquier lengua no perseguida; por ello, a lo que acabo de decir del protagonismo de la lengua oral, como fenómeno social común no solamente al vasco y al catalán, sino también al español, hay que añadir que los condicionamientos sociopolíticos han sido distintos para unas y otras lenguas: el catalán, como el vasco, tiene añadida la problemática de que su uso normal en la escuela, en los medios de comunicación social escritos y orales y en la Administración es reciente. Este acceso súbito a unos espacios o a unos sectores sociales, los del uso público, que les habían sido negados durante largos años, da lugar, en las lenguas afectadas, a una serie de problemas que requieren soluciones a la vez rápidas y adecuadas; creo sinceramente que en la solución de estos problemas el papel de las Academias, entendido desde una mentalidad digamos moderna, no es nada despreciable, sino que, al contrario, es imprescindible, lo cual no quiere decir que sea exclusivo, ni mucho menos; todos sabemos que se han creado una serie de organismos en los gobiernos autonómicos (Direcciones Generales de Política Lingüística, comisiones y otros órganos administrativos) que velan por la normalidad del uso de la lengua. En estos aspectos tiene que darse una adecuada colaboración en las distintas instancias.

En fin, no voy a alargarme más en estos temas, que por otra parte pienso que son familiares a todos ustedes, pero me ha parecido oportuno aprovechar la ocasión que nos brinda la efeméride que celebramos para destacar la necesidad de divulgar y de introducir en la mentalidad y en la concepción del público, que por lo menos algunas Academias no son aquellas entidades asociadas corrientemente a una tradición anclada en el pasado, sino que son entidades preocupadas por la realidad social de la lengua del momento. Aquí ha quedado patente que en este aspecto hay una coincidencia de actitudes y de criterios entre la Academia de la Lengua Vasca y la Secció Filològica del Institut d'Estudis Catalans. Por lo tanto, aparte del mensaje de felicitación por el 75 aniversario de Euskaltzaindia y el saludo específico del Presidente del Institut d'Estudis Catalans y del Presidente de la Sección Filológica, que les traigo expresamente, creo que la conclusión más adecuada, más procedente, es dejar aquí un testimonio de solidaridad. Muchas gracias.



**I. JAGON JARDUNALDIEN  
AURKEZPENEAN**

*Egoitza, (Bilbo), 1994.02.24*



## JAGON Saila

*Burua:* Endrike Knörr

*Idazkaria:* Andres Urrutia

*Kideak:* Ramuntxo Camblong

Pierre Charritton

Andres Iñigo

Xabier Kintana

Federico Krutwig

Juan M.<sup>a</sup> Lekuona

Jose Luis Lizundia

Manuel M. Ruiz Urrestarazu

Jose M.<sup>a</sup> Satrustegi

Jose M.<sup>a</sup> Velez de Mendizabal

Mikel Zalbide

Jose Antonio Arana Martija (aholkularia)

Juan Antonio Letamendia (aholkularia)

Patxi Zabaleta (aholkularia)



*Ezkerretatik eskumatara:* Andres Urrutia, Endrike Knörr, Jean Haritschelhar.



## ZENBAT EUSKARATIK NOLAKO EUSKARARA / DEL CUÁNTO EUSKARA AL QUÉ EUSKARA

*Egoitza, (Bilbo), 1994.02.24*

*Endrike Knörr*

### I. Jagon Jardunaldien aurkezpenean / “Hizkuntzaren zuzentasuna”

“Euskal Herrian barrena ibiltzea tortura da”, esan du oraintsu gure idazle gailen batek. Bideondoko karteletan, iragarkietan eta abarretan nabarmenak diren euskarazko hutsen mukuruaz ari zen. Izan ere, edozein tokitan daude horrelakoak gure zain, belarrondokoa emateko (gehiene-tan belarrondoko gogorra).

Jakina, arrazoi osoa du Bernardo Atxagak (hori baitzen esaldiaren egilea). Lasai-lasai ibil gintezke, nola ez, begiak eta belarriak itxiko bagenitu eta euskarak azken urteotan egin dituen aurrerapenak gogoan darabiltzagularik. Nahiz mezu-igorleak interes handiena izan behar duen mezuaren zuzetasunean, ezina da oker dauden gauzak uneoro ez topatzea: *Erretegi Zubizarreta*, gose garenean deitzen ez deitzen; Eusko Jaurlaritzako Bidezaingoaren *Infrazioa larria*, etxera bidaltzen dizkiguten beharrezko baina ez desiragarri diren orrietan (legehauste zinez larria); *Gazteiz* oraindik ere kartel, liburu, artikulu zein enpresa izenetan; *laguntxen*, esatari edo irakasleen ezpainetan, eta ezin konta ahal trakeria.

Kezka kalean zen aspaldidanik. Ez da zori hutsa denbora laburrean arazoa erabiltzen duten liburu batzuk atera izana, nahiz kasu gehienetan *estilo liburua* deitzen dena ere izan.

Euskaltzaindia sortu aitzin, duela 75 urte, zenbaitek bi erakunde egin behar zirela pentsatu zuten: bata hizkuntzaren ikerketa xede izango zuena, eta bestea hizkuntza babesteko. Azkenean, jakina denez, erakunde bakarra sortu zen.

Gai garrantzitsuetan Euskaltzaindiak bere ahotsa entzunarazi du, azken 25 urteotan bereziki, hala nola Espainiako Konstituzioaren gainean, Nafarroako Hobekuntza eta Euskararen Legeei dagokiela, FM deitzen diren irratien banaketaz, Nafarroan halaber, alderdiren batek euskarari eraso egin dionean, e.a., eta munta tipiagokokoetan, baina ezin utzizkoetan.

Euskaldunen hizkuntz eskubideak edota euskararen eskubideak aldezteaz gainera (baldin egia bada hizkuntzek ez dutela eskubiderik —nahiz hau izenen gaineko eztabaida hutsa dela esan litekeen—), garaia etorria da, iruditzen zaigu, *hizkuntzaren nolakotasunari* kasu gehiago egiteko. Ez da hau ere leku egokia hizkuntzaren nolakotasuna hizkuntz eskubideen zatia denentz eztabaidatzeko, tentaldia handia den arren (eta, zilegi balekit, nik esango nuke baietz, zentzugabekeria baillizateke hizkuntza zuzena hizkuntzaren edo hiztunen eskubideetan ez sartzea).

Gai korapilotsua, jakina, aise ulertzen denez, eta egun hauetan ikusiko denez, eta areago, *zuzentasuna* diogunean zer esan nahi dugun ez dakigularik. *Gramatikaltasuna* da kontua, ala *onargarritasuna*? (1). Estiloaz ari gara? Edota hizkuntz mailaz? Zerikusirik du arazo honetan hizkuntza bateratua bilatzeak, eta euskara baztertzetik, morrontzapetik eta *patois* bihurtzetik ateratzeko mendetako ahaleginek?

Hauxe da, bere zabalean, egun irekitzen diren Jardunaldien helburua. Lehen egunean atzerriko hiru hizkuntzatako ekarpena entzungo dugu, eta bihardanik irakaskuntzaren, administrazioaren eta komunikabideen, hots, hiru eremu klasikoez txostenak izango ditugu eztabaidagai.

Guztiei gure esker ona, bihotzez, agertu duten interesagatik. Jardunaldiak emankorrak zertatuko ahal dira.

\* \* \*

---

(1) Ikus James eta Lesley Milroy, *Authority in Language*, Londres, Routledge & Kegan Paul, 1985, xi.



Endrike Knörr, Aina Moll, Jesús Huguet, J.M. Rodríguez Ochoa, M. Karmen Garmendia, Jean Haritschelhar, Manuel Regueiro, Isidor Marí i Mayans.

### **Presentación de las I Jornadas de la Sección Tutelar de Euskaltzaindia / “Calidad de la Lengua”**

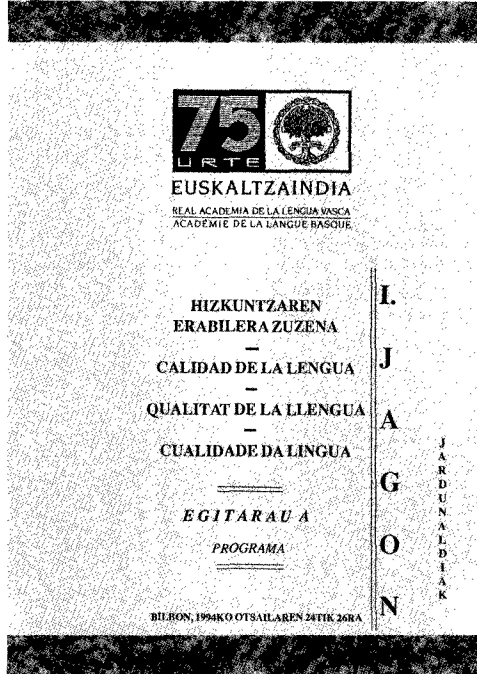
“Viajar por el País es una tortura”, ha dicho no hace mucho uno de nuestros escritores más conocidos. Se refería al cúmulo de carteles, anuncios, etc., que contienen incorrecciones en materia de lengua vasca, y que en cada esquina nos esperan para darnos una bofetada (las más de las veces nada cariñosa).

¿Hace falta decir que a Bernardo Atxaga, que era quien declaraba tal cosa, le asistía la razón más completa? Sólo cerrando los ojos y los oídos nos podemos dar por satisfechos de los avances de la lengua vasca en los últimos años. A pesar de que el emisor debiera tener el mayor interés en que los textos sean impecables, es imposible no toparse con cosas como *Erretegi Zubizarreta* invitándonos o desinvitándonos a comer; *Infrazioa laria* en las necesarias pero no deseadas notificaciones de la sección de Tráfico del Gobierno Vasco (infracción gramatical cierta-

mente *larria*); *Gazteiz* todavía en carteles, libros, artículos y empresas; *laguntxen* de labios de locutores y profesores, y una larguísima y lamentable lista.

La preocupación hace tiempo que estaba en la calle. No es casualidad que en un plazo de tiempo relativamente breve se hayan publicado varios libros acerca del problema, si bien es verdad que, en la mayoría de los casos éstos comparten el carácter de lo que se llama *libro de estilo*.

En los albores de Euskaltzaindia, hace 75 años, algunos pensaron que habrían de crearse dos corporaciones diferentes: una dedicada a la investigación de la lengua, y otra que se ocupara de su tutela. Finalmente, como es sabido, se creó una sola institución, que ha dejado oír su voz, particularmente en el último cuarto de siglo, en asuntos importantes como el texto de la Constitución española, el del Amejoramiento y el de la Ley del Euskara en Navarra, la asignación de las radios de FM en la misma Comunidad, los ataques a la lengua vasca por algún partido, etc. etc., y otros de menor monta, pero en los que intervenir era obligado.





Pero, además de defender los derechos lingüísticos de los vascos, o del euskara (si es verdad que las lenguas no tienen derecho —aunque se diría que ésta es una cuestión meramente nominal—), parece llegado el momento de poner el acento en la *calidad de la lengua*. No es éste tampoco el lugar para discutir si la calidad de la lengua forma parte de los derechos lingüísticos, por más tentados que estemos de hacerlo (y, si se me permite, yo diría que, efectivamente, sería un absurdo no incluir una lengua correcta entre los derechos de la lengua o de los hablantes).

Problema complejo, desde luego, como se comprende, y como se verá estos días, y más si tenemos en cuenta que a menudo no se sabe muy bien de qué hablamos cuando decimos *corrección*. ¿Hablamos de *gramaticalidad* o de *aceptabilidad*? (1). ¿Tratamos de *estilo*? ¿O más bien de *registro*? ¿Qué papel juega en todo esto en la búsqueda de la lengua standard y los esfuerzos, ya seculares, de librar a la lengua vasca de la postración y el servilismo y la *patoisización*?

Este es, en su amplitud, el objeto de las Jornadas que hoy se inauguran, y que cuentan, en su primer día, con las aportaciones de la experiencia de tres lenguas diferentes, y en días sucesivos con ponencias que versarán sobre los tres campos clásicos de la escuela, la administración y los medios de comunicación.

Agradecemos a todos su interés y esperamos que las Jornadas sean fructíferas.

---

(1) Ver James y Lesley Milroy, *Authority in Language*, Londres, Routledge & Kegan Paul, 1985, xi.



**BESTE HERRIALDEETAKO ESPERIENTZIA.  
ERABILERA ZUZENA NOLA ZAINZEN  
DEN HAN-HEMEN**

**LA ACTUACION TUTELAR DE LAS LENGUAS  
EN SUS AMBITOS CORRESPONDIENTES**



## POTENCIACION DEL USO DEL GALLEGO Y PROTECCION DE LA LENGUA

*Bilbao, 24.02.1994*

*Manuel Regueiro Tenreiro*

Comienzo con la reiteración de la felicitación a la Academia Vasca en su 75 aniversario y agradecer el honor que supone para mi el estar invitado para participar en esta jornada.

Intervenir con este tema, “potenciación del uso del gallego y protección de la lengua” es una pretensión amplia, pero los títulos hay que ponerlos bonitos para conseguir que escuche alguien. Les agradezco a Uds su atención y su presencia, aunque hubiesen venido igual, si el título hubiese sido otro.

Estamos aquí y se agradece que la Academia Vasca haya tenido la valentía de organizar una reunión de estudio sobre la calidad de la lengua, cuando estamos ocupados en su extensión.

El resumen que hace algún tiempo, había remitido es lo que hoy les amplío un poco, puesto que, no he revisado ningún concepto de los que allí se exponían, ni es cuestión de en un mes revisar conceptos.

### 1. DE LA DEFENSA A LA POTENCIACION DE LA LENGUA

Hablemos de calidad de la lengua. Empezamos poniendo un punto de referencia, y ese punto es la historia. En el caso del gallego es la historia del gallego. No la repetiré completa, además Uds la conocen de sobra. Es la historia de una lengua popular. Por popular entendemos lo relativo a las clases bajas: “Labregos y mariñeiros”. Los labriegos y los marinos son los que han conservado la lengua gallega, y ha sido potenciada al mismo tiempo por literatos, especialmente por poetas. Es decir, nuestro agradecimiento es especial para la poesía y también para el pueblo llano, que, junto con algunos intelectuales nos dejaron esta gran herencia: una forma propia de expresarnos como gallegos.

Partiendo de ahí, es lógico que cuando hablemos de standard de lengua, tengamos que referirnos necesariamente y por razones de historia a esta circunstancia; el origen y destino *popular* del idioma gallego.

En esta historia, pasamos a la época reciente, hay un paso que para nosotros es decisivo: el paso del concepto de *defensa* del idioma al de *promoción*. Aquí, si hay deportistas, y espero que sí, sabrán lo que es una táctica defensiva.

En la actualidad hemos pasado de un concepto de defensa de la lengua, en ambientes no propicios, para pasar a otro ya más propicio en el que hablamos de potenciación de la lengua. Quiere decir que se ha superado un primera fase dentro de una taxonomía en la que se podría señalar tres niveles: Primero que el pueblo acepte la lengua, segundo la lengua se extienda y que finalmente la lengua se valore en todo su extensión, o en todo su carácter identificativo, comunicativo y de producto cultural.

## 2. POTENCIACION Y EXTENSION DE LA LENGUA

Nosotros estamos ahora mismo en el paso de la extensión, por tanto hemos superado la fase de *aceptación* de la lengua en Galicia. Esta afirmación está basada en los datos del censo del 91, primer censo que se hace con preguntas sobre lengua gallega. Contrastamos ese censo con la encuesta (no publicada), y la prueba que, sobre esa encuesta, se ha elaborado para la elaboración de un completo el mapa sociolingüístico de Galicia. El equipo encargado de este estudio es el Seminario de Sociolingüística de la Real Academia Galega, es decir, un trabajo no llevado a cabo por la Xunta, ni por otra entidad que pueda tener intereses ideológicos, sino por una entidad suprapartidista.

Según esos datos hemos pasado de la fase de aceptación de la lengua, al momento de expansión de la lengua, expansión de uso social. Y ésto con una filosofía de fondo que es la cooperación con las otras lenguas, especialmente con la otra lengua oficial de Galicia, que es el castellano. Estos son los hechos sociales presentes y actuantes en la sociedad gallega: se acepta el uso del idioma gallego y se postula su potenciación siempre que se respete también el castellano.

Por tanto, si la política lingüística responde al servicio que hay que hacer a la sociedad, estamos en una opción claramente bilingüe de cooperación o, *paz lingüística*. Dentro de esa fase de extensión y de cooperación, por supuesto, hay un hecho social, repito, que es el bilingüismo, y nosotros le ponemos un adjetivo para calificar lo que pretendemos al

final del proceso de la extensión que es el “bilingüismo armónico”. Nuestro objetivo es este: *el bilingüismo armónico*. Nuestra tarea principal todavía no es especialmente de calidad o de tutela de la lengua, sino que es de extensión. Naturalmente en la sociedad, que es necesariamente plural, hay personas que están en la fase de valoración del hecho lingüístico y que lo valoran con todas sus consecuencias, eso es evidente. Las etapas históricas, como las etapas lingüísticas, no son etapas que tengan un día y una hora, un día “D” y una hora “H” para verificarse.

La pregunta que puede surgir inmediatamente es y ¿la opción monolingüe? La opción monolingüe hacia el gallego es del 1 % y la opción monolingüe hacia el castellano es del 0,6 %, y de personas que desearan que toda la enseñanza fuese en gallego el 1 %. Los que desean que toda la enseñanza fuera en castellano es el 0,6 %. Eso es la realidad social y es éso fruto de una historia. Aquí no venimos a juzgar a nadie, desde mi punto de vista, ni a compararnos con nadie, simplemente a reflejar la historia y unos hechos. Ustedes pueden percibir otras opiniones desde Galicia que son repetables.

Queda dicho que es el bilingüismo armónico lo que buscamos. No es que lo tengamos, sino que buscamos la armonía lingüística. Armonía que incluye la recuperación de usos oficiales, el esfuerzo para conseguir la competencia lingüística de la generalidad de la población y el prestigio del conocimiento de lenguas.

### 3. PROTECCION DE LA NORMA

Hay una cuestión subyacente que es la cuestión normativa, del standard lingüístico. Sobre la normativa de la lengua gallega hay un acuerdo desde el año 1982-83 (finales del 82, principios del 83). Son las “normas ortográficas e morfológicas do idioma galego”, fruto de un acuerdo del Instituto de la Lengua Gallega y de la Real Academia Galega que por ley, Ley de Normalización Lingüística, es la depositaria de la responsabilidad de cuanto se refiere a actualización y normativa lingüística. Esto es, la primera institución que jurídicamente tutela la lengua es la Real Academia Galega (Disposición adicional de la ley 3/1983, de normalización lingüística del Parlamento de Galicia).

#### 3.1. Protección científica

La tarea de la normativa no está en unas manos políticas, sino que es investigación. Dos son las funciones que se están cumpliendo una de

investigación y otra de divulgación de la norma. La investigación la supervisa, la Real Academia de la Lengua Galega a través de su Seminario de Lexicografía, que se ocupa de sancionar o de decir aquello que es standard o no es standard.

Las investigaciones léxicas de la Real Academia Galega están plasmadas en diferentes diccionarios, vocabularios y estudios y la Revista *cadernos de lingua* periodicamente se publica la Revista.

El Instituto de la Lengua Galega, de la Universidad de Santiago continúa sus investigaciones, en especial, sobre el Atlas Lingüístico. Las Facultades de la Lengua y Literatura hasta ahora de gallego-portugués, ahora de filología gallega. Son los encargados de la formación inicial de nuestros profesores. A estos se une un centro que se abre en estos días y se inaugurará el próximo mes de marzo, es el Centro de Investigaciones Lingüísticas y Literarias que llevará el nombre del insigne galleguista que fue Ramón Piñeiro. Estos son los órganos de investigación que hay dentro de la Comunidad Autónoma, son los que nos dan el soporte y el fundamento para la divulgación y la formación. Estamos inmersos en una labor seria de investigación para la tutela de la lengua.

Se complementa la investigación con la formación y divulgación. Se trata de llevar el gallego a ámbitos donde antes no se empleaba. Como muestra puedo presentarles: 1.º *El diccionario Galego da Banca*. 2.º Este otro diccionario *Galego de Xeografía*.

Junto con la investigación hay una labor de formación y divulgación seria. La divulgación se hace a través de la Televisión Galega, de las radios privadas, y agradezco mucho lo que se ha dicho esta mañana sobre las televisiones privadas, porque no acaban de enterarse de donde trabajan. En la Televisión de Galicia, hay un programa, muy interesante que se llama "Cousas da lingua" (asuntos de la lengua). Es uno de los mejores programas que se hacen de divulgación de investigaciones lingüísticas.

### 3.2. Protección jurídico-administrativa

Las instituciones científicas se ocupan de la investigación lingüística, los políticos de la divulgación y propuesta de modelos, las asociaciones junto con los políticos de la extensión. Es necesario un acuerdo básico sobre la norma lingüística para, entre otros aspectos, no condicionar negativamente el status social de la lengua.

Como ya se ha dicho, sobre el gallego existe un acuerdo normativo generalizado. Este consenso inicial tiene su base en el carácter popular



del origen de la norma. Sin embargo, hay algún sector dispuesto a conducir, "reintegrar" al gallego en el portugués.

Partimos del respeto al idioma de nuestros vecinos; pero no es aceptable trabajar para desposeer a nuestro pueblo de su idioma: la lengua gallega. De la misma manera que el pueblo no aceptó que su lengua se convirtiese en un dialecto del castellano, tampoco va a consentir que se desintegre en el portugués. Existen varias razones que avala esta afirmación, la más aceptada es: Si la lengua responde a una estructura de pensar y ver el mundo (tomamos inteligencia en el sentido Zubiriano de *inteligencia sentiente*) y el pensar patentiza una forma de ser. El ser gallego (identidad) no desaparecerá, por tanto, tampoco su lengua.

A pesar del peso de las razones, existen personas que insisten (algunos con matices) en la idea de "llegar a una integración" con el idioma portugués y poner los medios para lograrlo. La administración ha requerido la tutela jurídica de la norma. En este terreno se ha producido el Auto del Tribunal Superior de Xustiza de Galicia que dice:

"Al ser los sistemas lingüísticos de creación espontánea de las comunidades que los emplean resulta imposible el sometimiento a normas jurídicas, pero cuando las organizaciones políticas otorgan a alguno de ellos el carácter de idioma oficial, o su empleo resulta de obligada aceptación por sus órganos como medio de comunicación para el ejercicio de los derechos ante los mismos, es jurídicamente exigible que el lenguaje empleado para tales comunicaciones se acomode en un grado mínimo a las normas, de carácter no jurídico, sino científico, establecidas por instituciones que gozan de reconocimiento para tal fin. En este caso, es evidente que el actor pretende estar utilizando el idioma propio de la comunidad gallega, pero el lenguaje que emplea presenta profundas diferencias con que los órganos políticos de la misma señalan como tal, en el decreto 173/82, al determinar como norma básica para la unidad ortográfica y morfológica de la lengua gallega al acuerdo de la Real Academia Galega y del Instituto de Lengua Gallega, aprobado en sesión conjunta del 3 de junio de 1982. Por esto, aunque la corrección idiomática no puede ser exigida al ciudadano como condición de admisibilidad en sus relaciones con la Administración, tampoco puede exigirse a los órganos de esta, que realicen el esfuerzo de acomodación necesario para la comprensión de los escritos, que como aquí ocurre, se presentan acomodados no al sistema lingüístico oficial, sino a otro totalmente distinto, que, en uso de un derecho perfectamente legítimo, es seguido por el recurrente como el más justo para el idioma gallego. Aunque no se desconozca el derecho del recurrente para adoptar el sistema idiomático que mejor le parezca para la expresión del gallego, es indudable que la proliferación de diversos sistemas, a los que no podría ponerse límite, originaria en la Administración Gallega una situación de pluralismo lingüístico que excede de lo que la Constitución y el Estatuto de Autonomía establecen, al constituir el gallego como lengua propia de la comunidad por todo ello ha de llegarse a la conclusión de que los escritos del recurrente

no están redactados en el idioma oficial de Galicia, y que, por lo tanto, la Administración no tiene la obligación de admitirlos como eficaces ante ésta, ni en las relaciones en la que se encuentra implicada.

Por lo expuesto procede admitir las alegaciones formuladas por el letrado de la Xunta de Galicia, pero al mismo tiempo para no producir indefensión al recurrente, concederle el plazo de 10 días para que presente su demanda *en lenguaje oficial acomodado a las normas indicadas o a las de la Real Academia Española, si optase por utilizar el idioma castellano*".

Esto ha sido una importante aportación jurídica, puesto que es una tutela importante en las relaciones con la Administración, es decir, que ahora tenemos claro de que hay al menos jurídicamente un gallego-gallego o gallego standard y un castellano-castellano, es decir, hay cosas que no se dudan del castellano pero de las lenguas minorizadas todavía se dudan. Si aplicamos esta resolución jurídica fundada, esperamos que se vayan disipando las dudas.

#### 4. PROPUESTA FINAL

Finalmente quería, en esta ocasión importante, hacer una propuesta solemne. Esta misma propuesta se hizo en San Millán de la Cogolla, con ocasión de la reunión en la que se llegó al acuerdo de colaborar en la Fundación pro-Real Academia Española. Consideramos que efectivamente era oportuno ayudar a esa Fundación, pero que al mismo tiempo pedíamos dos cosas que considerábamos justas:

La primera es que en los estatutos de esa Fundación se considerasen las demás lenguas españolas.

La segunda es que en la Academia de la Lengua Española hubiese la posibilidad de que se hiciesen grupos de trabajo y que pudiesen trabajar conjuntamente en aquellos temas que se considerasen de interés para todas las lenguas de España.

Nosotros proponíamos en aquel momento, la colaboración entre la Academia Española y la Galega. Aprovechamos este 75 Aniversario para agradecer que en los estatutos de la Fundación se recoge la importancia de las lenguas oficiales en las respectivas autonomías. Reiteramos la necesidad de colaboración de las lenguas propias de nuestras comunidades en las investigaciones de la Real Academia de la Lengua Española. Practicamos esta filosofía: Si somos fuertes, lo somos todos; si se debilita uno, se debilitan todos.

Muchas gracias.

## ACTUACIONES DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA PARA GARANTIZAR LA CALIDAD DE LA LENGUA

Bilbao, 25.02.1994

*Isidor Mari i Mayans,  
vicepresidente de la Direcció General Lingüística  
de la Generalitat de Catalunya*

“Agintari agurgarriak, jaun-andereak:

Utzidazue lehenengo hitzak euskaraz esaten, nahiz eta akatsen batzuk egin. Horrekin, seguru asko, kalte egingo diot euskararen kalitateari; baina honela jokatzuz hau adierazi nahi dut: Katalunyako Generalitateen izenean, eta nire izenean, guztiz bat natorrela Euskaltzaindiaren hirurogeita hamabosgarren urteurrenarekin, eta euskara gizarteko arlo guztietara zabaltzeko asmoarekin”.

\* \* \*

Al iniciar mi intervención, no puedo olvidar que el principal artifice de la codificación moderna del catalán, Pompeu Fabra, se encontraba precisamente en esta ciudad cuando se creó nuestra academia, el Institut d'Estudis Catalans. Alguna relación habrá, y no meramente casual, entre la fundación del Institut el 1907 por acuerdo de la Diputación de Barcelona y la redacción, el mismo año, en la Diputación de Bizkaia, de un proyecto de Estatutos para la que iba a ser Euskaltzaindia.

En uno y otro caso, además, resulta evidente la necesidad de coincidencia y refuerzo mutuo entre el proyecto de codificación de la lengua y el impulso institucional a su proyección pública.

La difusión que dieron la Diputación de Barcelona primero, y la Mancomunitat y la Generalitat de Catalunya después, a las normas del Institut fueron decisivas para la fortaleza con que la cultura catalana pudo resistir bajo las Dictaduras de los generales Primo de Rivera y Franco. Por otra parte, si la codificación del catalán no hubiera culminado en 1932 con la publicación del *Diccionari General* de Fabra, difícil

habría sido mantener la cohesión de nuestra cultura durante la persistente persecución franquista.

Nada tiene pues de sorprendente que una de las primeras decisiones adoptadas por el primer gobierno de la Generalitat tras las elecciones de 1980 fuese el Decreto de 27 de junio por el que se establece el uso del catalán como vehículo normal de la administración catalana, de acuerdo con las normas del Institut d'Estudis Catalans.

La política lingüística de la Generalitat de Catalunya se ha guiado siempre por este reconocimiento de la autoridad normativa del Institut d'Estudis Catalans, que plasmó con el máximo rango jurídico la Ley 8/1991, de 3 de mayo. Esta ley completa el campo de aplicación de la normativa del Institut, que hace extensiva a todas las administraciones y entidades públicas de Cataluña, incluidas las estatales; a todos los centros de enseñanza, públicos y privados y a los medios de comunicación de titularidad pública. Por su parte, la ley encomienda a la Generalitat el establecimiento de los sistemas de colaboración y asesoramiento necesarios para garantizar aquel objetivo, y la responsabilidad de velar para que la elaboración de los lenguajes de especialidad se haga de acuerdo con la normativa del Institut.

La división de funciones implícita en la ley —y practicada de facto mucho antes de su promulgación— es bastante evidente: en términos sociolingüísticos, la *codificación normativa* es tarea del Institut como autoridad académica, mientras que la administración debe promover la más amplia *vehiculación social* de la lengua y el desarrollo de sus diversas *especializaciones funcionales*, velando para que una y otra se ajusten a los criterios de la normativa.

Y ésta ha sido en la práctica la actuación que se ha propuesto la política lingüística de la Generalitat, incluso —como apuntábamos— antes de la misma aprobación de la citada ley.

Lógicamente, uno de los primeros campos de actuación —tanto en el orden como en la importancia— ha sido la misma administración, que con arreglo a la Ley de normalización lingüística de 1983 ha adoptado el catalán como lengua propia y habitual de funcionamiento. El desarrollo del lenguaje administrativo y jurídico catalán —que contaba con importantes precedentes históricos, pero disponía de limitados antecedentes inmediatos, del tiempo de la Segunda República— fue una actividad temprana, intensa y fructífera. Ya desde 1981 inició sus actividades la actual Comissió Assessora de Llenguatge Administratiu, en la cual colaboran la Dirección Gral. de Política Lingüística, los servicios lingüísticos del Diario Oficial y del Parlament de Catalunya, especialistas de otras administraciones y, de un modo especial, la Escuela de Administración

Pública, que además ha difundido ampliamente por medio de la docencia el nuevo modelo de lenguaje administrativo, hoy plenamente consolidado, no sólo en Cataluña, sino en los demás territorios en que es oficial el catalán, gracias a la coordinación técnica entre administraciones autonómicas. Uno de los logros significativos de esta coordinación ha sido corregir en parte la tendencia absurdamente disgregadora de la administración estatal a utilizar modalidades distintas de catalán en los modelos administrativos de cada comunidad autónoma.

No menos temprana fue la intervención en el ámbito educativo, en el cual el reciclaje lingüístico y la formación permanente del profesorado han ido acompañadas de la promoción de material didáctico para los diferentes niveles y tipos de estudios. Se trata en este caso de un esfuerzo que prosigue con una orientación selectiva, puesto que subsisten abundantes enseñanzas medias —especialmente profesionales— y superiores que todavía no se pueden cursar en catalán o cuentan con serias limitaciones de profesorado y bibliografía en nuestra lengua.

Por lo que respecta a los medios de comunicación, incluso antes de entrar en funcionamiento las emisoras autonómicas de radio y televisión, que cuentan hoy con sus respectivas unidades de supervisión lingüística, la Generalitat había iniciado en colaboración con las universidades de todos los Países Catalanes la elaboración de criterios y orientaciones sobre el estándar oral y los diversos géneros periodísticos. La Facultad de Ciencias de la Información de la Universidad Autónoma tuvo ya desde entonces un significado papel en este proceso. Posteriormente, el Institut asumió la elaboración y difusión de este tipo de criterios para el estándar oral. En este momento han aparecido ya los fascículos relativos a fonética y morfología, y están previstos los de sintaxis y léxico.

Más estrecha ha sido todavía la colaboración entre la Generalitat y el Institut en el desarrollo de la terminología especializada. Tras una larga serie de contactos con las instituciones agrupadas en la Comissió Coordinadora Lexicogràfica de Ciències, la Direcció General de Política Lingüística y el Institut d'Estudis Catalans acordaron la creación en 1985 del centro de terminología TERMCAT, que desde entonces ha coordinado las actividades terminológicas en toda el área de lengua catalana, gracias a diversos convenios con universidades de las demás comunidades autónomas en que es oficial la lengua catalana, en virtud de los cuales se han establecido centros colaboradores en cada ámbito territorial. Me alegra además dejar constancia de las excelentes relaciones que desde siempre hemos mantenido desde el TERMCAT con el centro terminológico vasco de UZEI.

La presentación del sistema organizativo promovido por la Generalitat para garantizar la máxima calidad en el uso público de la lengua

resultaría incompleta si no nos refiriésemos a los servicios de asesoramiento lingüístico. La existencia de modelos y criterios resultaría inoperante sin los adecuados mecanismos de acceso a la información. Gracias a la creación en 1988 del Consorci per a la Normalització Lingüística, entidad que agrupa a las corporaciones locales de toda Cataluña y a la Generalitat, se cuenta en los principales núcleos de población con servicios de consulta que canalizan además las demandas de corrección o traducción de textos. Esta red territorial se completa con otros servicios similares en sectores diversos de la sociedad, que cuentan también con el apoyo de la Generalitat: universidades, entidades empresariales, sindicatos, federaciones deportivas, colegios profesionales... A ellos hay que añadir la entrada en funcionamiento el pasado mes de julio del Telèfon Lingüístic, un sistema audiotex de respuesta automática por teléfono o fax, que ya ha atendido más de treinta mil consultas.

A grandes rasgos, este ha sido el enfoque adoptado por la Generalitat para velar por la calidad del catalán en su proyección pública, aparte, naturalmente, del apoyo material a la labor del Institut d'Estudis Catalans.

El mantenimiento de la calidad lingüística en el contexto catalán actual no es precisamente fácil. Por un lado, a causa de la misma fragmentación administrativa de nuestra comunidad lingüística que espera aún que fructifiquen los contactos entre instituciones autonómicas y de alcance la indispensable coordinación, prevista incluso en los estatutos de autonomía y leyes lingüísticas.

Por otro lado, a causa de la reciente e insuficiente recuperación del uso público normal de nuestra lengua, no podemos olvidar que es la consolidación y la depuración crítica de los diferentes estilos de lengua, tras multitud de ensayos, la manera como se configura y afianza la riqueza expansiva y la calidad de la lengua estandard.

Disponer de una plenitud de funciones en todos los ámbitos de uso de la lengua y poder funcionar como un espacio comunicativo unitario y como un mercado lingüístico normal son requisitos todavía inalcanzados plenamente y de las que depende sin duda la calidad —y el mismo futuro— de nuestro idioma.

No olvidemos tampoco que incluso lenguas plenamente consolidadas presentan hoy en día algunos síntomas de deterioro de la calidad lingüística, fruto de los profundos cambios de civilización a que asistimos, en los cuales disminuye la centralidad de la lengua escrita como medio principal de procesamiento de la información, al mismo tiempo que el dominio formal de la lengua pierde importancia como signo de promoción social.

No podemos ignorar estos condicionamientos generales o específicos al abordar las soluciones para asegurar la calidad de lengua.

Por mi parte, insistiría especialmente en la conveniencia de promover una educación lingüística adecuada a este contexto de cambio acelerado, de forma que cualquier hablante haya ejercitado activamente, lúdicamente incluso, todos los mecanismos de creatividad genuina propios de su lengua. Sugiero que es preferible la destreza y la agilidad creativa críticamente ejercida, y que no servirá una actitud rígida de impedir la evolución de la lengua, para garantizar su calidad.

Aunque la brevedad de mi intervención no me permite entrar en otros detalles, desearía subrayar con un ejemplo representativo la utilidad de la cooperación entre instituciones administrativas y académicas en la proyección pública de la calidad lingüística. Me refiero al éxito lingüístico —y no sólo organizativo o deportivo— de los juegos olímpicos de 1992.

Trabajando conjuntamente con la debida antelación, el Comité organizador de los Juegos de Barcelona, la Dirección General de Política Lingüística, la Secretaria General del Deporte y el Centro de Terminología TERMCAT consiguieron —en el marco de un uso meticulosamente equilibrado de las cuatro lenguas oficiales de los Juegos— establecer la terminología de los deportes olímpicos, editar la versión catalana de todos sus reglamentos y ofrecer una imagen de calidad lingüística que desmintió cualquier reserva sobre la viabilidad de uso de cuatro lenguas oficiales.

Cuatro son también las lenguas oficiales hoy presentes en este acto, y cuatro las academias que las representan. Permítanme que finalice mi intervención expresando mi deseo de que estas cuatro academias y las instituciones políticas de todo el Estado sepan también cooperar en la definición de un nuevo proyecto de convivencia igualitaria y plurilingüe para España. Igual que cada una de las lenguas de la nueva unión Europea, cada una de nuestras sociedades puede vivir plenamente en su lengua y participar mucho mejor desde su identidad a un proyecto común.

A calidade das nosas linguas —do catalan, do galego, do vasco, e tamén do castelan— será muito mellor si chegamos a convivir na igualdade mais completa.

Enhorabona a l'Academia Basca en el seu setanta-cinquè aniversari, i que l'euskera tingui un futur tan llarg com el seu passat. Gràcies per la vostra atenció.





## ESTANDARD, ADMINISTRACION PUBLICA Y LA FUNCION DE CALIDAD DE LENGUA

Bilbao, 24.02.1994

Jesús Huguet Pascual,  
director general de Política Lingüística  
de la Generalitat Valenciana

La implantación y difusión de un modelo de lengua implica el análisis de dos dimensiones diferentes: por una parte, el papel que cumplen las instituciones de control lingüístico en el establecimiento de dicho modelo, y por otro lado, las presiones y las oportunidades sociales que operan — “desde fuera”— en relación con el modelo a establecer. Estas dos dimensiones forman parte del proceso de “estandarización” o de “normalización” lingüística. Las actuaciones en este sentido consistirán, como advertía P. Sloka Ray, fundamentalmente en “la creación de un modelo a imitar, por una parte, y por otra, en la promoción de este modelo sobre otros modelos rivales” (1). El modelo a imitar puede crearse sobre la base de decisiones no organizadas. Einer Hauguen ya mostró la ausencia de una planificación lingüística en casos como la normalización del noruego moderno (2). La planificación lingüística implica, en todo caso, una actividad deliberada en orden al establecimiento del modelo lingüístico y a su extensión social.

Ahora bien, la presión lingüística “imperativa” y organizada que ejercen las instituciones de control lingüístico (cuya importancia pocos niegan en el contexto histórico de la normalización) tiende a relativizarse si nos situamos en una perspectiva “externa” o exolingüística. Son de todos sabidas las reservas de muchos lingüistas respecto al impacto que ejercen dichas instituciones en el modelo de lengua socialmente adoptado y su virtualidad en el propio campo de la lingüística “interna”, es decir, su capacidad para introducir cambios en el sistema lingüístico (más

---

(1) Punya Sloka Ray, *Language Standardization*, en Joshua A. Fishman, *Readings in the Sociology of Language*, Mouton, The Hague, 1970, p. 760.

(2) Einer Haugen, *Language Conflict and Language Planning*. The case of Modern Norwegian. Cambridge, Harvard University Press, 1966, p. 1.

allá de lo que constituiría la parte más superficial y móvil de este sistema, como el léxico y la ortografía). Recordemos las clásicas críticas de Charles Bally (3) al llamado “criterio de autoridad”, que hace derivar la calidad de la lengua de la norma o el dictamen institucional ( de una academia, como en Catalunya o Francia, o de un ministerio de educación, como ocurre en los países nórdicos, en relación con la ortografía).

Pero en cualquier caso, la calidad de la lengua es también la resultante de distintos procesos de control social informal y de innovación que hay que referir a la dinámica global —sociológica, económica— de una determinada colectividad en un momento histórico dado.

Me referiré más adelante a la situación del estándar y a las actuaciones llevadas a cabo en distintas esferas de la actividad pública (papel que se otorga a la Universidad en el actual campo de fuerzas, efecto del sistema educativo, estándar adoptado por la administración, función de los medios de comunicación de titularidad pública: radio y TV, etc.).

La función normativa de los agentes e instituciones de control, como parte del actual proceso de planificación lingüística, no debe obscurecer la función que desarrolla el conjunto de instancias sociales y económicas, carentes de un cometido lingüístico expreso. Me refiero a lo que, adaptando las categorías de Robert Merton, podemos llamar “funciones sociales latentes” en la dinámica lingüística, por oposición a lo que constituyen las funciones lingüísticas “manifiestas” desarrolladas a determinado nivel institucional (4). La acción de estos agentes sociales o económicos sobre el modelo lingüístico, a través de referentes psicosociales de “prestigio”, mecanismos de emulación/imitación social o distanciamiento, “modas”, etc., tiene una importancia sobradamente conocida.

Deberíamos mencionar, pues, algunos de los condicionantes sociológicos y económicos que están presentes en el problema de la calidad de lengua. Sin duda, en aquello que se define socialmente como lengua “correcta”, “buen” uso del lenguaje, se comprometen hechos sociales de diverso orden. Lo que se considera como, modelo de lengua —lenguaje “correcto”, calidad del estándar, etc.— ha de remitirse en último análisis a la eficacia de distintos mecanismos de “ control social ” informal.

Hemos de considerar el “control lingüístico” como un tipo específico de control social, y ver como funciona ese “control social” en una situación sociolingüística concreta. En efecto; hay períodos de evolución

---

(3) Charles Bally, *El lenguaje y la vida*. Editorial Losada, Buenos Aires, 1967, p. 187.

(4) Robert Merton, *Teoría y estructura sociales*. Fondo de Cultura Económica. México, 1979.

política, como en el pasado régimen, que no sólo se definirían por la ausencia o la ineficiencia de instituciones formales de control lingüístico, sino también por el hecho de que el “control informal” presenta reglas escasamente definidas y estables. La sujeción a una política lingüística de signo asimilista —a través del bilingüismo substitutivo o diglósico— conduce a una relativa “falta de normas” o, en términos de Emile Durkheim, de “anomia” en la comunidad de hablantes. Y esta situación (que se expresará en una relativa carencia de sanción social respecto a las desviaciones del uso “adecuado” del lenguaje) puede conducir a la desintegración de la propia conciencia lingüística. Hay una muestra de ello en el censo del 91, en el País Valenciano que es significativa al respecto, se llega a dar el caso de un municipio (Càlig) en que la práctica totalidad de la población es valencianoparlante y sólo nueve vecinos declaran hablar el valenciano. Afirman no hablarlo porque creen que lo hablan “mal” (al menos respecto de lo que consideran referentes socialmente positivos: el habla de las grandes ciudades o de sectores sociales, cuya calidad es, en distintos aspectos, inferior a la de la lengua usada entre las capas populares).

Es obvia la necesidad actual de restaurar normas de uso lingüístico y no sólo normas lingüísticas. En una situación de subordinación lingüística, la lengua dominante ejerce, a través de mecanismos de distinto orden, un control más o menos rígido (y socialmente aceptado), mientras que la lengua en desventaja tiende a mantener, en la propia comunidad de hablantes, un control laxo e inestable. Por otra parte, la variación de formas de conducta lingüística responde con frecuencia al hecho de que un tipo de lenguaje no está tolerado en una línea pero está bien orientado en otra, y que se puede usar sin desaprobación social o castigo formas de lenguaje adscritas a un grupo que suscitarían desaprobación o castigo si se aplicaran a otro grupo. En nuestro caso, los exabruptos o las incorrecciones —no sólo de lenguaje— expresadas en valenciano parecían dispensadas del rigor con que, inevitablemente, serían juzgadas de expresarse en el idioma dominante. De hecho, la literatura “vulgarista” ha sido alentada por el prejuicio de los sectores sociales que han visto en la lengua popular un habla carente de norma y reducida a mera expresión “espontánea” de sectores sociales poco evolucionados.

No cabe hablar de las funciones lingüísticas de los grupos sociales sin señalar sus disfunciones o conflictos: el papel de las clases sociales, modelo de asentamientos y jerarquías urbanas, impacto del proceso de modernización en la opción del modelo lingüístico, etc. son factores bien conocidos en la consolidación de un modelo lingüístico. Pero resulta un tanto paradójico observar que el conjunto de criterios que suelen aducirse al hablar del “modelo de lengua” en relación con una colectividad

relativamente cohesionada, parecen operar en otros supuestos de forma contraria. Ello se advierte, para comenzar, en el papel que han jugado las clases superiores en un contexto histórico como el nuestro.

No se trata ya de subrayar aquella “complicidad de una clase”, que el propio Charles Bally reclamaba para que una innovación consciente por parte de los agentes institucionales de control —vgr., las academias— pudiese penetrar el sistema lingüístico. Se trata de señalar el hecho, igualmente advertido por Otto Jespersen (5), de que el modelo social de lengua de las clases superiores tiene una función de paradigma de referencia positiva en lo que socialmente se valora como “lenguaje correcto”. ( No entraremos a discutir ahora el proceso actual de la “vulgarización” del lenguaje, por el cual las formas de lenguaje propias de ámbitos sociales poco cultos o marginales tienden a ser ampliamente adoptados entre la juventud, los medios de comunicación, etc.). En todo caso, el habla de clases superiores, al igual que otras formas de conducta, siguen manifestándose como “puntos de irradiación de convencionalismo”, —según la expresión clásica de Edward Ross—, es decir, como modelos de imitación en los procesos de difusión social dentro una estructura de clases relativamente “abierta” o “móvil”. Y ello es igualmente válido para el modelo de lengua socialmente valorado. La imitación, o “el deseo de imitación” siempre se ha visto como un elemento de extraordinaria importancia en la difusión de un estándar de calidad, a partir de la existencia de unos estratos sociales que —convertidos en grupo de referencia positivo en el mecanismo de la emulación—, deciden las pautas del lenguaje que los demás niveles trataran de adoptar, especialmente aquellos individuos y grupos que se esfuerzan por “ascender” en la escala social de prestigio.

Pero estos mecanismos no dejan de operar frecuentemente de forma algo paradójica. De hecho, la adopción del llamado “criterio aristocrático” en la selección del estándar resultaría absurda desde la perspectiva de aquellas comunidades lingüísticas en que las clases superiores adoptan un idioma extranjero como elemento de distanciamiento social respecto de las capas populares. Es el caso de la adopción del francés o de alguna otra lengua convencionalmente “alta” por las élites europeas antes de la I Guerra Mundial, y esta situación caracteriza hoy buena parte de los países de lenguas minoritarias o minorizadas.

Si el referente de clase ha de definir el lenguaje “correcto”, no hay duda de que, entre nosotros, ese referente ejerce una función negativa. Históricamente, la lógica función normalizadora de las clases superiores

---

(5) Otto Jespersen, *Mankind, Nation and individual*, From a Linguistic Point of View. George Allen and Unwin, 1. ed. 1925.

se altera (desde el inicio del proceso de castellanización de la nobleza y alta clerecía valenciana, en el siglo XVI, hasta el momento actual) en contra de la lengua “popular” cuyo uso convierten en un referente socialmente negativo para los sectores que la poseen como propia.

Ahora bien, si atendemos al las características sociales que definen el proceso de recuperación del valenciano en la etapa más reciente podemos advertir:

a) La presencia de una nueva dinámica social relacionada con el proceso de democratización de la Universidad (en los años 60) y la aparición de grupos de universitarios, de origen en buena parte castellano-parlante dada su extracción social, que adoptan el valenciano como lengua de prestigio.

b) La extensión de un movimiento de recuperación lingüística significativo, que vinculará las demandas de normalización lingüística a las expectativas de cambio democrático, se amplía a nuevos sectores de la vida social. (Obsérvese que el “modelo de lengua” raramente coincide en nuestro contexto histórico con la lengua de origen de aquellos que contribuyen inicialmente a proponerlo).

c) El nuevo paradigma de referencia social incluye —algunos sectores progresistas de la burguesía y de la clase media urbana, profesionales liberales, empresarios del sector servicios y terciario avanzado, y, en general, segmentos de población con mayores niveles educativos. A partir de estos núcleos sociales comienza a advertirse un nuevo proceso de imitación. Dentro del sistema escolar, la elección de la línea de enseñanza “en” valenciano como proyecto educativo de calidad, va incidiendo en capas sociales más amplias de aquellas que inicialmente— le han dado soporte y “prestigio” social.

Suele sostenerse que la norma emana de las ciudades. Las grandes urbes son puntos de difusión e innovación de normas lingüísticas, como de cualquier otro orden de conducta social. El propio Jespersen destacaba el hecho de que el lenguaje de las ciudades es producto de la confluencia de muchas variantes lingüísticas, dado que absorben una masa de población procedente de distintas zonas cuya forma de hablar originaria se funde, por así decirlo, en una forma común. Y, por otro lado, las ciudades son al propio tiempo, centros emisores de modelos lingüísticos, de novedades y cambios culturales. Hay quien, desde el criterio opuesto, mantiene que la “mejor” variedad, la más “pura”, “auténtica”, etc., vendría a ser la más alejada geográficamente de los centros de poder: las zonas más rurales constituirían la “reserva” de un lenguaje incontaminado de donde ha de derivar la calidad de la lengua estándar. La necesidad de hacer converger el “ideal de lengua” con las formas de

lenguaje vivas en las zonas que han mantenido una tradición idiomática más depurada, no impide advertir la ambigüedad de este criterio.

En nuestro caso, el proceso de concentración urbana, en los años 60, asociado a los fenómenos de desagrarización e industrialización, ha supuesto la integración de amplios sectores rurales a un nuevo “modo de vida” en que el factor lingüístico cobra un papel determinante de la conducta social. (Recordemos el análisis clásico de Gideon Sjöberg, sobre La Ciudad Preindustrial) (6).

Pero cabría que nos planteásemos de nuevo hasta qué punto los principales núcleos urbanos valencianos han cumplido históricamente esa función lingüística a escala regional. A lo largo de varios siglos (que es decir a lo largo de la historia de la castellanización), su misión normalizadora se ha visto radicalmente dificultada por dos hechos: Por una parte, como consecuencia del proceso de substitución lingüística que afecta especialmente a las capas urbanas de Valencia, y por otro lado, por la influencia negativa del subdialecto “apitxat” de esta capital y su comarca. El impacto de esta variedad dialectal se deja sentir durante un amplio período en la producción de los escritores de la tradición vulgarista e incluso en la obra gramatical y lexicográfica de distintos autores, desde la misma Renaixença hasta nuestros días ( Esta tradición “vulgarista” cobra una dimensión política, antes desconocida, a través de las posturas “secesionistas”, de carácter reactivo y carentes de programa, de UV y sectores más radicalizados de la derecha valenciana). La opción que implica no puede configurar modelo de lengua alguno aunque sólo sea por el hecho de que la producción cultural resulta inexistente.

En efecto, siempre se ha reconocido la importancia del modelo literario —la forma dictada por “los mejores” escritores— como paradigma de un estándar a imitar, y frecuentemente se subraya el peso de algunos grandes escritores (Dante, Lull, Lutero, Pushkin...), al punto de considerarlos como auténticos “creadores” o “fundadores ” de una lengua nacional. Su influencia ha sido la de actuar como “modelos literarios” que dan impulso a una corriente cultural sin duda ya existente. La literatura valenciana actual, y la práctica de los escritores valencianos, han configurado un estándar literario, en el marco de las llamadas “Normes de Castelló de 1932”, convergentes con la reforma de la lengua catalana de P. Fabra y la normativa dada por el Institut d’Estudis Catalans. En el establecimiento del actual estándar literario no habría que ignorar el papel de algunas personalidades, como el escritor Joan Fuster, que ha contribuido singularmente a la fijación de un modelo de prosa

---

(6) Gideon Sjöberg, *The Preindustrial City. Past and Present*. N.Y. The Free Press, 1960.

literaria de notable influencia en las nuevas generaciones de escritores. La consolidación asimismo de una “novela urbana” entre los escritores más jóvenes rompe ahora con un modelo de lenguaje restringido, procedente tanto de la “narrativa rural” tradicional y la literatura folclórica como de la tradición de carácter vulgarista.

En un orden de consideración distinto, habría de mencionar una de las instancias del mundo económico actual que ejercen un mayor impacto referencial en modelo de lengua: el mundo de las relaciones comerciales y específicamente el efecto multiplicador de los grandes superficies y centros comerciales. Adviértase que la Comunidad Valenciana es la zona del Estado español con mayor densidad de espacios comerciales de este tipo ( en buena medida de capital transnacional). El impacto en el modelo oral y escrito ( difundido básicamente a través de la megafonía y la rotulación) entre compradores o consumidores y del personal laboral es de gran importancia, si se considera la densidad y frecuencia de los intercambios sociales en este ámbito. El hecho de que, en la actualidad, la utilización del valenciano en la publicidad y megafonía de estas empresas se valore muy/positivamente en opinión de algo más del 70 % de los consumidores del área metropolitana de Valencia (7) da razón de los cambios producidos en el nivel de prestigio de la lengua.

En este rápido recordatorio del proceso de estandarización hemos observado que algunos de los condicionantes sociales que hasta hace poco operaban negativamente, comienzan a actuar de forma positiva a favor del restablecimiento del valenciano como variedad de prestigio.

Esta dinámica incluye sectores sociales distintos a aquellos que han dado a esta lengua su soporte tradicional: generaciones más jóvenes, sectores de la clase media y burguesía, profesionales liberales, intelectuales y trabajadores del sector servicios, grupos de empresarios del terciario avanzado. Estos núcleos sociales se convierten sin duda en un nuevo referente social de prestigio en el proceso de recuperación idiomática, y determinan en forma significativa un modelo de conducta lingüística a imitar. Sin embargo, hablar de un “modelo de lengua” surgido de estas circunstancias resultaría algo ambiguo. No perdamos de vista que una parte de estos sectores procede, como hemos dicho, de las capas castellanizadas de Valencia, y que en cualquier caso han adquirido formas lingüísticas, por imitación tradicional de los modelos castellanos (especialmente en la fonética y sintaxis), más difíciles de combatir que los castellanismos de las capas populares.

---

(7) Enquesta sobre l'ús del valencià a les Grans Superfícies i Centres Comercials de l'Àrea Metropolitana de València. Conselleria d'Educació de la Generalitat Valenciana, Direcció General de Política Lingüística. Julio 1993.

Es cierto que siempre se ha privilegiado el tratamiento del nivel escrito en el establecimiento de un "modelo de lengua". El énfasis sobre el estándar literario ha estado presente (en manos de los "gramáticos") a lo largo de la historia (8); y este hecho puede haber aportado un cierto sesgo a la planificación lingüística. Al igual que en muchas otras comunidades europeas, el modelo de lengua escrita es en nuestro caso el resultado de un esfuerzo de modernización de la lengua —orientado a transformarla en vehículo eficaz para su uso actual—, tanto como de la convergencia de las distintas variedades dialectales en un idioma literario común. En el momento presente este modelo de lengua está plenamente consolidado y sólo se cuestiona desde alguna posición marginal. Pero es preciso reconocer que hemos atravesado una etapa excesivamente centrada en el estándar escrito, lo cual resulta, por lo demás, lógico.

Es ocioso explicar que, una vez establecida la reforma del catalán moderno y asumida la nueva normativa, la política de represión cultural de la época de Franco frustra un necesario acercamiento entre el estándar escrito y la lengua viva. El modelo escrito y la lengua oral quedaban distanciadas más de lo conveniente, por dos razones. Por una parte, la lengua tiende a restringirse al modelo "literario" utilizado por los escritores y destinado a un público lector necesariamente selecto. El "purismo" —que es, como recordaba Uriel Weinreich, una implicación de la "lealtad lingüística" (9)— se acentúa, en ese período, como reacción defensiva, frente a la amenaza creada por una política asimilista de signo dialectalizante. Pero es dudoso que el purismo —como valor simbólico— haya de constituir el determinante último de la estandarización. La extensión de la lengua a circuitos de masa —prensa, revistas, y la propia enseñanza de la lengua en un modelo de escolarización universal— exige, sin duda, una reconsideración del "modelo literario" anterior, de carácter socialmente restringido. Por otra parte, la lengua viva —reducida al uso informal y familiar— evolucionaría, como hemos dicho, creando una relativa inseguridad respecto a las normas de control a niveles de expresión oral y del propio registro informal o coloquial. En este sentido, la extensión de la lengua a los nuevos canales de difusión oral (especialmente en los medios de comunicación de masa, como la TV y la radio, pero también a través de la megafonía en grandes centros comerciales, transportes, etc.) ha de contribuir eficazmente a la consolidación de un estándar oral, por encima de la normal diversificación de la lengua coloquial. La creciente "confianza social" respecto a lengua, y a su futuro, puede ser un factor esencial en orden a redefinir el valor del

---

(8) Einer Haugen, op. cit.

(9) Uriel Weinreich, *Languages in contact*. The Hague, Mouton, 1970, p. 120.



“purismo” dentro del proceso de normalización. Es posible convenir en que no existe ningún lenguaje “correcto”, sino lenguajes que se adaptan o no a funciones comunicativas concretas. Y no se trata, en definitiva, de establecer el lenguaje “correcto”, sino de impulsar la aceptación y difusión de aquellas variedades de lengua capaces de cumplir plenamente sus funciones sociales a todos los niveles de comunicación.

\* \* \*

Pero, como señalaba al principio, junto a la dimensión exolingüística o externa, junto a las oportunidades o presiones sociales que operan “desde fuera”, la existencia y relieve de un control lingüístico por unas instituciones determinadas o poder instituido adquiere destacada relevancia. Sobre todo cuando la normalización afecta a lenguas minorizadas o en conflicto. Es evidente que algunas lenguas del norte europeo (citábamos el caso del noruego, con anterioridad) han establecido un modelo lingüístico sin planificación preconcebida ni dirigida desde una determinada institución, pero no lo es menos que en una situación de subordinación lingüística o diglosia difícilmente podemos llegar a ese modelo lingüístico sin un referente normativizador que avale o penalice socialmente un uso concreto. Evidentemente, no estoy refiriéndome a la necesidad de una uniformización de niveles o variantes, ni siquiera en ámbitos y medios públicos, solamente a la imprescindible normativización que permita un referente válido para todos los usuarios de un idioma y a la obligación pública de amparar tal función.

En este sentido la Administración valenciana ha generado una serie de normas legales que permiten el reconocimiento de un uso lingüístico precedente.

Anteriormente mencionábamos las “Normas de Castelló de 1932” que sentaban las bases de una unificación necesaria para el aprovechamiento moderno de la lengua. Estas normas, aceptadas mayoritariamente por intelectuales e instituciones en su día, venían a clarificar la anárquica ortografía de los escritores valencianos de anteriores décadas. En estos momentos, y a pesar de alguna postura secesionista más interesada en rentabilidades políticas localistas (emanadas de una extraña mezcla de narcisismo y autoodio) que en acciones positivas del uso y enseñanza de la lengua, en estos momentos, digo, el 95 % de la producción editorial valenciana (sobre los 1.000 títulos) sigue la normativa castellanense. Y a su vez es la seguida en la enseñanza y las publicaciones del gobierno autónomo.

Sin embargo, en un intento de dejar en manos de las autoridades académicas la potestad normativizadora, el gobierno valenciano, en múlt-

tiples disposiciones, deposita en la Universidad, y concretamente en el Instituto Valenciano de Filología actualmente en vías de convertirse en Instituto Interuniversitario de Filología en el que están representadas todas las Universidades valencianas, la autoridad tanto en las titulaciones académicas como del reciclaje del profesorado en valenciano, así como de los programas formativos en cualquier nivel de enseñanza reglada o no reglada (hay que hacer incapié en la enseñanza no reglada puesto que a las pruebas para la obtención del certificado administrativo de la Junta Calificadora de Conocimientos de Valenciano, organismo de la administración autonómica que libra el oportuno comprobante de dominio de la lengua, se presentan anualmente más de 50.000 adultos) y aun de los materiales curriculares auxiliares en los grados básico y medio de formación.

Es interesante señalar al respecto que la Sala de lo Contencioso administrativo del Tribunal Superior de Justicia valenciano, en la sentencia 335/92 de 10 de marzo de 1992, ante el intento del Ayuntamiento de Benifaió (Valencia), regido por un grupo político partidario del secesionismo lingüístico, de hacer uso de una normativa diferente de la preconizada por la Universidad y aceptada por el gobierno valenciano, señalaba: "...Un idioma, en cuanto modo particular de expresarse un determinado pueblo, conlleva la existencia de un conjunto de reglas y términos organizados a través de un sistema gramatical, y junto con otros factores, como la fonética, la morfología, la gramática, etc. viene en gran medida definido por su ortografía; por ello, es obvio que el Ayuntamiento de Benifaió [..], ejercitó una concreta ingerencia en el campo de la ciencia lingüística que no le incumbía. Y no le incumbía por cuanto, como quedó dicho, las decisiones en el ámbito ortográfico —y debiera ser ya ocioso recordarlo— son de carácter estrictamente científico, por lo que su debate, estudio y decisión incumbe, en exclusiva, a los teóricos de la lingüística, y no a la Administración Local”.

En cualquier caso, el gobierno valenciano se reserva, a tenor de lo señalado en el artículo 34 de la Ley 4/83 de 23 de noviembre de 1983 de Uso y Enseñanza del Valenciano, la dirección técnica y la coordinación en el proceso de uso y enseñanza asesorando todas las Administraciones públicas y particulares, tomando todas las medidas oportunas para el uso y extensión de la lengua. Por ello, en la misma Dirección General de Política Lingüística junto a los Servicios de Investigación, Promoción Social y Uso Social se ha creado un área denominada Asesoramiento y Traducción que brinda sus servicios a entes públicos y particulares y coordina las oficinas municipales y comarcales de dinamización lingüística en todo aquello que tenga alguna relación con el buen uso de la lengua. Y aunque pueda parecer tópico no es modesta su actuación y control en labores tan aparentemente superficiales como la co-

rrección de rótulos y señalizaciones públicas, sobre todo cuando el instalador es la Administración Central o los servicios periféricos de ésta. Ese asesoramiento es extensivo y, en este caso, obligado respecto de los libros de texto en lengua propia o en los programas informáticos automáticos, por poner solo dos ejemplos.

\* \* \*

Desde las instituciones encargadas de aplicar una política lingüística, se han desarrollado fundamentalmente dos tipos de actuaciones. La que se centra en el uso de la lengua y aquella que intenta velar por la calidad de la lengua. No tiene sentido, sin embargo, establecer una oposición entre estos dos objetivos. Ni tan siquiera parece tener sentido establecer prioridades. Entre otras cosas, porque las dos acciones discurren paralelamente. La extensión del uso de una lengua va aparejada necesariamente a una preocupación por su buen uso.

Una preocupación fundamental en los procesos de normalización lingüística es la de conseguir superar los esquemas diglósicos tendentes a distribuir los usos de cada lengua en ámbitos específicos. Es decir, se intenta evitar que haya una lengua A, en la que se expresen las comunicaciones de carácter formal, y una lengua B que quede reducida a los usos de carácter familiar. La ruptura de este esquema implica la potenciación de los usos en ámbitos formales de la lengua B. Ello supone necesariamente el desarrollo de registros específicos asociados a las necesidades de cada ámbito.

Y eso es, al fin y al cabo, lo que, con criterios modernos, podríamos llamar buen uso de la lengua: que las palabras se ajusten a las exigencias de cada contexto. No tiene demasiado sentido, en estos momentos, hablar de buen uso de la lengua en términos absolutos. Lo que puede ser un buen uso de la lengua en una comunicación científica, posiblemente no lo sea tanto si se traslada sin cambio alguno a una situación de carácter informal.

En cualquiera de los casos, hay que reconocer que las llamadas lenguas minorizadas parten de unas limitaciones importantes, en tanto en cuanto durante un período importante su uso ha estado restringido a unos ámbitos coloquiales, o en el mejor de los casos al desarrollo de una literatura popular.

Por ello, cualquier política lingüística ha de introducir unos mecanismos que permitan superar estos hándicaps históricos. Sería ciertamente ilusorio pensar que, desde estas restricciones históricas, y sin una educación en la propia lengua, la sociedad, una vez superadas las barre-

ras legales, pueda pasar a utilizar sin problemas la lengua propia en cualquier tipo de ámbito social. Existen unas rutinas y unos déficits de formación que no pueden superarse sino con tiempo y con muchas acciones que neutralicen determinados prejuicios.

# LA TUTELA DE LA LENGUA EN LAS ISLAS BALEARES

*Bilbao, 25.02.1994*

*Aina Moll,  
coordinadora de la Campanya  
de Normalització lingüística de les Illes Balears*

## **Consideraciones generales**

El proceso de normalización lingüística resulta lento y difícil en las Islas Baleares, por causas diversas:

### *1.<sup>a</sup> Falta de sentimiento de comunidad:*

Cada isla es un mundo, y a lo largo de la historia han vivido frecuentemente de espaldas o, en momentos cruciales de su vida en común, han tomado opciones distintas. Modernamente, formaron una provincia única desde 1833, pero no se estrecharon más lazos entre ellas que los estrictamente burocráticos. Actualmente, disuelta la Diputación y organizada la Comunidad Autónoma en Consejos Insulares, la distribución de competencias y recursos entre ellos y el Govern Balear es un problema que dista de estar resuelto.

### *2.<sup>a</sup> Enormes cambios socioeconómicos:*

Son islas pobres en recursos naturales y de gran belleza paisajística, que en cuarenta años han pasado de una situación de pobreza — que en el siglo XIX y primer tercio del XX producía un constante flujo emigratorio— a ocupar, gracias al desarrollo del turismo, el primer puesto en PIB del Estado español, y a recibir un flujo incesante (que persiste en la actualidad) de población trabajadora castellano-hablante.

### *3.<sup>a</sup> Diglosia muy consolidada:*

En el momento de la transición, la composición sociolingüística de la población era aproximadamente de un 75% de autóctonos y un 25% de inmigrados (la mayoría, perteneciente a la clase trabajadora proce-

dente del sur de España, que se ocupaba en la construcción y en los servicios de hotelería). El nivel cultural medio de la población autóctona era bajo, y los hábitos de comportamiento diglósico estaban bien arraigados. El castellano era aceptado como lengua dominante por la gran mayoría de la población, de manera que los inmigrados no sentían la menor necesidad — y tenían pocas posibilidades— de aprender la lengua del país, y los autóctonos vivían con naturalidad su condición de semi-lingües y eran presa fácil de manipulaciones que, bajo una pretendida defensa de las modalidades insulares, aspiran a romper la unidad de la lengua y obstaculizar el proceso de normalización.

#### 4.<sup>a</sup> *Politización del tema de la lengua:*

Aunque la *Renaixença* catalana fue tardía en las islas y tuvo un carácter exclusivamente literario, el hecho de que durante la República se estrecharan los lazos entre los intelectuales de Cataluña y los isleños y que en 1936 se produjera un intercambio de mensajes para promover una estrecha colaboración en el campo de la lengua y de la cultura (un *Missatge als mallorquins* y una *Resposta als Catalans*, pronto conocida popularmente como *el Manifest*) politizó el tema. Los firmantes de la *Resposta* tuvieron dificultades al principio de la guerra, y más tarde el franquismo (que puso al catalanismo la etiqueta de “rojo-separatismo”), con su política de entronización del “español” y marginación y fragmentación de lo que la Constitución actual llama “las otras lenguas de España”, contribuyó a avivar entre la gran masa de población desinformada ancestrales recelos contra “lo catalán”. El “problema del nombre” no es tan grave en las Islas Baleares como en la Comunidad Valenciana, pero dista de estar resuelto entre la población adulta.

#### 5.<sup>a</sup> *Dispersión actual de las competencias en materia lingüística.*

Habiendo entrado en la etapa autonómica por la vía del artículo 143 de la Constitución (no ampliada posteriormente), la Comunidad Balear recibió, conforme al artículo 148, la competencia exclusiva sobre la enseñanza de la lengua autóctona — sin estructura alguna, ni dotación presupuestaria para atenderla (ni siquiera los “flecós” que más tarde recibieron las otras CA de lengua no castellana), pero las competencias generales en Educación quedaron en manos del Estado: es la única CA con lengua propia que, aún hoy, forma parte del “territorio MEC”. Por otra parte, la creación de los Consells Insulars (de Mallorca, Menorca y Eivissa i Formentera) al disolverse la Diputación, supuso una descentralización de las competencias autonómicas, especialmente en el ámbito de la Cultura. Y como, además, la Comunidad Autónoma de las Islas Baleares es también la única de lengua no castellana que no se ha do-

tado de un organismo de gobierno específico (Secretaría o Dirección General de Política Lingüística) para orientar el proceso de normalización, resulta que las actuaciones en materia lingüística sufren de una gran dispersión.

### El Institut d'Estudis Catalans, "Academia" de la lengua catalana

Por fortuna, la lengua catalana tiene su "Academia": el *Institut d'Estudis Catalans*, con autoridad sobre todo el territorio de lengua catalana. Fundado con ese carácter en 1907, a partir de 1911 su *Secció Filològica* dotó al catalán de una completa normativa (ortografía, gramática y diccionario general, elaborados por P. Fabra), que fue implantada a lo largo de un proceso conflictivo que se resolvió totalmente a partir de 1932 (año en que se publica el *Diccionari General* y se adoptan las normas en el País Valenciano — *Normes de Castelló*— y en las Islas Baleares). Desde el principio hubo presencia insular entre los miembros del IEC: el primer presidente de la *Secció Filològica* fue el mallorquín Antoni M.<sup>a</sup> Alcover, que, aunque enfrentado más tarde con el Institut por incompatibilidades personales, nunca dejó de defender la unidad de la lengua y autorizó a su colaborador y sucesor, Francesc de Borja Moll, a adoptar las normas del IEC en la redacción del monumental *Diccionari Català-Valencià-Balear* (Moll fue miembro del IEC desde 1960 — cuando la *Secció Filològica* constaba de siete miembros— hasta su muerte en 1991).

Sin duda esa normativa común, reconocida y divulgada ya en todos los territorios al estallar la guerra civil, fue un factor esencial para la salvaguarda de la unidad de la lengua. Gracias a la resistencia cultural, surgieron en todos ellos nuevas generaciones de escritores y empresas editoriales que se afianzaron lentamente; y gracias a importantes obras científicas, especialmente el ya citado *DCVB* y la *Gran Enciclopèdia Catalana*, dispusimos de un bagaje lingüístico digno de cualquier idioma normalizado y de una onomástica correctamente transcrita, en un tiempo en que los topónimos oficiales habían sido traducidos al castellano o presentaban formas híbridas.

Por fin, durante la transición, la autoridad del IEC fue ratificada por el Real Decreto 1.867/1976, de 26 de noviembre, que le reconoce personalidad jurídica propia y autoridad "en todo el ámbito de la lengua catalana". Ese reconocimiento, sin embargo, no fue recogido en los estatutos de autonomía ni en las leyes de normalización lingüística (aunque sí claramente insinuado en los de las Islas Baleares), sin duda porque no define cuál es "el ámbito de la lengua catalana", y los legisladores, a causa del confucionismo reinante sobre este tema, no se aven-

turaron a afrontarlo abiertamente en los textos legales. Sin embargo, las normas del IEC son aplicadas en las Islas Baleares, tanto por la Administración como por los enseñantes.

De los 24 miembros que actualmente tiene la *Secció Filològica*, cuatro somos isleños. Y en su tarea de mantenimiento y actualización de una normativa válida para el conjunto de la lengua, la SF tiene muy en cuenta las particularidades de las islas: recientemente se ha ocupado de puntos conflictivos, como la grafía de las primeras personas de presente de indicativo sin desinencia, o el uso del artículo en los topónimos, y ha decidido introducir en su *Nou Diccionari General de la Llengua Catalana* (en curso de redacción) el artículo derivado de IPSE, haciendo constar su peculiarísimo carácter de marca de registro coloquial. Por otra parte, su *Proposta per a un estàndard oral per a la llengua catalana*, de la que se han publicado los fascículos *I Fonètica* (1990) y *II Morfologia* (1992), distingue entre rasgos lingüísticos de *àmbit general* (“cualquiera que sea vigente al menos en dos de los cinco dialectos territoriales”) y *rasgos de àmbit restringido* (los que son “característicos de un determinado dialecto, pero provistos de prestigio en su ámbito, y que en consecuencia son recomendables cuando la locución va dirigida a un auditorio lingüísticamente uniforme”). La difusión de esta propuesta y su aplicación práctica —indispensable para una estandarización correcta y no conflictiva de la lengua hablada en actos formales y en los medios de comunicación— ayudará sin duda a eliminar muchos recelos y malentendidos muy vivos aún en las Islas Baleares.

### **El marco legal autonómico**

El marco legal autonómico es tardío respecto de los de otras Comunidades: el Estatuto es de 1983; la Ley de Normalización Lingüística, de 1986, y el Decreto sobre el uso lingüístico en la Administración autonómica, de fines de 1990.

Sus bases se sentaron durante la transición — con importante protagonismo de intelectuales de amplia gama ideológica que habían trabajado juntos en la resistencia cultural de la época franquista— y sobre todo en el período pre-autonómico, en que el gobierno del Consell General Interinsular supo aprovechar la buena disposición de esos miembros activos de la sociedad civil, incorporándolos en diversas comisiones, entre ellas la que elaboró un primer anteproyecto de Estatuto de Autonomía. Bazas importantes para salvaguardar la unidad de la lengua fueron en esa época el Real Decreto popularmente llamado “de bilingüismo” (1979), que introducía la enseñanza de *la lengua catalana, pro-*



*pia de las Islas Baleares* en todos los niveles de la enseñanza no universitaria, y la edición y masiva distribución gratuita, por el Consell General Interinsular, de la conferencia inaugural de los cursos de catalán de la Obra Cultural Balear de 1978-79, pronunciada por Francesc de Borja Moll con el título *Llengua o dialecte? Català o mallorquí?* Esa decidida opción del CGI por la unidad de la lengua desactivó en buena parte las intrigas con que algunos pretendían —y pretenden aún— fomentar el secesionismo lingüístico aprovechando la desinformación de la gran masa autóctona que no se reconocía como hablante de *catalán*, sino de las modalidades insulares: *mallorquí*, *menorquí* e *ibicenco*.

Este clima favorable y la temprana promulgación de los textos legales de Cataluña, que en muchos aspectos sirvieron de precedente, explica sin duda que el marco legal actualmente vigente en materia de lengua vaya mas allá de la realidad social isleña (lo cual explica, a su vez, que sea aplicado de manera muy insatisfactoria).

Habiendo accedido a la autonomía por la “vía del artículo 143”, el nivel de competencias de la CAIB es muy bajo. Sin embargo, en el aspecto lingüístico, su marco legal (Estatuto, Ley de Normalización Lingüística) no desmerece junto a los de las otras comunidades con lengua propia no castellana. Incluso las supera en algunos aspectos. Por ejemplo, al expresar (en el preámbulo de la LNL) la “naturaleza distinta” de las “dos lenguas oficiales de la Comunidad Autónoma con igual rango”: *la oficialidad de la lengua catalana se basa en un estatuto de territorialidad, con el propósito de mantener la primacía de cada lengua en su territorio histórico. La oficialidad del castellano, establecida por la Constitución en todo el Estado, se basa en un estatuto personal, a fin de amparar los derechos lingüísticos de los ciudadanos, aunque su lengua no sea la propia del territorio.*

Tanto el Estatuto como la Ley de NL, en sus respectivas disposiciones adicionales, establecen que *la institución oficial consultiva para cuanto haga referencia a la lengua catalana será la Universitat de les Illes Balears*, pero prevén que “siendo la lengua catalana también patrimonio de otras Comunidades Autónomas”, *la CAIB podrá participar en una institución destinada a salvaguardar la unidad lingüística*. Ni el Estatuto ni la LNL de Cataluña, ni los de la Comunidad Valenciana, aluden tan claramente a la unidad de la lengua y al IEC.

En el Título II, dedicado a la Enseñanza, (artículos 17 a 26), la Ley de NL de la Islas Baleares queda —y era inevitable— por debajo de la de Cataluña (que declara el catalán “lengua propia de la enseñanza en Cataluña”): las dos lenguas tienen el mismo rango, como materias y como vehículo de enseñanza, en todo el sistema educativo. Sin embar-

go, todas las disposiciones de la ley catalana encaminadas a la promoción del catalán en la enseñanza se encuentran, en forma prácticamente coincidente, en la nuestra, y para su aplicación se han seguido, a gran distancia, los mismos pasos (aunque es obvio decir que el Govern no podrá asumir de manera realmente efectiva las obligaciones que este título le impone mientras no reciba la transferencia de competencias en educación).

### **Instrumentos de política lingüística**

Aunque el Estatuto, en su artículo 14, establece que la normalización de la lengua “será un objetivo de los poderes públicos de la Comunidad autónoma”, el primer gobierno autonómico no se dotó de organismo específico alguno para dirigirla. La política lingüística, como en la preautonomía, quedó asignada a la Conselleria de Cultura, la cual contrató una lingüista que se hizo cargo del “área lingüística” de la Conselleria, hizo una modesta campaña popular con el lema “Llengua i Convivència” y encargó a la Obra Cultural Balear — benemérita institución privada que, desde su creación en 1962, trabaja en la enseñanza y promoción de la lengua y la cultura autóctonas— la realización de cursos de catalán para los funcionarios de la CA que voluntariamente se inscribían en ellos. En aquel momento (1983) la promulgación del Estatuto acababa de zanjar la polémica sobre la unidad de la lengua, declarando el catalán “lengua propia” de las Baleares (lo cual nos libró de muchos de los problemas que todavía hoy entorpecen la normalización lingüística de la Comunidad Valenciana), pero conservaba un margen considerable de indefinición, precisamente en ese artículo 14, que tiene la siguiente redacción: *La Comunidad Autónoma tiene competencia exclusiva, en armonía con los planes de estudio estatales, para la enseñanza de la lengua catalana, propia de las Islas Baleares, de acuerdo con la tradición literaria autóctona. La normalización de ésta será un objetivo de los poderes públicos de la Comunidad Autónoma. Las modalidades insulares del catalán serán objeto de estudio y protección, sin perjuicio de la unidad del idioma.*

La polémica, pues, no se cerró, sino que se centró en la “tradición autóctona” y en los modelos de lengua: grupos y partidos tomaron posiciones en cuanto a si había que dar preferencia a las “modalidades insulares” (que por cierto presentan notables diferencias entre ellas) o a la difusión de un modelo unitario. En consecuencia, tanto el Govern Balear como los responsables de las principales instituciones locales evitaron comprometerse a fondo en el tema.

Con la Ley de NL, la indefinición desaparece, y no sólo se proclama, como hemos visto, la unidad de la lengua y la necesidad de coordinación entre las C.A. que la comparten, sino que su Título IV, “de la función normalizadora de los poderes públicos” (art. 33-40) detalla claramente las responsabilidades del Gobierno de la CA, de los Consejos Insulares y de las Corporaciones Locales respecto a la lengua propia y a su normalización.

El artículo 39 dispone: *El Gobierno de la Comunidad Autónoma asumirá la planificación, coordinación y supervisión del proceso de normalización de la lengua catalana y ha de informar anualmente al Parlamento sobre su evolución. A tal fin, ha de crear y poner en funcionamiento un servicio que tenga por objeto las citadas funciones, sin perjuicio de las atribuciones reconocidas en la Disposición Adicional 2.ª del Estatuto de Autonomía a la Universidad de las Islas Baleares.*

Evidentemente, un servicio no tiene el rango suficiente para llevar adelante tan ardua labor, y la oposición parlamentaria, que defendió sin éxito la creación de un organismo de más alto rango – Secretaría o Dirección General de Política Lingüística durante la tramitación de la ley, no cesa de insistir en su necesidad. Pero para dar cumplimiento a ese artículo se creó, en 1987, un *Servei Lingüístic*, adscrito a la Dirección General de Cultura, que tras la reestructuración de la Conselleria en *Conselleria de Cultura, Educació i Esports*, se denominó *Servei de Política de Normalització Lingüística*, sin que el cambio de nombre implicara una mejora de sus condiciones de trabajo, que siempre han sido extremadamente precarias (sólo la Jefe del Servicio es funcionaria; el resto de su reducido personal es contratado, aunque todos trabajan con enorme dedicación y generosidad), salvo que parte de sus tareas – “el desarrollo cualitativo de la normativa incluida en la Ley 6/1986, de NL, Título II” fueron asumidas por la *Direcció General d'Educació*, creada para preparar el camino de la recepción de las competencias en Enseñanza. La Conselleria continuó asumiendo directamente sólo las tareas indelegables como Administración, y muchas acciones concretas siguieron haciéndose por convenio con distintas entidades: la UIB, la OCB, la PIME, etc.

### **El Acuerdo Institucional y la Campanya de Normalització Lingüística**

Por iniciativa de la Obra Cultural Balear, que además de gestionar los cursos de catalán para funcionarios para el Govern, organizaba numerosos cursos de catalán para adultos por encargo del Ayuntamiento de Palma y servicios de asesoramiento lingüístico en algunos municipios mallorquines por convenio con el Consell Insular de Mallorca, a finales

de 1989, esas tres instituciones, más los Consells Insulars de Menorca y de Eivissa i Formentera, llegaron a un *Acuerdo Institucional para la Normalización Lingüística*, por el que se comprometían a intensificar los esfuerzos para acelerar la normalización de las respectivas instituciones, sostener conjuntamente una “campana de normalización lingüística” para coordinar y potenciar las acciones que estaban llevando a término por separado, y convocar a las otras instituciones administrativas y al conjunto de la sociedad balear a asumir “un proyecto colectivo encaminado a conseguir la plena normalización de la lengua de las Baleares en un clima de concordia y de respeto de los derechos de todos”. En un anexo se precisaba que “se denomina *Campanya de Normalització Lingüística* un programa que habrá de llevarse a término en unos cuantos años” y se diseñaba un ambicioso proyecto de planificación lingüística del conjunto de la Comunidad, a base de planes anuales de actuación, elaborados por una Comisión Técnica presidida por la persona responsable de la coordinación general e integrada por los responsables de los servicios lingüísticos de las instituciones y por otros especialistas, y aprobados por una Comisión Interinstitucional. El anexo concreta también que la CNL tendrá un Secretariado y una sede autónoma y que los planes comprenderán acciones que llevará a cabo, bajo su exclusiva responsabilidad, cada institución, y acciones de carácter general que realizará, en nombre de todas las instituciones que la sostienen, la *Campanya de NL* y que serán gestionadas por la OCB. Se designa secretario de la *Campanya* al gerente de la OCB, y Coordinadora general a quien os habla (socia de la OCB desde su fundación).

La Comisión Interinstitucional, presidida por el Conseller de Cultura, Educació i Esports, se formó inicialmente con los más altos responsables de Cultura de las instituciones firmantes, a los que pronto se unieron el Director Provincial del MEC, un Vice-rector de la UIB y el Presidente de la OCB. Posteriormente, se han creado también las dos comisiones a nivel insular (presididas por los representantes institucional y técnico de cada Consell), lo cual ha permitido incorporar a los representantes de los municipios (que se adhirieron en su práctica totalidad a la CNL, la gran mayoría por acuerdo unánime de Pleno).

La *Campanya de NL* es, evidentemente, un organismo atípico, que podría ser muy eficaz si el Govern no apareciera en él como “primus inter pares”, sino como la institución que tiene la plena responsabilidad del proceso de normalización (es decir, si todas las instituciones, bajo la dirección del Govern, se responsabilizaran del desarrollo y aplicación del Título IV de la Ley de NL). En la situación actual funciona, como era de esperar, con grandes dificultades. Todos los planes propuestos por la Comisión Técnica han sido aprobados por la C. Interinstitucional, pero su ejecución depende de la voluntad política (muy variada) de los res-

ponsables de las distintas instituciones, y su seguimiento resulta imposible desde fuera de ellas. Por otra parte, la planificación que el artículo 40 de la LNL encomienda al Govern Balear (con el asesoramiento de la UIB) sigue pendiente, y la CNL, como tal, no dispone de los medios materiales y humanos necesarios para emprenderla. Los planes anuales de actuación se han hecho a partir de una encuesta sobre el uso lingüístico en consellerías y ayuntamientos (hecha al entrar en funcionamiento la Campaña a fines de 1990 y repetida a mediados de 1992 y finales de 1993), cuyos datos han de considerarse puramente orientativos. Recientemente, a petición de la Comisión Técnica, las instituciones han reafirmado su voluntad de llevar adelante a mejor ritmo el acuerdo, y se han tomado diversas medidas correctoras, cuya efectividad está por ver.

Aun así, dada la situación, la Campaña tiene innegables ventajas, derivadas de su carácter unitario:

1.<sup>a</sup> Siendo la única plataforma en que coinciden todas las instituciones con responsabilidad en el proceso de normalización lingüística (Govern, MEC, UIB, Consells y Ayuntamientos), pueden aprobarse en ella acciones que luego han de desarrollarse en el marco de convenios bilaterales (Conselleria-MEC, Conselleria-UIB, etc.).

2.<sup>a</sup> La coordinación (mediante la Comisión Técnica y sus grupos de trabajo) entre los profesionales -asesores lingüísticos (con dos redes técnicas, una dentro del Govern y otra territorial, en estado poco menos que embrionario) y enseñantes de diferentes niveles- permite la aplicación de criterios unitarios, indispensables para garantizar la calidad de la lengua.

3.<sup>a</sup> La Campaña puede difundir, en nombre de todas las instituciones, información sobre la lengua y sus modalidades y registros y sobre derechos lingüísticos, con criterios estrictamente científicos, prescindiendo de posiciones concretas de individuos, grupos y partidos.

### **Actuaciones para la tutela de la lengua**

En las actuaciones concretas, se han seguido los pasos de las otras Comunidades, especialmente de la Valenciana y, sobre todo, de Catalunya (a larga distancia, obvio es decirlo): Expondré sucintamente las más importantes.

## 1. Administración

### a) Reglamentación

El Consell Insular de Menorca fue el primero en dotarse de un Reglamento sobre el uso de las lenguas oficiales por parte del CI (junio 1987). Le siguió el de Mallorca (mayo de 1989) y algunos Ayuntamientos. El Govern lo hizo por el Decret 100/1990, de 29 de noviembre, y tras él la gran mayoría de Ayuntamientos, ya dentro del marco de la Campaña de NL. El contenido de esos reglamentos es prácticamente idéntico y se ajusta bien al carácter de *lengua propia de la Administración* que el artículo 6.1 de la Ley de NL da al catalán “por ser la lengua propia de la Comunidad”.

La aplicación de los reglamentos es, naturalmente, responsabilidad exclusiva de cada institución, pero la Campaña de NL hace en la medida de lo posible su seguimiento, mediante la coordinación con los técnicos y la encuesta periódica antes mencionada. En función de la situación de partida, se hizo una clasificación de instituciones y/o organismos en tres grupos, de mayor a menor grado de normalización, y cada año se comunican los cambios habidos y se proponen tres modelos de plan, uno para cada grupo. Actualmente consideramos normalizados algunos ayuntamientos de la Mallorca interior, y muy avanzados algunos organismos del Govern (como la Conselleria de Cultura, Educació i Esports o la Direcció General de Joventut) o de los Consells Insulars, y un 20% aproximadamente de los Ayuntamientos. Otro 20-25% está todavía muy castellanizado (grupo 3), y el resto pertenece al grupo 2. Los hay que avanzan muy rápidamente, y otros que tropiezan con grandes dificultades.

Éstas provienen en general de la insuficiencia de conocimientos de catalán por parte de funcionarios y personal en general, ya que el Govern (y la gran mayoría de corporaciones locales, en lo que a éstas concierne) tiene pendiente de reglamentación la exigencia de conocimiento de la lengua para el acceso a la función pública y para la promoción de los funcionarios: la Llei de la Funció Pública (1989) no la establece como requisito con carácter general, sino que quienes accedan a la función pública sin acreditar (mediante certificados, o prueba realizada con carácter voluntario) conocimientos suficientes de la lengua, deberán seguir cursos de capacitación; establece también que el Govern ha de diseñar los perfiles lingüísticos de los diferentes puestos de trabajo y fijar el nivel de conocimientos exigible en cada caso, pero todavía no se ha hecho (aunque en Funció Pública se trabaja en ello), y ya hace cinco años que expiró el plazo que la Ley de NL concedía a la Administración autonómica y local para adecuar sus servicios a lo dispuesto en ella. No

obstante, muchas convocatorias incluyen ya la exigencia, por necesidades del servicio, de acreditar mediante una prueba obligatoria y/o eliminatória de catalán o un certificado acreditativo los conocimientos de la lengua nesarios para el desarrollo de las funciones propias del puesto de trabajo.

#### b) *Cursos y certificados*

Para satisfacer las necesidades de aprendizaje del catalán y de certificación oficial de conocimientos, por parte de los funcionarios y de los adultos en general, el Govern Balear creó la *Junta Avaluadora de Català*, adscrita a la Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Es un organismo paralelo a la *Junta Permanent de Català* de la Generalitat de Catalunya y a la *Junta Qualificadora de Coneixements de Valencià* de la Generalitat Valenciana (los programas, sistema de exámenes y grado de exigencia de la tres instituciones son homologables, y se consideran equivalentes en los tres territorios. Otorga certificados de conocimientos orales de catalán (*certificat A*), de conocimientos orales y escritos de grado elemental, medio y superior (*certificats B, C i D*) y de lenguaje administrativo (*certificat E*). Las pruebas se efectúan en febrero y en junio, en las tres capitales insulares y en algunas capitales de comarca. Entre los candidatos hay muchos funcionarios de todas las Administraciones y público en general.

La Obra Cultural Balear organizó los cursos para funcionarios hasta el curso 1992-93, en que los ha asumido el *Institut Balear d'Administració Pública* (IBAP), adscrito a la Conselleria de la Funció Pública con rango de Servicio. La OCB conserva los de los funcionarios del Consell Insular de Mallorca y los cursos de adultos para el público en general.

#### c) *Toponimia*

De acuerdo con el artículo 14 de la Ley de NL, según el cual los topónimos de las Islas tienen como única forma oficial la catalana, el Govern y la UIB han trabajado en la normalización de la toponimia (en muchos casos se trataba simplemente de oficializar la grafía tradicional correcta, deformada por la castellanización, pero en otros casos había que fijar una forma entre diversas variantes, lo cual ha exigido trabajo de investigación y labor diplomática para hacer aceptar la forma fijada). Por el Decreto 36/1988 se publicó una primera lista de topónimos mayores, precedida de una exposición de los criterios seguidos en el tratamiento de los que tienen artículo — cuestión polémica, a causa de la dualidad de artículos, derivados de IPSE i de ILLE y del hecho que el primero, que tiene en general carácter coloquial, aparece en muchos topónimos (pero no en todos)—. Los Ayuntamientos envían las listas de toponimia menor de su demarcación a la Conselleria de Cultura, y ésta,

con el asesoramiento de la UIB, publica las formas correctas. La UIB, además de organizar diversas Jornadas de Toponimia para especialistas, trabaja actualmente en un estudio de conjunto de la toponimia de Formentera, por encargo del Govern Balear. La Conselleria de Cultura, Educació i Esports ha publicado veinte mapas de las Islas (políticos, físicos e históricos) y los ha distribuido en todos los centros escolares.

#### d) *Terminología*

Por Convenio entre la Conselleria de Cultura y la UIB, en diciembre de 1990 se creó en la sede de ésta un *Gabinet de Terminologia*, reconocido como Centre Col·laborador del TERMCAT (Centre de Terminologia Catalana, creado en colaboración por la Generalitat de Catalunya y el Institut d'Estudis Catalans). El Gabinet presta un servicio de asesoramiento en terminología a los universitarios, a las instituciones y organismos públicos y al público en general. En 1993 se hizo la conexión con el BTERM (banco de datos terminológicos) del TERMCAT de Barcelona. Todas las Universidades de los territorios de lengua catalana colaboran con el TERMCAT, con lo cual, además de un mejor aprovechamiento de recursos económicos y humanos, se garantiza la unidad lingüística indispensable en la terminología científica.

## 2. Enseñanza

El Govern Balear ha asumido la competencia exclusiva en la enseñanza de la lengua catalana elaborando y/o aprobando los programas de catalán de todos los niveles de enseñanza no universitaria y los de reciclaje del profesorado (que imparte el ICE de la UIB, a expensas del Govern y el MEC, en proporción 3/1). Los programas de enseñanza infantil, primaria y secundaria son aplicados por el MEC, en el marco de un convenio MEC-Govern Balear que rige igualmente la aplicación de las autorizaciones de libros de texto (hechas por el GB) y las autorizaciones a los centros para impartir la enseñanza en catalán, totalmente o parcialmente, así como las exenciones de la asignatura de catalán para alumnos de residencia temporal en las islas.

A la espera de la transferencia de competencias, la Conselleria de Cultura, Educació y Esports ha elaborado un ambicioso proyecto de "Model Educatiu per a les Illes Balears", que prevé una enseñanza "trilingüe", impartida primordialmente en catalán pero dando un cierto espacio al castellano y al inglés como lenguas vehiculares de enseñanza. Por el momento, sin embargo, el castellano es la lengua vehicular dominante, especialmente en la enseñanza privada, y todavía se requiere un permiso (concedido por el MEC, previo informe favorable del Govern) para la enseñanza total o parcial en catalán (la iniciativa de cata-



lanización es del centro de enseñanza: lo solicita la dirección, tras acuerdo del claustro y del consejo escolar), aunque en junio del 92 la Comisión Interinstitucional de la Campaña, a petición de la Comisión Técnica y a la vista de un informe de su grupo de trabajo de Enseñanza, acordó suprimir la exigencia de autorización y disponer que todos los centros incluyan en su Proyecto de Centro su propio Proyecto Lingüístico. GB y MEC trabajan actualmente en la elaboración de diferentes modelos lingüísticos que los centros puedan adoptar — modificándolos, si conviene—, según su situación sociolingüística.

La enseñanza totalmente en catalán (para todos los alumnos, o con “lineas” en catalán y en castellano en el mismo centro) se ha hecho de forma progresiva, empezando por la enseñanza infantil o los primeros cursos de primaria. En las zonas de gran densidad de población castellanoparlante se practica con éxito (aunque en forma muy limitada, hasta ahora) la inmersión lingüística.

La Facultat de Filosofia i Lletres de la UIB, Departament de Filologia, forma licenciados en catalán y la Escola de Formació del Professorat atiende a la formación de los maestros en lengua catalana. El MEC atiende, mediante los C.E.P., el perfeccionamiento del profesorado, y el ICE el reciclaje. La Oficina de la Campaña mantiene un servicio de asesoramiento didáctico y una muestra permanente de material (escrito y audio-visual) para la enseñanza del catalán y en catalán.

### 3. La promoción de la lengua

El GB, los Consells Insulars y los Ayuntamientos están obligados por la Ley de NL y por sus reglamentos propios, a promocionar el uso de la lengua catalana y velar por su calidad; por un lado, exigiendo que los estudios, informes y trabajos que encargan a terceros sean redactados en catalán (cosa que no siempre se cumple); por otro, ofreciendo asesoramiento lingüístico, convenios con entidades privadas, becas, subvenciones, etc. Todos lo hacen, en la medida de sus escasos recursos y según sus criterios de prioridad (destaca, como es natural, la Conselleria de Cultura, Educació i Esports). Pero se necesitan esfuerzos mucho mayores que los que se han hecho hasta ahora.

Por lo que afecta a la tutela de la calidad de la lengua, son importantes los servicios de asesoramiento lingüístico (del Govern, de los tres Consells Insulars, de la UIB, del Ayuntamiento de Palma y de una veintena de ayuntamientos, muchos de los cuales atienden a varios municipios, además del suyo propio) y el de la Campaña de NL (sede de los grupos de trabajo que reúnen a todos los técnicos). Este último, además de la atención directa a los consultantes, publica semanalmente desde

junio de 1991, en media página semanal del *Diario de Mallorca* titulada *Línia Directa amb la Campanya de Normalització Lingüística*, una selección de respuestas a consultas que considera de interés general, y las reúne semestralmente en un folleto del mismo título. Ha editado también material publicitario de divulgación (trípticos, adhesivos, etc.) y va formando una biblioteca especializada de lingüística y sociolingüística catalanas, procesos de normalización lingüística, derechos lingüísticos, etc., así como una muestra de publicaciones de las distintas instituciones de las Islas.

### **Importancia de las instituciones privadas**

Hay que resaltar la importancia de las instituciones privadas en el proceso de normalización y en la salvaguarda de la calidad de la lengua. Gracias a ellas fue posible durante el franquismo consolidar (en todas las tierras catalanas) la aceptación de la normativa, y difundir una modalidad estándar de lengua escrita sin contar con la escuela ni con los circuitos normales de difusión de modelos comunes (administración, medios de comunicación, relación comercial, etc.). A partir del período pre-autonómico, han tenido el apoyo de las instituciones para empresas unitarias (Congrés de Cultura Catalana, Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana) y han asegurado la necesaria relación entre técnicos de todo el territorio de lengua catalana mediante simposios, seminarios, cursos de formación de profesorado de catalán para adultos, etc. (generalmente patrocinados, y a veces organizados, por instituciones autonómicas: La Generalitat o las Corts valencianas, la Generalitat de Catalunya, el Govern Balear).

En el caso de las Islas Baleares, ha sido decisiva la acción de la Obra Cultural Balear y de sus “filiales”, tanto por su labor de enseñanza de la lengua y de formación de profesores durante el franquismo como por la colaboración que ha prestado (sin renunciar a posiciones críticas) a las instituciones autonómicas (cursos de catalán, gestión de la parte común de la Campanya de Normalització Lingüística — especialmente, de una gran campaña publicitaria de finales de 1991, bajo el lema *No et mosseguis la llengua, parla català—*, etc.), o por conseguir el apoyo del Govern y del Parlament para hacer llegar (mediante repetidores, instalados por su filial “Voltor”) las emisiones en lengua catalana de televisión y radio. A falta de televisión propia (excepto la emisión regional de TVE-Baleares), los isleños tenemos en TV3, Canal 33, Catalunya Ràdio, Ràdio Associació de Catalunya y Catalunya Informació, de Catalunya, y el Canal 9 de la Comunidad Valenciana, el alimento comunicativo indispensable para la supervivencia de una lengua de cultura de fines del si-

glo XX, que es la televisión. Finalmente, en colaboración con otras entidades, la OCB ha propiciado el establecimiento de relaciones (que se están oficializando) entre las tres Comunidades de lengua catalana.

### Lo que necesitamos

El proceso de normalización está iniciado, y bien orientado en sus líneas maestras. Pero queda un larguísimo camino por recorrer. Las necesidades a satisfacer, para asegurar la calidad de la lengua y su misma supervivencia, son de distintos órdenes y ámbitos:

#### 1. En el ámbito de la Comunidad, necesitamos:

a) eliminar los restos de recelos y confusión en cuanto a la lengua y a su unidad: todavía hoy, el nombre de la lengua se escamotea a menudo, incluso en disposiciones administrativas, mediante la perifrasis “la lengua propia de las Islas Baleares”, u otras semejantes;

b) adoptar la modalidad estándar para cualquier intervención oral en situación formal: mientras en los textos escritos (incluidos los discursos leídos), la calidad de la lengua es en general satisfactoria, las manifestaciones orales en actos públicos se hacen muy mayoritariamente en la modalidad dialectal: sea por convicción, por comodidad o por temor a ser tildados de pedantes o a provocar el rechazo de un auditorio localista, tanto los gobernantes como los diputados autonómicos, como la mayoría de conferenciantes (y hasta muchos profesores en sus clases), usan un lenguaje coloquial impropio en una lengua normalizada (lo mismo ocurre, en grados diferentes, en Catalunya y en la Comunitat Valenciana; esperemos que la difusión de los trabajos del IEC contribuyan a mejorar la situación). Sólo en los medios de comunicación (TVE-Baleares, radios y TV locales) se han hecho esfuerzos meritorios, con buen éxito sobre todo en el caso de los locutores de noticiarios.

2. En el ámbito de la comunidad lingüística catalana, hay que intensificar las relaciones entre las distintas Comunidades y fijar criterios y formas de actuación de conjunto para cuanto afecte a la lengua y la cultura comunes. A ser posible, mediante un pacto, establecido por las vías previstas en la Constitución, a imitación del Tratado de Unión de la Lengua Neerlandesa, según la propuesta del *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (que asumió una ponencia preparada por diputados del Parlament de Catalunya i del de les Illes Balears, y de las Corts Valencianes.

3. En el ámbito estatal, es preciso que se desarrolle y aplique el punto 3.3 de la Constitución española. Ello implica que el Estado y sus

gobernantes y representantes asuman “las otras lenguas españolas” como patrimonio cultural de todos, igual que la castellana y, por tanto, su promoción interior y su difusión exterior. Especialmente, para salvaguardar la calidad de la lengua en las Baleares, es indispensable que todos los enseñantes de cualquier materia y nivel que trabajen en su territorio conozcan bien el catalán. Pero también cualquier funcionario y cualquier profesional (y hasta cualquier trabajador manual, si no quiere verse en condiciones de inferioridad respecto a los autóctonos o privar a éstos de su derecho a usar la lengua propia) debería conocerlo antes de incorporarse a la Comunidad de las Islas Baleares. Lo mismo vale, naturalmente, para las otras lenguas oficiales no castellanas. Por lo tanto, una de las medidas necesarias y urgentes para dar cumplimiento al artículo 3.3 de la Constitución, es implantar la enseñanza opcional de las lenguas no castellanas en todas las Facultades de Filología y las Escuelas de Formación del Profesorado, en las Escuelas de Idiomas y en los centros de enseñanzas medias de las grandes ciudades.

Esto no será fácil, ni lo veremos a corto plazo, pero es indispensable para la plena recuperación de la lengua como seña de identidad de unas comunidades lingüísticas que durante tanto tiempo la han visto tan injustamente marginada.

1. V. en F. de B. Moll *Els altres quaranta anys*, Palma Edit. Moll, 19, la reproducció de los dos textos.
2. *Diccionari Català-Valencià-Balear. Inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialectals, recollides dels documents i textos antics i moderns i del parlar vivent al Principat de Catalunya, al Regne de València, a les Illes Balears, al departament francès dels Pirineus Orientals, a les Valls d'Andorra, al marge oriental d'Aragó i a la ciutat d'Alquer de Sardenya*, 10 volúmenes, Edit. Moll, Palma. Esta magna obra iniciada por Mn. Alcover y redactada (a excepción de una parte del primer tomo) por F. de B. Moll, ha movilizado a la sociedad de lengua catalana en dos ocasiones: a principios de siglo, en que respondió masivamente a la *Lletra de convit* de Mn. Alcover y participó con entusiasmo a la recogida de fichas lexicográficas, y en los años 1950-1962, en que los tres *Secretariats del Diccionari*, creados en Palma, Barcelona y Valencia para conseguir suscriptores que permitieran llevar adelante su publicación, se convirtieron en elemento aglutinador de la resistencia cultural en todo el territorio.
3. Actualmente, la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* y la *Enciclopèdia de Menorca*, en curso de publicación (indispensables para un buen conocimiento de las Islas) son magníficos instrumentos de difusión de la modalidad estándar catalana entre la población autóctona de las Baleares.
4. Esta invocación a las atribuciones de la UIB como organismo asesor en cuestiones de lengua era garantía de salvaguarda de la unidad de la lengua ante eventuales tentaciones localistas de los gobernantes.
5. *Ensenyament en català*, número monográfico de *Pissarra, Revista d'Ensenyament de les Illes* (núm. 63, junio-julio 92), expone la situación a final del curso 91-92.



## LANGUAGE STANDARDISATION, CORRECTNESS AND SOCIETY

*Glynn Williams*

In this paper I would like to treat the issue of language standardisation historically and sociologically. That is, I do not simply want to take the issue of a language standard for granted, and to offer examples of what has been done with reference to this issue in Wales. That would be too easy and too lacking in imagination.

Perhaps an apt starting point is the minoritisation of our respective languages in 18th century Europe. What is evident at this time is that language standardisation was essentially a tool whereby the boundaries of a fragile state could be consolidated and integrated against external and internal threat. Within the modernist discourse it was argued that societies were subject to laws of development or progress, with some societies being more adept at this process than others. The difference between societies involved an evolutionary schema involving the civilised who progressed furthest towards perfection, and the uncivilised or barbarous who progressed more slowly towards that same goal. To this philosophy was added the claim that reality and thought were separate, and that language was the means whereby the reason of humankind was transmitted. That is, language became a reflection or mirror of truth and reality. However, not all languages were capable of this capacity of transmitting reason. The languages of the state became the languages of reason, modelled on the classical languages of Greek and Latin, and called modern. All other languages within the confines of the state were relegated to a position outside of reason, as patois or of expressions of unreasonable and emotive thought. We still live with this heritage. In Wales, despite recent gains, it is difficult to persuade even Welsh activists that science should be taught through the medium of Welsh. It is also evident that it is men who are encouraged to study these sciences, women being encouraged to pursue the arts in its various forms. Science relies on reason whereas the Arts are the domain of emotion. Men are rational, women are emotional. English is rational and Welsh is emotional. It is ingrained in the discursive and manifested in social practice. The past constructs our present without our knowing it.

Let us pause for a moment and consider the implications of standardisation within a language of reason or state language. The distinction that is made within such languages is between the standard form and the non-standard or dialect. Again it is the standard form that is the language of reason, while dialects are outside of reason. When we then realise that the standard form tends to be the prerogative of the dominant class the implication is evident. Issues of language purity carry an inevitable class bias and the entire issue of language standardisation is fraught with implications.

Why therefore should speakers of minority languages take an interest in a discourse that is so unfair in its effect. The reason lies in the fact that it does carry an effect. A language that is not standardised and related to practices which sustain that standardisation is in danger of continuing to be treated as outside of the realms of reason, as also are its speakers. Furthermore, there are processes in operation that oblige the speakers of a minority language to address the issue of 'language modernisation' or to sit back and see space of activity being ceded to the dominant language, thereby promoting the further minoritisation of their own language.

But what is it that suggests that there is increasing space for the standardisation of minority languages? This question obliges us to consider the shifting political and economic space within Europe and how it opens up new opportunities for minority languages. It is increasingly the case that the existing states are 'rolling back', and being obliged, within the European discourse, to be concerned with the Union, leaving new spaces at the local and regional level. These spaces can be accommodated in terms of a form of decentralisation which varies in its effect from the quasi state that you have in Euskadi to the establishment of the Welsh Office in Cardiff, or the ceding of functions to Finistere in Brittany. Its net effect is that it allows room for the development of agencies and institutions which hitherto had been centralised. It allows you to place your own stamp on certain functions. It seems wise that the first thing to consider is how to resort to language to do exactly what the languages of the reason of the state achieved in the 18th century - the marking off and the defence of the territorial imperative. Thus we find a variety of new claims for the status of language for what hitherto may have been treated either as outside of reason or as a dialect. Asturias may be a case in hand. Such claims are legitimised by reference to the standardisation of the language and the development of an institutionalised or a taken for granted form of reference to language. The key element is distinctiveness vis a vis the outside. The danger is that in elaborating such an external focus we lose sight of how it simultaneously leads to internal differentiation by reference to speakers of the



language that is being promoted. We should recognise that language planning always relates to both policing and promotion.

Welsh was one of the languages which achieved status side by side with Latin, having a rich bardic tradition which flowed over into legal matters as early as the 6th century. The early standardisation was by reference to the bardic tradition. The bards were described as the architects of language by the 17th century grammarians. By the 14th century the religious houses which, hitherto, had been the main seats of learning were in decline and many of the old manuscripts by which the standard was measured were being lost.

It was also a language that was caught up in the European humanist movement of the 16th century. The humanists believe that one way of enriching the mother tongue was by publishing works of learning in it, that is, we have reference to the link between, language, writing, reason and thought. Many of the early Welsh manuscripts by which the standard was measured were being lost, and there emerged a movement to facilitate translation of the Classics into Welsh. Greek and Latin, of course being the languages of higher reason and the source of learning.

It was felt that Welsh had to be modified in order to accept the ideas that were being brought in through such translation. This is an early reference to the idea of language modernisation. Grammars were produced in the 16th century, at a time when the Welsh intellectuals were fully integrated into European circles.

The main barrier to this high objective was the Act of Union of 1536 which sought to eliminate Welsh from any administrative role and establishing English as the exclusive language of such affairs. Despite this development the Welsh humanists strove to establish Welsh as one of the languages of Europe. This coincided with the link between Protestantism, the vernacular and Renaissance thought. It was also at this time that the argument was made about the relationship between Welsh and the language of Babel in order to establish the status of Welsh against the languages of the continent which were regarded as impure and mixed. It was also a continuation of the argument against the English who for centuries had been regarded as pagan invaders of the Christian Wales that had been established by the Romans.

Important as all of these developments were, it was the translation of the Bible into Welsh during the 16th century that gave status to Welsh. The advent of printing gave fixity of forms while the vocabulary of the poets were a strong ingredient in the translation. Indeed it is true to say that in many respects the language of the bardic tradition has been retained as the basis of the literary tradition to the present. The

humanist interest in lexicography was an echo of the bardic practice of keeping word-lists and memorising them. Furthermore, literary language was to be above that of 'buying and selling, eating and drinking'. Despite the demoting of Welsh in secular and political life it remained as a symbol of continuity and inheritance. The printing press led to a need for a fixed orthography which was to be as similar to Latin as possible in its appearance. The initial attempt at Latinised spelling was dropped by the end of the 16th century.

By the 18th century new tendencies were in evidence. One involved an attempt to resurrect an ancient vocabulary, and the other involved an attempt to arrange Welsh words according to the patterns of English. This led to such strange experiments as a Grammar and Dictionary of 1803 based on the syntax of English and the idea that words could be divided into elements without any fixed meanings.

By the 19th century the pioneering work of Jones on Sanskrit had established the misleading idea of language families and trees which fitted in with the general evolutionary trend of its time and which, unfortunately, remains with us today. This led scholars to cultivate the idea of Celtic languages as the earliest of the Indo-European languages to enter Europe. This was the basis of attempts to resort to linguistics in developing models of 'good' Welsh based on prose writing from the Reformation to the 19th century methodist revivals. The common goal was to rid Welsh of the English influence while restoring the Welsh speaker's self-respect. There was also a concern about the gap between written and spoken forms, between language and discourse. There was a desire to represent spoken forms in print, the feeling being that any distinction between the two had to be eliminated. However this idea receded at the beginning of the 20th century. Morris-Jones's grammar of 1913 had a profound influence, being a description of the literary language as exemplified in poetry up to the 16th century. It was also recognised that achieving mastery over written Welsh was something quite different from learning a language orally. As linguists those who forwarded these arguments revealed a greater concern with the primacy of speech and appealed to custom and instinct rather than to logic. The standard became 'what an intelligent, unassuming Welshman would say'.

The increasing literacy of the 19th century and the spread of Welsh language newspapers had generated self-educated writers with a Victorian Welsh which the academic linguists argued against. Nonetheless by the end of the first quarter of the present century it was widely accepted. We should also not lose sight of the advent of Welsh into specific literary forms such as the novel which presented speech in written form.

This served to give a specific status, through the written, to spoken forms. Yet it was literary language which served as the standard of correctness. It is argued that the absence of monolingual speakers has led to the literary form being the only measure of correctness since it is no longer possible to appeal to the authority of the spoken language in order to eradicate the corruption that had affected the literary medium.

A considerable amount of work has been undertaken by poststructuralists looking at the phenomenon of writing, among them Derrida, Achard and... It is one thing to consecrate a standard form through writing, but this, in a sense, is a manifestation of modernism and its preoccupation with languages of reason as manifested in writing. When we recognise that linguistic form was, originally, a representation of the normative structure of spoken language or discourse, and that subsequent comments, particularly by Chomskians, have imposed on this form, a judgment concerning correctness, we begin to understand how writing serves to fossilise, not discourse, but the judgment of linguists. That is, descriptive grammar assumes an epistemological form that does not necessarily conform with any local tradition. Similarly we must be aware of a certain logicism wherein there is an untenable a priori relationship between 'meaning' and its linguistic expression, or syntax. Rather we should be concerned with a regularity of functioning within discourse. Such an approach overcomes the absurd claim that one language is more logical or rational than another. On the other hand the linguist, in speaking from an academic and epistemic position, has achieved a position of legitimacy.

I mention this in order to clarify the relationship between the written and the oral, in order to ask the question of what is the literary form of Welsh opposed to? What is evident is that the oral norm has varied historically, and that periodically there is a need to adjust the written norm to accommodate the distance between the written and the oral norm. That is, are we obliged to think of the oral and the written as different constrained versions linked to the performing of the same system? What is evident is that the place of writing in Welsh society is quite distinct today than it was when a literary standard was established. In its original form there was some link to Latin, to the norms of the poets, and it was considered as an art form, linked to the practices of the elites in supporting a culture. In this respect it bore little relationship to how the people actually spoke. It seems that today the relationship between norm and 'tradition' is lost and the mastering of the norm is not explicit. Rather norm tends to relate to the legitimacy of the social actor.

This becomes relevant when we consider the role of dialects which, with reference to Wales, were not standardised until the religious revivals of the 18th century. That is, a common spoken form that was understandable across geographical regions was established. This was the language of the pulpit which also became the medium of public address and of formal discussion. It also became, in time, the language of news bulletins on the news media. This pulpit Welsh was resistant to the 'corruptions' that affected literary Welsh in the 19th century. There were two varieties which most people had - that of the street and that of the chapels or pulpit Welsh. Given that the religious institutions drew people together across social class these were not class varieties but status group varieties. This was inevitable given that Welsh was excluded from the agencies of social reproduction which were the agencies that would have generated class varieties. However, they were varieties which had very specific and rigid social contexts by reference to which was used where and when. Where the secularisation of recent years has weakened this distinction the media has, to some extent, succeeded in promoting and sustaining it. This has been one of the sites of struggle in Wales. One group maintains that this form of differentiation must be sustained by reference to an oral standard, others claim that the separation creates enormous difficulties for the 'learners' i.e., those who do not have the social background which gives the distinction relevance.

I did not mean to imply above that regional dialects of Welsh do not exist. Indeed they do but the media has, again, been of relevance in breaking down the lack of familiarity across such dialects. In time it may eradicate the differences but at the moment it is making people aware of the differences and making everyone familiar with the differences so that mutual intelligibility is enhanced. The advent of the novel into Welsh has also had its effect. As the production of the oral in written form it has succeeded in giving the oral form a certain status that it would no otherwise have achieved.

It seems to me that we are obliged to consider the various changes, that have occurred in recent years in order to come to terms with what is happening to Welsh and its standardisation. First of all it is evident that there is a shift in discourse towards what is called neo-liberalism that is having an effect across Europe. This discourse involves the rolling back of the state, the creation of the European Union that the existing states are responsible for, and the simultaneous creation of European, rather than state, regions. What is argued is that these regions are important in opening up new spaces for minority languages, if they can be occupied by such language groups. The rolling back of the state opens up the space of decentralisation which is evident here in Euskadi. This, together with the opening up of new political space can lead to

the claim for a new relationship between language and territory. Languages which hitherto may have been regarded as dialects of the state language are now in a position to argue for autonomous status, linked to a political and territorial hegemony. I don't know if Asturias might be an appropriate example? It means that the number of languages may well proliferate and that moves will take place to standardise and to legitimise such languages. This is fascinating given that the goal of the new discourse is unification rather than diversification. I see this as one of the sights of struggle within the new Europe - unification with diversification.

However there are other processes at work, processes which are not unrelated to this development. Slowly over the years Welsh has been gaining ground in certain spheres of economic life. Given that most of the economic activity in the private sector tends to be English owned on account of the various regional development policies that have been implemented, most of the domain extension has been in the public sector. This means that it has also been focused upon specific localities which carry most of the administrative and service functions. Simultaneously there has been a rapid decline in primary sector activity associated with the economic restructuring. As a consequence many parents who themselves did not learn the Welsh of their parents because of the negative identity effect, now want their children to learn the language. Thus we find a shift from language reproduction to language production. There are numerous schools where as many as 90 % of the pupils come from homes and areas where Welsh is not spoken. Under such circumstances we find that those children without a broad domain support function tend not to learn the mutations—which anyway do not carry any linguistic function—and even those from Welsh speaking homes do not master the possessives. Furthermore the separation between the formal and the informal is evident by reference to peer group activity, with children who have mastered the formal register choosing to conform with peer group standards and develop an oral form that is quite distinctive. A new register appears to be developing.

This in turn bears reference to the appearance of class varieties for the first time. Where there is a prestige value for Welsh—prestige here pertaining to the value of the language for social mobility—we find some tendency towards the middle class variety relating to this new register which contrasts with the Welsh of other areas. This is nowhere consolidated but it does point in a certain direction.

It is such situations, which open up considerable diversity by reference to the oral that leads to demands associated with language purity

and language 'standards', especially with reference to the broadcasting media, which is itself a standardising agency. Thus we find calls for the Welsh equivalent of the French Dictionnaire of conjugated verbs which would list the literary paradigms side by side with the localise spoken variations. This would include reference to those verbs which in some dialects and in contrast to the literary forms, take their stem from the verb-nouns. This is not unrelated to what is referred to as 'Cymraeg Byw' or 'living Welsh' which appeared during the 1960s. This was a manifestation of a concern that the conservatism of the literary form was distancing itself from the ordinary user. This was taken by a panel of educationists and developed into a programme of language reform. This was aimed at 'learners', that is, those for whom Welsh was not the Mother tongue. However it seems that it was the publishers who sought to translate this into a kind of standardisation. The argument was made that for example the conjunctive and re-duplicative pronouns were not common enough to justify introduction to the 'learner' when they are very much in existence in the community. This type of complaint was to the fore in the suggestion that what had emerged was something entirely new that, rather than narrowing the gap between the literary and the spoken, was widening the gulf.

Another attempt has been made to avoid the counter-opposition between the literary and the colloquial by portraying all of the varieties of Welsh as belonging to the same continuum. This continuum tends to involve retreat from the Biblical standardisation towards a secular literary idiom. Indeed, the latest versions of the Bible have incorporated this. What is at stake in such development is the tendency to treat standardisation in terms of purity-corruption, but without any reference to any social conditioning. This often tends to involve subjective evaluation based on 'the instincts of any natural Welsh speaker'. Such a subjective evaluation clearly runs into difficulties and demonstrates the lack of any authoritative body which prescribes what is and is not 'standard'. It means that the literary must remain the authority. Perhaps this, in turn, places an even greater burden on the broadcasting media. There is a strong awareness that literary and spoken Welsh should converge, but that each has its own standards and referents of correctness. What is missing is an approach which treats language as discourse, with correctness pertaining to function and effect as the production of meaning. Such post-modernist orientations do not, at the moment, appear relevant.

#### Institutions responsible:

The idea of deploying legislation in order to standardise language is not common. It is even less common with reference to stateless language-

ges. Welsh was the language of law until the 13th century. The Act of Union denied it any official status in the 16th century. The Welsh Language Act of 1967 slightly redressed this situation. It was suggested that the Welsh Office should have a panel of translators, together with a panel of experts in language, law, history and other fields to provide advice and guidance. Standard literary Welsh was employed as the medium, one which Welsh speakers were not accustomed to and led to many feeling deficient in their mother tongue. Cymraeg Byw was rejected on account of register and style, primarily because it was not formal enough.

Many academics have sought to use Welsh in their respective subjects. This was expanded upon by the decision to produce glossary's of concepts which were published by the University Press covering a range of subjects from Sociology, Law, History, cookery, mathematics, geography, physics, technical subjects, law, administration to Chemistry. The Board of Celtic studies had already established basic principles: direct borrowing where the words represented few orthographic problems, the creation of new words using well-established roots and terminations and the resurrection of old words giving them a more technological significance. This procedure was primarily for use in education with Welsh medium education expanding considerably at the time.

Broadcasting does have an innovative role in the sense that it is able to portray in fantasy form the use of a minority languages in domains which in real life it cannot be used. This, over time, leads to an acceptance of the potential of the use of the minority language across a variety of domains within which it may not exist. It is suggested that the media, which has an important role, tends, at least with reference to the radio, to show considerable variation and, in this respect, to reflect the usages of the speech community. Television reveals a sensitivity to the appropriateness of use according to context. Factual programmes tend to resort to a high variety of Welsh, and will include glossing the Welsh with the English equivalent. Similarly drama resorts to colloquial or a low register. However it does have enormous difficulty in resorting to language in order to portray class variation because of the absence of class varieties. This usually has to be accomplished by some visual contextualisation. There is also a clear attempt to mix regional dialects while respecting their differences, so that dialectical representivity is retained. There has been a considerable amount of experimentation with English language interviews translation into Welsh with voice overs, subtitles, retention of the English etc. Attempts have to be made to avoid English dominating the programme. The situation is still fluid and flexible.





**EUSKARAREN ERABILERA  
ZUZENA ADMINISTRAZIOAN**



## HIZKUNTZAREN ERABILERA ZUZENA AUTONOMI ADMINISTRAZIOAN

*Bilbo, 1994.02.24*

*M.<sup>a</sup> Karmen Garmendia Lasa,  
Hizkuntza Politikarako idazkari nagusia*

Jaun-Andreok,

Garrantzizkoa iruditzen zait oso Euskaltzaindiak egun hauetako ihardunaldietako gaia hausnartzeari ekitea. Izan ere hizkuntzaren kalitateari buruzko kezka, edo hizkuntzaren zuzentasunari buruzkoa, norbaitek nahiago badu, ez da berria, ez da gutxiagorik ere gure artean, eta ezta berria, ez horixe, hizkuntza indartsuak dituztenen auzokoen artean ere. Dena den, aspaldi samarreko partez gurean ere gogoeta interesgarria egiteko aukera eta tenorea iritxi zaizkigula iruditzen zait.

Nire buruari galdera egiten diot, ordea, ia Ihardunaldi hauen izenburuak dioen aztergaiak adierazten duenaz iritzi beretsukoak ote garen edo ez. Ez daukat ezer “zenbat buru hainbat aburu” haren aurka, alde-rantziz. Baina galdera hau da: zer ote da gutako bakoitzarentzat *hizkuntzaren kalitatea*, edo *hizkuntzaren zuzentasuna*? Norbaitek esana du oso kontzeptu nabarra dela hori baina, horrela bada ere, behin eta berriz azaltzen dena da oso garai, hizkuntza eta toki desberdinetan. Beraz, badirudi orozko kezka adierazten duten gertaerak badirela.

Honenbestez derrigorrezkoa da hizkuntz aldakuntzaz jardutea, ezin ukatuzko gertakizuna baita hori, hizkuntza guztien eta bakoitzaren baitan somatzen dugun adurra. Puntu honetan honako beste galdera hau ere badatorkit burura: Gure aiton-amonek egiten zuten euskara hala guk egiten duguna da hobe? Izan ere belaunaldi batetik bestera aldea somatzen baitugu, eta nahi badugu eta ez badugu hizkuntz aldaketak etengabe gerta daitezkeela onartu beharrean gaude. Besteak beste gizarte aldakuntzaren beraren alde bat besterik ez direlako.

Aldaketa horiek hizkuntza indartsuetan krisiaren adierazgarri bezala jo izan ditu zenbaitek, galbidera daraman krisi bezala gainera. Beste zenbaiten ustez, ordea, hizkuntza bizirik dagoelako gertatzen dira. Adituen ustez gramatika arloa izan ohi da aldagaitzena; lexikoa, berriz, aldatzen

oso samurra; tartean, aldiz, ahoskera legoke. Gutako edonork ere bere begiz eta belarriz nahi adina aldiz somatu ahal izaten du uste hori.

Euskal Herrikoa bezalako hizkuntz egoera batean ordea kalitateari buruzko hausnarketa benetakoa eta baliagarria izan dadin ezinbestekoa da, nire uste apalean, hizkuntz egoera horren osagaiak eta berezitasunak gogoan hartzea. Urte luzeak joan dira gure inguruko hizkuntza haundiak euren norma edo arauak erabaki zituztenetik hona. Hortik sortu eta nagusitutako iritzia hauxe izan zen: arautegi horretan datza hizkuntza kalitatea. Baina hori eta horrenbestez ez zuen irau, eta bestelako iritzi batzuetako norbanakoen ahotsa ere entzuten hasi zen hainbat gizarte aldatetekin batera. Hizkuntza kalitatearekin oso lotuta, normaz gain, jartortasuna, ulergarritasuna eta gizarte egituraketa bera ere badaudela uste dut. Interesgarria izango litzateke guztiz normatibizazioak hizkuntza desberdinetan egin duen bidea aztertzea. Euskarari dagokionez, ez legoke soberan azken urte hauetan egindakoa aurrera nondik nora eta nola eraman daitekeen aztertzea. Lan hori agorra gertatuko dela uste dut ordea, baldin eta goraxeago aipatu dudan euskararen egoera jakina —ez naiz ongaitzez ari orain— jakituriaz eta artez gogoan hartzen ez bada.

Badirudi *corpus* alorraren atalak ezin izango ditugula *status* alorrari dagozkion beste hainbat gogoan hartu gabe aztertu, baina hasieratik bertatik euskara beraren hezurdura, kokagunea, beste hizkuntzekin duen ukipena eta, ezin ahantz daitekeena: azken urte hauetan normalkuntza izenez izendatu dugun egitasmo erraldoi eta hizkuntzaren etorkizunerako derrigorrezkoa den horren berezitasunak ere gogoan hartzen ez baiditugu.

Hitza hartzearekin batera hausnarketa honen garrantzia azpimarratu nahi izan dut. Horretan hasteko bestetarako asti eta modurik ez dela izango egun hauetan uste dut. Bene-benetan gura eta espero dut soseguz, seriotasunez eta geroko gerotan gabe gai honetan ere bidea urratzea. J. A. Fishman maisu haundiaren hitzak ekarri nahi ditut gogora. Esku artean dugun gaiak ari dela berrikuntza lehengotik datorrela dio, ezer ez dela sortzen. Eta honako adibide hau eskaintzen du argigarri: “Pentsa dezagun joandeko lau belaunalditan etxean dugun mailu horretan. Kirtena hiru aldiz aldatu zaio, burua bost aldiz, baina denok esaten diogu aitajaunaren mailua”. Hizkuntza kontuan gertatzen dena ere antzekoa da. Lehengoa eta oraingoa, berezkoa eta mailegua denak dira gogoan hartu beharrekoak.

## EUSKARAREN ERABILERA ZUZENA ADMINISTRAZIOAN

*Bilbo, 1994.02.24*

*Jose M.<sup>o</sup> Rodríguez Ochoa,*

*Nafarroako Hizkuntza Politikarako zuzendari nagusia*

Hasieratik ados jarri ginen Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako idazkari nagusia eta biok gaurko gaiari buruzko gure jarrera bateaturik azaltzeko. Bistakoa da funtsean bi Gobernuak planteamendu berdina dutela Administrazioa ihardunean euskararen erabilera zuzenari dagokionez. Ez ditut, berez, Garmendia andereak bere mintzaldian azaldu dituen ideia eta azalpen orokorrak errepikatuko. Eta zuek ere esker-tuko didazue, ziur naiz.

Horregatik, eta adibide gisa, azalduko ditut Nafarroako Gobernuak bere esparruan hizkuntzaren zuzentasuna zaintzeko duen ardura agertzen duten zenbait zertzelada labur. Euskararen Foru Legeak Nafarroako Gobernuari euskara berreskuratu eta garatzeko eginkizuna ezarri dio. Eta ez da oso begi zorrotza izan behar eginkizun horretan hizkuntzaren erabilera zuzenak leku berezia duela ikusteko.

Batez ere nabarmendu nahi dut Nafarroako Gobernuak ez duela sekula euskarari dagokionez bere bide berezitik ibili nahi izan. Alderantziz. Euskararen arloan beti ibili da, eta halaxe dabil orain ere, Euskal Herriko gainerako erakundeekin batera lanean, bereziki Eusko Jaurlaritzarekin eta Foru Diputazioekin. Hori frogatzen dute, abidibez, Euskaltzaindiarekin sinatutako hitzarmen bateratuak eta ondoren UZEIrekin sinatutakoak, hasieran ez baitzen bateratua. Horiez gain, ezaguna da hainbat eta hainbat egitasmotan izan dugun lankidetzaren parte-hartzea. Egitasmo horiek, nahiz eta Euskal Autonomi Elkartearen erakundeen babesean sortuak izan, Euskal Herri osoan baitute oihartzuna.

Eta ikus ditzagun Nafarroako Gobernuak euskararen zainketan bere arreta eskaini dien arlo nagusiak.

Lehenbizi nabarmentzen da herri eta biziguneeen izenak fideltasunez eta zuzentasunez finkatzeko ardura. Hori jasota geratu da *Nafarroa-*

*ko Herri-Izendegian*, Euskaltzaindiari eman zitzaion lana. Beste mugarri bat da Nafarroako Toponimia Xehea bildu eta normalizatzeko egitasmoa, aurtan bukatuko dena. *Nafarroako Toponimia eta Mapagintza* liburu sailean emana da, eta dagoeneko hemeretzi liburuki dira argitaratuak. Zentzu honexetan aipatzekoak dira erreperide eta kaleetako errotulazioak ere.

Zainketa-lanaren beste alor nagusietako bat hezkuntza izan da. Ikuspegi honetatik begibistakoa da irakasle ongi prestatuen ezinbesteko eginkizuna eta horien eragina ikastetxeetan ikasten den hizkuntzaren zuzentasunean. Horregatik Nafarroako Gobernuak arreta berezia eskaini dio sektore honi, eta asmo horrekin abiarazi zuen *Irakaslegoarendako Birtziklaia*, aurtan hamargarren urtea bete duena. Halaber, zainketa-lan hori nabari da testu-liburuetakoa hizkuntzaren zuzentasunaren azerketan. Eta ardura berak bultzatzen du Udako Euskal Unibertsitatearekin sinatutako hitzarmenean, Iruñean urtero bere ikastaroak antolatzen baititu.

Hirugarrenik, eta administrazioaren alorreko hizkuntzaren zuzentasunari buruzko ardurari dagokionez, aipatu behar da Hizkuntza Politikarako Zuzendaritza Nagusiaren euskalategia, Nafarroako Administrazio Publikoetako langileen euskalduntzera eta maila hobetzera zuzendua. Eta bereziki aipatu nahi dut administrazioan euskara zuzena erabiltzeko duen garrantziagatik Nafarroako Aldizkari Ofiziala, ezaguna baita haren prestigio eta izen ona. Horrez gain, Hizkuntza Politikarako Zuzendaritza Nagusiak, Itzulpen Atalaren bitartez, meritu haundiko lana egiten du Toki Entitateen aholkulari gisa eta gainerako Administrazio Publikoetako euskara-gaztelania eta alderantzizko itzulpen ofizialaren arloan. Nabarmen-tzekoa da baita ere erabilera desberdinetarako inprimaki ofizialak prestatzen egin den lana. Ildo beretik doa komunikabideetarako laguntzetan beti ezartzen den baldintza, Euskaltzaindiak finkatutako arauekin bat datorren euskararen erabilpen zuzena alegia.

Lehen esan dudan bezala, Nafarroako Gobernuak euskararen zuzentasunaren zainketa-lanean bereziki landu dituen puntu batzuk nabarmendu nahi izan ditut. Luzeago ari nintekeen. Baina ez zaituztet nekatu nahi izan.

Hala ere, bidezkoa da aitortzea administrazioan oraindik euskararen erabilera dagoela bide urratzea dei dezakegun abiapuntuko egoeran, eta orain arte *kopuruaren gaineko* ardura nagusitu zaiola *kalitatearen gainekoari*. Nafarroari dagokionez, laster onartuko da Administrazio Publikoetan euskararen erabilera arautzen duen Foru Dekretu bat. Horren ondorioz euskararen agerpena nabarmenki ugalduko da administrazioaren eguneroko ihardunean. Nafarroako Administrazioak aurrean izango duten erronka da egoera berriari aurpegi ematea hizkuntzaren zuzentasuna inoiz baino gehiago zainduz.

Gaur egun denok garbi ikusten dugu Administrazioaren eginkizuna herritarrei zerbitzuak eskaintzea dela funtsean. Hizkuntza, mintzatua nahiz idatzia, da zerbitzu horien kalitatea ahalbidetzen duen harremanetarako tresna. Beraz, begibistakoa da administrazio hizkuntzaren kalitatearen garrantzia eta premia: kalitatea esatean esan nahi da argitasuna, zuzentasuna, eraginkortasuna eta herritarrak ulertzeko erraztasuna.





## **EUSKERAREN ERABILERA ZUZENA: IKUSPEGI JURIDIKOAK**

*Egoitza, (Bilbo), 1994.02.25*

*Andres M.<sup>o</sup> Urrutia Badiola*

Jaun-Andreok, arratsalde on guztioi.

### **1. SARRERA**

JAGON sailkideok, jardunaldi hauei izenburua jartzeko unean, gure gorabeherak izan genituen. Azkenean, hala ere, batzuen eta besteen amore ematea gauzatu eta gero, hortxe duzue gure emaitza: “Euskararen erabilera zuzena”.

Beste hizkuntzetan sortutako adiera nolabait euskal ordainez jantzi behar eta “hizkuntzaren kalitatea edo kalitatea” delako hori, gurean, “erabilera zuzena” delako horretan itxuraldatu genuen, lehenengo hura euskaraz ordezkatu nahian.

Kritikak kritika eta iritziak iritzi, “erabilera zuzena” izendatu dugun honen inguruan zer dagoen ere lehenbailehen zehaztu beharra dugu, gure haria behar den bezala garatu ahal izateko. Kontzeptua ahal den neurrian zehaztu, eta gure gaurko eginkizun diren hizkuntzaren erabilera zuzenaren zertzelada juridiko-administratiboei heltzeko tenorean izango gara.

Zer dugu, beraz, hizkuntza, eta gure kasuan, “euskararen erabilera zuzena” delako hori? Honako hau, ez dugu, inola ere ez, norabide bakarreko ideia. Modu askotara ulertua eta zehaztua izan bada ere, amai-gabeko ñabardurak egin daitezke honen karian, gutariko bakoitzak “erabilera zuzentzat” zer hartzen duen edo “erabilera zuzena” delako horren barnean zer baztertzen duen bidenabar adierazteko.

“Erabilera zuzena”, gainera, modu eta molde bereizi batean taiutu behar dugu euskararen ingurugiroan, ez baita erraza kontzeptu honek bestelako hizkuntza batzuetan hartzen duen sentidu berbera, gurean, besterik gabe, goitik behera ezartzea.

Egia da, izan ere, “erabilera zuzena” delako honen inguruko arazoak hizkuntza askotan kezka eta gogoetagai izaten direla. Honetan ere, hizkuntza guztiek, txiki nahiz handi, amankomuneko gatazkak dituzte. Begibistakoak dira, besteak beste, Frantziako edo Espainiako hizkuntza nagusiek beren barruan bizi dituzten tirabirak. Hortxe leudeke, besteak beste, eta urrunera joan gabe, belaunaldien arteko hizkuntza galerak, arautik aldenduriko hizkuntza moldeak eta abar luze bat. Hala ere, gurea bezalako hizkuntza gutxitu eta gutxietsitako batentzat, arazoak are korapilatsuagoak bihurtzen dira “erabilera zuzena” zein den formulatu eta azaltzerakoan, elkarrekin guruzatzen baitira euskararen esparruan euskalkien auzi-mauziak, euskararen beraren galera prozesua eta zer esanik ez, etengabe egoera askoz okerrago batera eramaten gaituen aldameneko erdaren eragina.

Horrexegatik, hain zuzen ere, gero eta premia larriagoko kontua dugu “erabilera zuzenarena”, beharrezkoa baita kontzeptu hau guretik formulatu eta gure egoerari egokitu, hortik atera daitezkeen ondorioak guri ere aplikagarri izan dakizkigun.

Horretara beren-beregi jarrita, nahikoa dugu bazterretara begirada-txoa bota eta “erabilera zuzena” delako hori zertan gauzatu den ikustea. Hortxe dugu, aspaldi batean Louis-Jean Rousseau-k kanadiar terminologoa azalduko formulazioa, gure zereginetan baliagarri izan daitekeena.

Azal dezagun, beraz, formulatxo hori, hizkuntzaren erabilera zuzena autore honen ustez zertan datzan jakiteko:

“Kontzeptu malgua dugu hau, arauaren auziarekin lotua, araua preskriptiboa zein gizartekoa izan, gizarteak berak erabili behar duen hizkuntzaren ideia inguruan mamitzen dena.”

“... kalitatezko hizkuntza dugu beraz, bere zereginari hobetoen egokitzen zaiona, (ezagupidea eta kontzeptualizazioa, komunikazioa eta adierazgarritasuna bitartekoak direla), alegia, sistemarekin ados gauzatzen dena, sistema hori denpora zein espazioan zehar nola bilakutzen den kontuan hartuta” (1).

---

(1) AA. VV. *Actes du colloque TRADUCTION ET QUALITÉ DE LANGUE*, Quebec, 1983, Conseil de la Langue française. Honen barruan dugu aipaturiko testua in Louis-Jean Rousseau: “Les incidences de la traduction sur la terminologie au Québec”: “Il s’agit donc d’un concept plutôt flou qui se rattache à la question de la norme, qu’il s’agisse de la norme prescriptive ou de la norme sociale, de l’idée que se fait la société de la langue qu’elle devrait promouvoir et utiliser” ... “una langue de qualité étant celle qui est le mieux adaptée ‘à son objet, à ses fonctions (connaissance et conceptualisation; communication et expression), celle dont la réalisation est conforme au système, tel qu’il évolue dans le temps et dans l’espace.” 82. orr.

“Traduttore, tradittore” dio esamolde zaharrak. Neronek ere, horretan kokatuta, gaur entzule zaituztedan itzultzaile guztiei barkamena eskatu behar. Baina aldi berean ere, formulazio honetatik berebiziko emaitza eskuratu ahal dezagun aldarlean gure burua jartzeko erregua luzatu, “euskararen erabilera zuzena” delako autu honetan, honek eman baitie zaiguke gure haria iruteko molde osagarri eta betegarria ere.

Beraz, zabalena gertatzen den gunetik estuena bihurtu zaigun esparrura igaroz, gure buruari galde diezaiokegu nola uztartzen diren “euskararen erabilera zuzena” delakoaren kontzeptu hau eta zuzenbideak berau bermatzeko eskaini ditzakeen baliabideak.

Erantzuna, ezbairik gabe, azken urteotan Euskal Herrian bizi izan dugun boteregune publiko propio batzuen agerpenean dago, kontuan hartuta, beti ere, boteregune publiko horiek, historian zehar lehendabizikoz behintzat (aurrekin ezagun batzuk salbuetsita, noski), beren burua, neurri batean zein bestean, euskalduntzat erakusten dutela.

Uztartze lan horretan, gure iduriko eta besteak beste, bi modutara joka daiteke: alde batetik, aurretiaz finkaturiko euskararen hizkuntz araua lege bihurtuz, boteregune publiko “euskaldun” horiek eskuratu duten aginteari esker, edo bestela esanda, hizkuntza horren normatibizazio lanean jardunez eta bestetik, boteregune publiko horien adierazle diren osagarri ohizko eta ezagunetan, hots, beraien botere legegilean, administrazioan eta abarretan euskararen erabilera zuzena zainduz.

Lehenengoari, hau da, normatibizazioari, Catalunyako Llei 8/1991, de 3 de maig, sobre l'autoritat lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans delakoak bere atarian honako hauek eskaintzen dizkio, zehatz-mehatz zer den adierazteko “... hizkuntzaren erabilerarako ingurugunea eta hizkuntzaren lurralde osoan eta edozein mailatan hizkuntzaren beraren garapena bermatzen duena, beharrezkoa den koherentzia eta bateragarritasunaren barnean ...” (2). Beraz, edozein erabilera zuzenerako sustengu eta euskarri ezinbestekoa, erroko zutabea.

Bigarrenari, lege berberak ematen dio bere zeregina: “... Hizkuntzaren osotasuna honela bermatzen dela araudiaren barnean, malguago gertatzen da hizkuntza, horren lantze bidean dabilzan kolektibo desberdinek —bakoitza bere erantzunkizun pean, jakina— hizkuntz errealizatorako aukera eta moldeak ahalbideratzeko, ereduak jarritz, ba-

---

(2) Llei 8/1991, de 3 de Maig, sobre l'autoritat lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans. “Però la normativa fisada per l'Institut d'Estudis Catalans constitueix el marc per al funcionament de la llengua i n'assegura el desenvolupament amb la coherència indispensable en tot el domini lingüístic i a qualsevol nivell.”

koitzak xedetzat dituen helburuak modu eragingarriago batez erdiesteko..." (3).

Nola, ordea, gauzatu hori gure kasuan? Honela, gure iduriko:

1) Lehenengoz gure ardura jarriz, Rousseau-ren formulazioan ageri den lehendabiziko elementuan, hots, hizkuntz arauaren muinean, arau hori, esan legez, erabilera zuzenerako oinarririk sendoenetarikoa baita. Bide honetatik eta gaingiroki bada ere, euskararen arau hori gurean nola formulatu den orain arte eta bere zabaltze prozesuan egungo ordenamendu juridikoak araudi honi zernolako babesa eman diezaiokeen izango ditugu gure lehen aztergaiak. Azken finean, "erabilera zuzena" bermatzeko ezar daitekeen arau edo kanon delakoaren indar linguistikosoziala, eta areago ere, indar juridikoa, horretarako beharrezkoak diren etorkizuneko tresna zenbaitzuk ere azalduz.

2) Bigarrenez, astiz eta betaro ez bada ere, "erabilera zuzenaren" bigarren esanahia zehaztuko dugu arlo juridikoan, hau da, "erabilera zuzena" delako hori funtzio legegilean nola gara daitekeen adieraziz. Honetan ere, euskarak behar dituen egokierak aztertuko ditugu, zehaztasun konkretuz baino, lerro nagusi soiletan. Hain zuzen ere, hementxe dago, gutariko askorentzat behinik behin, itzulpenetik sorkuntzara doan bide luzea edo beste berba batzuekin esanda, *itzulpen bitarteko gizarte batetik euskarazko adierazbideko gizarte batera doan tartea* (4).

3) Hirugarrenez, eta aurreko hariari ten eginez, hitzaldiaren zati ederra emango diogu, Euskal Administrazioaren arloan, "euskararen erabilera zuzena" delako honen inguruko hausnarketak azaltzeari. Esan gabe doa, begibistakoa baita gure artean, azken urteotako esparrurik garrantzitsuena dela hori euskararentzat, lehen aipaturiko boteregune publiko horiek helburutzat hartu dutelako euskararekiko zeregina.

Honela beteko genuke, gure ustez, lehen azaldueriko hura, hau da, modu askotan ulerturiko "euskararen erabilera zuzenaren" ideia hori, bere sare juridiko-administratiboan kokatzea, jakinik, beti ere, sare horren zuloak edo oboak, gaur egun bederen, handiegiak direla euskararen berme osorako.

---

(3) Llei 8/1991, de 3 de maig, ibidem: "Salvada així la integritat de la llengua dins el marc de la normativa, aquesta és prou flexible per a permetre que els diferents col·lectius afectats pel conreu d'aquella estableixin —sota llur responsabilitat— opcions i concrecions de realització lingüística, en forma de models, amb el fi d'acostar-se amb més eficàcia als objectius que persegueixen."

(4) Ikus GEMAR, Jean Claude: *Les trois états de la politique linguistique du Québec - D'une société traduite à une société d'expression*, Québec, 1983. Conseil de la Langue Française, Dossiers, 17. zenbakia.

Dena den, sarrera moduko hau bukatu baino lehenago, gogoratu beharra daukat, ezinbestean, Joseph Turi kanadiar legegizonak II. Euskal Mundu Biltzarrean planteatu zuen galdera berbera baina gurera ekarrita, alegia, euskararen “erabilera zuzena” delako horrek juridikotasunik ba ote dauka? Eska al dakioke Administrazioari zein administratuari “erabilera zuzena” delako horren barruan jokatzea, hizkuntz arauak betetzea ala nahikoa da, edozein harreman juridikotan euskaraz egitea, euskara hori edozelakoa bada ere? Gure tartean arazo hau planteatu ere ez da egin, eta etorkizuneko kontua dirudi, egungoa baino.

Nolanahi ere, Turik Kanadako eta Frantziako jurisprudentziak egin-dako epaitze lanetik hauxe ekarri zigun kongresu hartara, ondorio gisa, honako hau: Edozein kasutan ere, “frantsesez idatzitako testuak” esan nahi du, legearen ikuspegitik, frantses onargarri eta ulergarri batean idatzitako testua, frantses zuzenean idatzia izan ala ez. Beraz hizkuntzaren mezua da (français-message) nagusi jurisprudentzia horretan eta ez, inola ere, hizkuntza horren forma zuzena (français-medium). (5)

Horrexegaitik eskatu du, eskatu ere, kanadiar legegizon honek, hizkuntzaren erabilera zuzenari dagokionez, “hizkuntzalarrien eta legegizonen elkarrekiko lana, hizkuntz legearen helburua dena, hots, standarizazioa, lortua izan dadin, bestela kultur amets hutsa bihur baitaiteke honako hau” (6).

Gai horren inguruan gogoetatzea eta hausnartzea dira, besteak beste, jardunaldi hauen helburua eta horiek izango dira, izan ere, gure saio honen bizkarrezurra.

## 2. EUSKARAREN HIZKUNTZ ARAUA, IKUSMIRA SOZIAL ETA JURIDIKOTIK BEGIRATUTA.

### 2.1. Hizkuntz arauaren baldintza orokorrak: euskararen araugintza

*Jakin* euskal aldizkariaren azken zenbakian, JAGON sailean sailkide dudan Mikel Zalbide prestuak argiro gogoratu digu, joandako urtearen

---

(5) AA.VV. EUSKARA BILTZARRA. II. ATALA. HIZKUNTZA ETA GIZARTEA: II. ALEA. Eusko Jaurlaritzaren argitalpen zerbitzu nagusia, Gasteiz, 1988. Ikus bereziki liburu honetan honako hau: TURI, J.G.: “*La ‘qualité’ de la langue est-elle juridiquement appropriable?*” 39. orr. eta jarr.

(6) TURI, J.G., ibidem. Hona hemen han idatzitakoa: “... Il s’agit là d’un domaine où les juristes et les linguistes se doivent de collaborer entre eux, si l’on veut que l’un des objectifs de toute lou linguistique eshaustive, la standardisation de la langue ou des langues visées, puisse être réalisé juridiquement.”

balantzea egiterakoan, euskarak bizi duen hizkuntz arauarekikotasunaren birpiztea:

“Euskararen batasun-bidea, idazkera zuzena, Euskaltzaindiaren gomendio-arauak... pil-pilean ditugu berriro. Hitzak hizpidea ekarri du ostera, aspalditxoko partez, corpus-plangintzaren alorrean bare-antxean geneukan euskal baratzer. Eztabaida askotxo piztu da bazterretan, azken urtealdi honetan, behinola hainbat esames eta elkar ezin ikusi sortutako batasun-bidearen inguruan.” (7).



*Ezkerretatik eskumatara:* Patxi Uribarren, Andrés Urrutia, Mikel Zalbide, Jose Luis Lizundia eta Marian Lizarralde.

Ildo beretik joanez ere, Zalbidek batasun-bide horretan hizkuntz arauak bete behar dituen baldintzak gogorazi dizkigu maisutasun borobilez:

- Bateratze-lanak: *“Bateratze-lanak, lehenik eta behin, benetako premiei erantzun behar die”*

(7) ZALBIDE, M.: “Badugu zeinek agindu”. *Jakin*, 79, (1993), 84-90.

- Batasun-erabaki: *“Batasun-erabakiak edo gomendioek badute, gainera, bete beharreko bigarren baldintzarik: gogozoak gertatu behar dute aukerok”*

- “Hirugarren baldintzarik ere eska dakioko, eskatzen hasita, batasun-erabakiak (orobat gomendioak) hartzeko eskua eta eginbidea duenari: ikasi ahal izango diren moduko erabaki-azalpenak ematea” (8).

Gurean, arau horren aldeko lana Euskaltzaindiarena izan da historian zehar. Gizartearen indarrak ahaztu eta alboratu gabe, hala nola idazle, ikerle, hezkuntza alorreko profesionalak eta abar, euskarak, azken ehun urteotan, Euskaltzaindian izan du araugilea.

Beraz, euskararen “corpus planing” delakoa, Hizkuntz Akademia baten menekoa izan dela ezin uka. Esan gabe doa, noski, boteregune publiko eta euskaldun baten gabezia historikoa ere bitartekoa izan dela.

1920. urtean Euskaltzaindiaren sortarauetan honela idatzi zen, helburuei zegokienez:

1. “Euskera edolako bizipide eta gizartekoetan azkar eta garbi eutsita zabaltea, ta euskal-idazkuntza agerbide orotan pizkortzea. 6. Artaraxoxe sail aunek: a) ekingo du euskal oroen odolez hasitako euskal-eredu bat gertutzen” (9).

1954. urtean ere, honetara:

4.º “A la Sección tutelar corresponde velar por la conservación, difusión y pureza de la lengua en todos los órdenes de la vida y de las relaciones sociales y fomentar la literatura vasca en todas sus manifestaciones”.

5.º “Con este fin:

a) Prestará preferentemente ayuda a la fijación de la lengua literaria; uno de cuyos medios habrá de ser la facilitación (por parte de la Academia) y orientación de los escritores actuales respecto a los mejores textos del euskera escrito” (10).

1972. estatutuetan, formulazioa hauxe da:

Artículo 1.º. “La Academia de la Lengua Vasca, fundada en 1918 bajo los auspicios de las cuatro Diputaciones de Alava, Guipúzcoa, navarra y Vizcaya, es una institución que tiene por fines:

---

(8) ZALBIDE, M. Ibidem.

(9) EUSKALTZAINDIAREN SORTARAUAK. Bilbao 1920, Euzko Argitaldaria

(10) ESTATUTOS Y REGLAMENTO DE LA ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA aprobados en reunión de 24 de agosto de 1954.

b) dar orientaciones y normas para el cultivo literario del mismo.

d) laborar por la formación de un lenguaje literario unificado en léxico, gramática y grafía” (11).

Azken estatutuetan ere, 573/1976 otsailaren 25eko Dekretuak onarturikoetan, gauza bera esaten zaigu lehen artikuluan:

“Lehen artikulua. Euskaltzaindia instituzio bat da, 1918. urtean Araba, Gipuzkoa, Nafarroa eta Bizkaiko lau Diputzaioen babespean sortua. Honako xede hauek ditu helburutzat:

b) Hizkuntza honen idazlangintzarako argibideak eta arauak ematea.

d) Bai hiztegian eta bai gramatika eta grafian ere, literatur hizkera batura heltzeko lan egitea” (12).

Ezagunak dira eta ez noa ni hemen ezaguna den zerbait errepikatzera, artikulua honen bilakaeran Euskaltzaindiak egin dituen kodifikazio eta batuketa lanak (13). Azken batean, araugintza hori gatazkatsu gertatu zen baina gaur egun eta hizkuntza idatziari dagokionez, “arau-gomendio” multzoa finkatuta dugula esan daiteke, osorik ez bada ere.

Zernolakoa, aldiz, multzo hori? Egia esan, Euskaltzaindiak bere historian zehar mota askotako ebazpen, aholku, arau eta gomendioak eman dituela. Ordurarte egindako lana bildu nahian, Jose Luis Lizundiak laburtu eta bereiztu zituen 1977. urtean lau maila nagusi hauek Euskaltzaindiaren araugintzan: “1. ‘Onartze Akademiko osoa’. 2. Akademi Bartzorde lana. 3. Onikusi edo Oneritzia. 4. Gainbegirada” (14).

Lehen alorrari dagozkionetan kokatuko lirateke orain arte gure Akademiak eman dituen arau eta gomendioak, azken bi hauek eta beraien izaeratik bertatik eratortzen denez, indar desberdinetakoak izanda ere.

---

(11) ESTATUTOS DE LA ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA, *Euskera* XVII, (1972), 191-198.

(12) EUSKALTZAINDIAREN ARAUTEGI ETA BARNE-ERREGELAK, Bilbo, 1982. Euskaltzaindia.

(13) Ikus, ZUAZO ZELAIETA, K. *Euskararen batasuna*. Bilbo 1988, Euskaltzaindia. Gogora ekarri, bestalde ere, orain dela gutxi, Euskaltzainburuak esandako hau: “5. Azkenik Euskaltzaindia delakotz hizkuntzaren zaintzalea, hiztegi espezializatu guziek behar lukete Euskaltzaindiaren oniritzia ukan, batasun bat ukan dezaten denek ortografiaren aldetik edo joskeraren aldetik.” in HARITSCHELHAR, J.G. *Administrazioaren eginbearra hizkuntz minorizatuaren etorkizunean*, Eusko Jaurlaritza, IVAP, Bilbao, 1993.

(14) LIZUNDIA, J.L.: “Akademia-onartze maila desberdinez”, *Euskera* XXII, (1977), 761-767.



## 2.2. Hizkuntz aragintzaren argitaratze lana

Argitaralpenari buruz, gauza jakina eta guztion ezagupidekoa da gainera, Euskaltzaindiaren erabakiak, bere Estatutuek hala aginduta, “Euskera” aldizkarian agertzen direla. Honela zehazten dute Barne-Erregelek honen zeregina.

“20. Euskaltzaindiak boletin bat argitaratzen du, Euskera deritzona eta haren agerkari ofiziala dena. Maizago nahiz bakanago atera daiteke, agertzeko diren dokumentu eta lanek nola edo zer eskatzen duten” (15).

*Euskera* dugu, beraz, Euskaltzaindiaren agerkari ofiziala eta hor gauzatzen da, besteak beste, euskararen araua ezagutu ahal izateko egarri bizia dutenen aselekua.

## 2.3. Euskararen hizkuntz aragintza, Euskal botere publikoaren aldetik

Euskararen inguruko aragintzaren baldintzak aurretiaz zehaztu baditugu ere, azken urteotako gertaera dugun bestelako hori, hau da, euskal boteregune publikoen sorrera, esanguratsu bilakatzen zaigu orain.

Izan ere, jakin beharrekoa dugu gure ikuspegitik, zein modutan izan daitezkeen lagungarri boteregune publiko hauek hizkuntz arau-gomendio hori “publiko” eta “ofiziala” egiteko. Zernolako lanabesak eskaintzen dizkigu ordenamentu juridikoak “arau” hori bermatzeko eta ondorenez, euskararen erabilera zuzena garatzeko?

Galdera honek Euskal Herriko ordenamendu juridikoa aztertzeraz garamatza, nahitanahiez:

### 2.3.1.) Euskal Komunitate Autonomoa.

Euskarari dagokion marko edo ingurugune juridikoa, hizkuntz araua-gomendioari eta honen sortzaile nagusi den Euskaltzaindiari dagozkienak honako hauek ditugu, nire ustez:

- Euskal Herriko Autonomi Estatutoaren 3/1979 abenduak 18, Lege organikoa.

“6.4. artikulua: euskarari dagozkionetan, Euskaltzaindia izango da aholku-emale.”

---

(15) EUSKALTZAINDIAREN BARNE-ERREGELAK in *Euskaltzaindiaren arautegi eta barne-erregelak*, Bilbo, 1982. Euskaltzaindia.

• Azaroaren 24eko 10/1982 oinarrizko LEGEA, Euskararen erabilpena arauzkotzekoa.

“30. atala: Jaurlaritza Euskal Herriko Autonomia-Elkartearen lur-eremu osorako idatzizko hizkuntza ofizial denez, euskararen batasun eta arauzkotasunaz arduratuko da, Euskal Herriaren kultura ondarearen funtseko zati diranez, euskalkiei bizi diren tokietan sor zaien beirune kalteetan gabe.”

Ezaguna da Gernikako Estatutuaren inguruan sortu zen eztabaida, erdarazko “la” artikulua ezabaketa izan zela eta (16). Hala ere, testu horretan Euskaltzaindiaren zeregina ez zen bete-betean onartu.

Are ezagunagoak dira, ildo bereko bestelako kontuak, hau da, Euskararen Normalkuntzarako Legea eztabaidatze prozesuan Euskaltzaindiari aginte linguistikoa eman nahiaren ahalegina eta haien porrota (17).

Nolanahi ere, Euskaltzaindiaren statusak horretan iraun du eta Eusko Jaurlaritzari egokitu zaio, neurri handi batean bederen, honen garapena.

### 2.3.2.) Nafarroako Foru Komunitatea.

Honetan, *18/1986 Foru legea, abenduaren 15ekoa, Euskarari buruzkoa* – *Ley del Vascuence* delakoan, Euskaltzaindiaren aldekoago den formula baten aukera egin zen, ezbairik gabe.

“3.2. Botere publikoek hizkuntz araua errespetatuko dute Foru Lege honetan xedatutakoa eta hura garatzen duten xedapenen ondorio diren iharduketetan.”

“3.3. artikulua: Hizkuntz arauak ezartzeko ondorioetarako Euskaltzaindia izanen da erakunde aholku-emaile ofiziala eta berari eskatuko dizkiote botere publikoek aurreko idaz zatian ezarritakoa betetzeko beharrezko zaizkien txosten eta diktamenak.”

(16) Ikus TAMAYO SALABERRIA, V. y C. *Fuentes documentales y normativas del Estatuto de Gernika*, Gasteiz 1981, Publicaciones de la Excma. Diputación Foral de Alava. Ohartzekoak, Euskaltzaindiari dagokionez, 243. orr. eta jarraikoak. Estatutuaren formula dela eta batez ere “la” artikulua ospetsu horren bidea, jarrai daiteke liburu berean 668. orr. eta jarraikoetan.

(17) Ikus EUSKO LEGEBILTZARRA: *Ley Básica de normalización del uso del euskera*, Vitoria/Gasteiz 1991. Colección trabajos parlamentarios-6. Ed. Eusko Legebiltzarra. Liburu honetan ditugu euskararen erabilpena arauzkotzeko legeari aurkeztu zitzaizkion aldatagaien artean honako hau:

Enmienda n.º 51 (EE): 2) “La Real Academia de la Lengua Vasca (Euskaltzaindia) será miembro nato del «Euskararen Kontseilu Gorena» y la autoridad competente en todas las cuestiones sobre normativización, actualización y correcto uso del euskara”. Eztabaidan, hala ere, ez zuen honek aurrerabiderik izan.

Hala ere, “aholku-emaile” izaera honetatik haruntzago joanez geroz, bideragarri izan daiteke, gure ustez, euskararen erabilera zuzenari berririk euskarria emango liokeen formulazio juridiko batera heltzea. Gilzarria, besteak beste, artikulu horien garapenean datza.

Baina garapen horren egikeran aterabide edo konponbideak maila, esanahi eta edu askotakoak izan daitezke.

#### 2.4. Kanpoko ereduak: Frantzia, Quebec, Galizia eta Catalunya

Kanpokoak honetara ekarriz, ez da gauza bera **Frantzian** frantses hizkuntzak gozaten duen kontzeptzio juridikoa eta gurea, han hizkuntza frantsesa, sistema juridiko osoaren balioa dugulako, balio horren babesarako ondorio juridiko batzuk asmatu direla, ordenu publikoaren ekarpenak diren isunak eta zehapenen bitartez (18). 1975. urteko abenduaren 31ko legea dugu lorratza horretan pausurik adierazgarriena, arestian eman den konstituzioaren erreforma eta egunotan bizi dugun Toubon lege proiektua ere bazterrean utzi gabe (19).

Zilegi bekit esatea, hala ere, lege honek gehiago bideratzen duela bere zeregina kanpoko hizkuntzen (batez ere ingelesa) presentzia galaraztetik, hizkuntzaren erabilera zuzena bermatetik baino. Ohargarri, baita ere, lege horren inguruan sortu den terminologia juridiko-administratibo frantsesa lantzeko prozesua (20).

Esan beharra dago, beste aldetik ere, honek ez lukeela gure Hegoaldeko sistema juridikoan aukera handirik izango, konstituzioan dagoen gaztelera ezagutzeko betebeharra dela medio, batzuk, egunotan, auzi hau ostera ere gogorazteko aukera aparta eskaini digutela.

Askoz hurbilagokoak lirateke guregandik, Quebec-eko eskema eta Estatuko beste Komunitate Autonomo batzuk saiaturikoak.

**Quebec**-ekoaz jardutea luze joango litzaiguke. Hala ere, bizpahiru zertzelada azaldu behar, “erabilera zuzenaren” inguruan, hango hizkuntz araua nola hezurramitzen den jakiteko.

(18) Ikus GRAU, R.: *Le statut juridique de la Langue Française en France*. Québec 1981, Éditeur officiel du Québec. Bereziki 35 orr. eta jarr.

(19) Loi Constitutionnelle n° 92-554 du 25 Juin 1992: *La langue de la République est le français*.

(20) Lege horren ondorenez dugu frantsesaren hiztegi “ofiziala”, berrikitan argitaratua izan dena: *Dictionnaire des termes officiels de la Langue française*. Paris, 1994, Journal Officiel de la République Française.

A) "Hizkuntzaren erabilera zuzena" berebiziko kezka dugu "Charte de la langue française" testuaren atarian, honela esanda:

"Batzar nazionalak aitortzen du, Quebecarrek hizkuntz frantsesaren erabilera zuzena bermatzeko duten borondatea". (21).

B) Gerokoan ere, erakunde bereziak sortzen dira, hizkuntzaren kalitatea bermatzeko, batez ere, terminologiaren aldetik, honetan zehazten baita nagusiki "Office de la langue française" delakoaren zeregina. Honela, boteregune publikoek beren arau-gomendio linguistikoak sortzen dituzte, batez ere, espezialitateko kontuetan (22).

C) Terminologiaren aldetik, bereziki, eskuhartze ofiziala izan da eragilerik nagusia, *Office de la langue française* delakoaren bitartez. Honen lana, terminologia finkatzerakoan behinik behin, bi moldetan egin izan da: normalkuntzarako erabakiak hartuz, termino bati buruzkoak (*normalisation*), berauek betebeharrekoak eginez eta gomendio hutsak emanez baita ere (*avis de recommandation*), indar eragilerik gabekoak (23).

Catalunyan eta Galizian, aldiz, filosofia beste alde batetik etorri zai-gu, hau da, herrialde bakoitzean zeuden Euskaltzaindiaren antzeko erakundeen lana legeztatetik. Honela, Institut D'Estudis Catalans eta Real Academia Galega eta Instituto da lingua galega-k emandako hizkuntz arau-gomendioak lege indarrekoak ditugu Komunitate Autonomo horietan, molde diferenteetan bada ere.

**Galizian**, hizkuntz araugintza legeztatzeko arau nagusia "Decreto 173/1982, de 17 de noviembre, sobre a normativización da Lingua Galega" dugu (24).

---

(21) Charte de la langue française. Québec. Preamble:

"L'Assemblée nationale reconnaît la volonté des Québécois d'assurer la qualité et le rayonnement de la langue française".

(22) Ibidem art. 100: "Un Office de la langue française est institué pour définir et conduire la politique québécoise en matière de recherche linguistique et de terminologie et pour veiller à ce que le français devienne, le plus tôt possible, la langue des communications, du travail, du commerce et des affaires dans l'Administration et les entreprises."

(23) Art. 118: "Dés la publication à la Gazette officielle du Québec des termes et expressions normalisés par l'Office, leur emploi devient obligatoire dans les textes, les documents et l'affichage émanant de l'Administration ainsi que dans les contrats auxquels elle est partie, dans les ouvrages d'enseignement, de formation ou de recherche publiés en français au Québec et approuvés par le ministre de l'Éducation ou par le ministre de l'Enseignement supérieur et de la Science."

(24) Testu osoa in Xunta de Galicia, Consellería da Presidencia; *Normativización da Lingua galega*, Santiago 1985, Servicio Central de Publicacións. Hona alderatzen ditugu, besteak beste, testu horren honako artikulua hauek: "Artigo primeiro.—O Acordo da Real Academia Galega e do Instituto da Lingua Galega, aprobado na sesión conxunta de ambas Institucións celebrada o día tres de xullo de mil novecentos oitenta e dous, que nas súas

Bere irakurketatik atera ahal ditugun ondorioak honako hauek dira:

1) Galizian onartzen diren arauak, arau konkretu batzuk dira, data konkretu batean finkaturikoak. Araua, gainera, batasun ortografiko eta morfologikoari dagokio.

2) Arau horiek, berez onartzen dira gainera, kanpoko beste inolako araudi batera igorpenik egin gabe. Dekretu horren eraskin gisa agertzen diren arauak dira, izan ere, lege bihurtzen direnak.

3) Arau horien geroko garapenak, dena den, berriro ere botere publikoaren onartzea eskatzen du. Are gehiago, Dekretu honen ostean etorri zen hizkuntz normalkuntzarako legearen xedapen gehigarria irakurriz geroz.

4) Arau hauek, hezkuntza sailean dute derrigorrezko indarra, horretarako ere aldi baterako salbuespenak eginez.

Laburbilduz, beraz, botere publikoak bereak egiten ditu Real Academia Galegak eta Instituto da Lingua Galegak buruturiko hitzarmen zehatz bat, bere hizkuntz araua eginez eta geroko aldaketak ere botere publikoaren menekoak geratzen direla.

**Catalunyan**, ostera, testu nagusia dugu lehen aipaturiko legea-Llei 8/1991 (25). Lege laburra, korapilatsua, gure artean aparteko zirrara sortu ez duena. Duela bi urte, argitara berri zela eta, iskanbila zenbait sortu zituen harek Catalunyan, eta baita ere ekarri, beste alde batetik, Institut D'Estudis Catalans delakoaren dei zabala (26) denon laguntza eskatuz

---

grandes liñas é recollido no Anexo do presente Decreto, queda aprobado como norma básica para a unidade ortográfica e morfolóxica da Lingua Galega.

Artigo cuarto.—As normas aprobadas polo presente decreto son da ensino obrigado en tódolos centros escolares de Galicia sobre os que teña competencia a Comunidade Autónoma e exténdese a tódolas áreas e actividades,

Artigo quinto.—Os libros e material didáctico que deban ser autorizados conforme á normativa vixente deberán axustarse ás normas aprobadas polo presente Decreto.

Artigo sétimo.—A Xunta de Galicia poderá autorizar aquelas publicacións que total ou parcialmente se aparten da normativa aprobada, tendo en conta razóns de índole histórica, didáctica, ou outras semellantes, e sempre que obedezan ó criterio de respetar textos literarios ou doutra natureza que foron publicados antes da entrada en vigor da presente norma.”

Ikus baita ere: Real Academia Galega e Instituto da Lingua Galega: *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma Galego*, Vigo 1985.

(25) Ikus lege honen inguruko iruzkinak in URRUTIA, A. : “Euskararen barne-normalkuntzaz zertxobait”, *Karmel* IV, 1991, 75-80.

(26) Dei horren testua in “Declaració arran de la llei sobre l'autoritat lingüística de L'IEC (Acord del 17 de maig de 1991)” in *Biblioteca Filològica, XXVII*, Barcelona 1993, Institut d'estudis catalans, 13-16 orr. Horren lekukotza badugu aldizkarietan ere, hala nola, TORRENT, A.M. “L'Autoritat de L'IEC i L'ús social de la llengua catalana”, *Serra d'or*, 381, (1991), 11-12.

hizkuntza normatiboaren eraikuntzan. Orduan esan nituenak honetara aldatuz, zera esan genezake lege honen ginean:

A) Esamolde katalana zehazten da hizkuntzaren normatiba ezartzeko erakundea "Institut D'Estudis Catalans" dela esanez. Ez ordea, gurean bezala, "consultivo oficial", erakunde gisa, "encarregada" baino. Beraz, agindu berezia da honako hau, Catalunyako botere publikoak erakunde honi ematen diona, erakunde honek izan ditzakeen bestelako funtzioak errespetatuz.

B) Institut D'Estudis Catalans delakoaren normatiba Generalitateko eta Estatuko Administrazioek ezezik, gainerakoek ere (hala nola ente autonomoa eta administraziopeko enpresa eta gainerako erakundeak) errespetatu beharra dute (art. 2). Baita ere hezkuntza zentru publiko eta pribatu eta mass media publikoek (art. 3).

C) Aurretiaz aipaturiko esparruetan hizkuntz arau hau betea izan dadin kolaborazio zein aholkularitzaren sistema antolatzeke bidea administrazioari ematen zaio (art. 4.1.)

D) Generalitateko Administrazioak teknoleko edo espezialitateko hizkuntzak araudi horren araberakoak izan daitezen saioak egin beharko ditu (art. 4.2.).

Horra hor, modu eroso batean, hizkuntza normatibaren inguruko programa azalduta.

## 2.5. Etorkizunerako bideak

Aurretiaz esandakoa, euskararen kasuan ere erabilgarria, ezbairik gabe. Nola, aldiz, formulatu horrelakorik gure kasuan?

Nire iduriko, honetara:

1) Euskal boteregune publikoek, Euskal Komunitate Autonomo zein Nafarroakoak, bakoitzak euskarari buruz duen lege nagusien bila-kaeran, hau da, Euskal Komunitate Autonomoan Euskararen Normal-kuntza legeari bezainbeste Nafarroan ere Euskarari Buruzko legeari hizkuntz araugintzarako zabalera eta segida emanez.

Euskal Komunitate Autonomoaren kasuan, 30. artikuluari irtenbidea emanez eta Nafarroako Komunitatean, 3. artikulua 2. eta 3. zenbakien edukia, zehaztuz eta konkretatuz, biotan ere "de iure" aitortuz, gaur egun "de facto" bizi duguna, hots, Euskaltzaindiaren aholku-emaitza hutsa, honen hizkuntz arau-gomendioen harrerarekin osatuz. Ho-

nela hizkuntz arau-gomendio hori lege-nagusia bihurtuko litzateke euskal boteregune publikoen esparruan.

Adierazbide ederra izango luke, dudarik gabe, Euskaltzaindiak horeen moduko arau garapen batekin. Honek ekarriko luke, ekarri ere, 75. urte bete dituen erakunde honentzako bere lanaren aitortza ederra baina aldi berean ere, lanean jarraitzeko eta sakontzeko deia, orain arteko erantzunkizuna areagotuko bailitzaioko gure Akademiari.

2) Honek eskatuko luke, baita ere, Euskaltzaindiaren aldetik, bere hizkuntz araugintzan jarraitzeko dema bizia, orain arteko arau-gomendio sistema hori garatuz eta Euskaltzaindiaren araugintza antolatuz, maila jerrarkiko baten arabera. Ez ahaztu gainera, lehen esan bezala, legearen igorpena osotasun baten barruan egingo balitz, Catalunyan gertatu den bezalaxe, Euskaltzaindiaren arau-gomendio sistema, juridifikatu egingo litzatekeela. Honek eragin juridikoak sortuko lituzke eta ondorenez beharrezkoa litzateke teknika legegilearen bitartez, igorpen hori aurretiaz zehazturiko eta identifikaturiko "corpus" batera egitea, bestela segurtasun juridiko-linguistikoa apurtuko baikenduke (27).

Honetan, zeresanik ez, lagungarri gerta dakiguke, nahiz eta terminologiaren esparrukoak izan, lehen azalduko Quebec-eko bereizkera, normalizazio eta gomendio arauen artekoa (28).

Beraz, lan dexente du Euskaltzaindiak, behar-beharrezkoa baitu (go-gora bitez Zalbideren hitzak) lan honetan euskaldun gizarteari ere entzutea. Hizkuntz araua, zerbait bada, arau mugikorra da, hiztunen arabera. Aintzakotzat har dezake, beraz, Euskaltzaindiak honako hau, Institut D'Estudes Catalans delakoak bere sasoiari egin zuen moduan, lege 8/1991 horren bidez agintaritzatza linguistikoa eskuratu eta gero, katalan gizarteari dei berezia egin ziola, 1991. urteko maiatzaren 21ean (29),

---

(27) Ikus igorpenaren arazoak in GRETEL (Grupo de estudios de técnica legislativa): *La forma de las leyes*, Barcelona, 1986. Editorial Bosch 230.orr eta jarraikoak. Arau juridikoak eta arau linguistikoak desberdinak izanik ere, batetik besterako igorketa aipatzen dugu hemen.

(28) Arau linguistikoaren gainean ikus daitezke, askoren artean bi hauek: BÉDARD, É. eta MAURIS, J.(ed.) *La norme linguistique* Québec, 1983, Conseil de la langue française eta SCHOENI, G., BRONCKART, J.P. eta PERRENOUD, P. (ed.) *La langue française est-elle gouvernable?* Neuchâtel-Paris, 1988. Edicions Delachaux & Niestlé.

(29) Lehen aipaturiko deia, 22. oharrean. Alderatu ditzagun, ildo beretik, dei horeen puntu batzuk, gurean ere aplikagarri direnak: "En els commentaris suscitats arran del Projecte de llei, algú ha posat de manifest una determinada concepció del que és una llengua i del paper que hi té la normativa. En aquest sentit, no post sinó causar neguit de veure que algú dóna entenenent que els catalans hem de parlar amb el diccionari i la gramàtica a la mà, a fi d'emprar només i en tot moment els mots i les estructures gramaticals sancionats per l'Acadèmia, ja que fer-ho seria reconoixer implicitament la incapacitat d'innovació dels parlants -tot negant, doncs, la vitalitat lingüística interna de la llengua. Evidentment, ni

hizkuntz araugintzarako lan horretan lankidetza eskatuz. Bestela, araua, finkatu ezeze, fosildu ere egingo zaigu, nahiz eta gurean, zorionez ala zoritxarrez, *hizkuntza light* versus *hizkuntza arautua* moduko polemikak oraindik orain planteatu ez (30).

3) Botere publikoek berenganatu beharra izango luketen hizkuntz arau-gomendioa hauetan, bestalde ere, badu bere garrantzia, arau-gomendioen edukia eta argitaratze bideak.

Alde batetik, Euskaltzaindiaren hizkuntz arau-gomendioa onartzerakoan, onartze zabala eta dinamikoa eskatuko nuke nik, etorkizunari irekia, Catalunyan egin denaren antzekoa, onartze datatik sor daitezkeen geroko arau-gomendioak modu eroso eta automatiko batez lege maila horretan sartuak izan daitezen.

Bestaldetik ere, honek berebiziko ahalegina galdatuko lioke Euskaltzaindiari arau-gomendio honen argitalpenean, beharrezkoa baita, hizkuntz arau-gomendio horretan, ondorio juridikoak erdietsi eta gero, arau-gomendio horrentzako zabalkunde arina eta osoa. "Euskera" aldizkari ofizialari dagokiona kendu gabe, bestelako irtenbideetan ere pentsatu beharra daukagu, araugintza hau ahalik eta azkarren eskuragarri izan dezan eguneroko lanean "corpus" hori erabili behar duenak. Zerbait proposatzekotan, orri mugikorren sistema proposatuko nuke nik, edozein arauditan erabiltzen den horietariko tankerakoa, lehenez Euskaltzaindiaren arau-gomendioak batuz, sailkatuz eta gero argitaratuz berrikuntzak gertatu bezain laster, eta arau-gomendio zaharra ordezkatzan duen arau-gomendio berriaren testua harpidetza sistema baten bidez banatuz. Jakin badakit, honetan ere, Euskaltzaindiak mahai gainean dituela proiektu batzuk.

4) Arau-gomendioak, hala ere, zerbait badu bere barnean, indarra da. Arau juridikoetan, gehituta gainera, gizarte osoarentzat sortzen baitituzte ondorioak honako hauek. Esan bezala, lerro hauen bitartez, Euskaltzaindiaren hizkuntz arau-gomendioak botere publikoek onartze oso eta legezkoaren aldekoa erakutsi dut nire burua, uste baitut euskararen "erabilera zuzena" bermatzeko bidean urrats ezinbestekoa dugula hona-

---

això ho pretén la Llei ni ho han pretès mai els acadèmics, i aquesta concepció del que és l'ús social d'una llengua en una comunitat lingüística i del paper que hi aconpleix la normativa és imputable solament a qui l'ha feta circular."

"La Llei ha de representar un estímul i un compromís perquè aquestes activitats trobin la seva connexió més adient amb el cos de la societat, al servei de la qual es roben tant les institucions polítiques que l'han promulgada i n'han de fer l'aplicació, com el mateix Institut d'Estudis Catalans."

(30) Ikus, perspektiba era desberdinetatik abiatuta, jarraikook: PERICAY, X. eta TOUTAIN, F. *Verinosa Llengua*, Barcelona, 1986, ed. Empúries eta PAZOS, M.L. *La violació del català*, Barcelona, 1992, Tibidabo edicions, S.A.



ko hau. Hala ere, hutsaren hurrengokoa izango litzateke esandako hau, hizkuntz arau-gomendioa legean sartu eta gero, honen ekarpenak zeintzuk izan daitezkeen zehaztuko ez banu.

Egia esan, hementxe datza arazo honen gako eta giltzarri nagusia. Catalunyan, entzun dugunez, agindua eman diote Generalitateari Administrazioak hartutako konpromezua (arauak zaintzearena) garatzeko. Gurean ere, antzeko zerbait eskatuko nuke nik lehen aldi honetan. Araugomendioak gorpuztu, sailkatu eta legearen onarpena eskuratu eta gero, epeka jokatu. Epe laburrean, bizpahiru urtetan, hizkuntz politikaren zuzpertzeta eta zuztapen lan baten bidez euskal administrazioan eta honen menekoetan arau-gomendioa zabaldu, zirkuitoak sortu eta hobetu, bigarren epe baterako utziz, beharrezkoak balira, honen kontrako jokaeren zuzenketa bideak.

Horra hor, bada, nire lehen gogoeta. Laburbilduz, Euskal Komunitate Autonomoak nahiz Nafarroak Euskaltzaindiaren hizkuntz arau-gomendioa legean barruhartzeko proposamena luzatzen dut hemen, Euskaltzaindiari ere hizkuntz arau-gomendioa honen sorkuntzan duen erantzunkizuna gogoratu nahi diodala, hizkuntz arau-gomendio hau garrantzi handikoa baita, eguneroko bizimoduan, euskararen erabilera zuzena neurtzeko parametroak zehazterakoan.

### **3. EUSKARAREN ERABILERA ZUZENA ETA LEGEGINTZA: AZALPEN LABURRA**

Orain arte euskararen “erabilera zuzenerako” parametroak ezarri nahian ibili bagara ere, ordua dugu, gaingiroki bederen, gure bigarren aurtuari heltzeko, hau da, erabilera zuzena maila desberdinetan “nola bermatu” horrek planteatzen digun arazoari aurre egiteko.

Egia esan, aitortu beharra daukat nik neuk ez dudala eta ez dut uste inork daukanik ere honetarako konponbide magikorik. Gainera, gaur entzule zaituztedan guztion korapiloak askatuko ez ditudalako segurtasun osoa ere badaukat. Alor honetan, hala ere, badugu gure erabilera zuzenaren bigarren eremua, hau da, bere kasuan kasuko aplikazioarena.

Dudarik niminoena ere ez dago, egun Estatuak hizkuntzaren zabal-kunde prozesuan jokaten duen zereginaz. Gure kasuan, euskarak, Estatu propio baten jabe ez bada ere, baditu bere subiranotasun mailak, urriak izan arren.

“Urriak” esan dut eta berehalakoan zuetariko edozeinek galdetuko du ea beste behin ere gure euskararen inguruko legediaren ahuleziaz mintzatuko natzaizuen.

Pisu handikoa izanik ere horixe, ez noa hortik gaurko eginkizun honetan. Askoz jaramon handiagoa egingo diot, besteak beste, euskararen erabilera zuzenaren ikusmiratuk gure legegintzan eman den produkzioa aztertzeari.

Hasteko, zera esan behar: produkzio hori erabat baldintzaturik datorrigula, Euskal Herriko Hegoaldean bederen, eskumen edo kompetentzien banaketa dela medio. Hortxe dago, egon ere, eta adibide gisa, Erregistro Zibila dela eta, Espainiako Justizia Ministeritzak ofizialduriko euskarazko testuak. Bitxia izanik ere, indar osokoa.

Bigarrenez, produkzio hori, neurri handi batean bederen, itzulpenaren morrontzan bizi dela errepikatu behar, honek dituen ageriko aje eta zama guztiekin.

Hirugarrenez, produkzio hori, Espainiako sistema juridiko konkretuaren barruan egin dela nagusiki, horretarako hausdura elementuak tartean ere izan arren, hala nola, Europako Komunitatearen legedia, euskaldunok gune juridiko propio baten eraikuntzan amankomunean lan egiteko erabil genezakeena.

Aurreko baldintzak ikusita, euskararen “erabilera zuzena” baino, zuetariko askok, erdaraz sortu eta gero, euskaraz ematen den testugintzaren euskararen “erabilera zuzenaz” ez ote dugun gogoetatu behar galdetuko didazue.

Ni neu ere horretan nago. Baina horretan ere ez nuke bukatuko kontua, uste baitut gure legegintzan haruntzago joateko eskubidea dugula, “erabilera zuzenaren” aitzakian.

Alor honetan, hala ere, euskara batez baino euskara molde eta hizkera desberdinez hitz egin daiteke, legegintzak eskabide berarizkoak baititu lan egiteko orduan. Dena den, ez da hori gure gaurko kontua, ez bada gogoeta txiki batez, arlo honetan “erabilera zuzena” bermatzeko zer egin genezakeen azaltzea (31).

---

(31) Ikus GÉMAR, J.C. *Les trois états de la politique linguistique du Québec - D'une société traduite à une société d'expression* Québec, 1983, Conseil de la Langue Française, Dossiers, 17. zenbakia. Bereziki, 148. orrialdea: “Or, plus que les mots –victoire à Pyrrhus–, ce sont les mentalités qu’il faut réformer. En effet, ce n’est pas tant la pratique de la langue juridique –les termes techniques ou jugés tels– qu’il conviendrait d’amender, mais plutôt la langue elle-meme, entreprise d’une tout autre ampleur. On peut toujours faire changer à

Itzultze lanetik abiatuta, hona hemen SPARER-ek formulaturikoa, testu juridiko baten ikuspegitik begiratuta, hizkuntzaren erabilera zuzena itzultze lanetan neurtzeko:

- “1) Oinarrizko irizpidea: komunikaziorako eraginkortasuna.
- 2) Terminoen zehaztasuna.
- 3) Segurtasun juridikoaren irizpidea.
- 4) Fideltasun juridikoaren irizpidea” (32).

Honetan zehazten du jurista honek “erabilera zuzena” arlo juridikoaren testuetan.

Eta honela zehazteak ere, beste ideia batera ekartzen gaitu. “Erabilera zuzena” kontzeptua erlatiboa eta ebolutiboa izanik ere, esanguratsu bihurtzen da berau neurtzerakoan, bestelako elementu bat, hain zuzen ere, diskurtsoarena. Euskararen erabilera zuzena ez da hitzena bakarrik, diskurtsoa ere bitartean dugu kontzeptu hau osatzerakoan (33).

Neurriak neurri, guk ere itzultzaileak baditugu hor tartean legegintza erakundeetan. Hauen lana hobetzea, euskararen “erabilera zuzenaren” aldetik behintzat, ez litzateke lan alperra izango.

Lehendabizikoz, itzultzaile horien zeregina indartu beharko genuke. Bigarrenaz, hauei ere, “erabilera zuzenaren” elementuak ahalik eta modu eskuragarrienean eskaini, beraiek ere jakin behar dutelako legearen hizkuntza izaten dela, ezbairik gabe, bestelako hizkuntz juridiko-administratiboen erabilera zuzena markatzen duen giltzarria.

Esanda dago, bide beretik ere, honako hau:

---

un juriste, un homme de loi sa façon de dire et d'écrire. Cela reste du domaine du possible. Plus difficile sera la réforme de sa manière de penser, de rédiger, ainsi que l'exemple des juges le démontre: anciens avocats eux-mêmes, la plupart d'entre eux continuant à s'exprimer comme tels dans leurs jugements. Ici la barrière psychologique constitue un obstacle quasiment insurmontable.”

(32) AA. VV. Actes du colloque *TRADUCTION ET QUALITÉ DE LANGUE*, Québec, 1983, Conseil de la Langue française. Honen barruan ikus, SPARER, M. Traduction des textes législatifs: contraintes et enjeux, 98 orr. eta jarr.

(33) AA. VV. Actes du colloque *TRADUCTION ET QUALITÉ DE LANGUE*, Québec, 1983, Conseil de la Langue française. Honen barruan ikus, MAURIS, J. Pour une politique concertée de la qualité de la langue, 195.orr. eta jarr.

*“Legearen eta erreglamentuaren kalitate linguistikotik eratorzen da, neurri haundi batean, Administrazioaren hizkuntz erabilera zuzena” (34).*

Legeak, ordea, bestelako irtenbideak ere eskatzen ditu euskararen ikuspegitik. Honen erabilera zuzena bermatzeko hizkuntz desberdinetan eman diren aldebereko idazketak eta bertsioak asmatu beharrean gaude eta horrekin jokoan jarri, baita ere, aspaldi hontan teknika legegile berriek ematen dizkiguten aterabideak. GRETEL moduko taldeek arreta berezia jarri dute honelako prozesuetan eta ezagunak ditugu Estatu mailan hauen saioak (35).

Berrikitan izan dugu baita ere, Catalunya Generalitateak egindako esku liburua, arauak idazteko oinarriak finkatuz, katalanez egokituta. Gurean, lehen saioa ere hortxe dugu, Eusko Jaurlaritzak emandako 1993ko apirilaren 6ko agindua, legegilearen jokabideak euskaraz eta erdaraz onartu direla (36).

Bukatzeko eta Jose Luis Lizundia sailkideak bere lanari heldu baino lehenago, zilegi bekit gaur azaldu nahi izan dizuedan kontu honen laburpen gisa, Ixidor Mari katalanaren hitz batzuk honetara ekartzea:

“Irizpide berria behar dugu, zuzen edo okerraren gainekoa baino, barietate eta erregistro bakoitzaren gizarte eskakizunari egokituta. Ez da irizpide gabe ibiltzea, ez da ere maila jaistea. Areago esanda, egokitasunaren irizpidea gogorragoa da arau zuzentasunarena baino: gramatikaren arabera zuzena den testua desegokia gerta daiteke, zehaztasun terminologikoaren ezaz, espezializazio larregiz, ahoz zein idatzizko zabalkunderako baldintza egokien ezaz... eta abar.

Honela, standarizazio prozesua (eta hizkuntzaren erabilera zuzena ere —esango nuke nik— Marirena parafraseatuz) ez da ikusiko arauaren

---

(34) Ikus ARCHAMBAULT, A. eta MAGNAN, M.: *La qualité de la langue dans les domaines de l'enseignement, de l'administration des médias et de la publicité* Conseil de la langue française. Notes et documents 15, Québec 1982.

(35) Ikus igorpenaren arazoak in GRETEL (Grupo de estudios de técnica legislativa): *La forma de las leyes*, Barcelona, 1986. Editorial Bosch eta *Curso de técnica legislativa Gretel*, Madrid, 1989. Centro de Estudios Constitucionales. Baita ere bide eta filosofia beretik CORONA FERRERO, J.M., PAU VALL, F. eta TUDELA ARANDA, J. (Coord.) *La técnica legislativa a debate*, Ed. Tecnos, Madrid, 1994.

(36) GENERALITAT DE CATALUNYA, DEPARTAMENTO DE GOVERNACIO: *Manual d'elaboració de les normes de la Generalitat de Catalunya*. Col·lecció Manual de Normes i Procediments, Barcelona, 1992.

Euskal Herriari dagokionez, adierazgarria, baita ere, jarraikoa: “AGINDUA, 1993ko apirilaren 6koa, Lehendakaritza, Lege Araubide eta Autonomi Garapenerako sailburuarena, Jaurlaritzaren Kontseiluak 1993ko martxoaren 23an egin zuen bilkuran onartu eta Lege Egitasmoak, Dekretuak, Aginduak eta Erabakiak lantzeko jokabideak onartzen direneko Akordio argitara dadila agintzen duena” (EHAA - 1993, apirilak 19).

eta erabileraren arteko desbideraketa eta gatazka legez, benetan den honako hau bezalaxe baino: Hizkuntzaren erabilera desberdinetan aberastu eta finkatze prozesua, hizkuntz komunitate osoaren beharizanen arabera” (37).

---

(37) MARI, I. “Un horitzó per a la llengua. Aspects de la planificació lingüística.” Barcelona 1992 Editorial Empúries: “necessitem un nou criteri, ja no de correcció/incorrecció, sinó d’adequació a les convencions socials pròpies de cada varietat i cada registre. No es tracta de suprimir tot criteri, ni de rebaixar l’exigència. Segons com, encara és més rigorós el domini de les normes d’adequació, ja que ést molt més ampli que el de simple correcció normativa: un text gramaticalment correcte pot ser inadequat per manca de precisió terminològica, per un grau excessiu d’especialització, perquè no s’ajusta a les condicions orals o escrites de difusió ... etc.”

“D’aquesta manera, ... el procés d’estandardització no será vist com un conflicte entre la norma i les desviacions de l’ús, sinó com el que’s en realitat: l’enriquement i la consolidació de les convencions en els diversos usos de la llengua, en funció de les necessitats de tota la comunitat lingüística.” 96-97.orr.



**“DAGIANAK AGINDUA, JAN DEZALA”.**  
**EUSKARAREN ERABILERA ZUZENA.**  
**IKUSPEGI ADMINISTRATIBOAK**

*Egoitza, (Bilbo), 1994.02.25*

*Jose Luis Lizundia Askondo*

Euskararen jagote eta erabiltze onaz izeneko kapitulu bat aurkeztu nuen Arkauteko Nekazaritza Eskolan 1992.eko urrian HAEE/IVAP eta HPINK antolatutako jardunaldietan. Bost ataletan banatu nuen nire txostena eta zilegi bezait zuzen-zuzen gaurko gaiarekin zer ikusia duen zatia hemen aipatzea, (Ikus/irakur 22, 23, 24, 25, 26 eta 27 orr.).

“Hizkuntz administrazioa”. Ene ustez, oraindik euskaldunok eta euskaltzaleok ez dugu gizarte kontzientziarik, ez politika kontzientziarik ere, zer suposatzen duen eta nola hain premiatsua dugun hizkuntz administrazio baten beharrian hori, beste hiritargo bizitzaren edozein alorretan normalizat hartzen dena. Adibidez, nekazal administrazio bat, hasi Autonomia Administrazioetik eta hiru Foru Administrazioetan —eta Nafarroan beste era batera gauza bera— eta nola jaisten den eskualde buroetaraino, OCA deritzaren Eskualde Nekazal Bulegoetara. Eta nekazal administrazio horrek badituela bere ikuskatzaileak, bere urzainak, basazainak eta abar. Gizarte Ongizateko administrazio oso berria izanik. azken belaunaldietakoa Foru Administrazio eta amankomunazgoen bidez, eskualdez eskualde eta udal nagusiek bakarka, hiritargoak bidezkotzat hartzen hasia du. Hirigintzan normalizat ikusten du, ikuskatzaile batzuk izatea, zigor neurri batzuk hartzea, eraikuntza indize bat pasatzen baldin badu, plan partzial batek edo besteak markatutako arauak, Arkitektoen Elkargo Ofizial proiektuak “onikusia” edo “visado” beharra eta abar.

Hizkuntzarena ordea, Euskararen Erabilerako Legea izanik, Euskal Herri honen mendebaldean eta “Ley Foral del Vasconce” delakoa ekialdean, ez da horren beharrianik ikusten. Bagabiltza herri borondatez, herri ekimenez, euskaltzaletasunez lanean, legeriarik ez Administrazioerik ez genuen urteetan bezalaxe. Frantses Administrazioak —duen zentzu ona kasu honetan— eta Quebec-en ere holako zerbait ikusten da, gureganatzea nahiko nuke. Horretaz, txosten horren atal batean hau esa-

ten nuen, (ikus 18. orrialdea), baina gaurkoan “administrazio periferiko” horrena ahanzi gabe. zenbait aplikazio zehatz ekartzea nahi nituzke, beti ere HPIN edo HPZNren eskutik.

EA Eren 6.2.n hau dio: “Komunitate Autonomoko *Erakunde amankomunek* Euskal Herriko egoera soziolinguistikoaren ñabardurak kontuan izanik, bi hizkuntzen erabilpena *bermatuko* dute, beroien ofizialtasuna *erregulatuz*, eta beroien ezagutza ziurtatzeko behar diren *medioak* eta *neurriak* erabaki eta baliaraziko dituzte”. Artikulu hau eta Euskararen Erabilpenerako Oinarrizko Legea kontuan izanik, hizkuntz administrazio hau eta beste menperatu eta garatu beharko lirатеke, erabilpen zuzena segurtatzeko medioak sortu eta baliaraziz. Horretarako, herrialde eta eskualde desberdinetara administrazio periferikoa eratuz, batetik, eta bestetik, erabilpen zuzena, kalitatea, jagoteko neurriak hartuz.

Zenbait aipamen egingo nituzke, hala nola, Euskararen Legearen 10. artikulua garapena 271/1983 dekretua (Udalen izena ofizialtzeko da-goena) eta Bizkaiko Batzar Nagusien 8/93 foru arauaren antzera, udal ordenantzak ere kontuan izanik, goitik beherako mailaz mailako ziertapen juridiko eta sare administratiboa hedatu. Gai berari jarraiki Toponimia gaietarako batzordea sortzeko dekretugaia jorratu zen, parte hartu baitnuen, eta agian seinalizapen agerizko guztien “Izendegintza”-ri lotua izan beharko lukeela esaten nuen, Administrazio desberdinentzat baliagarria eta bete beharrezkoa.

Ez da oraindik gauzatu, baina uste dut behar-beharrezkoa dela eta edozein legetarik kontuan harturik 10. artikulua eta 6.2. Estatutuarena martxan jartzeko moduan ezarri. Adibide batzuk ekarri nahi nituzke hona, holako administrazio erakunde bat ez izateak dakartzaten ondorioez: orain urte t’erdi inguru Eusko Jaurlaritzako Herrilan Sailak Euskaltzaindiari eskatu zion “Camino de Santiago” nola izenda beharko lukeen. Onomastika batzordeak eman zuen bere irizpena, baina dirudienez Arabako Foru Administrazioa ez zen iritsi eta Diputazioak “Santio Bidea” jarri zuen. Jaurlaritzako beste administrazio zenbaitzuk beste izen batzuk erabili zituzten, zenbait udaletxetan, beste era batera, erakusketa ofizialetan id. Beraz, irizpen horrek oso balio gutxi izan zuen. Esango dut Nafarroako Foru eta Autonomi Administrazioa –biak baita– bidali zuela Euskaltzaindiak eta han ondorio zehatzagoak izan zituela, administrazio bakarra eta aspaldidanik hedatua delakoa, agian.

Beste bat aipatzeko Eusko Jaurlaritzako Nekazaritza Sailak egindako estudio baten ondoren, Urkiolako parkearen mapa eta seinalizapen bat burutu zuen dirudienez subkontratazioz –eta subkontratazio administrazioak euskararekiko sortzen dituen nahasmenduez luza mintza gaitzez– etxeren batek egin zuen toponimiazko eta seinalizapen lan hori,



izugarritzko errakuntzekin. Eskerrak Bizkaiko Foru Diputazioak Euskaltzaindiarekin hitzarnena eginda daukala eta so egon zela jagoten bertako itzultzaile eta euskaltzain urgazle arabar bat, Patxi Uribarren, gure ondoren hitz egingo duena. Horrek gaztigatu zidan eta konpontzeko bideak jarri ziren. Dirudienez, HPINK lan on batzuk sustatzea, hola nola, DEIKERek egindako lana, gero, alboko administrazioek ez badute kalitate kontrol edo erabilpen zuzenaren neurririk hartzen, alferrekikakoa da.

Beste bat eta gonparatzeko jarriko nuke Hezkuntza Saileko euskara zerbitzuburu den Mikel Zalbidek eta berarekin dagoen Jose Mari Berasategi teknikariaren bidez, Euskaltzaindiaren Onomastika batzordeak aztertu ditu EAeko herri-ikastetxe eta institutu guztien izenak. Banan-banan eta gehienbat toponimo edo leku izenak bultzatuz, lan ona egiten lagundu dio Euskaltzaindiaren batzorde horrek Hezkuntza Sailari, baina galdetuko nuke zer babes juridiko izan duen langintza horrek —Galizian ordea, badago *Diario Oficial de Galicia* n.º 11, 24.11.83 delakoan agindu bat gai horretaz. Hemen agian hori egin ez delako, udal bakan batzuk bere kontutik muzin egin diote Euskaltzaindiaren irizpen akademikoari, gehiago dena, txokokerian erori. Alferrik izan da Uribe Kostako udal batentzat esatea *Ibarra* dela izen gomendatua eta ez *Iberre*, XVIII. mendetik Bizkaiko fogerazioan dokumentatuta, bertako deitura edo abizena, bertako zinegotzi batek gaur ere daramana —eta ez da izen bakarra udal horretan— irizpen akademikoa ez da jarraitu. Uste dut hor ere hizkuntza administrazio zentzu falta bat edo/eta horrelako batzorde ofizial bat, agintzen duena dekretu bidez eta gero agindu bidez abiatuko dena administrazio desberdinetan, dela hezkuntza, dela nekazaritza, dela herri-lan eta beste.

\* \* \*

Pasatuko naiz orain foru administrazioetara, beraietan ez baita Euskararen Legearen 10. artikulua foru arau, dekretu edo agindurik, lehen aipaturikoa salbu, garatu. Udaletara jaitsiz ez 6.2. artikulua agintzen duena betetzeko kontzientziarik eta administrazio neurririk ere ez da somatzen, Euskararen Legearekin ezta.

Ondorioz, itzultzaile zuhur eta jantzien eskua iristen ez denean —eta oroitzen naiz subkontratazioen arriskuaz nola behin Gotzon Egia Gipuzkoako Foru Diputazioko itzultzaile azkarrak esandakoaz— ez dago kalitatezko kontrol bat egiterik, beste administrazio alorretan, dela hirigintza, dela nekazaritza, herrilan eta besteetan bete eta betearazten dena. EUDELen Zuzendaritzari, Euskaltzaindiaren Zuzendaritzak planteatuz honetaz zerbit, baina ez da gauzatu. Bestalde, bere agintea morala besterik ez da, bistan denez. Udal ordenantzak, egin direnak, askotan

gehiago izan dira adierazpen politikoak, neurri administrazioetakoak baino, eta neurri administratiboak aipatzen direnean, hizkuntzaren erabilera zuzenaz edo kalitatez oso urri eta motel agertzen dira. Dena dela, hemen horretarako gaudenez, hori planteatzeko, “forum” gisa planteatzen dut Jardunaldi honen xedea eta gurea, Andres Urrutia eta biona, hori baita horren kontzientzia irekitzea, ez bakarrik Autonomi Administrazioan, hiru Foru Administrazioetan eta Nafarroakoan ere, Udal administrazioetan. Gero ikusiko dugu Oñatiko adibide bat, interesgarria. Baina Udal gehienetan alkate eta zinegotzietz gain, funtzionarioek beraiek ere ez dute oraindik hizkuntza administrazio zentzurik hartu, are gutxiago aurretiazko irizpen, “onikusi”, ikuskatzaile, erabileraren ziurtapen, neurri administratibo eta abar, non eta nola, bete eta betearazi.

Nafarroakora pasatuz, Nafarroan HPZnK neurri batez errezagoa du nahiz eta legeak zoritxarrez hiru eremu jarri, eta da administrazio bakarra izatea, hala eta guztiz ere, eskualde eta bereziki udal administrazioetan hedapen zentzu bat gauzatzea litzateke helburua. Zenbait amankomunazgo sortuak izan dira, ordea. Nolabait *Nafarroako Herri Izendegiari* Euskaltzaindiak, Nafarroako Gobernuarentzat egina hain zuzen, jartzen duen ildotik hizkuntza administrazio bat eratzea posible litzateke euskal eremuan, 4-5 bat azpiadministrazio eratuz bere ikuskatzaile. laguntza tekniko eta abar ezarriz? Hor legea bete eta betearazteko, administrazio kontzientzia sortu eta sortuarazteko, informazio zerbitzuak sortzeko badago zenbait lan eta hor erabat murgildurik, euskararen erabilpena ziurtatzeko eta erabilpena ziurtatzen denean erabilpen zuzena eta kalitatezkoa ziurtatzeko hartu behar diren neurriak, medioak eta laguntzak barne.

Iparaldearekikoaz, ordea, ezer gutxi esan dezaket, euskara ez baita zoritxarrez, hizkuntza ofiziala, baina hala eta guztiz ere, udal mailan eta Euskal Kulturaren Erakundearen laguntzaz zenbait herritan hasi dira euskararen erabilpena sortzen, xumeki bada ere, nahiz eta batzuetan erabilpen zuzena ziurtatzeko, irizpen eskabidea iritsi Euskaltzaindiko Baionako Ordezkaritzara. Gehienbat seinalizapen, herri-izen, ponte-izen eta antzerakoetara mugatu dira.

\* \* \*

Zenbait ondorio ateratzen ditut guzti honetatik: gaur eta hemen ezin diogula arazo honi aurre egin, baizik eta eztabaida gisa, forum gisa, soluziobideak planteatzen hasi. Hasteko bi ardatz ikusten ditut, aldebatetik, herri-administrazioena eta hemen nagusigoa, HPIN —eta hemen EAB lege garapen batzordea ez nuke ahaztuko— eta HPZN dutela uste dut, ahanzi gabe badaudela beste zenbait goiko erakunde ere, hala nola: HAEE/IVAP, IZO eta hiru Foru Administrazioetako Euskara Zerbizua,

EUDEL, udal zerbitzuak. Bestetik, Euskaltzaindia eta honen laguntzaile izan daitezkeen elkarte edo talde, hots, UZEI, ELHUYAR eta beste.

Beraz, proposatzen dudana honako hau da: Jardunaldi hauetatik landa, gai honetaz jardutea, alde batetik corpusaren aldetik zer eginkizun dituen Euskaltzaindiak eta bestetik; lege garapen alorrean, lege sektorialetan, dekretu, agindu, ebazpen eta abarretan nolako neurri administratiboak hartu behar diren, herri-administrazio orotatik, hau guztiau gauzatzeko. Informazio kontu bat ere beharko litzateke eta horretarako kontzientzia sortze bat ere eta beste administrazioen antzera, gomendio eta diktamen akademikoen ere hitz egin beharko genuke; erabilera zuzenaz, kalitatezko ziurtapenez eta abar.

Herri-Erakunderen batek guzti hau, bekaduren batez aztertzeko Zuzenbide Fakultatean lizentziatu den norbaitekin, ikerketa bat egitea litzateke hoberena eta baita ere, orain arte egin diren, Euskaltzaindiak, HAEE/IVAP, eta bestek egin dituzten terminologi lan eta argitalpenak kontuan izanik. Baita ere HPINren bidez, gauzatu diren zenbait ekintza bateratu, ez bakarrik adibide gisa, baita ere zerrenda eta langintzetara gehitzen joateko errenta aitortpena, seinalizazioena, barne-errotulazioena, eta abar. Elkarrizketa eztabaida ireki, administrazio, erakunde eta Akademiaren artean, agian datorren urtean, jardunaldi propio batzuekin gara daitekeena. Azterketa juridiko gonparatuak, Galizia eta Katalan herrialdeetakoekin segitu, honek abaintala bat baitu eta hau da: antzerako legeria izango dutela hizkuntzarekiko, nahiz eta hizkuntzak egoera desberdinetan egon. Lege ikerketa horretan ikusten ditut zerbait urrats desberdin araka daitezkeela, hala nola subentziobideak; lege edo arauak bete edo betearazteko neurriak, isunak barne, hau azken soluzioa bada ere, beste edozein administrazio motetan onartzen baita, hots, hirigintzan, nahiz nekazaritzan, nahiz herrilanean, nahiz besteetan; bide sozialak, alegia, gizarteak erabili behar dituenak eta abar

Beste arazo bati ere garrantzia ematen diot eta da: aldizkari ofizialetan agertzen direla erabaki administratiboak, euskararenak ordea gutxi, duten arauaile zentzuarekin, bai Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkarian, bai herrialde bakoitzekoan, bai Nafarroakoan. Auzoen izenak, ez bakarrik udal izenak, Euskaltzaindiak ematen dituen gomendio irizpenak aldizkari ofizialaren babes juridiko bat izatea handia litzateke.

Ez ditut ahanzi nahi, euskararen normalizatzean zerikusia izan dezatekeen zenbait enpresa, seinalizazioko eta beste, beraiek badakite ezin dutela ezer kaleratu, hirigintzako, industria edo beste edozein administrazioen ziurtapen, egiaztapen, ikustapen edo onikurisik gabe. Alderantziz, euskarazkoak errakuntzaz beterik agertzeak ez die bat ere kalterik sortzen eta erruz ikusten dira. Beraz, enpresa horiekin ere -eta ez dira

hainbeste-harreman bat beharko litzateke izan, aurretiaz neurriak hartzeko eta jakinarazteko dagokion erakundearen onikusi linguistikorik gabe, ezin dutela ezer argitaratu, kaleratu eta seinalizatu.

Eusko Jaurlaritzaren Sail desberdinen arteko sare bat antolatu beharra errazagoa ikusten badut ere, hiru Foru Administrazioen artean behar-beharrezkoa ikusten dut, zeren eta kopuruz Jaurlaritzak baino gehiago seinalizatzen baitituzte, LTHk emandako kompetentzien arabera, dela errepide, herribaso, naturgune, industrialde eta abar.

Udal administrazioena ere arretaz hartu beharra dago, horretarako Euskara Zerbitzua duten udalek sare honetan sartu beharko luketelarik eta nolabait administrazio jerarkiaren eta hizkuntzaren ziurtapena kontuan izanik, eta ez bakoitza taifa erreinua bezala ari. Itzultzailea dutenak gauza bera. Itzultzaile bat izateko ere txikiegiak direnak, Euskal Herrian zehar hizkuntza zerbitzuetarako amankomunazgoa sortu beharra legoke. Badakit, badaudela Nafarroan batzuk, baina hori Euskal Herri guztira hedatu beharko litzateke. Ez dut ulertzen esate baterako, zenbait eskualde txikitan Lea ibarrean, Arratia eta besteetan, amankomunazgoek izanik nola ez duten holako zerbitzu bat, udalak txikiegiak baitira, zerbitzu teknikoak gauzatzeko; jakinik, bestalde, beste zerbitzu tekniko batzuk amankomunean dituztela.

Administrazioak/ek, Parlamentuek —eta gure kasuan Batzar Nagusiek ere— ematen dituzten lege —eta foru arauak— kontuan izanik garapen eta gobernu eginkizuna dute. Gaurko gure xedeari lotuta hizkuntzarekiko garapen eta administrazio sortzea litzateke, eta xehekiago, bere erabilpen zuzenari, kalitatea ziurtatzeari.

Ditugun erakundeak kontuan izanik HPIN/HPZN, HAEE/IVAP, Saitetako Diputazio eta Udaletako Euskara Zerbitzuez gain, beharrezko izan daitezkeen beste batzuk sortuz edo, agian, koordinakuntza lanetarako. Inlormazio zerbitzu orokorrak, herrialde edo eskualde mailakoak sortzea eta hedatzea litzateke eztabaida genezakeen puntuetariko bat, argibide-zabalkunde argitalpenak, aldizkari ofizialen separatarko argitaratzea eta abar.

Quebec-eko Probintzia Administrazioak “mesures” neurriei ematen dien garrantzia nabarmendu nahi nuke, gaur eta hemen, kalitateaz arduratzeko, alegia, administrazio neurriez. Eta hau esaten dudanean, bai Nafarroan, baina are gehiago EAEn, esparru desberdineko administrazioez ari naiz, ez baitu zertan Jaurlaritzako Administrazioak zertan dena egin, berari badagokio ere “indirizzo” eginkizuna. Foru Administrazio batek ere —euskararekiko kompetentzia zuzenik ez badu ere, LTHren arabera— barnerako zerbitzu hedatzeaz gain, eta hor izugarritzko eginkizunak ditu euskara erabiltzekoan eta zuzen erabiltzeko: dela Foru Oga-

sun, dela errepideetan, nekazal zerbitzuetan kultur sustapenetan, gizarte ongizatean eta abar, baluke zertan sustatu udalekiko duen Sailean, udal-kidetza programan udal, kontzeju eta amankomunazgoetarako banatzen dituen laguntzetan euskararen erabilera ziurtatzeko azpiprogramak ezarri. Ildo hori, inoiz aipatu dut Gernikako Juntetxean.

Udal Administrazioan ere —gezurra badirudi ere askok Udala ez dute Administraziozat jotzen— eta ezer bada hori da, hiritarren administrazioerik hurbilena, euskararen erabilera eta erabilera zuzena ziurtatzeko neurri administratibo eta tekniko sortze eta hedatzeaz oso gutxi arduratu gara. Badira, egia esan, euskara zerbitzu eta itzultzaile trebe eta arduratsuak, baina askotan udal agintari eta gainontzeko funtzionari askogandik, bigarren mailako zerbitzu auxiliartzat hartzen dituzte, irudi hustzat hartzen ez dituztenean. Arlo honetan, eztabaida aberasgarria sortu beharra ikusten dut, inor konkretu kritikatu gabe, politika alderdikeria izpirik gabe. Gaia hau litzateke: nola hedatu udal administrazioetan, hirigintza eta gizarte ongizatearen pareko izpiritu eta kompetentzia berberekin euskararekiko “negoziatuak” eta ez udaletxe barnera begira, udalbarruti guztiko hiritargoentzat.

Enpresa publiko eta parapublikoek, elkargo profesional eta ganbara ofizialez aipamen berezi bat egitea nahi nuke. Quebec-eko “Charte de la langue française” delakoan, kapitulu oso bat, V.a hain zuzen, dago horri eskainia.

Euskal Herrian badira enpresa publiko horietako asko, bereziki Autonomi eta Foru Administrazioetan, gutxi udaletan, hiriburu edo handietan ez bada. Eusko Trenbideak, EJJIE, SPRI eta beste ez dakit zenbait diren Eusko Jaurlaritzan; TRACASA eta abar, Nafarroan. Araba eta Gipuzkoan ez dakizkit, baina hara hemen Bizkaikoak: Lantik, Basalan, Azpiegitura, Beaz, Garbiker, Aparcavisa, Intermodal, Centro de Diseño Industrial, Boroa Seed, Euskalduna Jauregia. Guzti horietan euskararen erabilera eta erabilera zuzena ziurtatzeko ahalegin propio batzuk egin beharko genituzke kontuan izanik aurreko 9.212 milioi pezetako aurrekontua dutela.

Elkargo edo kolegio profesional eta ganbara ofizialez gauza bera esango nuke, ahantzi gabe Euskal Herriak duen Burtsa ofizial bakarra, Bilbokoa, zeinek bederen euskararen erabilera eta terminologia finkatzeko ahalegin berezia egin baitu Euskaltzaindiaren aholkularitzaz. Adibide bat jartzeko “Euskal Herriko Arkitektoen Elkargo Ofiziala/Colegio Oficial de Arquitectos Vasco-Navarro”, lau herrialdeetara hedatzen den elkargo honek badu oso eginkizun garrantzitsu bat, hirigintza eta etxegintzarako “onikusi” edo “visado” emate derrigorrezko bat. Honelako erakundetze bat ausnartzea nahiko nuke, Jardunaldi hauen fruitu legez.

**EUSKARAREN ERABILERA ZUZENA DELA-ETA, —ADMINISTRAZIOEKIKO EZTABAIDARAKO— DEKALOGO PROPOSAMENA:**

- Euskararen erabilera eta erabilera zuzenarekiko erakundetzeari ekin eta lagundu, hasi goren eta orokorrenetik eta udal administrazio mailaraino.
- Politiko orori —governatzen nahiz oposizioan izan— euskararen erabilpen zuzenaren kontzientzia edo/eta sensibilitatea sor/sumar/nabarmen arazi.
- Erakunde eta sail bakoitzak, orokorki, herrialdeka, eskualdeka edo udalka, zeintzuk giza eta teknika medio eta lanabes hornitu behar dituen aztertu. Urteroko aurrekontu/lege arauetan honen arta izan.
- Euskal terminologiaren zehaztasuna finkatzeari ekin: mezuaren argitasuna zaindu; euskara batuaren maila: idatzia eta administratiboa eta herri-hizkera mintzatuari, bakoitzari bere esparrua gorderik.
- Toponimia-Izendegigintza batzordea. Terminologia batzordea eta Administrazio Hizkuntza Mintegi batzuk ofizialki sortu, bakoitzari dagozkion babes juridikoa eta hornidurazkoak emanaz.
- Funtzionarioen —bereziki hizkuntza zerbitzuetako— trebakuntza bultzatu Euskararekiko —hizkuntzaren kalitatearekiko— profesionaltasuna aberasten joateko harreman sarea eratu.
- Euskararen erabilera zuzena bermatzeko subentzio eta saristatzen neurri pizgarri eta bultzagarriak hartu, bete eta betearazi.
- Akademi arau, gomendio eta irizpenak, zentzurik bateragilean jagon eta jagonarazi .
- Akademiarekiko hizkuntz agintea gomendiogintza eta aholkulartza gauzatzeko neurri eta lanabesak eskaini.
- Herri-Administrazio oro, euskararekiko profesional eta Euskaltzaindiaren arteko harreman koordinakuntza eta elkarrizketa gu-neak sortu eta garatu.

# **EUSKARAREN IBILBIDEA FORU ALDUNDIETAN**

*Egoitza, (Bilbo), 1994.02.25*

*Patxi Uribarren Leturiaga*

## **1. AURKEZPENA**

Alorra aztertzen hasi aurretik, ezinbestekoa dugu, gaur egun Aldundiek duten antokaketa, laburkiro, bederen, gogora ekartzea. Hala ere, ez nituzke errepikatu nahi Eusko Jaurlaritza eta Nafarroako Gobernuaren izenean hitz egin duen ordezkariak gogora ekarritakoak. Beraz, alde batera utziko ditut gogoera abstraktuak eta nire aurkezpen hau alor zehatzetara mugatzen saiatuko naiz.

## **2. ALDUNDIEN ESPARRU OROKORRA**

Une honetan, Euskal Herriko Autonomi Elkarte barruko hiru aldundiak, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoako herrialdeetako gobernuak ditugu. Hain zuzen ere, Autonomi Elkarte osorako erakunde eta bertako Kondaira Lurraldeetako Foruzko-Ihardutze Erakundeen arteko harremanetarako azaroaren 25eko 27/83 Legearen arabera, hainbat eskumen edo ahalmen beren esku dituzten Erakunde Nagusiak.

Beraz, Autonomi Elkartean eginiko eskumenen banaketaren ondorioz, Aldundiek hainbat erantzunkizun dituzte beren esku, besterik beste, alor hauetako zerbitzuenak: Nekazaritza, Gizarte Ongizatea, Kultura, Ogasun eta Finantza, Herrilan, Ekonomi Sustapen, Ingurugiro, Garraio eta Hirigintzakoak eta Lehendakaritza pean dauden suhiltzaileenak edo eta barne Diputatu Nagusiak edo bere Idazkaritza Orokorrak bideratzen dituen udaleekiko harremanak.

Aldundien goi organu gisa, Batzar Nagusiak ageri zaizkigu, Eusko Legibiltzarren antzera, dagokien esparruan legeak egiteko eskumenak dituztela eta Aldundien iharduketa kontrolatzeko zeregina dutela

Beraz, eskumen guzti horiek direla tarteko Herrialde mailan jendea-rengandik oso hurbil diharduten erakunde nagusiak izatean, izugarritzko eragina izango dute gizartean, hots, Herrialde barruko erakunde ezberdinetan, batik bat, udaletan.

### 3. EUSKARAREN ERABILERA

Autonomi Elkarteko hiru Herrialdeetako Erakunde Nagusi hauetan euskarari eskaintzen zaion tratamendua aztertzeraz jo aurretik, beste zerbait ere gogora ekarri behar dugu. Hain zuzen ere, ez dela hiru Herrialde hauetan inolaz ere berdina euskararen egoera. Horrek, hainbatetan baldintzatuko du euskarari Foru Administrazioek ematen dioten zein eman beharko lioketen erantzuna.

Bestalde, Herrialderik Herrialdeko datuak aurkeztu aurretik, gogora ekarri behar dugu Autonomi Elkarteko administrazio osoan “hizkuntz eskakizunak” ezarri direla. Beraz, lanpostuei, euskararen ezagupenari dagokionean, eskakizun maila zehatza ezarri zaiela, horren arabera epe jakin batzutan, bertan lanean ari direnek lanposturako eskatzen den hizkuntza maila izan beharko dutela. Maila horiek, jakina, euskarak Herrialde bakoitzean duen egoera eta lanpostuen baldintzak kontuan direla ezarri izan dira.

Honetaz gainera, arazoa behar den eran planteatzeko, bereizketa bat ere egin behar dugu azterketa honetan aurrera jo aurretik, hots, *administrazioak euskara erabiltzeko eman dituen urratsen eta egokiro erabiltzearen artean egon daitekeen aldeari dagokiona*, ez baita nahikoa ihardunaldi hauen aztergai den “Hizkuntzaren erabilera zuzena” bermatzeko euskara erabiltze hutsa, erantzun zuzena ematekotan euskara gutxienezko baldintzetan erabili beharko baita.

*Hizkuntzaren erabilera, bestalde, bi era ezberdinetan, ahozkoan eta idatzian gauzatzen da*, Foru Administrazioak bi era horietan eskaintzen dituela bere zerbitzuak. Beraz gogoeta hauetan hizkuntzaren erabilera aztertzerakoan, bi ardatz horiek gogoan ditugula ihardungo dut, ez delako bataren zein bestearen erantzun maila eta eragina berdina.

### 4. EUSKARAREN SUSTAPENERAKO ANTOLAKETA

Une honetan, hiru Aldundiek Euskarako Zerbitzuak edo Hizkuntza Normalizaziorako Atalak dituzte antolatuta. Horrela erakunde bakoitzaren euskararen erabileraz arduratzen diren Atalak ari dira lanean. Nahi-



ko argi antolatuta dugu, bada, alor hau eta emaitzak emateko bidea hartuta. Atal edo Zerbitzu horiek bi eginkizun nagusi bete ohi dituzte:

1. *Erakundeko funtzionarien euskalduntzea*: horretarako ikastaroak antolatuz eta behar diren baliabideak bertako langileen esku jarritz nahiz barne-programaketak egiten saiatuz. Alor horren bidez euskararen ahozko erabilera bermatzeko bideak jarri dira, batik bat.

2. *Erakunde barruko euskararen erabilera zaintzea*: Alor hau batez ere erabilera idatziari dagokio, Euskararen Legeak eta Aldundiek beraiek jadanik erabakitakoei jarraituz Erakunde barruko idatzizko testuak (batez ere kanpora ateratzen direnak) euskaraz eta erdaraz eginak izatea bermatuz. Lan hau, ia oso-osorik, itzultzaileen bidez burutzen da.

Antolamendu horren bidez Erakundearen barneko euskararen erabilera zein kanpora begira betetzen duen iharduna bideratzen dira. Arazoaren ikuspegi orokorra emateko azken banaketa hau (*ahozko eta idatzizko erabilera*) ardatz dudala aztertuko dut gaia.

## 5. EUSKARAREN AHOZKO ERABILERA

Erabilera mota honek, Foru Erakundeekin harremanetan jartzen direnei, besterik gabe, harrera lekuetan zein beste egoera batzutan ahozko azalpen bidez eskaintzen zaizkien zerbitzua barnehartuko luke.

Hizkuntza alorrean ahozko erantzuna emateak, idatzian ez bezala, planifikazio nahiko berezia esaktzen du. Errazagoa da, hainbatetan, idatziari egokiro erantzutea, hori itzulpen bidez eman daitekeelako. Ahozko erantzunak lanpostuetan lanean ari diren pertsona euskaldunen bidez bakarrik aman ahal izaten dira.

Foru Erakundeek azkenaldi honetan urrats handiak eman dituzte, oraindik gutxienezko maila lortzeko bidea luzea baldin bada ere. Egin diren inbertsioak ere halakoak izan direla aitortu behar. Behar bada handiegiak lortu diren emaitzen parean! Langileei erraztasunik handiak eman zaizkie euskara ikasteko zein hobetzeko.

Laburkiro zein egoeratan aurkitzen den arlo hau aurkeztu nahi nuke, azterketa sakonagoak egitea gerorako utziz. Lanerako hiru Foru Aldundietako Hizkuntza Normalizazio Ataletako arduradunen eskutik jasotako datuak erabiliko ditut:

### a) **Emaniko urratsak**

Aipatu dugun bezala, Aldundiak herritarrekin zuzenean dituen harremani euskaraz erantzutera bideratuta genuke. Horretarako funtzionari euskaldunak behar dira eta, jakina, hori lortzeko euskalduntze-alfabetatze bideak jorratu beharra dago. Bestalde, esan dugu, baita ere, Administrazio mota guztietan hizkuntza eskakizunak jarri direla bidean (1990-1995) urteen artekoak jadanik martxan direla. Hauen bidez, batez ere, ahozko beharrianei emango zaie erantzun zuzena.

Une honetan, Aldundi bakoitzetik jasotako datuen arabera, honelakoa genuke beraietan hizkuntzaren ezagupen maila.

**Araban:** 1990-1995 urteen artean hizkuntza eskakizuna lortu behar dutenen kopurua: 125. Jadanik lortu dutenak edo 45 urtetik gorakoak direlako lortu beharrik ez dutenak: 65; *lortu beharra dutenak*: 45; azken hauek duten euskara maila honakoa da: 8 pertsona alfabetatze mailan; 3 pertsona 12/11. urratsetan (EGA); 5 pertsona goi mailan (9/10. urratsetan); 19 pertsona erdi maila altuan (7/8 urratzetan) eta 25 pertsona erdi mailan (4/5/6. urratsetan).

**Bizkaian:** Erakunde barruko 3.123 langileen artean 805 langilek (% 25ek) dute derrigorrezko hizkuntza eskakizuna bete beharra. Une honetan lortua dute 551ek (% 67k). Horien artean eskakizun maila ezberdinak daudenez honelako emaitzok ditugu: 8 langilek 4.HE (Lana euskaraz egiteko gai); 140k 3.HE (EGA); 291k 2.HE (8/9 urratsa) eta 15ek 1.HE (6 urratsa). Guzti horiei beste hauek erantsi behar zaizkie: Oposaketak euskara eginiko 7 itzultzaile eta Hizkuntza Normalizazioko 4 teknikariak, hizkuntza eskakizunik izan gabe euskaldunak direnak (45 urtetik gorakoak) eta ikasten ari direnak: 6 alfabetatzen; 10 pertsona 11. urratsean; 44 pertsona goi mailan (9/10. urratsetan); 26 pertsona erdi maila aurreratuan (7/8. urratsetan); 40 pertsona erdi mailan (4/5/6. urratsetan) eta 30 beheko mailean (1-4 urratsetan).

**Gizpuzkoan:** Erakunde barruko 1371 langileen artean 586 langilek (% 30ek) dute derrigorrezko hizkuntza eskakizuna bete beharra. Une honetan lortua dute 442k (% 72k) horien artean eskakizun maila ezberdinak daudenez honelako emaitzok ditugu: 13 langilek 4.HE (Lana euskaraz egiteko gai); 67k 3.HE (EGA); 214k 2.HE (8/9 urratsa) eta 148k 1.HE (6 urratsa). Guzti horiei beste hauek erantsi behar zaizkie: Oposaketak euskara eginiko 9 itzultzaile eta Hizkuntza Normalizazioko 3 teknikariak, hizkuntza eskakizunik izan gabe euskaldunak direnak (45 urtetik gorakoak) eta ikasten ari direnak: 47 alfabetatzen; 9 pertsona 11. urratsean; 50 pertsona goi mailan (6/8. urratsetan); 122 pertsona erdi mailan (5.etik beherakoak).

## b) Arazo nagusiak

Azken hamabi urte hauetan, oposaketetan euskarari emaniko balorazioa, euskarako ikastaroak eta abar direla tarteko euskaldunen kopurua zein hizkuntzaren ezagupen maila hainbat hobetu bada ere, badira oraindik zenbait arazo foru administrazioek beren zerbitzu guztiak euskaraz eman ahal ziateko. Besterik beste, honako hauek nabarmenduko nituzke, pertsona konkretuen kasuetako arazoak alde batera utziz:

1. Hemen aipatzen diren datuak ezagupenari dagozkienak dira. Interesgarria litzateke erabilpenari buruzko ikerketa egitea. Jarraipena zehatza egin beharra dago, ikasi dutenak euskara gal ez dezaten nahiz lanean erabil dezaten.

2. Oraindik (Bizkaian, behintzat, eta zer esanik ez Araban) hainbat alorretan ez dira ahozko zerbitzuak euskaraz eskaintzen, euskaldunoi administrazioarekin euskara erabiltzeko eskubidea praktikan ukatzen zai-gula.

3. Euskalduntzean ahalegin handiak egin badira ere, ez da hala-korik egin funtzionari euskaldunak administrazioan zehar egokiro bana-tzen. Honetan zuhurtzia handiz, inor baztertu edo euskararen aurka jar-tzera bultzatu gabe jokatu behar bada ere, aurrera egin beharra dago, osterantzean, Erakundearen euskalduntzea eta euskaraz eskaintzen di-tuen zerbitzuen arteko desoreka sort daiteke eta.

4. Oraindik ez dira urratsak eman “euskara hutsezko administrazio adarrak sortzeko”. Ez da nahikoa atezainak euskaraz egitea edo eta sail batetako idazkariak, euskaldunari arazoa konpondu behar dionak ez al-din badaki. Hori hutsaren hurrengoa edo izango litzateke. Honek eskaini beharreko zerbitzuak euskaraz ematea abiaburutzat hartuz antolatzea es-katzen du.

5. Administrazioak jarrera aldatu beharra du. Jendearekin harre-manetan ari diren langileek, beraiek eskaini beharko lituzkete zerbitzuak euskaraz, euskaldunek administrazioaren aurrean duten jarrera ezkorra gainditzeko. Euskaldunok nahiko gogaituta gabiltza beti euskaraz eskatu eta muturreko erantzunak entzuten.

6. Egin izan diren salbuespenek ere ez dute bidea errazten, goiko mailako arduradun ugari erdaldun hutsak baitira eta hainbat, era berean, berrogei urtetik gorako langileak. Neurriak garaiz hartu ezik, urteak au-rrrera joan ahala gehiago izango dira adin horretara heldurik beren bu-ruak salbuetsirik ikusiko dituztenak.

## 6. EUSKARAREN IDATZIKO ERABILERA

Alor hau dugu neurtzeko errazena eta foru administrazioen aurpegia garbien ageriko egiten duena. Esan berri dugun bezala, ugaria da alor honetan egiten den hizkuntzaren erabilpena. Ahozkoan ez bezala, politika bateratua burutu izan da hainbatetan.

Idatzizko lanik gehiena itzultzaileen bidez euskaratzen da, bai hiru Aldundiek argitaratzen dituzten Adizkari Ofizialetan bai Erakundeke barne-harremanerako erabiltzen diren inprimaki eta gainerako idazkietan.

Oraingo honetan ere bereizketa egin beharra ikusten dut, idatziz eskaintzen diren testu guztiek ez dutelako garrantzi berbera. Batzuren kontrola, gainera, errazagoa eta agerikoagoa da. Hori dela eta bi alor bereiztuko nituzke: a) Aldizkari ofizialetan erabiltzen den euskara eta b) Erakundeetako barne harremanetan erabiltzen dena. Euskaratzen parte hartzen dutenak pertsona berberak (itzultzaileak) baldin badira era atalka aztertuko ditut:

### 1) Aldizkari ofizialak

Foru aldundiek argitaratzen dituzten Aldizkari Ofizialek bideratzen dituzte euskararen idatzizko erabileraren nondik norakoak. Bertan agertzen dira, Erakunde nagusi horien arau, dekretu, agindu eta iragarpenak. Era berean, baita ere, udalena eta beste administrazioetatik bidalitakoak, esaterako, epaitegietakoak.

Hori dela eta garrantzi handia izango du beraietan erabiltzen den euskarak, hain zuzen ere, ondorio gisa administrazioeko barneko harremanetarako inprimaki eta abarretarako bidea egiten dutelako. Eragin zuzena du udal administrazioan ere. Pertsona partikularrek ere sarri jo behar izaten dute bertara zenbait berri ofizial jakiteko.

#### a) *Emaniko urratsak*

Orokorrean, Foru Aldundiek argitaratzen dituzten Aldizkari Ofizialetan, beren aginduz edo kabuz argitaratutako Aldundietako testuak bi hizkuntzetan argitaratzen dituztela esan dezakegu. Gainerako testuetan ez da bide berdina jarraitzen une honetan, Herrialdez Herrialde honelako jokera ageri zaigularik:

**Araban:** Aldundiko iragarpen, agindu, dekretu eta arauak eta Udal batzutatik (Gasteiz, Laudio, Amurrio, Aramaio,...) bidaliak bakarrik euskaraz. Gainerakoak (estatuko administrazioak eta auzitegikoak) gaztelera hutsez argitaratzen dira.

**Bizkaian:** Orain arte Aldundiko testu guztiak eta zenbait udaletakoak ere bai, hala bidaltzen zituztenean. Hemendik aurrera (martxoaren letik) aldizkari osoa euskaraz eta gaztelera agertuko da, gaztelera edo euskara hutsean bidaltzen dituzten testuak beste hizkuntzara itzuliz. Hori burutzeko lana enkantera atera da eta jadanik izendatua izan da enpresa. Testuak zinpeko itzultzaile batek sinatu beharko ditu legezko erantzunkizuna bere gain hartuz. Udaletatik datozten testuen erantzule udalak eurak izango dira.

**Gipuzkoan:** Aldundiko testu guztiak euskaraz eta gaztelera argitaratzen dira. Zenbait udaletakoak ere bai. Hauetan ez dute eskurik sartzten “ezin baitzaio ondorioak ekar ditzakeen inolako aldaketa formalik egin”. Hizkuntza hutsezko zuzenketa tipografikoak, hau da, akats ortografiko nabariak zuzentzen dituzte bakarrik. Estatuko administrazioetik eta epaitegietatik bidalitakoak gaztelera bakarrik.

## b) *Arazorik nagusienak*

Aldundietako Aldizkari Ofizialetako euskararen erabilerari dagokionean honelako arazook nabarmenduko nituzke:

1. *Hizteqi administratibo bateraturik eza.* Oraindik ez dugu euskaraz, ahalegin batzuk egin badira ere, lexiko berbera erabiliz eginiko hizteirik. Aldundi bakoitzeko itzultzaileok hor-hemenka eturri ezberdinetan edandakoez baliatzen gara. Horrek, zenbait kasutan, zehaztasun falta handia sortzen du eta hizkuntzaren baliagarritasuna zalantzan jartzen.

2. *Heltzen diren testuak itzultzeko anarkia.* Arazoa oso larria dugu udaletatik eta heltzen diren testuek izan ohi duten anarkia. Batzutan Euskaltzaindiak aspaldi emaniko arauak ere ez dira betetzen. Euskara onean eginak direnean ere, sarritan nahaste handia gertatzen da lexiko bateratsua ez erabiltzearen ondorioz; Bizkaiko kasuan areagotu egingo da hutsune hau aurrerantzean kanpoan egingo diren testuen inolazko kontrolik ez izatean.

3. *Euskal bertsioa gaztelaren menpe izatea.* Euskaraz eskaintzen den lana, esan dugunez, ia dena euskaratua izaterakoan, gaztelera menpetasuna sortzeko izugarriko arriskua ikusten da. Menpetasun hau areagotu egiten da, sarritan presaka eta laguntza gutxirekin lan egin be-

harra izatean. Kalko hutsak erabiliz, gazteleraren morrontzan erortzeko arrisku horri aurre egiteko bideak ere urratu beharko lirateke.

## 2) Gainerako testuak

Erakundeek beren aldizkarietan argitaratzen dituzten testuez gainera, idatzizko produkzio izugarria sortu ohi da Aldundietan. Guzti horrek ere euskaraz joan beharra izaten du. Beraz, hainbat eta hainbat testu ezberdin euskaratu beharra izaten dugu itzultzaileok: egunkarietako iragarriak, zerbitzuetan erabili beharreko inprimakiak, ebazpenak, zenbait jakinerazpen, herritarrei ematen zaizkien erantzunak, era guztietako txostenak, liburuxkak,... Ugariak baino ugariagoak izan ohi dira euskaratu behar izaten diren gaztelerazko testuak.

### a) *Emaniko urratsak*

Azken urte hauetan aurrerakada handiak eman izan dira Aldundietan, herritarrei eskaini ohi dizkien idatzizko testuak euskaratzerakoan. Gaur egun, Gipuzkoan eta Bizkaian halako testu guztiak daude euskaraz eta erdaraz jarrita. Arazoa inprimaketako datuak betetzean gertatzen dira. Askotan nabari-nabari izaten da erdaldun batek bete dituela. Alor honetan honelako urraskok eman direla aitortzeko:

#### 1. *Antolaketa alorrean:*

Esan den bezala hiru Aldundietan egin da aurrerakada erakunde barruko euskararen erabileran. Hala ere lana erdaraz egiten da, gehienbat. Honetan ez da hiru Erakundeetan egoera berdina, Herrialdeetako euskararen egoera ere ezberdina delarik. Orokorrean, alor hau honela antolatuta ageri zaigu:

##### 1.1. *Itzultzaile talde bat arduratzen da euskaratze lanaz.*

**Araban:** Guztira hiru (3) itzultzaile dituzte: 2 inprimategian eta bat Euskalduntze-Zerbitzuan. Testuak Erakundeoko beharrianen eta eskarien arabera euskalduntzen dira. Aurrerakada handia egin bada ere, testuak euskaratzea Sail edo Departamenduen eskarien esku egotean, oso irtenbide mugatua ematen zaio.

**Bizkaian:** Guztira 7 itzultzaile: 2 inprimategian, 1 Ogasunean, 1 Kulturatan, 1 Sustapen Sailean eta 2 Hizkuntza Normalizazioko bulego zentraletan. Beraz lau gune nagusi desberdinetan kokatuta. Hala ere barneko telefono hariz elkar lotuta aurkitzen garenez erraztasunak ditugu

edozein zalantza sortuz gero elkar galdetzeko. Kontsulta horiek egitea, ostera, bakoitzaren eskutan dago! Honetaz gainera kanpoan ere egiten dira itzulpenak, bereziki luzeak direnean, horrelakoek eguneroko lanari erantzutea oztopatzen dutelako. Horrela: aktak, testu luze ezberdinak, liburuak eta liburuxkak.

– Legea betetzeko kanpora bidaltzekoak euskaraz eta gazteleraz bidali behar direnez, gehienetan hala egiten da, presaka ibiltzearen edo arduragabekeriaren ondorioz inoizka gaztelera hutsez egiten bada ere.

– Langileok, ostera, bidaltzen dizkiguten barneko hainbat jakinerazpen, askotan gaztera hutsez jasoten ditugu, ordaindik, behin baino sariago protestarik egin bada ere.

– Arazorik nagusiena, presaka ibili beharra eta kanpoan itzultitako testuen kontrol falta nabarmen daitezke. Argitalpenen kontrol, neurri handi batean, inprimategiko frobak ikuste bidez egiten da. Hau ezinbestekoa da hizkuntzaren erabilera zuena lortzeko.

**Gipuzkoan:** Oso ongi antolatuta ari dira lanean. Ahalegin handia nabari da. Alde batetik itzultzaile talde osoa bulego berebean. Guztira 7 itzultzaile elkarrekin lanean. Beste bi (2) Ogasunean (hauek beren kasa dihardute). Beraiekin batera, beste hamar (10) itzultzaile-laguntzaile dituzte departamentuz departamendu banatuta. Hauek itzultzaile taldearen ardurapean iharduten dute, era berean, erantzun lasterragoa jendeari emanez.

## 1.2. *Prestaketa alorrean:*

Idatziz eskaintzen diren testu ia guztiak itzuliak izaten direnez, garrantzi handia izango du itzultzaileok ahalik eta hobekien prestatuta izateak. Horrek etengabeko heziketa burutzea eskatzen du. Neurri handiago edo txikiagoan hala egiten dela ikusi izan dut.

**Araban:** Itzultzaileak HAEE/IVAPEk antolatutako ikastaroetan parte hartu ohi dute. Erabiltzen duten lexikoari dagokionean Eusko Jaurlaritzako Aldizkari Ofizialekoa erabiltzen dute.

**Bizkaian:** Erraztasun osoak izan ditugu itzulpegintzari buruzko ikastaro eta ihardunaldietan (Madril, Bartzelona eta abarretan) partehartzeko. Horretaz aparte hileru bilera egiten dugu hizkuntza alorreko gai batzuk aztertze eta batasuna lortzeko (une honetan Euskaltzaindiaren azken erabakiak aztertzen). Udazkenean ikastaro berezi bat izango dugu lan ordutik kanpo euskal gramatika aztertze.

**Gipuzkoan:** Aspaldi aritu izan dira UZEIrekin lankidetzan. Hamabostero biltzen dira eguneroko lanean sortzen diren zalantzak aztertu eta argitze.

## 2. Arazo nagusienak.

Laburkiro esanda honako hauek aipatuko nituzke:

2.1. *Ez dugu lexikologia alorrean hitz bilduma bateraturik.* Horrek gure lanari fidagarritasuna kentzen dio. Itzultzaile bakoitzak (edo talde bakoitzak) bere kasara jokatzeari dakar. Horrela ez dago administrazioan benetako bide zuzena egiterik.

2.2. *Sarritan itobeharrean lan egitera behartuak ikusten ditugu geure buruak* eta horrek egia bihur dezake harako esaera zaharra “lan lasterra lan alferra”. Gaztelerako teknikariek nahi duten beste asti izan ondoren eginiko testua bat-batean euskaratu behar izaten dugu.

2.3. *Zerbitzuak hainbat leku ezberdinetan sakabanatuta izateak* ere eragozpenak sortzen ditu itzultzaileen artean, elkarri laguntza emanez konponbideak bilatzerakoan. Horrek, egiten denaren kontrol eza ekarri ohi du.

## 7. KALITATEA BERMATZEKO ZER EGIN DEN

Aldundi ezberdinetan orokorrean eman diren euskararen aldeko urratsak aipatu ondoren, egintza zehatz batzuk gogoratu nahi nituzke beren-beregi erabileraren hobekuntza horretan aparteko eragina izan dutelako:

a) Erakunde ezberdinetako itzultzaileen artean, beste zenbait erakunderen (Euskaltzaindia, UZEI) laguntza jasoz arlo batzuetako lexikologiari buruzko lan bateratua. Bide horretatik eginik:

– Ogasunean erabiltzen den lexikoa bateratu da.

– Euskal Herriko Herri erakundeen barne errotulazioa prestatu da.

– Une honetan, nekazaritza munduko lexikoa aztertzen ari gara, oinarrizko 1.000 hitz bateratsuko zerrenda egiteko asmotan.

– Bizkaian, horretaz gainera, hitzarmen bat egin da Euskaltzaindiarekin toponimoen erabilera zuzena bideratzeko, Onomastikako batzordearekin harreman estuak ditugula.

## 8. BIZKAIERAREN ERABILERA

Arazo hau, bereziki, Bizkaikoa izan arren, gogora ekarri nahi dut, testuek, zerbitzuak jasoten dituztenen mesedetan eginak izan behar dutelako. Nola jokatu izan dugun orain artean?



– Aldizkari Ofizialean argitaratzen diren testuak, gehienetan, batuan joaten dira.

– Inprimakiak eta jende guztiarentzat eginiko idazkiak ere batuan joaten dira. Horrela komunikabideetako iragarkiak.

– Komunikabideetan ahozko mezuak ematerakoan, batua zein bizkaiera erabili izan dira, ez delarik inolazko eragozpenik izan itzultzaileon aldetik.

– Sail batzutan (nekazaritzan, bereziki) argitaratzen diren liburuska eta liburuetan bizkaiera erabili izan da oso sarri.

– Udal euskaldunei edo bizkaieraz jasotako idazkiei bizkaieraz erantzun izan zaie.

### **Arazoak:**

1. Argitaratzen den testua baserritarrentzat egina izan arren Euskal Herri osorako egina denean (Arrantza, Ehiza eta beste zenbait alorri dagokionean). Halakoetan ahalik eta lexikorik zabalena eta esaldi errazak erabiltzen saiatu gara.

2. Sarritan eragozpena ez da etortzen bizkaiera-batuaren aldetik, gaiaren aldetik baizik. Baserritarrei eta zuzendutako kasu askotan, arazo nagusiena testua ulergarri egitea izaten da. Hitz teknikoak, jakina, ezezagunak eta berriak izan arren erabili egin behar, astiro-astiro zabalduko direla itxaronez.

3. Une honetan foru arau batzuk ere bizkaieraz argitaratzekotan gara, hala, basoei buruzkoak edo eta eragin zuzena baserritarrengan dutenak, gero beraietatik ateratzen diren beste zenbait iragarpen, inprimaki, jakinerazpen eta abar bizkaieraz bidali behar direlako. Horrela oinarritzko legea bizkaieraz egotean ez da kontraesanik gertatuko beraren eta bertatik ateratako beste testuen artean.

## **9. PROPOSAMEN BATZUK**

1. *Lexikologia bateratua*: lexikologia alorrean dugun batasun eza konpontzeko, une honetan hainbat lan eginak ditugunez, noizbehinkako elkarlanean dinamika gaituz, Erakunde bakoitzeko itzultzaile ordezkarriak lan horretarako hiru-lau hilabetetarako askatu beharra ikusten dut, Euskaltzaindiaren gidaritzapean edo arituz gutxienezko batasun bat lehenbailehen lortzeko.

2. *Lexikologia bateratua zabaldu*: Erakunde nagusien artean lexiko alorreko batasun hori lortu ondoren, akordioak udaletara eta irakaskuntzara zabaltzeko bideak jorratu eta ahaleginak egin. Hori hiztegi edo hitz bilduma berezia argitaratuz egin daiteke. Irakaskuntza alorra ere aipatu dut, administrazioari dagozkion zenbait hitz alor horretan txertatu beharra dagoelako.

3. *Euskarazko zerbitzu kateak sortu*: edozein euskaldunek zerbitzuak euskaraz jasoteko duen eskubidea benetan errespetatua izan dadin Administrazio barruan euskarako kateak sortu behar dira, mailaz maila erantzunak euskaraz emateko gai diren pertsonak egokiro banatuz.

4. *Itzultzaileen arteko harremanak bultzatu*: une honetan administrazioan lanean ari garen itzultzaileon artean harreman iraunkorrak sortu beharra ere ikusten dut. Horrela, lexiko mailako arazoez gainera, joserara alorrekoak edo eta bestelako ustekabeak ere talde lanean aztertzeke eta hizkuntzetan izan ohi diren klitxe egokiak euskaraz ere lortzeko bidea izango genuelako.

5. *Euskaldunen kontzientzia bizkortu*: lan garrantzitsua da, baita ere, administrazioa hurbiltzen diren euskaldunak euskara erabiltzera bultzatzea. Euskarazko zerbitzua administrazioak berak, euskalduna beti eskale izan gabe, eskaini beharko luke. Honetan, aipagarri da, euskaraz bizitzea erabaki duten udalek egin duten lan izugarria. Administrazio euskaratzeke bide ezin hobea gertatu dira.

6. *Erakundetik kanpo eginiko itzulpenen kontrola*: ezinbestekoa da hizkuntzaren erabilera zuzena lortzeko. Perretxikoak bezala ugaritu direnez itzultzaile taldeak, administrazioak nolabaiteko kontrola jarri behar du, bere ardurapeko lanak duintasunez argitara daitezten.

7. *Inertiaren aurka jokatzea*: administrazioak nekez ematen ditu urrats berriak. Etenik gabe lehenean irauteko joera du. Hori dela eta, euskaldunok, orain arte egindako lana aztertu eta urrats berriak emateko astia hartu beharra dugu. Noizbehinka berrikusi egin behar dira jadanik euskaratuak digutun inprimaki, iragarpen-eredu eta horrelakoak, zer konpondu edo hobetu ikusteko.

8. *Aldundietan zerbitzuak egiteko ertzain euskaldunak eskatu*. Azken aldi honetan zenbait gertaera lotsagarri jazoten ari dira. Ateko sarre-ara kontrolatzen ari diren ertzainak maiz izaten dira erdaldun hutsak. Sarritan, gainera, euskaraz zuzenduz gero, gaizki erantzuten dute. Akats hau ere zuzendu beharra ikusten dut. Agian, horrela, ertzainek ere gogo gehiago jarriko lukete euskara ikasten.

## 10. ONDORIOA

Azken urte hauetan, lan handia burutu da, oraindik hutsune batzuk nabari badira ere. Hala ere ugaritasuna eta kalitatea ez dira beti elkarrekin ibiltzen. Behar bada, hizkuntzaren erabilera zuzenari arreta handiagoa eman eta horretarako bide egokiak jartzeko garaia.



## ZUZENKETA NORMALIZAZIORAKO BIDE

*Egoitza, (Bilbo), 1994.02.25*

*Marian Lizarralde Olabarria*

Hizkuntz normalizazioa helburu, 1987an onartu zuen Oñatiko Udalaren Osoko Bilkurak “Euskararen erabilpena normaltzeko udal-araudia” izenburupean, eginkizun hori zehazten eta arautzen zuen dokumentua.

Oñatiko Udaleko hizkuntzaren ordenantza bilakatu den dokumentu garrantzitsu horretan finkatzen da alegia, egunerokotasunean normalizazio bide luze horretan nola jardun behar dugun. Normalizazio bide luzea diot zeren, bidean goazelako behar ditugu besteak beste gaurko jardunaldi hau bezalako jardunaldiak.

Aipatu dudan euskararen udal-araudi horren sarreran dioen moduan, “Oñatiko Udaletxean euskera, hizkuntza normalena eta erabiliena bilaka dadin egin da araudi hau, hots, udaletxeko atal guztietan eta bakoitzean euskara normal erabiltzera iristea du helburu.

Hizkuntz normalizazioa, denon zeregina da, erantzunkizuna Udaleko batzorde guztien artean banatzen da Euskara batzordea gidatzaile eta eragile nagusi bada ere”.

Batzorde bakoitzari dagokio bada, euskara izanik udalaren lan-hizkuntza, ahoz nahiz idatzizko erabiltzeari hori bermatzea.

### UDALAREN ESPARRUA

#### 1. Euskara, lan-hizkuntza eta zerbitzu hizkuntza

Laneko hizkuntza euskara dugularik, Udaleko zerbitzu desberdinek euskaraz sortzen dute materiala:

Honako lan batzordeak ditugu:

1. Zerbitzu eta Hirigintza batzordea, hilerria eta argia zein uraren zerbitzua barne direla.
2. Mendi eta Nekazaritza batzordea.
3. Hazienda edo Ogasun batzordea.
4. Kultura eta Turismo batzordea, Oñati Irratia eta *Kontzejupetik* aldizkaria barne dituela.
5. Gazteria eta Kirol batzordea.
6. Euskara batzordea.
7. Gizarte Ongizate batzordea.
8. Enplegu batzordea.

**Lan batzordeen gaitetiko organoak:**

9. Gobernu batzordea.
10. Osoko Bilkura.

Aipatu batzorde bakoitzak bere teknikari propioa du eta horren gain doa bere arloari dagokion materialea euskaraz sortzea. Txostenak, bilkura-aktak, gorako organoetarako proposamen-diktamenak, akordioak, jakinarazpenak.

**Teknikari eta udal langileen gaitasuna**

Esan dezakegu Udal osoak diharduela euskaraz, baita Udalaren jabetzapeko Kiroldegia eta Kultur Etxea zein Santa Ana zinema-antzokiak ere.

Euskaraz jardun ahal izateak, langile horiek gai izatea eskatzen du. Ahozko gaitasuna dagoeneko badute zerbitzu horietako langile guztiek eta idatzizkoa tamaina handi batean baita. Hizkuntz eskakizunen plangintzaren baitan, udal plantilaren % 82,16ak du derrigortasun-data, 1986ko Erroldaren arabera, gehiago izango genuke une honetan 1991ko zentsuaren arabera, euskaldun direnen kopuruak gora egin baitu epe horretan. Esan behar azkenengo 4 langileak ari direla une honetan alfabetatze-ikastaroetan uda partean dagokien hizkuntza maila egiaztatzeko.

Guzti hau zer dela eta agertu dudana? Hain juxtu gure udalaren esparruan euskararen zuzentasuna nola zaintzen den azaldu asmotan.

**Jarraipena:****1. Barrura begira:**

- 1 Itzulpena
- 2 Zuzenketa

**2. Kalera begira:**

- 1 Itzulpena
- 2 Zuzenketa
- 3 Ikuskaketa

*Udal barrurakoa:***1. Itzulpena-zuzenketa**

Geroz eta mugatuagoa da itzulpengintzan Euskara Zerbitzuak egiten duena eguneroko jardunean, izan ere langileen gaitasunaren arabera, bakoitza da dagokion idatzizko produkzioa euskaraz sortzearen ardura-dun.

Teknikari bakoitzak bada, bere arloari buruzko idatzizko material guztia euskaraz sortu beharra du eta, hala egiten da.

Hala ere begibistakoa da, guztiek ez dutela gaitasun berbera.

Gaitasuna osoa denean, esan dezakegu teknikari horrek eta bere zerbitzuak hizkuntzari dagokionean autonomia duela.

Hau da, sortu duen material hura ondo, euskaraz zuzen dagoenaren garantia ematen duela teknikari horrek.

Eta gure kasuan, badira erabateko autonomiaz ari diren teknikariak, alegia ez dute Euskara Zerbitzuaren beharrik euren eguneroko jarduna euskaraz burutzeko, nahiz horietako batzuekin euren eginkizunetan euskara teknikaria partaide izan, esate baterako Udalaren komunikabideetan: Oñati Irratia eta *Kontzejupetik* aldizkarian.

Baina badira oraindik gaitasun maila horretara iritsi ez direnak ere, batzuk objektiboki eta besteren bat nahiz gai izan, “badaezpada” begiratu bat egiozu eskatzen duena.

Hauek euskaraz sortzen duten materiale idatziak, Euskara Zerbitzuaren galbahea pasatu behar izaten du, zuzendu egiten zaie egindakoa; adibidez batzorderako aktak, Gobernu batzorderako proposamenak, bes-

te erakunde batzutarako txostenak, kaleratu beharreko informazioa etabar.

Idazkaritza da idatzizko produkzio ugarien duen departamendua kasu honetan, Udalaren ohizko jardunean egiten diren Bilkura guztietako aktak eta akordioak euskaraz sortzen ditu Idazkariak berak eta Euskara Zerbitzuak zuzenketa-lana du bere gain. Hala ere, txosten teknikoak direnean (ekonomia edo juridikoa) edo eta Udalak kanpoko elkarte edo enpresekin egiten dituen zerbitzu-kontratuetan, Notaritze alorreko dokumentazioan, Euskara Zerbitzuak itzuli egiten ditu aipatu agiriak, zenbaitetan gaztelerazko ereduaz egin behar izan delako, edo beste aldeak proposatutakoan oinarritzen direlako edo-ta besterik gabe, materiala hori sortu duenak euskaraz sortu ezina izan duelako.

Azkenik, udal barruan esan behar Alkatetzatik sortzen den guztia- ren itzulpena egin behar izaten dela. Beraz, esan dezakegu, Udal barruko produkzioaren zuzentasunari dagokionez: 1) zuzenketa-lanaren bidez kontrolatzen dela nagusiki; 2) bigarren tamaina batean, materialaren izaerarekin loturik (edo teknikotasun handia duela edo eta iturria oso pertsonala dela), itzulpena egiten da.

Udalaren enkarguz bertatik kanpo sortzen den materialari dagokio- nez —adibidez inprimategiak—, Udal arautegian aurrikusita dagoena betetzen da. Era guztietako inprimakiak, sigiluak, etabarretan “materialaren sorkuntza —prozesuan, erabat egin aurretik, inprimategi froba Euskara Zerbitzura eraman, bere oniritzia eman dezan”— dio Arautegiak.

Garbi esan behar da, beti-beti langilea bera dela Euskara Zerbitzua- rengana jotzen duena, ez dago inoren atzetik ibili beharrik; sarritan, bai- ta lanorduz kanpoko telefono-dei bidez ere, testu bat kaleratu behar edo eta urjentziaz igorri behar dela eta egiaztatzeko.

Udal teknikariek eta udal langileek orokorrean, oso asumituta dute zuzentasunaren zainketa hori beharrezkoa dela eta inolako arazorik gabe betetzen da.

Benetan ahalegin berezia egiten da herritarrei zuzendu behar zaien idatzietan, orokorrak izan pertsonalak izan, ahalik eta euskara ulerterra- zena erabiltzen. Ahal den guztian hartzailea nor den gogoan izatea ko- meni da idatzi bat egiterakoan, eskuartearen dugun gaiaren berezitasunaz gain, behar beharrezkoa dela uste dut jasotzailearen gaitasuna kontuan izatea. Ez dago hizkera maila bera zertan erabilirik artzainei ardiei txer- toa jartzeko garaia iritsi dela esateko eta Boletineran Plenoko akordio bat kaleratu dezaten bidaltzeko. Beste arazo bat izango da ondoren Boleti- naren beraren estiloa eta ulergarritasuna... guk geuk ere, euskara tekni-



kari izan arren behin baino gehiagotan jo behar izaten baitugu gaztele-  
razko zutabera euskarazkoa ulertu ahal izateko.

## 2. Kalera begirakoa jarraipena

Aurrekoarekiko, badu ezberdintasunik. Hasteko ez dago lan harre-  
manik tarteko.

Aipatu berri dudan Euskararen Udal-Arautegian honela dio herriko  
Kultur eta Kirol taldeei buruz: “Talde ezberdinek, euren propaganda ka-  
leratu aurretik izan ditzaketan zalantzak argitzeko eta euskara idatzian  
batez ere, sarritan gertatu ohi diren bidegabekeriak gerta ez daitezen,  
Euskara Zerbitzuaren laguntzaz baliatzea gomendatzen du Udalak”.

Horrela bada, gomendio mailan geratzen da orokorrean Udalak egi-  
ten duena.

Esan behar, gaur egun Oñatin talde ezberdinek sortzen dutena, tal-  
de iraunkorrek esan nahi dut, bai Kirol arloan, Kultura eta denbora li-  
brearen esparruan, txukun sortzen dutela zuzentasunari dagokionean.

Talde jakinak dira eta urteek eragin dute euren barnean ere euska-  
rarekiko arduraren sendotzea.

Beste gauza bat da une puntual batean ospakizun zehatzen bat edo  
berriren bat dutela eta herritar talde bat bildurik, antolakuntzako nork  
hanka sartu duen ez dakigunean sortzen den noraeza, horrelakoetan ba-  
tarekin eta bestearekin hitz eginez iristen gara egilearen nortasunera eta,  
hurrengoan Udaleko Euskara Zerbitzura jo dezala gomendatu.

Hori bera gertatzen da, ageriko errotulazioan, publizitatean eta aba-  
rretan somatzen ditugun akatsekin; arduradunari, jabeari, idatzi bat zu-  
zentzen diogu bertan bi gauza aipatuz, bata, akatsa somatu dugula eta  
ondo datorkionean, egoki ikusten duenean, hurrengo autoko atea pinta-  
tzean, publizitate-orriak berriro inprimatzean, honelaxe jarri beharko lu-  
keela; bestea, aurrerantzean, Udalaren Euskara Zerbitzua laguntzeko  
prest duela eta jo dezala bertara.

Honaino, *gomendio* tonoa egiten duguna, baina dirulaguntza bidez  
diruak tarteko daudenean, gomendioa *ikuskaketa* bilakatzen da.

Esate baterako, udal arautegiak, merkataritza eta Zerbitzu alorreko  
euskararen normalizazioa bultzatuz, kanpoko errotuluak jartzerakoan  
euskaraz jartzearen aldeko politika finkatzen du. Hala, euskara hutsean  
jarritako errotuluen kostuaren erdia Udalak ordaintzen dio jabeari.

*Nola kontrolatzen den?*

Herritar horrek Hirigintza batzordeari zuzentzen dio errotulua jarzeko baimen-eskaera, ezaugarri eta baldintza zehatzak ezartzea berari baitagokio. Hirigintzat aldeko proposamena egin ondoren, Gobernu batzordeak baiezkoa ematen dio; une horretan, baimenaren berri ematera-koan esaten zaio eskatzaileari, errotulu hori euskaraz jar dezan gomen-datzen zaiola eta kostuaren % 50eko dirulaguntza emango diola Udalak; testua finkatzeko jar dadila harremanetan Euskara Zerbitzuarekin azke-nik.

Ondoren, dirulaguntzaren eskaerari ematen zaio baietza baina eman aurretik, errotulua jarri den tokian bertan hirigintzazainak egiaztatzen du testua, Euskara Zerbitzuak idatziz jarri dionarekin gonparatuz eta behar bezala ez baldin badago, idatzita dagoen testua kopiatuta ekarriz.

Jarritako errotulua behar bezala baldin badago, dagokion dirulagun-tza ematen zaio, bestela berriz ez.

Amaitzeko, hauxe esatea baino ez zait geratzen, gaur egun, azaldu dudan bezala ari garela euskararen zuzentasuna zaintze horretan; hobeto egin litezke gauzak, baina bakoitzak bere esku dituen baliabideez mol-datu behar izaten du eta ahal den ondoen egiten saiatu. Gainera oso gai delikatua da, euskararen zuzentasuna zaindu, eta kontrolatu bai baina, aldi berean langileen eta herritarren iniziatiba eta ardura zapustu gabe, ilusioa mantenduz eta aurrera egitera animatuz; gauden egoeran gaude-lako, oreka-puntu horren bila jardun beharra dugu.

Nola egin beharko litzatekeen esatea ere ez dagokit neuri zuzenean, alde asko baikara inplikatuak eta askoren artean aztertu beharreko gaia litzateke. Hala ere, euskara zuzenaren aspektu bat aztertu eta sakondu beharko genuke, izan ere euskara zuzena beti ez baita euskara egokiena, zuzen idatzita egon liteke testua baina azaldu nahi duena, agian ez ho-rren egoki adierazi. Eta arazo hau edozein esparrutan gerta baliteke ere, bereziki da larría administrazioaren esparruan, sarritan gaztelerazko for-men menpean jarduten delako, euskaraz sortzen asmatu beharrean itzul-penaren morrontzan aritzen garelako eta edozein kasutan gauzarik arruntenak eta teknikoena adierazterakoan maila bereko erregistroak edo oso antzerakoak erabiltzeko joera dagoelako.

Nolanahi ere, benetan aztertu beharrekoa delakoan nago gaia; ad-ministrazioko langileen hizkuntz eskakizunak betetzen doazen heinean, proportzio berean izan beharko lukete euren lanean euskaraz itzuli-sor-tuko dutenak, eta pentsatu besterik ez dago hor zer-nolako noraeza sor-tzen den bakoitzak bere erara soluzioak ematera-koan.

Nik neuk eskuartean daramadana agertzen saiatu naiz, honelako entzulegoarentzat oso aportazio xumea, baina izan ere, egunerokotasunak sortzen dizkigun arazoei aurre egiten nahiko lan izaten dugunok ez dugu diskurtsu aberatsagorik sortzeko beta handirik izaten.



**EUSKARAREN ERABILERA  
ZUZENA HEZKUNTZAN**



## ESKOLA-MUNDUAN ERABILTZEN DEN EUSKARA: EGUNGO EGOERA ETA ZENBAIT HOBEKUNTZA-BIDE

*Egoitza, (Bilbo), 1994.02.26*

*Mikel Zalbide*

### SARRERA

“Euskara ona, Tolosakoa”. Hori edo horren antzekorik entzun gabekorik ba ote da, garai bateko giputz-bizkaitarren artean? Apenas. Askok esaten zuen nonbait, eta gehienek onartzen, bazirela “euskara ona” eta “txarra”. Denok euskaldun izanik ere, ez genuela guztiok kalitate edo maila bereko euskara erabiltzen. Bazegoela beraz, zer-nolakoak zehazten erraza ez izan arren, ereduzko euskara bat eta, honenbestez, euskara eredugarri hori erabiltzen zuenik. Jaioterriak zuen lehen, inondik ere, euskara ona erabiltzeko giltzarria. “Berez behar Billabonakoa”, orduan ere, hainbat gauzatan trebe izateko: euskaraz ongi egiteko berriz, baba-rrun onak jateko bezala, ez zegoen itxuraz Tolosa bezalakorik.

Zer ote zuen Tolosako euskarak, bestetakoez ez zutenik? Zerk erakartzen zituen han-hemengo euskaldunak hain nabarmenki, berena alde batera utziaz Tolosaldekoa lehenesteko? Eta ez euskaldunak bakarrik: “habla un euskera muy bueno; como el de Tolosa”. Zergatik iruditzen zitzairen gehienei, euskaldun zein erdaldun, herri-inguru horretakoxe mintzaera zela hoberena, egokiena, eredugarriena? Ez dugu jardunaldion xedea galdera horri zuzen-zuzenean erantzutea; eta ez dugu horretan, gaurko gaiari askok uste baino hurbilagotik heltzen badio ere, denbora gehiegi galdu nahi. Zerbait argi utzi nahi genuke, ordea: Tolosako euskararen, eta beraz tolosarrek euskaraz egiteko moduaren, oniritzi moduko bat aski errotua zegoela, gure gurasoen belaunaldira arte hor-nonbait, hainbat herritarren artean. Ez dakigu tolosarrek besteek baino hobeto euskaraz egiten zuten; baina bestek, beste askok, hala uste zuen. Norbaitek esango dit batzuentzat Tolosak zuen fama Donibane-Lohizunek zuela besteentzat, edo Sarak, edo Durangaldeak. Berdin dio, edertasun-patroia herri bakar batek eman ala seik: bazegoen, han edo hemen eta zenbait belaunaldiz, euskararen erabilera zuzenaren ereduzko neurpiderik. Eta hori aitortu egiten zen, alde edo moldez.

Orain ere buruhaustea ditugu, euskararen erabilera dela eta ez dela. Ez orduan bezalakoak, ordea. Euskaldunon buruhauste nagusia, erabilera kontuan, badakizue zein izan ohi den: ez dela erabiltzen; ez, behintzat, nahi bezain sarri. Erdara asko eta euskara gutxi entzuten dela leku gehienetan: besterik uste izango genukeen euskal zokondo gordeetan ere bai. Euskara galtzen ari zaigula eta, martxa honetan segitzen badugu, erdaraz besterik ez dela laster egingo. Berrehun urte inguruko kezka eta larria daramagu buru-bihotzetan, hizkuntza galtzearen beldur horrek josia: Larramendiren garaitik hasi eta, Paskual Iturriaga tarteko izanik, mende honen hasierako gizarte-astinaldiaren barren-barreneraino iritsia zaigu, horrela, izu-ikara horren dardarizoa eta egonezina. Bertako euskaltzale buru-jantziek ez zuten horretan, gainera, kanpoko euskalari eta espezialisten diagnosa ezabatzeko modurik ikusten: Humboldt-ek lehenik eta Vinson-ek, Eliseo Reclus-en eskutik, ondoren, euskararenak egin zuela epaitua zeukaten. Unamunok, era bateko zein besteko Euskalerrri-zaleen mingarri, nola-halako arrazoibidez jantzi baizik ez zuen egin besteek, lehenagotik, hotz-hotzean iragarria.

Bizirik gorde nahiaren buruhauste hori ere, hain handia eta iraunkorra izan arren, ez dugu ordea gaurkoan aztergai. Bestelako kontua dugu hemen, batetik besterako jira-buelta itxuran jardun nahi ez badugu, argitu beharrekoa: euskara zuzen erabiltzearena. Zuzen erabiltzea zer den; nork-noiz-nola zuzen darabilen eta zergatik, edo zergatik ez; eta, azkenik baina ez azken, euskara zuzen erabiltzeko, orain baino zertxobait zuzenago jarduteko bederen, zertan saiatu behar genukeen. Eskola-mundura bildu nahi genuke gainera, ahal den heinean, argitze-saioa. Aztergaia mugatua dugu beraz; eta on genuke guztiok ere, nork geure esparruan eta ikusmoldeaz, eginbeharrari izkintxo eginaz bestetara lerratu-ko ez bagina. Mila gauza daukagu konpontzeko, eta ez da hau seguru asko premia larrienekoa izango; baina dena batera ezin da.

Tartean izango da gainera, horretan ez dut uste asmatze hutsean ari naizenik, gai hau aukeratu izana aurpegira botako digunik: “zer zabiltzate bazterrak harrotzen” esango digu akaso halakok, “zuen ditxosozko erabilera zuzen horrekin. Aski eta sobera lan dugu, bestela ere, egungo erabilera apurra indartu edo mantentze hutsarekin. Inportantea erabiltzea da; ondo ala gaizki, baina ahalik gehien erabiltzea dugu auzigaia, zuen dotoreziak eta eder-kezka horiek alde batera utziaz. Ez al dakizue, gainera, gure flakeziak eta mixeriak jendartean agertuz etsaiei aitzakia eman besterik ez dugula egiten”. Gaitzespen-galderok, beren gordinean ere, sendoegiak dira ezikusia eginaz aurrera jarraitzeko. Komeni da, hortaz, gai hau aukeratu izanaren zergatikoak, axal-axaletik izango bada ere, mahaigaineratzea:



– erabilera zuzenaren kontua ez da, hasteko, edertzale mokofin batzuen dotoreziatzako ardura elitista. Hori ere izan liteke berez, jakina, segun zer “zuzentasun”-ereduz ari garen. Baina ez da hori, urrundik ere, Jagon sailak zuzentasun-auzia garbitzeko begiz joa duen alorra. Bestelako, oso bestelako, kezka garabiltza; eta kezka hori nahi genuke, eginal betean, argitu eta baretu.

– hizkuntza zuzen erabiltzea, buruan darabilgun beste esanahi honetan, ez bakarrik ez da erabilera areagotzeko saioren kontrako edo distraigarri, justu alderantziz baizik; hots, erabilera oparoaren iturburu. Zuzen erabiltzea, erabiltzearen beraren indargarri gerta daiteke. Alderantziz jarriko dugu kontua, argiago ikusteko: euskara negargarria baizik egiten ez dakienarekin nekez hitzaspertu luzerik egingo du inork gure hizkuntzan. Halakorekin nahiago izaten dugu guztiok, bere onerako eta geure lasaigarri, erdaraz egin.

– gure ahuleziak ezagutuz “bestek zer esango duen” ere ezin gaitzke beti kezkatan egon. Gai hauek errazegi haizatzea bezain arriskutsua izan liteke “bestek hau edo hura” esango duen beldurrez mututzea. Isiltzen jakitea bezain premiazkoa dugu, bestela esanik, behar den orduan eta lekuan hitz egitea. Bada ordua, askotxoren ustez, gai hauei aurrez aurre heltzen hasteko. Ba ote da berriz leku egokiagorik, Euskaltzaindiaren Jagon saila baino? Ezetz esango nuke nik.

Hel diezaiozun, beraz, erabilera zuzenaren kontuari. Eta, hasteko, saia gaitzen muga inguruetakoa sasi-sastrakak garbitzen. *Euskara zuzena* edota *euskararen erabilera zuzena* zer den ez dakigu zehatz-mehatz inork. Hori ez dago inon esana: ez, behintzat, guztiok eta besterik gabe aho batez onartzeko moduan. Delako *zuzen* hitza bera, axaletik hasita, eztabaidagai dugu. Orain lau zapabost hilabete Arantzazun bildu ginenean, jardunaldiok itxuratzeke, hortxe izan genuen lehen behaztopa: hizkuntza *zuzenaz* egin behar zen jardunaldia, edo *egokiaz*, edo ... Nahi adinbat izen eta izenondo entzun ziren orduan guztion ahotik. Eta azkenik, nolabait behar eta, *zuzen* hitza aukeratu genuen. Beste asko aukera zitezkeen ordea. Inoiz aldatu beharra ikusiko balitz, oraingoaren ondoan izendapen berriak berekin lituzkeen abantailak argi azalduz gero ez nuke izen-aldatze horretarako erreparatu handiegirik ere jarriko. Kontuan izan dezagun, halere, axalberritze horrek mami-aldatzea ere ekarriko duela inoiz berekin. Gehienoi bezala burura datozkit, berehala, gaiarekin nola edo halako antzekotasuna edo harreman-moduren bat duten esapideak: *euskara ona, zuzena, egokia; euskara argia, zehatza, ulergarria; euskara txukuna, garbia, dotorea; jatorra, herrikoa, bene-benetakoa; erraza, zabal erabilia, batua; euskara ederra, landua, jaso; euskara naturala, elegantea, puru-puru; noranahiko eta edozertarako euskara zalu aberatsa*, Lizardiren arauz azal horiztaren pean muin betirakoa gorderik duena. Esapi-

deok badute zenbait puntu amankomunean, baina gehienak ez dira sinonimoak.

Hauek denak zertan datozen bat, eta zertan diren berezi, on genuke zehaztea. Bat baino gehiago saiaturia da horretan, azken aldiotan; eta ez nuke esango, emaitzaren argitan, erabat tiro huts egin duenik. Urruti gaude oraindik, ordea, oinarri subjektibo samarra duen ñabarduraz beterikako hainbat formulaziori definizio hertsirik eman ahal izatetik.

Kontraposiziozko bidea izan dezakegu beti ere, hoberik ezean, argitze-lan horretan aurrera egiten saiatzeko modu bat. Lagungarri genituzke, horretarako, *zuzen* diogunean zer esan nahi ez den azaltzeko inoiz baliatu ohi ditugun azalpideok: *euskara kaxkarra, ximplea, mordoiloa; euskara itsusia, pobrea, korrientea; arlote-apala, kamutsa, ulergaitza; ahuntz-euskara, gai ez dena, nahi eta ezinekoa; euskara artifiziala, erasana, plastikozkoa; ortopedikoa, residuala, euskainola*. Balorazio-karga hain zuzenik gabe, eta jardun-esparru edo azterpide jakin batzuen moldeak hartaraturik, hor dabilzkigu orobat *euskara teknikoa, zientifikoa, elaboratua; euskara urbanoa, rurala, todo-terrenokoa...*

Euskara-modu askotxo ere badira horiek guztiak, ondo pentsatzen jarrita, garen milioi erditxoarentzat. Eta, halere, euskararen gaur eguneko erabilmodu eta erabilgune, erabilgai eta erabiltzaile desberdinen adierazgarri dira esapideok. Erraza da, izan ere, euskara zuzen erabiltzea zer den lerro bakan batean galdetzea. Nekez lortuko dugu ordea, geure burua engainatu nahi ez badugu behintzat, gehienon ase-betegarri gertatuko den erantzun laburrik, orrialde bakarrean kabitzen den modukorik, aurkitzea. Ez eskola-munduan eta ez administrazio-esparruan, ez luze-zabaleko komunikabideetan eta ez publizitate-sailean berehalako erantzun argirik aurki dezakegu galdera ximple horrentzat. Gustu kontua ote den ere pentsatzera jo ohi dugu, inoiz edo behin, ezinaren ezinaz. Estetika ote da, beraz, guztia? Zuretzat itsusi diren jertsei marroiak niretzat atsegin diren moduan ote da Urliari ederra iruditzen zaion euskara-modu hori Sendiarentzat enbarazgarri? Estilistikaren gatibu, eta modaren menpeko, ote da guztia? Itsaso zabala sekante-lehorgailuz hustu nahian ari ote gara, ezintasun hutsa eginkizun bihurtu nahirik?

Ez dirudi hori ere, ordea, zeharo horrela denik. Beste hizkuntzetan ere eztabaidarik ez da falta izaten erabilera zuzenaz; erabilera zuzenik ez dagoenik esatera inor gutxi ausartzen da ordea, hori eta horrenbestez. Askori ez zaio okurritzen, behintzat, lan bila etorri berria den atzerritar xume baten hizkera erdi-ikasi, eten, tiriki-tarrakakoa edertasun-eredutzat hartzea. Badago beraz zerbait, eta zerbait baino gehiago ere bai, erabilera zuzena, hezkuntza-munduan zein beste esparruetan, zehazten duena. Horixe da hain zuzen, gaizki ez baderitzozue, ondoren argitzen saiaturia nahi genukeena.

## I. ZUZENTASUNAREN MUGARRIAK

Bide ondoko mugarrak ez dira bidea, baina bidea nondik nora doan eta baterako edo besterako zenbat kilometro falta den adierazten digute. Zelai baten mugarrak ez dira zelai-soro. Baina soro hori eta albokoak bereizteko, “hori hirea duk eta hau nire” zehazteko, balio izaten dute. Ba ote da, orobat, erabilera zuzena zer den esatera pasa aurretik hartarako lagungarri gerta daitekeen elementurik? Badirudi baietz. Niri, horberik ezean, honako hauek behintzat kontuan hartu beharrekoak iruditzen zaizkit.

### I.1. Agerbidea

Hizkuntza era desberdinetan ager eta erabil daiteke. Lehenengo-lehenengo zatiketa, guztioi bat-batean burura etorri ohi zaiguna, badakizu zein den: ahozko erabilera batetik, eta idatzizkoa bestetik. Edonork onartuko dizu, beste hainbat gauzatan iritzi diferentekoa izan arren, ahozko jarduna eta idatzizkoa ez datozela beti bat. Bakoitzak bere ezauzgarriak, bere muga-baldintza propioak dituela. Hots, elkarrengandik aski bestelakoak direla hitzeko agerbidea eta idatzizkoa.

Eskola-mundua gogoan izanik, orobat komunikabideetako esatari-lana aintzakotzat hartuko bada, berehala konturatuko gara ordea hiru direla gutxienez, eta ez bi, mintzajardunaren agerbideak: hizketa, jendaurreko irakurketa eta idazketa.

Funtsezkoa da banaketa hau, hobekuntza-bideez ezer ganorazkorik esan nahi bada: ahozko erabilera hobetzeko gomendatu behar den zenbait neurri (doinuera egokia zaintzea, adibidez) aski lausoturik gelditzen da idazketari dagokionean. Puntuazio-zeinuen erabilera-kezkak, aitzitik, idazki-oinarrian bakarrik du eragin zuzena.

Berez, *ulertu* → *hitz egin* → *irakurri* → *idatzi* multzoan ondoriobidezko katea, nagusiki ezkerretik eskuinera doan inplikazio-eskala, gertatu ohi da. Ulertu egin behar da, normalean, hitz egiteko; hitz egiteko gai izan behar da, bestalde, ondo irakurtzen eta, zer esanik ez, txukun idazten jakiteko. Salbuespenik ez da halere falta izaten, eta gurea bezalako elebitasun-giroan areago. Lehenengo salbuespen-iturria, begien bistakoena, hainbat euskaldunberrik osatzen dute: irakurtzen badakite, egungo testu arruntak batez ere, eta idazten ere ez dira hain desegokiak; hitz egiteko orduan ondotoxoz okerrago dabilta, ordea. Inplikazio-eskala horren muga nagusia, salbuespen zorrotza ez bada ere, alfabetatu gabeko euskaldun zaharrek osatzen dute dena den: horietariko askok eta askok, berrogeita

hamar urtetik gorako gehienek, nekez irakurtzen dute euskaraz eta nekezago idazten. Hitz egiten halere, beren euskalki edo azpieuskalkian, oraingo euskaldun gazte gehienek baino hobeto dakite.

Ondo bereiz ditzagun hortaz, erabilera zuzenaz hitz egiterakoan, mintzajardunaren hiru agerbide nagusiok: hizketa; jendaurreko edo boz gorako irakurketa; idazketa. Zuzentasun-baldintzak ez dira hiruretan berdinak, ez neurritz eta ez izaeraz. Pertsona berberak zuzentasun handiz jardun dezake ahoz eta oso eskas idatziz, edota alderantziz. Zuzen hitz egitea gauza bat da, zuzen irakurtzea bestea eta zuzen idaztea bestea. Berriro itzuliko gara dena den, xehetasunei heltzerakoan, bereizbide honetara.

## **I.2. Nahi-jakin-eginen arteko jauzia**

Euskara garbiaren aldeko asko ez da gai euskara garbian hitz egiteko edo idazteko. Euskara batuaren aldeko askok ez daki, berak besterik uste duen arren, euskara batuaz idazten. Euskara batuaren arauak ondotoxo ezagutzen dituen zenbaitek, euskara batuaz jarduteko gai den zenbaitek alegia, ez du euskara batua erabili nahi izaten (une-leku jakin horretarako egokia iruditzen ez zaiolako, gogoko ez duelako edo beste motiboren bat dela medio). Hitz gutxitan esateko, gauza bat da euskara-molde bati buruz dugun jarrera edo iritzia; beste bat euskara-molde hori zuzen erabiltzeko dugun gaitasuna; eta besterik, azkenik,aldi jakin bakoitzean zer euskara-molde erabiltzen dugun. Zuzentasun-auzia garbitzeko orduan ere on dugu beraz, alferrikako buru-kantsazioetan jardun nahi ez badugu, jarrerak (zer nahi genukeen), gaitasuna (zer dezakegun) eta aldian aldiko erabilera (zer egiten dugun) elkarrengandik bereiztea. Lehen begiratu batean pentsa dezakegun baino alde handiagoak izaten dira sarri, erabilera zuzenari dagokionez, predikatzen dugunetik egiten dugunera. Geure burua engainatzen ere jarduten dugu zenbaitetan, hau edo hori nahi genukeela eta hau edo hori euskaraz azaltzeko erabat gai garelara diogunean: ehizerako afizioa gauza bat da, ehizean ondo jakitea bestea eta ehizaz kargaturik etxeratzea erabat bestea.

## **I.3. Mintzajardunaren inguramendua: esparruak, rol-harremanak, situazioak**

Gainerakoak ezertan gutxiesi gabe ere ikuspegi hau iruditzen zait niri bidezkoena, erabilera zuzenaren auzia era objektibo samarrean garbitzen saiatzekotan. Mintzajardunaren zuzena, edo zuzentasunik eza,

jarduera horren inguramenduak markatzen du neurri on batean: non gertatzen den (esparrua), nork norekin diharduen (rol-harremana) eta solaskide jakinek esparru jakinean zertaz diharduten (situazioa). Banan-banan ikus ditzagun inguramendu-markatzaileak.

#### a) **Esparrua**

Definizio teorikoekin inor aspertzen ez ibiltzeko, har dezagun gizaki guztiok aski ezaguna dugun esparru bat: familia. Gizarte-bizitzak esparru asko ditu, jakina denez. Mintzajardunaren bereizgarriak aintzakotzat hartzekotan, eta Schmidt-Rohr-en aspaldidaniko multzokatzeari eutsiz, familiaz gainera hor genituzke lan-esparrua, hezkuntza-mundua, erlijio-alorra, entretenigarriak, luze-zabaleko komunikabideak, aginte-esparrua eta administrazioa, etab. Esparru hauek denak eta gehiago bereiz daitezke, mintzajarduna NON gertatzen den azaltzeko orduan. Aski esparru zabalak dira horiek gainera.

#### b) **Rol-harremanak**

Esparru bakoitzaren barnean bereizketa xeheagoak egin daitezke. Familiaren esparruan, horrela, NORK NOREKIN jarduten (normalean hitz egiten) duen aztertzen badugu berehala aterako zaigu honako solaskide-zerrenda hau bederen: senar-emazteak, gurasoak haurrekin (aita-semeak, ama-alabak...), anai-arrebak, aiton-amonak ilobekin... Esparru jakin batean (kasu honetan famili giroan) berezkoenak diren rol-harremanak ditugu horiek. Lan-munduan beste rol-multzo batzuk genituzke, aldiz: nagusi-enplegatuak, kapataz-menpekoak, parez pareko langileak, zerbitzu-emailea batetik eta bezeroak bestetik... NORK NOREKIN jarduten duen, bakoitzak duen rola duelarik, gertatzen da banaketa horietan erabakitzaile. Eta banaketa-modu horrek, nahita edo nahi gabe, bere legeak ezartzen dizkio mintzajardunari: seme-alabek hika egingo dute agian beren artean, baina ezinbestean zuka (hain aspaldi ez dela berorika) egingo diete gurasoei; zuzentasunaren kontrako arau-hauste larria litzateke alderantzizkoa. Ikasleek ere nekez hitz egingo dute irakaslearekin, ikasketa-buruarekin edo eskolako zuzendariarekin beraien artean jarduten duten moduan. Norekin ari diren ez zaie, normalean, ahazten.

#### c) **Situazioa**

Diferentziak markatzen dituen ez da esparrua eta nork-norekikoa bakarrik, ordea. Zertaz hitz egiten (edo idazten) den ere garrantzitsua da. Mintzajardunaren agerbidea ere bai: ahoz eta aurrez aurre ematen den abisua gauza bat da, eta idatzizko oharra bestea. Situazio bakoitzari bere

hizkera-modua dagokio. Horrela, era batera jardungo du hizketan Aurrezki Kutxako zuzendariak bere lagunekin larunbat arratsaldean, goizean ibili ondoren kopaxka bana hartzen ari direlarik solas eta irri; eta beste batera jardungo du astelehen goizean bere despatxo ondoko bilera-aretoan, diru-etxeke goi-arduradunak bildu eta azken sei hilabeteetako gestio-balantzea hitz neurtuz eta boz goran, azken hamar egunetan ongi orraztutako txostenetik noski, era pausatuan irakurtzen dienean. Erabilera zuzena aldatu egiten da, pertsona bakoitzarentzat ere, situazio batetik bestera. Situazio batean egokia eta are gomendagarria den doinua, perpaus-osaera eta trataera-moldea desegokia, barregarria, zakarra edota iraingarria gerta daiteke beste situazio batean. Aldatu dena ez da pertsona (eta, beraz, bere hizkuntz gaitasuna), situazioa baizik. Urrutirago gabe hementxe ari natzaizue orain, ahal dudan serioenik, buruari astindualdi bat baino gehiago eman ondoren txosten hau irakurtzen. Zaudete seguru beste era batera jardungo dudala gauean, etxeraten naizenean. Orduan ere ni izango naiz, noski, baina beste mintzamolde batez diharduena. Esan ote dezakegu zuen aurrean zuzen ari naizela, eta etxean oker? Ez, inola ere.

Hizkuntzaren erabilera zuzena ez da balio absolutu bat. Situazio bakoitzak bere beharrak ditu, bere rol-harremanak eta bere mintzagaiak. Agerbide batera edo bestera makurtzen du situazio bakoitzaren definitzaile den NORK-NOREKIN-NON-ZERTAZ multzo horrek. Eta kasuan kasuko situazio-ezaugarri horiek agintzen diote, hiztun trebe eta garbiari, une horretan zer den on eta zer txar, zer egoki eta zer trakets, zer mesedegarri eta zer enbarazu huts. Erabilera zuzena, zuzentasuna alegia, situazionala da. Situazio-egoerak berak markatzen du hortaz, hiztunaren beraren trebeziak gainera, egokiaren eta desegokiaren arteko muga lauso, eta halere eragingarri, hori non dagoen.

#### **1.4. Hizkuntzaren erabilera eskolako situazio-egoera desberdinetan**

“Ondo da, bale, konforme...” pentsatzen ariko da honez gero irakurle bat baino gehiago. “Esan diguzu, mila buelta eman ondoren, erabilera zuzenik, behin-betiko eta singularrean eman daitekeenik, berez ez dagoela; situazio-egoera bakoitzak bere zuzentasun-baldintzak dituela eta baldintza horietara biltzen den mintzajarduna bakarrik izan daitekeela zuzena edo, nahiago badugu, egokia. Nola aplikatu behar dugu hau guztia, ordea, gure eguneroko praktikan? Nola konkreta daiteke hori guzti hori hezkuntza-munduko jardunean?”. Arrazoi du noski halako kezkarerkin dabilenak, eta gisakoa denez hobe izango dugu gerora gabe konkretzio horietara hurbiltzen hastea.

Mintzajardunaren situazio-egoeraz ematen ari garen eredu honek, NORK-NOREKIN-NON-ZERTAZ galderei erantzunaz eta agerbidea kontuan izanik, honako kasuistika nagusi hau luke, nire ustez, eskola-giroan:

a) irakaslea mintzo, hizkera formalizatu samar batean; ikasleak entzuten ari, edo apunteak hartzen.

b) irakaslea boz gora irakurtzen; ikasleak entzuten ari, edo testu hori berori irakurtzen.

c) irakaslea boz gora ari, buruz edo irakurtzen; ikasleak idazten ari (diktaketan).

d) ikaslea mintzo; irakaslea (erantzuteko edo) adi eta ikaskideak entzuten.

e) ikaslea boz gora irakurtzen; irakaslea eta ikaskideak entzuten edo, isilik, irakurtzen.

f) ikasleak (azterketan edo bestela) idazten; irakaslea, ondoren, irakurri eta zuzentzen.

g) ikasleak, binaka edo taldeka, elkarrekiko mintzajardunean: berdin du gela barruan, gelatik kanpora baina eskolan, edo eskolatik kanpora.

h) irakaslea apunteak edo fitxak prestatzen; ikasleak apunteak ikasten edo fitxak betetzen.

i) ikasleak etxeko lanak egiten; irakaslea, gero, zuzentzen.

j) ikasliburugilea testua idazten; orrazketa-arduraduna txukuntzen; irakaslea irakurtzen eta aplikatzen.

k) aurreko situazio bera, baina irakaslea ordez ikasleak dira irakurle, edo ikasle-irakasleak.

l) irakasleak beren arteko lan-jardueran (mintegian, zuzendaritza-taldean, klaustroan,...) eskola-bizitzaren gora-beherak gobernatzen.

Badakit ondotoz situazio-egoera gehiago eman daitezkeela eskola-munduan, eta haietarikoz batzuk aski espezifikoa direla (ikus-entzunezkoen gelan, kirol-kontuetan eta abar). Bere mugatuan ere aski adierazgarria gerta daiteke, ordea, hamabi ataleko sailkapen hau. Kasuan kasuko erabilera zuzen edo egokiaren onargarritasun-eremua definitzen lagun dezake, bederen. Horrela, boz gora hitz egin behar deneko egoera azaltzerakoan berriaz aipatu beharko da doinuera jatorrak eta hitz-ebakera garbiak duten garrantzia, perpaus-atal desberdinen azentuazio-unitateak

non doazkeen eta hitz arteko etengaitzoak nola ebitatu jakitea zein mesedegarri den...; irakurketa lantzerakoan abiaturari zor zaion begirunea eta erdal doinuetaatik ihes egiten erakustea komeni da, bestalde. Gutxiegi aipatzen dira aho-hizkuntzaren kontuok erabilera zuzenaz jarduterakoan: funtsezkoak dira, ordea, eta goiko sailkapen horretako lehenengo bost situazioek hurbilbide erosoak eskain dezakete zer hobetu behar den finkatzeko. Situazio bakoitzak bere eskakizunak ditu, eta eskakizun horietara ondo egokitzen jakin behar du hizkuntza zuzen erabili nahi duenak. Eskola-munduko erabilera zuzenaren ereduak ere ez da beti-batekoa, kasuan kasukoa baizik.

Badakit, ordea, urrun gelditzen dela oraindik sailkapen-modu hori irizpide operatiboetara iritsi ahal izateko. “Konforme —esango didazu— situazioak eta situazioak aztertu behar direla eskola-munduko hizkuntz erabilera zuzenaz jarduterakoan. Hurbilbide horrek ez digu ordea, lehen fase bateko nahaste-borrasteetatik libratzen erakutsi ondoren, eguneroko problema larri askori zer erantzun eman behar zaion erakusten”. Egia da kexu hau ere, eta aurrera egin beharko dugu beste aiheka batetik, problemaren muinerago iritsi eta korapiloa askatzen asmatu nahi badugu.

## II. ZUZENTASUNAREN TENTSIO-BEKTOREAK

Albo-hizkuntza nagusiek ere antzekoak dituzten batezbesteko arazoek gainera auzigai konkretu bereziagoak hor ditu gure hizkuntzak: azken mendeotan izan duen bilakaera eta gaur egun bizi duen egoera ezin dira ahaztu *zuzentasunaz* hitz egiterakoan. Erabilera zuzena definitzeko orduan euskararen gizarte-egoera horrek eragiten dituen zenbait tentsio-bektore aztertuko ditugu, gaingiroki izango bada ere, hurrengo atalean.

Oraindano emandako argibideez gainera, zein definizio-moldetan oinarrituko gara euskara zuzen erabiltzea zer den esateko? Garbi ote daukagu, bestela esanik, eskola-munduko erabilera okerren iturriak zein diren? Irakasleen kexuei kasu egitekotan, eta arrazoi sendoak daude horretarako, badirudi zuzentasun-listoia jartzeko orduan honako tentsio-bektoreok direla gaur-egun, eskola-giroan, buruhauste larrienak sortzen dituztenak: etxeko euskaratik edo euskalkitik euskara batura dagoen tartea; euskaldun ele-erasanetik euskaldun garbiaren mintzajardunera dagoena; euskaldunberrien gaitasun-gabezietatik euskaldunzaharren moldeetarakoa. Banan-banan ikusiko ditugu hiru puntuok, zuzentasun-kontuak eztabaidatzerakoan sarri gertatzen baitira nahasmendu-iturri.



## II.1. Etxeko euskaratik edo euskalkitik euskara batura dagoen tartea

Hizkuntza biziak, belaunaldi batetik hurrengora aurrez aurreko mintzajardunez transmititzen direnak, dialektotan banaturik egon ohi dira sarri. Ahozko agerbideak, beste hitzetan esanik, jaioterriak edo bizilekuak markaturiko aldaerak izan ohi ditu berekin. Lekuan lekuko moduan hitz egin ohi dugu gizakiok, umetan ikasitakoari beranduago (eskolan, unibertsitatean, goi-mailako lan-esparruetan) mintzamolde jaso, landu, bateratuagorik eransten ez diogun artean. Orduan ere ez dugu, normalean, txikitan ikasitako mintzaera zeharo ahazten eta etxean, familian, lagunarte hurbilean bederen dialekto horretatik ez gara erabat aldentzen. Non jaiokoak eta non haziak garen salatzen digu, sarri, gure hizkera-moldeak.

Gaztelaniaz, frantsesez, alemanez edo beste hainbat hizkuntzatan nabarmena den fenomeno hori ez da euskararenean txikiagoa. Mendez mende erabili ditugun euskalkiek osatzen dute orain ere, jardungune arrunt, aurrez aurreko gehienetan eta lagun-giroko xede afektibo, barrenkoi-intimo ugarienetarako, ohizko hizkera-molde bizi nagusia. Bakarra den hizkuntza euskalki bidez ezpain-belarrietaraten da, bertatik bertarako mintzajardunean, bizi-eremu arrunt ugarienetan: euskalki bidez edo, gero eta sarriago, euskalki-seinaleak oso agerian dituen “tarteko” mintzaera batez.

Etxetik euskaldun diren haurrak tokian tokiko hizkera egiten dutela datoz, beraz, maiz asko eskolara. Ez beti, euskalki arteko nahas-ezkontzak eta gurasoen herri-aldatzeak (lanbideak eraginik eta abar), helduen alfabetatzea eta irati-telebisten zabalkundea behinolako konpartimentazio geografiko hertsitatuaren aurka ari baitira, eta aurrerantzean ere ariko: baina orain ere Lekeitioko eskoletara doazen haur euskaldun gehienek Lekeitioko (edo bere inguruko) euskara-moldea dute lehen oinarri, Azpeitiko ikastetxeetara doazenean Azpeitiko edo Urola aldeko hizkera, Lesakara doazenean Bortzirietakoa, ...

Kontua ez da, gainera, hitz egiteko orduan bakarrik agertzen. Gure literatura ere, gure tradizio idatzia oro har, euskalki bidezkoa izana da orain punturarte. Hitzez ezezik idatziz ere leku batetik bestera norma, eredu, “zuzentasun”-patroi desberdinak izanak ditugu. Nola ezkontzen da, beraz, diasistema horren multiformetasuna zuzentasun-irizpideak ezinbestekoa-edo lukeen uniformetasunarekin?

Galdera horri erantzuten ez da batere erraza. Irakasleek beraiek dakite, inork baino hobeto agian, eragozpen horren berri. Euskara zuzena euskara batua dela uste duenari erraz samar aterako zaizkio, noski, kontuak; buruhauste gutxiago izango du horrek, zuzentasunaren langa “bere

lekuan” jartzeko. Euskara batua eta euskara zuzena sinonimotzat hartzen dituen irakaslearentzat, izan ere, euskara batuan ari ez den ikaslea oker ari da. Are gehiago: euskara batuaz idatzirik ez dauden liburuak, berdin du Orixeren *Euskaldunak* edo Lizardiren *Biotz-begietan* izan, ez daude “euskara aldetik” zuzen. Irizpide horretan oinarritzen den irakaslearentzat euskalkia, euskara batua ez den mintzaera edo idazmolde oro, ez da zuzena.

Aldiz, zuzentasunaren ikuspegi estremo horretara joan nahi ez duen irakasleak, eta asko dira estremo horretara joan nahi ez dutenak, lanak ditu euskara zuzenaren eta zuzena ez denaren arteko onargarritasun-listoia puntu egokian jartzen. Ondotxo konturatua dago era honetako irakaslea euskaraz, hitzez zein idatziz, zuzen egitea *dogu* ordez *dugu*, *laister* ordez *laster*, *ikusi dezake* ordez *ikus dezake* jartzea baino gauza konplikatua dela. Ikusi ere ikusi du, behin baino gehiagotan, euskarak indarra duen eskualde eta bizi-giroko eskolaumeen hizkera-moldearen ezauguera indartu eta hartaz baliatzeko mintzamena landu arte zaila dela euskara batuari oinarri sendorik ematea. Urtetako eskarmentuak erakutsi dio ikasle horien hizkuntz kodeak bat-batean “zuzendu”, “hobetu”, “osotu” edo antzekorik egin nahi izateak ez duela gainera, askotan, emaitza onik ekartzen. Euskara batuarekiko zuzentasuna bestelako zuzentasun-patroiekin konbinatu beharra izan ohi du, ondorioz, gure irakasle horrek.

Bere buruari galdezka hasten da, hasieran “oso garbi zeuzkan” kontuak hain garbi ez dauzkala oharturik: zer adinetako haurrekin edo eskolaumearekin hasi behar da euskara batuaz?; zer adinetatik aurrera hasi behar zaio ikasleari berari hizkuntz eredu bateratu hori eskatzen? Idatzizko zereginetara mugatu behar da zuzentasun-patroi hori, ala ahozkoa ere bai? Noiztik aplikatu daitezke eskakizun hori trebetasun pasiboetan (entzundakoa ulertzea, irakurtzea), eta noiztik aurrera aktiboetan (idaztea eta, hartarako eredurik dagoen neurrian, hitz egitea). Orduan ere zer leku aitortu behar zaio euskalkiari eskolan: lagunarteko hizketan, formalizazio-maila jasoagokoetan, euskal hizkuntza eta literatura irakastekoan?

Irakasle askori bururatzen zaizkion galderok are nabarmenago agertzen zaizkie Bizkaiko eta, oro har, euskara batutik urrunago gelditzen diren euskalkietako irakasle eta eskola-arduradunei. Inon baino argiago ageri ohi da, barne-egituraz hizkuntz eredu bateratutik urrunago dauden (eta urrunago daudela dakiten) hiztun horien artean, euskara batua eta euskara zuzena ez direla gauza bera: txikitatik ondo hitz egiten duenari (hots, bere guraso, anai-arreba eta lagunaren modu berean diharduenari), eguneroko gauzak erraz, arin eta bixi esaten dakienari, ohizko bizi-giroan adierazi beharrekoak argi eta zorrotz adierazten dituenari ezin esan

dakioke, noski, zuzen hitz egiten ez duenik. Ez, behintzat, *zuzen* hitzari aski adiera zehatz-konkretua ematen ez bazaio.

Eman egiten zaio, ordea, beste adiera zehatz-konkretu hori ere. Ez gurean bakarrik, gainera, eta ez gurean bereziki. Lehen aipaturiko gaztelania, frantses eta alemanen alorrera itzuliz, lekuan lekuko mintzaera (dialecto, patois, Mundart) horiez gainera bere eredu bateratua ere badu hizkuntza horietariko bakoitzak. Hasieran hitzun-talde jakin baten idatzizko formalizazioa zatekeen eredu hori ahozko zereginetan ere erabiltzen du gure hitzun gaztelau, frantses edo aleman horrek erabilgune eta mintzagai jaso-landu-formalizatuenetan. Ez hori bakarrik: hasieran jendaurreko erabilera jaso, landuetarako prestaturiko mintzaera horrek lekuan lekuko hizkerai lekua jaten die, apurka-apurka, eguneroko mintzajardunean ere.

Tradizio oso bat dugu Europa alde honetan, frantses-gaztelanien kasuan bederen mendetako tradizioa, hizkuntza zuzena Hizkuntz Akademien edota beste instantzia agintedun baten eredu bateratuarekin identifikatzen duena eta eskola-mundua eredu horren erakusleku eta zabal-kunde-iturri definiturik duena. Ikusmolde hori indartu egin da gainera mundu zabalean, ahuldu baino gehiago, azken berrogeita hamar urteotan estatu beregain “berri”-ak sortu diren heinean.

Etxeko eta lagunarteko mintzaera gozo biziak gainera hitzun beteak idazmolde eta hizkera-bide jasoagoa (jendaurreko agerpen eta azalpen-saio formalizatuertarako bereziki landua) berekin behar duela adierazten du ikusmolde honek. Etxekoarekin, lagunartekoarekin, bere eskualdean korritzen duen *Umgangssprache*-arekin ez duela aski. Nonaniko eta noranahiko erregistra ere, geografikoki neutroa den mintzaera alegia, ongi menderatu behar duela. Nonahiko euskaldunak, gurera etorritik, nonahiko euskaldunekin jarduteko balio izango duen eta txoko-markak hein batean neutralizaturik izango dituen euskara batu bat behar dugula. Euskara batu hori inon erakutsiko bada, berriz, eskolan erakutsi behar dela edota, gutxien-gutxienez, hor hasi behar dela erakusten. Euskara batu hori zuzen erabiltzen erakutsiko bada, berriz, batutik aldentzen dena “zuzen” ez dagoela erakutsi beharko. Horra beraz, hizkuntza zuzenaren lehen tentsio-bektorea. Bi zuzentasun-irizpidez ari gara hizketan,aldi berean: bi eratara uler daiteke, ikusi dugunez, hizkuntza zuzen erabiltzea zer den. Irizpide biok ez dute, ezinbestean, bateraezinak izan beharrik. Era eskusiboan hartu eta aplikatzen badira istilu-iturri izan daitezke, ordea.

## II.2. Euskaldun ele-erasanetik euskaldun garbira dagoen tartea

Aurreko batean gertatua. D ereduko ikastetxean gure semearekin dabilen mutiko batek etxera deitzen du. Telefonoa hartu orduko galde-tzen dit: “dago Ibon?”; eta nik: “bai, nor zara?”. Erantzuna ziplo: “naiz Aitor”. Handik ordu-laurdenera etxean dugu Aitor, beste bi lagunekin. Hor hasten dira laurak, D ereduko ikasleak guztiak, aita edo ama edo biak euskaldunak dituztenak, semearen gelara sartu eta elkarrekin jolasean. Bihurrikieran ere bai. Batek honela dio: “begira zer bota dit Asier!”; eta Asierrek azkar erantzuten: “si bera hasi da!”. Baretzeko-edo “jolasten dugu a kanikas?” galdetu du batek eta hor ibili dira, lurrean belaniko jarrita, bost bat minutu. Aspertutakoan, gelako beste lagun batez, itxura denez egunaren erdia telebista aurrean pasatzen duen batez, gaizki-esaka hasten dira: “dauka un mono!”. Gaiaz aldatzen dute halako batean, eta Asierrek honela dio: “A ke bai Jon, a ke zure aita dauka un bote fueraborda?”. Baietz dio Jonek, eta besteak inbiritan.

Euskara al da mutiko horien hizkera? Euskara hutsa, garbia, puru-purua bistan da ezetz. Erdal-euskara, erdarak erasandako euskara da hori. Ez edozein erdarak eta ez nolana ere erasandakoa, gainera: euskara baino gehiago euskainol dela hori esango du norbaitek.

Badakit zer esango didazun. Kasu estremoak direla horiek, eta hortik ezin dela konklusio handirik atera. Hitz egiten duten guztia ez dela hain nabarmena. Hamar urteko mutilak direla, gainera, eta mejooratuko dutela: ikasiko dutela behar den bezala hitz egiten. Edota, okerreanean ere, gaitz-erdi dela hori: “edo nahiago duzu erdara hutsean egin dezaten?”.

Kontua ez da ordea zer nahi dudana edo zer nahi dugun, zer gertatzen ari den baizik. Badakit, hasteko, lau eskolaume horiek (horietarik bik, behintzat) hori baino hobeto hitz egiten badakitela eta, egun horretan bertan, hobetoxeago mintzo zirela. Semeak, esate baterako, etxekoe-kin (gurasookin eta arrebarekin, aiton-amona eta izeba-osabekin) ez du horrela hitz egiten. Eskola-lagunen arteko mintzamoldea, jolas eta solas ari direneko batezbesteko hizkera-bidea, eredu horretarantz makurtzen da ordea sarri. Batzuek ezin dute hortik askoz gorago joan, eta besteak lasai sentitzen dira erdal-euskara horretara hurbilduz, guztientzat eroso-oso-edo den tarteko hizkera horretan eginez. Badakite ez dela euskara zuzena, baina horrantz hurbiltzen dira: zuzen-zuzenean batzuk, amor emanaz besteak.

Hiri eta herri hazietan, euskara-erdarak elkarren pegante bizi diren lekuetan edo erdarak euskara oso mendean hartua daukan inguruetan, maizago gertatzen da horrelakorik. Etxean eta kalean euskara nagusi den

tokietan (berdin du herriska txiki zein Azpeiti moduko bailarako herriburu izan) ez da hori, urrundik ere, joera nagusia. Gutxienak dira, ordea, euskara osasun betean duten herriskak; are gutxiago Ondarru, Oñati, Leitza edo Azpeiti moduko herriburuak. Beste multzokoak dira, demografiari dagokionez, gehienak. Erdal-euskararen fenomeno hori ez da, beraz, hain punta-mutur batekoa. Baliteke adibideak gordinegiak izatea; baina ez dira asmatuak eta gertaera zabal baten lekuko ditugu.

Eskuartearen dugun kontu hau ez da, euskalkiarenean bezala, mende mende geografi muga zehatzak izan dituzten hiztun-multzo eta harreman-sare aski egonkorren ondorio. Geure begien aurrean gertatzen ari den soziolinguistikazko bilakaera, sarri asko mintzaldaketa (eta berandu-xeago hizkuntz galera) bidelagun izan ohi duen gertaera da hau, ezer baino lehen. Geografiazko ezaugarriak ere izan ditzake noski, eta izaten ditu sarri; baina egungo elebitasun-molde desberdinen gizarte-dimentsioa da, nagusiki, euskaldun bete, garbien eta euskaldun ele-erasanen arteko tartea markatzen duena.

Garai batean, Kardaberazenean edo Mogelenean adibidez, elebaker edo ia elebaker izan ohi ziren euskaldun asko: denak ez, jakina, baina asko (gehienak, itxuraz) bai. Hiztun “beteak” deitu izan zaie hauei inoiz; euskaldun “garbiak” esaten zien, oker ez banago, Kardaberazek berak. Euskara erabat menderatzen zuten hauek; beren bizi-giroko edozer gauza esan behar zutenean, hizkuntzak hartarako dituen bideez airoski baliatzen ziren, hitz-etorri errazez eta behar zen zehaztasunez; giroak eta xedeak hala eskatzen zutenean, behar zen graziaz eta piperrez, hiztun iaioen doai den gazi-gozoz eta kolorez gatz-ozpindurik, jarduten zuten berbetan.

Joan dira gure artetik garai bateko euskaldun elebaker “bete”, “garbi” haiek. Euskaldun elebakarrik, bederen, apenas gelditzen zaigu inor sei urtetik gorakoetan. Elebidun bihurtu gara, halabeharrez. Euskaldun elebidunen artean ere baditugu, ordea, hiztun bete, garbiak. Are gehiago: lehengo haiek ez bezala, ondo irakurtzen eta ondo idazten dakite oraingo euskaldun bete, garbiok: atzera baino gehiago aurrera egin dute hauek. Ez dira lauzpabost euskalari askojakin eta beste lauzpabost euskaltzale bihotz-bero bakarrik, gainera. Gehiago dira, eta lanbide desberdinetan aurki ditzakezu. Irakasmundua ez da lekurik txarrena, bai irakasleen eta bai adin batetik gorako ikasleen artean osabetezko euskaltasun horretara iristen edo hurbiltzen diren pertsonak aurkitzeko. Orain mende-erdi elizgizon saiatu batzuen ezaugarri zen osabetezko gaitasun-lantze hori ikasle gazte zein helduen hezkuntza-alorrera, komunikabideetara eta administrazio-guneetara zabaltzen ari da apurka-apurka.

Hori ez da, ordea, egoera multiforme baten punta-muturra baizik: hortik hasi eta, lehen azaldutako eskola-lagun haiek etxean ageri zuten

erdal-euskarazko jarduneraino, tarte handia dago. Egungo euskaldunen artean, eskola-munduan eta eskola-mundutik kanpora, euskara-mailari dagokionez mutur bi horien tarte-bitartean gaude gehienok.

“Beste lekuetan ere horrelatsu izaten da”, pentsa dezake norbaitek. “Denak ez dira Real Academia-koak, eta gehienak ere ez”. Hankamotz gelditzen da ordea, ondo pentsatzen jarrita, gogoeta-molde hori. Kontua, izan ere, ez da Real Academia-koen pare gutxi batzuk bakarrik mintzo direla. Kontua ez dago hor, beste punta-muturrean baizik. Valladolid-ko, Madrilgo edo Logroñoko eskolaumeak, beren artean ari direnean, gaztelaniaz ari dira normalean: ez anglo-gaztelaniaz, franko-gaztelaniaz, germano-gaztelaniaz edo ez dakit nongo atzerri-hizkuntzak erasandako hizkuntza batean. Gaztelania bera aldatzen ari da noski, eta gazte horien mintzaera ere ez da beren gurasoen edo aiton-amonen hizkeraren kalko hutsa: gaztelaniaz pentsatzen duten neska-mutilok gaztelaniaren joskera-arau, hots-ebakera eta esamoldeak erabiltzen dituzte, ordea, neurri handi-handian. Hortxe dago aldea, alde nabarmena, lehen aipatu ditugun Donostiako lau eskolaume haiekin eta, oro har, egungo euskaldun askorekin: euskal familia batean (edo erdi-euskal erdi-erdal familia batean) jaiok dira hauek, baina gero kale-giroak, lagunarteak, ikasketak, lan-munduak hartaraturik euskararen “sena” galduz joan dira; gauzak euskaraz azaltzeko gaitasuna aski erasana daukate. Horien elea ez da betea, horien elea erasana dago. Ele-erasanak direla esango dugu, nolabait esan behar eta.

Erasanaren kontua ez da, berez, txuri eta beltz arteko partiketa: nekez esan dezakegu, egungo euskal herrian, “hiztun hauek ele-erasanak dira eta beste horiek ez”. Maila kontua, neurri kontua da batez ere: batzuk besteak baino erasanago daude edo gaude. Eskolaumeen kontua bakarrik ere ez da, esan berri dugunez: helduen artean bertan, irakasleak barne, maiz ageri den gertaera da ele-erasana edo interferentzia.

Hizkuntza ez dugu kolpean, bi urte-inguru horretan, ikasten. Hizketan orduan hasten bagara ere lehendik hasiak gaude oinarri-oinarrizko trebetasun batzuk eskuratzen eta gure hizkuntz gaitasuna osatzen, zabalitzen, aberasten jarraitzen dugu, normalean, bizian zehar: lehenik ulertzen eta hitz egiten bezala irakurtzen eta idazten ikasten dugu aurrerago; jardungune eta situazio-egoera desberdinetarako mintzaera egokienak bereizten joaten gara; zenbait lanbide-esparru eta espezializazio-alorretako terminologiaz jabetzen joaten gara,... gure hizkuntz gaitasuna sendotu eta garatu egiten dugu, bi hitzetan esanik.

Osabetezko egoeran dauden hizkuntzetan gauzak horrela edo horrelatsu badira ere, besterik da gure egoeran dauden mintzaiterako hiztunen kasuan: hauetan ez da, bertako hiztun askorentzat, horrelako sen-

dotze eta garatzerik gertatzen beren hizkuntz gaitasunean. Hobeto esanik, beste hizkuntzan (gizartean nagusi den hizkuntzan) sendotzen eta garatzen dute batez ere beren hizkuntz gaitasuna: gurera etorri hobeto manejatzen dira erdaraz, situazio-egoera askotan, euskaraz baino. Sendotu eta garatu baino gehiago ahuldu eta kamustu egiten zaie euskarazko gaitasuna. Hizkuntzaren berezko esamoldeak, joskera-arauak, hitz-jokaerak eta hots-ebakerak ez dituzte, neurri on batean, menderatzen. Ez hori bakarrik: hizkuntzaren lege eta arau horiek hautsi eta aldatu egiten dituzte, beste hizkuntzak erasanik. Gaztelaniari (iparraldean frantsesari) lotutako itzulpena egiten dute, euskara bortxatuz edo erasanez.

Euskaldun asko eta asko, neurri batean edo bestean, egoera horretan bizi bagara, zer zentzu du euskararen zuzentasunaz, euskararen erabilera zuzenaz hitz egitea? Arau-haustea lege bihurtzen ari den egoera batean, zer arau betearazi behar da eta zer arau ez? Non jarri behar da hizkuntza zuzenaren onargarritasun-listoia? Zer leku (hots, zer onarpen-maila) aitortu behar diegu mailegu zaharrei, berriei eta bart arratsekoei? Zer leku erabilera arrotzei (“ikasten ari naiz” ordez “ikasten nago”)? Jatorzaleak, garbizaleak, berehala erantzungo dizu: “fuera guzti horrekin; hori ez da euskara”. Gure hizkuntza bere buruaren jabe dela esango dizu halakok. Bere legeak, bere adierazpide eta debekuak dituela eta hiztunok, nor bagara, lege-bide-debekuok errespetatu egin behar ditugula. Ikusmolde honek badu, halere, bere ahuldaderik. Euskaldunok, gero eta euskaldun gehiagok, euskaraz ari garenean egiten dugun hori euskara ez bada zer da, izan ere, euskara? Behinolako hizkuntza jator, galdu bat, inoiz bateko osotasun jatorrean lau jakitunek baizik menderatzen ez dutena? Gizarte-bizitzan eragin-indarrik bereganatu ezin duen araua zertarako behar dugu?

Erosozaleak ere, *todovale*-zaleak alegia, pronto izango du erantzuna: “guk horrela egiten dugu eta hau da gure euskara”. Irizpide honek ere dirudien baino oinarri ahulagoak ditu, ordea. Bestela esaten ez dakigulako edo horrela erosoago gertatzen zaigulako edozer gauza euskara, eta honenbestez euskara zuzena, dela esaten bagara bukaerarik gabeko pendizean behera lerratuko gara. Hobeto esan, gaztelanian edo frantsesean bukatzeko probabilitate handiak dituen osinean murgilduko. Euskara bizirik aterako bada, zuzentasun-eredu eta onargarritasun-listoi batzuk behar-beharrezkoak ditugu. Erdal uholdearen zurrunbiloak eramango gaitu, bestela.

Hortxe dago, beraz, irakasle-jendearentzat (eta beste hainbat lanbidetan hizkuntz ardura bere gain dutenentzat) bigarren tentsio-bektorea: ikasle gehienak gutxi-asko ele-erasanik dauden honetan non jarri euskara zuzenaren galga? Zertan eta noraino izan behar dugu euskara jatorra-

ren aldeko?; zer neurritan zuzenetsi behar dugu gure eskolaume askoren ezpain-lumetan hain nabarmena den gaztelaniaren eragina?

### II. 3. Euskaldunberrien gaitasun-gabezietatik euskaldunzaharren mintzaldura dagoen tartea.

Askotan komentatzen duguna. Ingelesez (edo frantsesez, edo gutxi-asko ikasia duzun beste atzerri-hizkuntza batean) hasten zara, eta es- trainio sentitzen duzu zeure burua. Badakizu gauzak esaten, baina ez zara gai gauzak ingeles (frantses, etabar) batek esango lituzkeen moduan esateko. Zure bigarren hizkuntza hori jatorrizko hitzunenena baino xinp- leagoa da, pobreagoa, torpeagoa. Ingeles murriztua, gozorik eta zapo- reri gabea, txisterik kontatzeko nekez balioko ligukeen modukoa da gu- rea.

Beti ez da horrela izaten, jakina. Milaka edo milioika dira mundu zabalean ingelesa, frantsesa, etab. zoragarri ikasi eta oso txukun erabil- tzen dutenak. Gehiago dira, ordea, erdi-bidean edo bide-laurdenean daudenak. Baliteke hauetariko batzuek erabateko trebetasuna eskuratzea bigarren hizkuntza horretan, baina gehienak ez dira osabetezko gaitasun- maila horretara iritsiko. *Arinaiz*-tarrak izango dira, onenean ere, urtea joan eta urtea etorri.

Beste honenbeste gertatzen da euskaldunberriekin. Nork ez ditu ezagutzen, gure artean, euskaldunzahar askok baino dotoreago egiten du- ten euskaldunberriak? Zenbat euskal idazle gailen ez dira, partez edo osoz, euskaldunberri? Ezin esan liteke, inola ere, euskaldunberrien ar- tean goren-mailako gaitasunera inor edo ia inor iristen ez denik. Gutxi- nak dira, ordea, gailentasun-maila horretara iritsiak.

Eskola-mundua da gaur egun, inon halakorik bada, euskaldunbe- rrien erreinu. Alde batera utz ditzagun une batez irakasleak, eta fija gai- tezen ikasleetan. A ereduko ia ikasle guztiak, B ereduko gehien-gehien- ak eta D ereduko multzo ohargarri bat etxetik erdaldun dira. Eskolan ikasi dute, nagusiki, dakiten euskara: hizkuntza asignatura gisa ikasiz A eredukoek, asignatura-erdiak edo ia denak euskaraz ikasiz B eta D ere- dukoeak. Etxean, lagunartean eta klase-giroan ez dute, gehienek, beren hizkuntz akatsak zuzenduko dizkienik; beraiekin euskaraz egingo duenik ere ez asko. Irakasleek, ikasliburuek eta irrati-telebistek emango dieten eredia indartu eta osatzeko jardungune eta harreman-sare mugatuak di- tuzte. Egiten duten euskara, A ereduko kasuan, gutxitan garatzen da oinarri-oinarriko mailatik gora. B eta D ereduetakoak ere (azken hauek batez ere), ondotoz euskara-maila hobea duten arren hobek dira esa-



ten zaiena edo irakurtzen dutena ulertzen hitz egiten eta idazten baino. Dena meyoratu liteke mundu honetan, eta hau ere bai noski. Ez dago, ordea, ikasle horien euskarazko mintzajardunean gauetik goizera erabateko hobekuntzak gertatuko direla uste izateko motibo sendorik. Daurkan egoera dauka, beraz, ikasgela bakoitzeko irakasleak; eta egoera konkretu horretan aplikatu behar ditu hizkuntzazko zuzentasun-irizpideak.

Zer zuzentasun-maila eskatu behar zaie ikasle euskaldunberriei? Nola juzkatu behar ditu irakasleak beren gabeziak? Bistan da etxetik euskaraz dakiten, kalean eta lagunartean maizenik euskaraz egiten duten eta ikasketak euskaraz egiten ari diren ikasleei eska dakiekeen zuzentasun-maila bat dela eta euskaldunberriei eska dakiekeena bestea. Euskaldun baten gaitasuna azken helburutzat jar dakieke euskaldunberriei ere, baina onean uneko zati-eskakizunekin konformatu behar izaten dute hauen irakasleek. Aurrerago ikusiko dugu zati-eskakizun horiek, lehen hurbilketa moduan, nola atalka daitezkeen.

Esana bego, beraz, bizi-osasun onean eta aspalditxodanik eredu bateratu batez horniturik dauden auzo-hizkuntza handien ondoan berariazko ezaugarriak dituela eskola-munduko euskarak, gaur egun, zuzentasun-patroia aplikatzeko orduan: eredu bateratuak euskalkiekin zer-nolako elkar-bizitza behar duen, eskola alorrean eta hortik kanpora, ez da oraindik zeharo argitua; ikasle gehienak, ez bakan batzuk, neurri batean edo bestean euskaldunberri dira edo, etxetik euskaraz baldin badakite ere, ele-erasanak (euskara-erदारक ez daukate zeharo bereizirik eta erdararen bortxazko eragina argi nabari zaie euskaraz ari direnean). Beste hiztun-herri sendoetan baino garrantzi handiagoa duten tentsio-bektoreak dira hiru horiek, irakasle-jendeak oso kontuan hartu behar izaten dituenak. Zuzentasun-trataera ere, ondorioz, berariazko ezaugarri horiek kontuan hartuz egin behar izaten da alfer-lanean jardun nahi ez bada. Gelako haurrak etxetik euskaldun ala erdaldun diren ikusi behar du, lehen-lehenik, irakasleak: euskara ikastera datozen haur erdaldunei eta euskaraz ikastera datozen euskaldunei ezin die, lehenengo urteetan behintzat, zuzentasun-maila bera eskatu; ez, behintzat, zuzentasunaren alor guztietan. Irakasleak etxetik euskaldun dituenen ere, xehetasun handiagoetan sartu beharra dauka irakasleak: euskaldun beteak diren ikusi behar du, elebidun orekatu samarrak diren eta hizkuntza bakoitzaren egitura eta gainerako ezaugarriak erabiltzen dituzten edota, erdarak erasanik, erdal-euskara murriztuz nekosoan baizik jarduteko kapaz ez diren.

Ikasle euskaldunen kasuan, gainera, etxetik zer euskalki dakiten kontuan hartu behar du irakasleak. Hiru tentsio-bektore horiek kontuan hartu gabe nekez ezarri ahal izango du, bere gelarako, zuzentasun-irizpide operatiborik.

### III. ZUZENTASUNAREN PARAMETROAK

Aurreko ataletan esandako puntu horiek argitu ondoren ere zalan-tzarik ez zaio faltako irakasleari. Nola sailkatu ikasleen zuzentasun-eskasia adierazten duten faltak, hutsuneak, desegokitasunak? Era askotara egin daiteke hori, noski. Hiru parametro nagusitara bilduko ditugu hemen, labur beharrez: gramatikazko eta grafiazko zuzentasuna; situazio-egoera bakoitzari dagokion egokitasuna; mezuaren transmisio ona. Ikus ditzagun banan-banan, gaingiroki izango bada ere, hiru parametrook.

#### III.1. Gramatikazko eta grafiazko zuzentasuna

Aski zentzu zabalean harturik dago, hemen, gramatika hitza: hizkuntzaren barne-egitura sistematizatua osatzen duten atal desberdinak biltzen ditu (hots-egitura eta ebakera-doinuerak, hitz-jokoa eta joskera, hitz-eraketa, hitz-altxorra,...).

Hizkuntzaren “berezko” egiturak eta arauak, legeak eta debekuak ongi betetzen diren azertzen du, beraz, gramatikazko zuzentasunak: “neguan mendateak itxitat aurkitzen dira” entzuten edo irakurtzen diorean ikasle bati, *-tak* hori gramatikalki oker dagoela konturatzen da irakaslea; akaso, gainera, *aurkitzen da* hori *se encuentra*-ren itzulpen itxua dela adieraziko dio ikasleari. Euskaraz “itxita daude, itxita egon ohi dira” esaten dela argituko dio ikasleari. “O gradutan ura izotzean bihurtzen da” ordez “O gradutan ura izotz bihurtzen da” behar duela gogoraziko dio. Hizkuntzaren egiturak berak hala eskatzen duela esango dio. Hizkuntzak berak ez bada ere hiztunek beraiek idaztarau batzuk dituztela esango die bestalde ikasleei, eta ondorioz *hilabete* [h]-rekin eta [ll] gabe idazten dela erakutsiko. “Eman dezaizuket” ordez euskara batuan “eman diezazuket” dela errepikatuko die, gainera, behin eta berriro.

Hauxe da, izan, irakasle askoren lan-esparru nagusia ikasleen hizkuntza zuzena neurtzeko orduan edota beraien hutsuneak eta errakuntzak zuzentzerakoan. Hizkuntzaren erabilera zuzena ortografiarekin, euskara batuaren edo bizkaiera bateratuaren hitz-formekin eta hizkuntzaren beraren fonetika-fonologiazko, morfologiazko, syntaxizko eta lexikozko ezaugarri-arauekin identifikatzen da lehenik eta behin. Ikasleari ortografi arauak, euskara batuaren edo bizkaiera bateratuaren arauak (*etor daiteke*, ez *etorri daiteke*; *deutso*, ez *dautso*,...) eta hizkuntzaren beraren osaera-arauak eta erabideak (*gau guztietan* ordez *gauero*,...) erakusten ordu asko pasatzen dira eskolan. Ikaslearen adina, euskaldunberri ala euskaldunzahar den eta gainerako ezaugarriak oso kontuan hartu behar izaten ditu irakasleak halakoan.

### III.2. Situazio-egoera bakoitzari dagokion egokitasuna

Gramatikazko eta grafiazko zuzenketa guztiak eginik ere, beste “zerbait” falta zaiola ikaslearen testuari edo hizketari antzematen du sari gure irakasleak. Eskolaumeak ikasi du [h]-ak bere lekuan jartzen, *die-zaiokedalako* idazten ere ikasi du azkenean, baina egin berri duen idaz-lana ez da betea, ez da egoki-egokia. Beti-bateko hizkera-molde hotz, azalpen-asmozko prosa neutroan jarduten erakutsi diogu akaso ikasleari, eta horra: gatzik eta piperrik gabeko testu hibridoa prestatu digu. Gramatikazko eta ortografiarazko arauak betetzen ditu testuak, egia da, baina gu geu ez gaitu betetzen. Ez da egokia, testu horrek berez duen xederrako: gure ikasle hori ez al zen bada elkarrizketa bat egitekoa, Pasaiako portuan, 26 urte luzez bakailao-arrantzan ibili eta orain jubilatutik bizi den ontzi-patroi bati?. Zertara datoz, orduan, bere “zure irizpidez, nola deskriba daiteke altuerako arrantzaren gaurregungo egoera duela hogeita bost urteko jarduerarekiko” moduko esamoldeak? Gramatika aldetik zuzenak direla emanik ere (eta balegoke, bistan da, zer eztabaidatu), ez dira 70 urteko arrantzale bati bere bizialdiko pasadizoak agerrarazteko egokienak. Norekin ari zen, eta zertaz, kontuanago hartu izan balu beste esamoldeetara joko zukeen, agian, gure ikasle horrek. Agian; agian ez. Testuetan ez al diogu bada, gure ikasle horri, urtea joan eta urtea etorri horrelako euskara espositibo hotz neutroa erabiltzen erakutsi? Ez al diogu bada “bakoitzaren errealitatearekiko desberdinak diren errealitateen azterketa eta aurkikuntza” moduko esapideak erakutsi, behin eta berriro?

Hizkuntzak behar du, osatuko bada, jardungune eta situazio-egoera jakin batzuetarako hizkera-molde jaso, landu, abstrakzio-lanketarako trebaturik. Eztabaidagarria da, oso, hizkera-idazkera landu horrek goiko adibide horren ildotik joan behar duen (gero hitz egingo dugu honetaz), baina hizkuntz aldaera jaso behar dugu. Beste asko ere behar ditugu, ordea. Eta hortxe dago koska: eskolako ikasketak prosa-modu landu horretarako aukerak eskaintzen dituen bezala, beste situazio-egoera arruntetarako ere eskaini behar lituzkeela eta bakoitza noiz-non egokia den, eta nola esan, erakutsi behar lukeela. Hori ere zuzentasuna dela erakutsi behar genieke ikasleei. Beste era batera esanik, gramatikazko legeak eta idaztarauak betetzearekin bakarrik ez dela zuzentasun beterik eskuratzeko. Zeregin zabala daukagu, alor honetan, eskola-munduekin era bakoitzeko edo besteko harreman-ardura dugunok.

### III.3. Mezuaren transmisio zuzena

Besterik ere bada, gainera. Edota, nahiago bada, beste era batean ere enfoka daiteke hizkuntzaren erabilera zuzenaren kontua. Hizkuntza-

ren erabilera zuzenak, beste ikuspuntu edo enfoke honen arabera, mezua ongi transmititzea eskatzen du. Mezua ondo transmititzen ez duen testua, grafiaren eta batasun-arauen aldetik, gramatikaren eta situazio-egoerara egokitzearenetik zuzena izanik ere, nekez izan daiteke testu zuzena. Berdin du, bistan da, testu hori hitzezkoa zein idatzizkoa izan.

Zer eskatu behar zaio testu bati, euskaraz zein erdaraz mezua ongi transmititzeko? Eskatzea libre denez honako lau puntuok behintzat ez lirateke ahaztu behar,ene ustez: esan nahi den guztia esatea; esan nahi dena bakarrik esatea; esan nahi dena argi esatea; esan nahi dena erraz eta atsegin esatea. Ikus ditzagun puntuok banan-banan, laburkiro bederen:

a) esan nahi den guztia esatea

Bizi garen korrika eta presakako gizarte honetan badirudi gauzak osorik esateari ez zaiola hainbateko garrantzirik ematen. Minimo batekin balio du, eta aurrera. Hurrengo egunean gizarte-zientzietako azterketa duten ikasleek, normalean, “bihar gizarte daukagu” esango dizute (badira, jakina, “mañana tenemos gizarte”-ra pasatzen direnak ere, baina orain ez gara horretaz ari). Bere testu-inguruan ondo funtzionatzen du, itxuraz, labur-bide horrek: esanahiarekin ez da inor, dirudienez, deskuidatzen. Zuzentasunaren eredutzat ere ezin har daiteke, ordea, honelako jarduera. Kontua ez dago, gainera, ikasleen arteko jerga moduko hizketara mugatua. Ondotxo lan delikatuagoa da, aitzitik, testu bat ongi egituratu eta esan nahi den guztia esatea: lan izaten dugu, gainerakook ere, horretan zuzen jokatzeko. Hitzak ezezik esaldiak eta pasarte osoak arretaz zaintzea eskatzen du horrek. Idazterakoan, esate baterako, pasarte bateneko konexio-bide egokiak eratzea. Esaldien arteko loturak, pasartearen artekoak ere bai, egokiak direla ziurtatzea. Kontraesanak ebitatu beharko dira eta, adin batetik gorako ikasleekin jarduterakoan bereziki, terminologia tekniko egokia erabili beharko da: behar den zehaztasun-mailakoa baina, aldi berean, ikasleek edo kasuan kasuko mezu-jasotzaileek ongi ulertuko duten modukoa.

b) esan nahi dena bakarrik esatea

Besteren erruaz eskarmentatzeak balio badu, hona hemen euskal komunikabide batean baino gehiagotan entzutea (inoiz irakurtzea ere bai) tokatzen den esapidea: “normalki ongi informaturiko iturriek jakinarazi dutenez Portugaleta hiri bizkaitarrean bi kamioiren arteko istripua gertatu da”. Ba ote da euskaldunik, notizia hori entzuten edo irakurtzen ari den euskaldunik, Portugaleta hiri dela ez dakienik? Eta Bizkaian dagoela ez dakienik? Ez ote genuke aski, kasu gehienetan, “bi kamioiren artean istripua izan (omen) da Portugaleten” esatearekin? Esan nahi duguna horixe bada, ez besterik, zertara datoz gainerako gehigarri horiek?

Hau ez da, kontuz gero, komunikabideetako errua. Bete-betea daukagu eskola-mundua ere, Administrazioaren goi-ataletatik hasi eta ikastetxe xumeeneko iragarki-taulan jartzen den oharreraino, era honetako betelanez. Beste hainbat esparru ere bai. Itzulpen-teknika erdizka menderatzen duenak sarriago egiten dizu, gauzak xuxen-xuxen itzuli nahirik, horrelakorik. Zuzentasun-irizpideak era honetako “sobrak” alde batera botatzen lagundu behar liguke, besteak beste. Entresaka ederra egin behar harko genuke, hartaraz gero, zenbait eskola-liburutan. Estiloa dela hori esango dizu, ordea, holakok edo halakok, eta estiloa ezin dela ukitu. Estilo-kontu hutsa ote da, ordea? Estiloaren alorrean bagenbiltza ere, ez ote genioke mintzajardunaren edo idazlanaren kohesioari kasu gehiago egin behar?

c) esan nahi dena argi esatea

Baietz esango nuke. Gai bat ikasleei azaltzerakoan, berdin du arbetetik edo testu-liburu bidez, kontuz ibili behar duzu informazio berriari sarbide egokia emateko orduan. Perpausen luzera, termino tekniko gehiegi elkarren gainka metatzea eta abar iluntasun-iturri izan litezke. Testu hermetikoekin nekez lortuko duzu ikasleek ezer asko entenditzea. Mezu-igorlearen hizkuntz gaitasuna oro har, gauzak ongi trabaturik eta entzuleek berehala jasotzeko moduan azaltzeko erraztasuna bereziki, faktore klabea dira mintzajardun edo testu horrek bere etekina izan dezan. Hau ere, gutxitan aipatzen dugun arren, zuzentasun-faktorea da berez.

d) esan nahi dena erraz eta atsegin esatea

Esaten errazagoa da hori, egiten baino. Badira ordea testuak, gainerakoan “zuzenak” izan arren azalpideagatik beragatik gogaikarri gertatzen direnak. Oso era konplikatuan esanak daude han gauzak; irakurlea erakarri ordez uxatu egiten dute. Zertarako balio digu, konplikatua konplikatua atzera eragiten digulako alde batera uzten dugun testuak? Zuzena dela esan al dezakegu testu hori? Irizpide labana dela azken hau, inon labanik bada, esango du inork. Testu batzuek ezinbestekoa dutela, edozein hizkuntzatan ere, konplikatua edo irakurgaitzak izatea. Mezu-jasotzaile trebatu batentzat egokia eta ernagarria gerta daitekeela, gainera, landu-arinarentzat irakurgaitza dena. Egia handia da hori ere. Ezin uka liteke, halere, zuzen hitz egin eta zuzen idatzi nahi duenak era erraz eta atseginean jarduten saiatu behar duela. Mintzagaiaren eta mezu-jasotzaileen baldintzak kontuan izanik, ahalik eta errazen eta atseginen.

#### IV. EGUNGO EGOERA

Aurreko pasarteetan esandakoaz aipaturik daude, neurri on batean, hemen azaltzekoak nituenak. Labur-labur agertuko dira, beraz, eskola-munduan erabiltzen den euskarak zuzentasunaren aldetik dituen zenbait ezaugarri. Hezkuntza-administrazioarena, testu-liburuena, irakasleena eta ikasleena atalka azalduko dira.

##### IV.1. Hezkuntza-administrazioko euskararen zuzentasun-maila

Itzulpena da nagusi, beste zenbait administrazio-ataletan bezala, hezkuntza-administrazioko euskararen idatzizko erabileran. Agintaritzaren Aldizkarian argitaratzen diren Agindu-Erabakiak, zuzendariak ikastetxeetara bidaltzen dituzten zirkular-idazkiak, prentsan eta Lurralde Ordezkaritzetan jakinarazten diren oharra, gaztelaniatik itzulpen dira lautatik hiru baino gehiago. Egiten da saiorik gauzak euskaraz prestatzeko eta kaleratzeko, eta ardura berezia jartzen da gehienetan testuaren arrazoizko kalitate-maila bati eusteko, baina itzulpena da nagusi. Ez nolanhiko itzulpena gainera, korrika eta presakakoa baizik: administrazio-makineriak azken orduko “gehigarri”tzat ikusi ohi du normalean itzulpena. Testuek ele bietan joan behar dutela ikasia eta onartua du honez gero, eta kunplitu egiten da. Ez dira asko administrazioko agintari, teknikari eta administratiboak beren idazkiak euskara txukunean, aldenik aldeko orrazketarik behar izan gabe, idazteko gai direnak. Askoz gehiago ez dira ordea, hortxe dago koska nagusia, idazkirik euskaraz prestatzen dutenak. Sorgin-kurpila da hori, noski: erdaraz hobeto manejatzen direlako, beren idazkia erdal begiek ikusi/onartu behar dutelako edo beste arrazoiren bat tartean delako idazkiak erdaraz prestatzen jarraitzen badute, noiz eta nola lortuko dute izan ere euskaraz zuzen jarduteko gaitasuna? Sorgin-kurpil honi konponbiderik eman dakioke berez (euskarazko jardungune eta harreman-sareak, trebatze-sistema,..). Ez da hori, dena den, gaurko gaiari zuzenean dagokiona.

Itzulpen-lanetan, berriz, era guztietakoak daude. Batetik besterako diferentziak itzultzaile desberdinen trebetasun-maila diferenteei zor zaizkie, noski, neurri batean: ongi gaituriko profesionalen, hizkuntz gaitasun handia izateaz gainera itzulpen-teknika ederki menderatzen duten profesionalen ondoan *amateur* askotxo ibili ohi da hezkuntza-administrazioko itzulpen-lanetan, eta hori antzeman egiten da. Ez da hori bakarrik ordea. Itzultzaile kualifikatuei ematen zaizkien testuak, erdietan hor nonbait, irribarre gozoaz “ahal bada atzoko itzuliko al didazu” galdetuz eskuratzen zaizkie. Atzoko ezin izaten dute, gehienetan, egin; gaurko

edo, beranduenik, biharko prestatu-erako zenbat itzulpen dabil, ordea, bazterretan! Gaia bera ere ez dute, askotan, berta-bertatik ezagutzen; inor gutxi ematen die halakoetan osagarrizko argibiderik. Eta, zenbaitetan, jatorrizko testua bera ez da gaztelaniaren erabilera zuzenaren eredu izaten. Testuinguru horretan kokatu behar dira, beraz, hezkuntza-administrazioaren euskal idazki gehienak. Horren argitan juzkatu behar dira beren on-gaitzak.

Geure buruari harrika jarduteaz gainera ez genuke egiaren zati bat baizik adieraziko, ordea, goiko azalpen horrekin. Aukeran gutxi izan arren badaude, izan ere, nagusiki euskaraz jarduten duten administrazio-atalak eta norbanakoak hezkuntza-sailean. Beste administrazio-alorretan baino gehiago, seguru asko. Urteko eskarmentuaz besterik ez bada ere, beren hizkera-bidea eta terminologia, azalpen-moldea eta idatzankera osatzen, zabaltzen eta finkatzen ari dira. Sortzen ari diren burolektu hori ez da erabilera zuzenaren inolako gailur-erpinetara iritsi, baina bada zerbait. Orain hamar-hamabost urteko egoerarekin konparatuz aurrerapauso bat eman dela esan daiteke, gune mugatu horietan.

## IV.2. Ikasmaterialetako euskararen zuzentasun-maila

Administrazioko testuetan baino itzulpen gutxiago dago, esate baterako, testu-liburu eta gainerako ikasmaterialetan. Jatorrizko lanak, euskaraz pentsatu eta euskaraz prestatuak, gehiago dira alegia. Kontuz ibili behar da, ordea: eskoletan barrena euskarazko sorkuntza-lan gisa dabilen testu-liburu, irakurgai, bideo eta abar dexente, lehen begiratu batean dirudien baino gehiago, ez da euskarazko sorkuntza-lan hutsa. Aitortzen direnak baino gutxiago dira euskaraz idatzitakoak, eta are gutxiago euskaraz pentsatuak. Euskal sena itxuratxarki galdua ez daukan irakurleak, ofiziokoa bada bereziki, igarri egin ohi du hori. Muga horiek guztiak tartean izanik ere egia da pauso nabarmena eman dela, azken hogeita bost bat urtean, euskarazko ikasmaterialetan orijinalak prestatzen. Eta ezin uka liteke txukun itzulitako ikasliburu, bideo eta softwareak ugaritzen ari direla.

Euskaltzaindiaren arauak (edo, bizkaierazkoetan, bertarako eredu bateratuarenak) dira askogatik, zuzentasunari dagokionez, ikasmaterialetan hauek ongien, argitaletxe hauek ongien betetzen dituztenak. Eredugarri ere bihurtzen ari da, argitaletxe bat baino gehiago, eginbehar horretan. Terminologia teknikoan ere, arau mailako gomendioetatik urrunago gauden arren, bateratze-saioa aurrera doa. Zenbait alorretan, matematikan adibidez, aspaldidanik normatibizaturik dauden hizkuntzen parera ari da, OHO eta UBI mailetan, bateratze hori hurbiltzen.

Okerxeago dabilena, ikasmaterialetan, gramatikazko zuzentasuna da alde batetik: “talde bakoitzarako kalkulagailu bana”, “idatzi gure Autonomi Elkarteko zein beste Elkartekin dituen mugak”, “ordena alfabetikoaren buruzko ikasketa eta erabilpena”,... moduko esamoldeak hor agertzen dira, tarteka-marteka batzuetan eta sailka besteetan, zenbait materialetan. Itzulpen traketsa izan ohi da, batzuetan, arazoaren iturri. Itzultzaile on batek erraz asmatuko lizuke, azken adibidean esate baterako, “alfabeto-ordena buruz ikasi eta erabiltzea” edo beste forma egokiren bat. Argialetxe askok badute, halere, arazo horrentzako konponbiderik: hizkuntzako orrazketa-lanaren arduraduna da, arazo-modu hau gainditzeko gaur-gaurkoz gehien-edo erabiltzen dena.

Testu bat baino gehiago lehorrak, ilunak, irakurgaitzak gertatzen dira. Itzultzailea ez da, halako askotan, errudun bakarra. Itzuli gabeko (hots, testutik testura itzuli gabeko) zenbait lanetan ere antzeko problema ageri dira. Erdaraz ikasitako kontzeptu-sare eta adierazpideen jarraitzaile xuxen izan nahiak sortzen ditu, batzuetan, lehor-iluntasun horiek. Euskarazko idazmena bete-betean garaturik ez izateak, euskarak gauzak adierazteko dituen moldeez ongi baliatzen ez jakiteak alegia, eragiten ditu gehienetan, halere, eragozpen horiek. Etxean eta kalean, helduen munduan apenas esistitzen den euskara-molde batean murgilarazten ditugu zenbaitetan, horrelako ikasmaterialak direla medio, ikasle-irakasleak. Euskaldun batek gauzak adierazteko dituzten zenbait baliabide errazegi alboratzen ditugu, bestalde, etxeko eta liburuetako euskararen tarte (fonetismoek eta batasun-kontuek sortutakoez gain) areagotuz. Hobetu daitekeen alorra izanik ere, ordea, tarte hori berezkoa da hein batean, euskaraz zein beste hizkuntzetan: “eje instantáneo de rotación y deslizamiento” betiko euskarari, lehen belarri-kolpean edonork jasoko duen moduan, asmatzea ez da seguru asko posible.

### IV.3. Irakasleen euskararen zuzentasun-maila

Esana dugu gorago, euskaldunberriei eta ele-erasanei buruz ari ginen hartan, egungo euskaldunon hizkuntz gaitasunak *continuum* xehe bat osatzen duela erabateko euskaldun landu, trebe, ongi alfabetatu eta hiztun ederretik abiatuz beste puntan dagoen “aizu, leike posible apunataxea en la convocatoria?” galdetuz deitzen dizuneraino. Era guztietako kasuak daude tarte-bitarte horretan. Irakasleak ez dira arau nagusi honen salbuespen. Inoiz idatzia dugu zerbait horretaz, eta ez goaz han esanda-koak berrizera.

Puntu pare bat azpimarratzea komeniko da, halere. Horrela,



a) eskolan umetan, eta gaztetan unibertitatean, erdaraz ikasitakoak dira euskal irakasle gehien-gehienak. Horiatariko mordoska bat euskaldunberria da gainera. Etxetik partez edo osoz euskaldun zirenek ere erdaraz (gaztelaniaz hemengo gehienek, frantsesez iparraldekoek) jasoak dituzte beren zientzi ezaguerak, beren mundu-ikuskeraren formalizazioa, abstrakzio-esparrua eta kontzeptu-sareak. Eragin sendoa du horrek, nahi eta ez, beren egungo irakasle-jardunean.

b) idatzirako euskal eredu bat (edo gehiago) d(it)uen arren, jendaurrean hitz egiteko edo liburutik bozgora irakurtzeko irakasle-jendeak ez du eredu handirik jaso. Doinuera eta bizkortasuna, hitz arteko eternaldi-era eta azentuazio-moldea, etxetik kanpora ikasi beharrekoak ditu askok eta, horiek ere, erdaraz jasoak ditu gehien-gehienetan. Inpresioa baino zerbait gehiago da, jendaurreko mintzajardunean irakasle askok idatzizkoan baino gaitasun-gabezia larriagoak ageri dituela esatea.

Lehen une batean, irakasteredu elebidunak eratu eta zabaltzen hasierakoan, nola edo hala euskaraz egingo zuten irakasleak eskuratzea izan zen buruhauste larriena. Hizkuntz kalitateak izan beharko du aurrerantzean, seguru asko, hobekuntza-iturri nagusia.

#### IV.4. Ikasleen euskararen zuzentasun-maila

Hauetaz hitz egingo da gutxien-gutxiena, goragoko ataletan beraien jarduna aztergai eta adibide izana baitugu. Labur-labur, eta *flash* moduan, honako hauek behintzat azpimarratzea komeniko da:

a) ele-erasanaren eragina, kopuruz eta indar-neurriz, handitzen ari da itxuraz gurasoen eta, batez ere, aiton-amonen belaunaldiarekin konparaturik: “ikasle dugu abesti bat oso polita dela” moduko nahas-adi-bideek amaierarik ez dute;

b) horretara jotzen ez duten ikasle euskaldunzaharrek ere joera nabarmena ageri dute code-switching delakoa egiteko. Honetan ezin esan, halere, fenomenoaren gorantz doanik: orain ehun urteko **Euskalzale** batek behin eta berriro (Urruzunoren, Azkueren eta abarren eskutik) eman ohi zituen adibideetan kode-aldaketarako ohitura hori ez da, itxuraz denez, oraingoetan baino askoz ahulago ageri. Orduan bezala esapide-modismoetan edo hizkeraren arrunteko (broma, txiste eta burla asmozko) esatera pikante-bitxietan ageri da orain ere, itxuraz, maizenik;

c) telebista, Euskal Telebista, eskolaren lehiakide bihurtzen ari da zorionez ikasleen hizkuntz ereduen iturburu gisa. Zorionez, eskola-jarduneko gai lehor-formaletatik kanpora eguneroko bizimodu arruntaren mintzagai erakargarriagoak ere euskaraz eskaintzen baititu. Ikasle euskaldun askoren zenbait esamolde eta itzulika telebistako hizlari-aktoreei ikasiak dira, irakasleei baino sarriago. ETBko haur eta gazteen programazioa arrakasta ohargarria lortzen ari da, itxuraz, gure seme-alaben artean. Abantaila horrek baditu ondorio zuzenak: haur askoren euskarak tele-euskara horren eragina bistan du, halako neurri batean.

## V. ZENBAIT HOBEKUNTZA-BIDE

Badira proposamen puntualak, ikasliburuei, irakasleei eta abarri begira egin daitezkeenak. Badira luze-zabaleko proposamenak ere. Azken hauetatik hasiko gara, hobe beharrez.

Zuzentasuna, has gaitezen hemendik, kalitatearen sinonimo da neurri on batean. Kalitate ona lortuko bada, berriz, gainerako baldintza guztien gainera dedikazioa aipatu behar da. Dedikazio hutsaz ez dago kalitate ona segurtaturik; ez industrian, ez kirol-lehiaketan eta ez beste inon. Dedikaziorik gabe oso nekez lortzen da, ordea, ezertan aurrera egitea. Hizkuntzaren erabilera zuzena ere horren beharrezko da: dedikazioa eta profesionaltasuna behar da hartara iristeko. Lau errezeta merkerekin ez ditugu gure liburuak, gure administrazio-dokumentuak, irakasleen klase-emankizunetako mintzajarduna edo ikasleen hizkuntz trebetasuna hobetuko. Gauzarik txikienean ere antzematen da dedikazioaren behar hori. Administrazio paper, azterketa-orri, iragarki-tauletako ohar eta irakasleen apunte fotokopiatu askok erruz irabaziko lukete idatzi ondoren berriro erreparatuko balira eta okerrak zuzenduko. Mekanografi errakuntzetatik hasita, noski: leku batean “irduditzen ziat” jartzen badu “iruditzen zait” ordez, hurrengo lerroan “ikastaro berezia” ordez “ikastaro gerezia” eta hurrengoan beste zerbait, testua ondo idatzia egon arren nekeza da irakurtzen. Hori ere kalitate kontua da. Behar baino sarriago agertzen dira horrelakoak, baita liburuetako irar-hutsak ere, gure artean. Dedikazioak, idatzitakoa berriro irakurri eta hutsak zuzentzeak, asko dezake zuzentasun falta arin (baina nekagarri) horiek ebitatzeko.

Hortik gora jo behar du, noski, zuzentasun grafikoak: Euskaltzaindiaren ortografi arauak errespetatzera, nolahi ere, hezkuntza-munduko idazlanetan (ez gara orain filologiazko lanez, euskal irakurgai klasikoez eta abarrez ari). Ez dira gure artean falta, euskara batuaren aldeko azalpen suharrak egin baina idaztarau oinarrizkoenak ere (ez naiz azken urtepare honetakoez ari) oraindik menderatzen ez dituztenak. Administra-

zioko dokumentu-prestatzaileek eta ikasgeletako irakasleek, lanbidez eta jardueraz beste askoren eredu diren neurrian, ez dute gaur egun motibo handirik grafiazko batasun-arauak erdipurdika erabiltzeko. Ulergarri zatekeen hori orain hamar-hamabost urte. Gero eta onartzen nekezagoa da gaur egun, ordea, profesioz horretan dihardutenen artean. Ikasliburuetan eta jendaurreko dokumentuetan are zailagoa da horretarako erreparorik onartzea.

Zuzentasun grafikoaren eskakizunak ez gaitu, ordea, liluratu behar: hizkuntzaren beraren egiturazko legeak errespetatu eta errespetaraztea arazo larriagoa da gaur egun, eta eginbehar nekezagoa ere bai. Horretara bideratu behar genuke, ahal den neurrian, forma-kontuetara dedikatzen dugun esfortzu bat baino gehiago. Eta situazio-egoera bakoitzari dagokion errejistro artezena aukeratu eta indartzen ahalegindu behar genuke, bete-betean. Hizkuntzaren batasunaren izenean ezin alhora dezakegu aldian aldiko hizkera-bide egokiena aukeratzen jakitea eta hura indartzea.

Erabilera zuzenak, oro har, ez dezala erabilera moteldu, traba edo galerazi. Testua ez dadila, landuegia izateagatik edo, irakurri behar duentzat eskuragaitza gerta.

Terminologia ere neurrian aplika dezagun; gauzak zehatz eta zorrotz esan nahiaren esan nahiaz ez dakigula testu hermetikoa bilaka. "Neurrian" aplikatzeak aplikatzea esan nahi du, ordea. Aplikatzeko orduan, arau zorrotzik ezin eman bada ere saia gaitezen, gutxienez, bestek zabaldutako bideak ezagutzen eta, ahal delarik, gehientsuen-edo korritzen duen hitz-aukerari edo esamoldeari lehentasuna ematen.

Hizkuntza zuzena ez dezagun, gainera eta batez ere, hizkuntza idaziaren alorrera muga: hitzezko jardunean, bai bat-bateko azalpen librean eta bai bozgorako irakurketan, zer zuzendu asko dago hezkuntza-munduko profesionalon artean. Doinuerari eta hots-ebakerari, bereziki, azken urteotan baino ardura eta atentzio gehiago zor zaie euskara zuzenaren eredia jendarteratu nahi bada.

Xede-helburu horiek nola lortu behar ditugun galdetuko du, ordea, irakurleak. Zer-nolako bide konkretuak proposa daitezkeen. Egungo ikasle-irakasleen, liburu-prestatzaileen eta gainerako hezkuntza-agenteen goian aipaturiko ezaugarriak kontuan izanik honako dekalogo-modu hau emango nuke nik, lehen hurbilbide moduan.

V.1. Ortografian eta oinarri-oinarrizko terminologia teknikoan (eragiketa matematikoetan, adibidez) posible da, eta komeni ere bai, lehengo egunetik batasun-bideari eustea. Irizpide hori ezin da, ordea, esparru guztietara zabaldu. Eskola-mundu osorako ezin da alegia, gaur-gaurkoz eta begien bistako etorkizunean, euskara-eredu zuzen bakarra

finkatu. “*Euskara zuzena* hau da eta denek (ikasle eta irakasle, testugile eta administrari) horrela egin bezate”-rekin ez gara urruti iritsiko. Gela barruko jarduerari dagokionez, konkretuki, hobe da ikasleen euskara-moldetik abiatzea eta forma osatuago, landuago eta batuagoetara urratsez urrats joatea, hasiera-hasieratik zuzentasun-maila “goren”-etatik abiatu ordez. Irizpide honek ez du etxeko hizkera euskara batutik urrunen duten ikasleentzat bakarrik balio: euskaldunberri eta ele-erasanekin ere bete-betean aplika liteke.

V.2. Ikasleen hizkuntz erabilera zuzendu eta hobetzea ezin izan liteke euskara-irakaslearen egitekoa bakarrik: beste irakasle guztiek ere, eta eskola bakoitzak bere osoan, neurri eragingarriak hartu behar dituzte ikasleen erabilera zuzena indartu eta bermatzeko. Besteak beste azterketa desberdinetan (berdin du gizarte-zientziak, filosofia edo matematika izan aztergai) hizkuntz akatsei zer trataera eman (hots, azterketako notan zer puntuazio-eragin izan behar duten) berariaz finkatu behar litza-teke ikastetxe mailan. Erabilera zuzenaren ardura ez da, gainera, azterketa-ordura mugatu behar. Zenbait irakasleri entzun izan diogu inoiz honelako zerbait: “nik natur erakusten dut, eta ez du inporta nire apunteak euskara aldetik gaizki badaude; euskarako irakasleak erakutsiko die hori”. Berak uste duen baino gehiago inporta du, ordea. Hori ez da bidea.

V.3. Administrazioako dokumentu-prestatzaileok, liburugileek eta (apunteak edo azterketak prestatzerakoan) irakasleek itzulpen gutxiago egin dezagun eta euskaraz pentsaturiko idazlan gehiago presta. Arrazoi desberdinengatik. Lehenengoa, kontuan izan dezagula itzulpen-teknikarekin beste teknika-moduekin bezala gertatzen dela: menderatzen ez duenak nekez ezer onik egin dezakeela. Bigarren arrazoia: geure neurri-ragoko testua prestatuko dugu sorkuntza bidez eta, ia seguru, irakurleek ere errazago ulertuko digute. Konplexutasun aberatsean hasieran gal dezakeguna ez da, gehienetan, hain-hain inportantea. Irakurleek, ikasle zein irakasle, eskertu egingo dute gehienetan.

Itzulpenak beti egin beharko dira, dena den: gurea bezalako egoeran bestetan baino ugariago, agian. Itzulpena geuk egiten badugu saia gaitzen, argitaratu aurretik, norbaiten (ahal delarik horretan jantzia dagoen norbaiten) eskutan jarri, haren hobekuntza-oharrak jaso eta azken idazkuntzan egoki txertatzen. Edota, jatorrizko testua trinkoa izanik segurutzat jo nahi dugunean, profesional egokien eskutan utz dezagun itzulpen-lana.

V.4. Ordainsariak ezar bitez, ahal den guztian, euskara zuzen erabiltzen duenaren fabore. Horrelakorik egiten da jadanik, neurri apalean bada ere, zenbait esparrutan (ikasleentzako literatur lehiaketak, dekla-

mazio-sariak), hizkuntz erabilera zuzena indartzeko. Hortik gorako ordainsariak ere komeni da, noski, indarrean jartzea.

V.5. Jendaurreko testu idatziei eta hitzeko agerraldiei dagokienez, eginbide zuzena dute Herri Aginteeek oro har eta, konkretuki, hezkuntza-alorreko aginte-organo desberdinek: norik bere esparruan duintasun-maila bati eusteko neurriak hartu edo harraraztea: presa-kontuak, profesional-eskasia eta abar arrazoibide eskasak dira, normalean. Euskal profesional hoberenak alboratu eta dirubide publikoak itzulpen edo moldera desegokienera lerratzeko okasioa, behin baino gehiagotan.

V.6. Kalitate-kontrolaren kontzeptua hizkuntzaren zuzentasun-alorrera ere zabaldu ezinik ez dago. Argitaletxeek, irakasle-mintegieki eta abar beren zeregin profesionalean erabat integraturik daukate, aspaldidanik, kalitate-faktorea. Hizkuntzazko kalitatea ere espresuki txertatu beharra dago, emaitzak hobetuko badira. Beraiek erabaki behar dute, kasuan kasuko egoeraren, baldiaren eta egingarritasun-faktoreen arabera kalitate-faktore hori nola, noiz eta zer neurritan bideratu.

V.7. Ikasleen mintzaera-sorta (barietate-errepertorioa) hizkera-molde formal, inpersonalera mugaturik gelditzeko arriskuan gaude, ikasle askok harreman ahula baitu etxeko, lagunarteko eta, oro har, ohizko bizi-giro arruntetako mintzamoldearekin. Azken elementu honi eskola-munduan leihoak zabaltzen saiatu behar dugu denok, ixten baino gehiago. Euskal komunikabideek, telebistak bereziki, eman dezaketen laguntza ez genuke, puntu honi dagokionez, gutxietsi behar.

V.8. Irakasleek erdaraz jaso dute, kasu gehienetan, beren formazio tekniko-akademikoa. Euskarazko klase-emankizunaren etekina hobetzeko, eta hizkuntzaren erabilera zuzena indartzeko, oso inportantea da irakasle euskaldunei administratibotik edo beste nondipait eskainiko zaizkien prestakuntza-ikastaroak ahal den gehienak euskaraz izatea. Zulo handia dago hor, gaur egun. Lehendik belaunaldi gisa dakarkigun defizita areagotu egiten du horrek, laburtu ordez. Hemen ere arrazoibide ahula iruditzen zait, behin baino gehiagotan hala izan arren, ikastaro-antolatzaileek "eske ez dago profesionalik hori euskaraz eman dezakeenik" esatea. Horrela jokatu izan balitz gaur egun ez zegokeen ez euskal eskolarik, ez euskal irakaslerik, ez euskal irratitelerbistarik, ez...

V.9. IRALE bidez edo beste ekintza-molderen batez, alfabetatze tekniko indartu beharra dago. Dagoeneko EGA edo HE2 lortua duen (eta zenbait kasutan, dauden inguruan daudelako edo beste zerbaitegatik maila hori galtzen ari diren) irakasleei berariazko aukerak eskaini beharra dago, beren jakintzagaiak euskara hobean azaltzen laguntzeko. Klase-formulatik ekintza-molde dinamikoetara pasa behar da, ordea, zuzen-

tasun-mailara iristea nahi bada. Bide luzea da hori, interesatuaren esfortzu zuzena gabe nekez lor daitekeena.

V.10. Hizkuntzaren zuzentasunaz dauden ikusmolde desberdinak ikasle-irakasleei, ikasmaterialgileei eta abarri helaraztea komeni da. Arriskua dago zuzentasunaren kontua, beste zenbait bezala, tabu bihurtzeko. Kaltegarri genuke hori, alde askotatik: hizkuntza indarberrituko bada garrantzitsua da hezkuntza-alorreko profesionalak problematika horretaz, bere zailtasunez eta aukerabide emankorrez, jabeturik egotea.

### BIBLIOGRAFIA

- AGIRRE, J.M., I. EGUZKIZA, I. IDIAZABAL eta L.M. LARRINGAN. 1985. *Euskarazko irakaskuntza Bizkaian: arazoak eta zenbait proposamen*. Bilbo: Desclée de Brouwer.
- ALTUBEtar Seber. 1929. *Erderismos*. Bermeo: Gaubeka.
- 1933. La vida del euskera. In *EUSKERA* 1933, 299-397 orr.
- 1936. Más sobre la vida del euskera. Bafiro euskeraren bizitzari buruz. In *EUSKERA* 1936, 1-217 orr.
- ANNAMALAI, E. 1989. The linguistic and social dimensions of purism. In Björn Jernudd eta Shapiro, Michael J. (edk.) 1989. *The Politics of Language Purism* (225-231 orr.). Berlin: Mouton de Gruyter.
- ARRASATE, Manu. 1992. *Euskarazko albistegietarako esku-liburua*. Bilbo: EITB.
- AZPEITIAtar Julene. 1962. Ume euskaldunai euskeraz idazten eta irakurtzen zelan irakatsi. In *EUSKERA* 1962, 289-297 orr.
- BASTERRETxea et. al. 1991. *Eskola hiztun bila*. Gasteiz: Eusko Jaur-laritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.
- BÉDARD, Édith. 1979. *La qualité de la langue: survol des préoccupations récentes*. Québec: Conseil de la langue française.
- BELAUSTEGIGOITIAtar Perderika. 1921. Euskerazko eskolak. In *Le-nengo Euskalegunetako Itzaldiak*. Bilbo: Euzko-argitaldaria.
- BIBEAU, Gilles eta Claude GERMAIN. 1983. La norme dans l'enseignement de la langue seconde. In Édith eta Jaques Maurais (edk.) *La norme linguistique* (511-540). Québec: Conseil de la langue française (Paris: Le Robert).

- DORIAN, Nancy. 1989. *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EDELMAN, Martin. 1968. The contextualization of children's bilingualism. In J.A. Fishman eta R.L. Cooper (edk.) *Bilingualism in the Barrio* (525-537 orr.). New York: Office of Education. U.S. Department of Health, Education and Welfare.
- EGUNKARIA. 1992. *Estilo liburua*. Donostia: Egunkaria.
- EUSKALTZAINDIA. 1959. Euskaltzaindiaren agiria euskal itzei buruz. In *EUSKERA* 1959, 214-15 orr.
- 1979. Euskara batua, euskalkiak eta tokian tokiko hizkerak. In *EUSKERA* 1979, 103-106 orr.
- 1986. Euskal azentu eta ebakeraz II. Jardunaldiak. In *EUSKERA* 1986-2. 441-42 orr.
- 1991. Euskaltzaindiaren bigarren agiria euskal hitzei buruz. In *EUSKERA* 1992-2, 445-447 orr.
- FISHMAN, Joshua A. 1968. The relationship between micro and macro-sociolinguistics in the study of who speaks what language to whom and when. In J.A. Fishman eta R.L. Cooper (edk.) *Bilingualism in the Barrio* (1000-1028 orr.). New York: Office of Education. U.S. Department of Health, Education and Welfare.
- 1983. Modeling Rationales in Corpus Planning: Modernity and Tradition in Images of the Good Corpus. In Juan Cobarrubias eta Joshua A. Fishman (edk.) *Progress in Language Planning* (107-118 orr.). Berlin: Mouton Publishers.
- GAGNÉ, Gilles. 1983. Norme et enseignement de la langue maternelle. In Édith Bédard eta Jaques Maurais (edk.) *La norme linguistique* (463-509 orr.). Québec: Conseil de la langue française (Paris: Le Robert).
- GAMINDE, Iñaki. 1992. Euskara batua eta euskararen irakaskuntza. In *ELE* 11-12 zkia. 139-142 orr.
- HELLER, Monica (ed.). 1988. *Codeswitching. Anthropological and Sociolinguistic Perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- HEZKUNTZA, UNIBERTSITATE ETA IKERKETA SAILA. 1982. *Euskararen erabilera Bizkaiko irakaskuntzan*. Gasteiz: HUIS.
- IDIAZABAL, Itziar. 1986. Euskara eta eskola. In J.I. Ruiz Olabuenaga eta J.A. Ozamiz (edk.) *Hizkuntza minorizatuuen soziologia* (167-181 orr.). Donostia: Ttarttalo.

- JERNUDD, Björn eta SHAPIRO, Michael J. (edk.). 1989. *The Politics of Language Purism*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- KARDABERAZ, 1761. *Eusqueraren berri onac. Eta ondo escriptceco, ondo iracurteco, ta ondo itzeguiteco Erreglac*. Iruñea: Antonio Castilla.
- MEEUS, Baudewijn. 1979. A diglossic situation: standard vs. dialect. In William F. Mackey eta Jacob Ornstein (edk.) *Sociolinguistic Studies in Language Contact* (335-344 orr.). The Hague: Mouton.
- MENDIGUREN, Xabier. 1976. Irakaskintza liburuetako euskeraren desberdintasunak. In *EUSKERA* 1976, 210-213 orr.
- 1978. Euskara batua eta irakaskuntza. In *EUSKERA* 1978-2, 523-531 orr.
- MENN, Lise. 1989. Some people who don't talk right: universal and particular in child language, aphasia, and language obsolescence. In Nancy Dorian (ed.): *Investigating language obsolescence. Studies in language contraction and death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MOGEL, Juan Antonio. 1881. *Peru Abarka*. Durango: Julian de Elizalde.
- MOKOROA, Justo M. 1935. *Genio y Lengua*. Tolosa.
- NEUSTUPNY, J.V. 1989. Language purism as a type of language correction. In Björn JERNUDD eta SHAPIRO, Michael J. (edk.) 1989. *The Politics of Language Purism*. (211-223). Berlin: Mouton de Gruyter.
- LOPETEGI, Eskarne. 1993. *Hizkuntza zuzen erabiltzeko arau eta proposamen-bilduma*. Gasteiz: Kultura Saila. Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.
- RETOLAZA, Jose Antonio. 1977. Ume euskaldunen alfabetatzea. In *EUSKERA*, 1977, 283-295 orr.
- ROTAETXE, Karmele eta Xabier ALTZIBAR. 1985. La crise de la langue basque. In Jaques Maurais (ed.) *La crise des langues*. Quebec: Conseil de la langue française. (Paris: Le Robert).
- SALABURU, Pello eta KINTANA, Xabier. *Euskara hobean hobe*. Leioa: EHUKo argitarapen-zerbitzua.
- SANTAMARIA, Carlos. 1979. El euskera como lengua escolar. In *EUSKERA* 1979-2, 465-481 orr.



- SCHMIDT-ROHR, Georg. 1933. *Mutter Sprache*. Jena: Eugen Diederichs Verlag.
- SETIEN, Jazinto Fz. 1974. Haurraren mintzaira berezia eta euskara. In *EUSKERA* 1974, 312-320 orr.
- URIEL, Weinreich. 1953. *Languages in Contact: Findings and Problems*. The Hague: Mouton.
- URRESTARAZUtar Andoni. 1963. Euskeraren aldeko lan orokar baten egitaraua. In *EUSKERA* 1963-64, 401-408 orr.
- URUBURU, Laura. 1993. Bizkaierea eskolan. In *II. Jardunaldiak soziolinguistikaz*, 197-222 orr. Bilbo: Bilboko Udala.
- VILLASANTE, Luis. 1988. *Euskararen auziaz*. Oñati: Editorial Franciscana Aranzazu.
- WOOLARD, Kathrina A. 1989. Language convergence and language death as social process. In Nancy Dorian (ed.): *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*. Cambridge: Cambridge University Press. (355-367 orr.).
- ZALBIDE, Mikel (argitaratze bidean). Zientzi hizkuntza irakaskuntzan: euskara teknikoaren izaeraz, iturburuaz eta egungo erabilmoduaz. Donostia: Eusko Ikaskuntza.
- ZARATE, Mikel. 1978. Euskara batua ta euskalkiak. In *EUSKERA* 1978-2, 557-568 orr.
- ZENOZ, Jasone. 1986. Hutsegiteen inguruko zenbait ohar. In *ZUTABE*, 11.zkia.
- ZUBIMENDI, Joxe Ramon eta Pello ESNAL. 1993. *Idazkera-liburua*. Gasteiz: Kultura Saila. Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.



## ESKOLAN IKASIA BIZITZAN NOLA ITSATSI

*Bilbo, 1994.02.26*

*Joxe Mari Berasategi Zurutuza*

### ESKOLAN IKASIA

Hasiera-hasieratik egin behar da bereizketa: euskara etxean ikasita eskolaratzen diren haurrak eta euskara ikasten eskolan hasten direnak. Irakasteredu elebidun desberdinetan ikasteak oinarritzko bereizketa horren sinplekeriari ñabardura ugari eranstea ekar lezakeen arren, gaia planteatzeko oinarri aski sendoa delakoan nago. Multzo batari eta besteari ezin zaizkio hizkuntz helburu berberak ezarri, eta hezkuntzako legediak ere ez dizkio ezartzen.

### Hizkuntz helburuak

Hizkuntz helburu orokorrak Jardunaldion gaira makurtarazten saiatuz, eta oso-oso labur adierazita, honako hau atera zait niri:

- Etxetik euskaldun eskolaratzen denarentzat, *euskalkian / azpieuskalkian / etxeko euskalkian duen adierazkortasunari kalterik egin gabe, hizkuntza standardeko gaitasun egokia lortu, ahoz zein idatziz, erdarako gaitasunekin batera, baina bere euskara horien murrontza itsuan jarri gabe.*
- Etxetik erdaldun eskolaratzen denarentzat, *standardeko gaitasun txukuna lortu, ahoz zen idatziz, erdarako gaitasun jasoeekin batera, euskara adierazkorren ulermenean lehen pausoak emanaz.*

Esaldi laburrak dira, baina badute zer eztabaidatua eta zer argitua ugari, nire irudiko. Oraingo legediaren idazleek sakon aztertuko zuten, seguru asko. Nik lan egiten dudan giroan sarri ateratzen da gaia. Ziur naiz irakasleen artean ere maiz aipatzen direla gauzok. Baina ez al zai-zue iruditzen azken hamar-hamabi urteotan, egitekoak egiteko egonik,

hausnarketa formal eta serio bat egiteko ez parada ez beta handirik ez dugula izan? Giroak hartara ekarri gaitu, ordea, azkenean. *Kantitateari* soilik begiratu gabe, kalitateari ere beha hasteko orena iritsi zaigula dio batek; huts-hutsik zenbatekoari erreparatu barik, nolakoari ere kasu ematen aitzinatu beharra dakus besteak. *Begiratu, beha hasi, kasu eman...* ez legoke bat ere gaizki, *zeri* asmatuko bagenu, *zeri* horren albo eta goi-behe mugak ezartzeko bidean jar bagintez. Nire hitz parrastada honek ez du horretan gehiegi lagunduko baina, hitza eman didatenez eta hitza eman dudanez, borondate oneko betelana izan dadila badarik ere.

*Adierazkortasuna, standardeko gaitasun egokia, morrontza itsua, standardeko gaitasun txukuna, euskara adierazkorraren ulermena...* hitzak, hitz andanak dira, merezi balu-edo gerora definitzen saia gintezkeenak.

## **Baliabideak**

Onerako zein txarrerako, helburuak lortzeko lagungarri bezain kalterako gertatzen zaizkigu, eragin indar handiago edo txikiagoz. Eskola-koak bertakoak aipatuko ditut bakar-bakarrik, kanpoko faktoreek duten eragin gero eta handiagoa aitortu ondoren. Aipatuko ditudanetatik lehenak du, askogatik izan ere, eragin eta garrantzirik handiena, nire ustez. Gainerakoetan ez naiz ausartzen lehentasun ordenarik ipintzen, ahozko-rako batzuk izan daitezkeen bezala, idatzizkorako beste batzuk izan baitaitezke aurretik.

## **Irakasleen euskara**

Irakasleen artean euskara zuzen eta egokia erabiltzen duen asko dago, beste inolako lanbidetan baino gehiago, ziur aski. Eskoletako paper eta inprimaki dexente eskuztatu beharra izaten dut urtearen joanean eta, egia esan behar bada, denetarik kausitzen da horien artean. Euskara zuzen, egoki eta adierazkorra darabilenarekin hasi, euskara standardeko zuzentasun muga juxtu antzean gaintitzen duenarekin segi eta ez euskara standardaren oinarritzko zuzentasun mugari ez euskararen beraren funtsezko hezurdurari antz eman dion harekin egin dezakezu topo.

Harrigarria ere ez da, alabaina, horrelakoak aurkitzea. Oso urte gutxitan antolatatu behar izan da, ia ezerezetik hasita, euskal irakaslegoa. Irakasle horietako gehienak, gainera, bere garaian ikasketak gaztelaniaz eginak dira. Arrazoi usteko hau aitzaki itxuran uzten duen daturik ere badago, ordea. Txiki-txikitatik ikasketak eskolan eta baita eskola ondoren ere euskaraz eginiko irakasle bat baino gehiago gaztelaniaz ikasitako

haien mailatik apenas oso gora eta, kasu askotan, beherago ere ez ote dagoen susmoa baino zerbait gehiago izaten da, zenbait paper ikusita.

Badago, nire ustez, arrazoi gordinagorik. Norberak egiten ditu bere hautuak eta inguruak laguntzen dio den hura izaten. Gaur-gaurkoz, irakasle askok eskolako hizkuntza du euskara; are gehiago, askok ikasgelako hizkuntza duela esaten ere ausartuko nintzateke. Ez sentimeneko, ez gozameneko, ez pasadizu kontaketarako, ez algararako... ez du *bizi-hizkuntza*. Horren eragina nabarmena da irakaslearen eskolako eta ikasgelako euskararen. Hurbilago dabil gaztetxoek hizkuntz eredutik helduen hizkera osotik baino. Gizarte honetan bizi denez, ezin bada irakaslea, irakasle denagatik, salbuespen izan.

Eta honaino iritsita esan nahi nizueke irakasle gisa lehenengo, Euskara Zerbitzuan lanean gero eta guraso elkarte bateko jardunean orain-tsu izan dudan eskarmentu apurra oinarri, irakasleen euskara egokia den ala ez aipatze hutsarekin harrotzen direla hautsak bazterretan. Ez da oraingo kontua. Hauts horrek eragindako lehen arkuxuna 1980 inguruan egin nuen nik, guraso batek eskolaurreko andereñoen gutunetako euskara zela eta *konponbideak* jarri nahi izan zituenean. Ez da oraindik hiru urte zuzendari bati etxerako idazkietan erabiltzen zuen euskararen eskasa mahaigaineratu nahi izan geniola (ala *geniona* jarri behar nuen?) eta ez zigun ulertu (nahi izan). Esan nahi baita gai hori tabu bihurtua dela aspaldian. Aurtengoan izango al da egokierarik tabu hori gainditzen has-teko!

Irakasleek dute horretan hitza. Ez zait iruditzen gaia lasaitasun batekin jorratu gabe ezer asko aurreratu edo hobetu daitekeenik.

Nik neuk batez ere standardean idatzitako testuak eta grabazioak eskuztatu izan ditut, eta hiru multzotan bilduko nituzke, abiapuntu gisa:

- Standard egokia.
- Standard murrizt desegokia, hala-holako gramatika zuzentasunez-koa.
- Standard *euskañola*.

I. Eraskinean ikus daitezke, nahi izanez gero, hiru molde horien erakuskari batzuk.

## **Ikaskideen euskara**

Duena baino garrantzi txikiagoa ematen zaiolakoan nago; eta ez inportantziarik ikusten ez zaiolako, eragiten zaila den esparrutzat jo ohi delako baizik.

Zer nolako euskara egiten dute ikaskideek? Hara zer galdera? Zein egingo dute bada, ikasleak eta ikaskideak ez al dute bada multzo bera osatzen? Bai eta ez. Multzo gisa begiratuta bai. Baina ikasleak banan-banan hartzen baditugu? Orduan ez beti. Oso giro euskaldun edo erdal-dunetan ikasleen artean egon badago halako homogenotasun bat, onerako zein txarrerako. Onerako direnak beude horretan. Eskasiarik izatekotan, standarda menperatzeko orduan izango dute eta horrek, zaila bada ere, badu konponbidea. Txarrerakoek, aldiz, ez dute horretan geratzeko trazarik: ogi beltza edo-ta beltzena, hau da, ogirik eza. Euskararik ez dutela egiten, alegia, edo-ta egiten dutena *euskañola* dela.

Horrelako giro homogenoak gero eta gutxiago direla uste duteneta-koa naiz. Hiri giroa ari da nagusitzen eta hor, hizkuntza bien baterako bizitza da jaun eta jabe, kasurik onenean. Baterako bizitza horretan ikasten dute ikasle askok, batzuk etxetik bertatik hasita, dakiten euskara; beste askok eskolan. Ahoz aho dabilta gai hauekin kezkatutako gurasoen artean honelako galdera-harridurak: *Hau eta hura non ikasi du gure umeak? Guk ez diogu bada horrela egiten!* Haurrei beraiei galdetuta, ez dakitela edota eskolan/ikastolan hala esaten dela erantzungo dizute. Hango hizkera molde *homologatua* horixe izaki! Ez bada nabarmendu nahi! Irakasleak ere berehala homologatzen ei dira, eskola esparrua zapaldu orduko edo-ta hango lagunena batekin topo egiten dutenean, nahiz eta esparru hartatik kanpo izan.

### **Eskola materialak**

Testuliburu, kontsulta liburu, irakurgai, kasete, bideo eta abar, eskolara kanpotik ekartzen direnak daude alde batean. Bestean, eskolan bertan sortuak, ia beti irakaslearen eskutik edo-ta horren gidaritzapean. Lehen multzoak badu, EIMA laguntza deialdiaren inguruan antolatuta eta sortzaileen/argitaratzaileen lan bulegoetan orobat, euskararen egokitasun mailari eusteko ahalegin handi bat. Bestek daki horren berri eta ez naiz sartuko. Bigarren multzo horren nondik norakoak ezagutzen ez da hain samurra. Normalean geure seme-alaben fitxa, paper eta azterketak ikusteko aukera izaten dugu, baina ez beste inorenak. Komentatu ere gehien bat trakeskeria nabarmenak komentatzen dira eta horrek batez-besteko txar baten irudia uzten du tertulietan. Ikuspegi murriztegia dugu, ordea, egoera zuzen ezagutzeko.

### **Ekoizpen aukerak eta ekoizpenen trataera**

Eskola antolatua dagoen eran, ikasleak ulermena eta gaitasun pasiboak lantzeko du aukera, beste ezertarako baino gehiago. Berak ekoiz-

teko aukera gutxi du, batez ere ahoz; baina idatziz ere ez orain dela urte batzuk beste.

Idatzizkoari dagokionean, orain urte batzuk testuliburu faltan hainbeste ugaldu zen *fitxitisak* izan du eragina. Ikasleari bost lerrotik gorako apenas ezer eskatzeraino. Baina ekoizpen aukeren eskasak adinako eragina izan duen beste faktore bat ere bada tartean, nire ustez. Penduloarenak agintzen du hemen ere: garai bateko *redaccin diaria o semanal* hartatik oso gutxi idazteraino pasa gara (nik hiru hilabeteen behineko kasua ezagutzen dut, OHOk 6. mailan). Gainera, irudipena daukat eskola ez ote den pasa hizkuntzaren balio formal eta erretoriko haiek hainbeste goraiпатetik aho zein idatzizko produkzioa ez baloratzera edo, okerrago izan daitekeena, *edonola ere berdin delako* uste-muste xeble antzeko batera, ondo, edo airoso, edo eroso, edo dotore jardutea gaizki-ikusaren behelainoan bilduta balego bezala jokatzuz. Ondo jardutearen gozamen loriak eskolan/ikasgelan/ikasle elkartean aitortzea kirol kontuetan soilik balitz bezala onargarri.

## Hezkuntza Administrazioko hizkuntza

Esparru honetan erabiltzen den hizkuntzak ere badu eragina ikaslearen euskaran, zeharka bada ere. Administrazioak bere edozein mailatatik ikastetxeetara bidaltzen duen batez ere idatzizko produkzioak, bai egoitza nagusitik, bai lurralde ordezkarietatik, bai eskualdeko zerbitzuetatik, badu eragina eskolako administrazioan erabiltzen diren dokumentu eta paperetan. Asko inprimakiak edo ereduak dira eta hainbat jarduera horien gainean hezuramitzen da. Orobat ahozkoari dagokionean ikuskaritza eta aholkularien ikustaldi, elkarriketa, hitzaldi eta abarrez. Horiek guztiek ondorio zuzenak dituztela iruditzen zait irakasle taldeek prestatzen dituzten dokumentu garrantzitsuenetan, hasi nota agiri eta ebaluazio aktetatik eta ikasturteko plan eta memorietan buka.

Administrazioetik eskoletarako isuriak, neurri batean behintzat, betetzen ditu elebitasun itxurak. Beste edozein administrazioak adinbat bai, seguru asko. Ez da harrigarria ere, ordea, aurretik bidalketa-orri elebiduna duela, txosten edo taula-sail mamitsu eta mardulak gaztelania hutsean bidaltzea. Elebitasun *itxura* esan dut; elebitasun itsua ere maiz deitu izan diogu. Sortzeko hizkuntza gaztelania da ia beti. Euskara, azken orduko lagungarri. Kasurik onenean, itzultzaile onaren esku uzten da, presaka eta korrika egiteko aginduarekin, elebitasunaren betekizuna. Emaitza zein? Onenean gramatika zuzentasunaren maila gaintzen duen testua. Oso nekez testu adierazkor, zehatz eta irakurteraza. Irakasleak zer irakurriko du, aukera *elebidun* horretan? Eta militantismo laudagarriz

euskal bertsoia irakurtzen hasten bada, eta jatorrizkora jo gabe amaitzea lortzen badu, zer eredu ari da jasotzen?

Administratziotik igorritako idazkietako euskara eskoletan nola ikusten duten ez dago jakiterik azterlan sakona egin gabe. Azterlan horren faltan, II. Eraskinean ikus daitezke, nahi izanez gero, 1992an egindako galdekizun batetik ateratako kezka. 90 eskolak Administrazioak erabiltzen zuen euskararen desegokitasuna aipatu zuen, harekiko harremanak euskaraz izateko oztopoen artean. Hona zer zioen galdekizuna hustu ondoren Euskara Zerbitzuan egindako txostenak:

*Idazkietako euskara desegokia:* itzulpen bihurria, joskeraz eta hiztegi aztertasunik gabea, estilo korapilotsua, ... ez dira inongo hizkuntzatan lagungarri sendoak. Bai, aldiz, behaztopa-harri larriak. Zer esanik ez erdal itzulpena, gurean bezala, gehienetan euskarazkoaren parean dagoenean eta, bai jatorrizkoa delako eta bai hartara jarriak gaudelako, askotan errazago entenditzen denean. Behar bezala zaindu gabe bidaltzen dira gainera, sarri, euskarazko testu-atalak: orrazketa on baten faltan, idazmakina-lana garaiz eta ganoraz zuzendu gabe, ...

... Besteak ezertan gutxietsi gabe ere bi dira, askogatik, kezka-gai nagusiak: hizkuntz prestakuntza ahula eta idazkietako euskararen egokitasun falta.

Jendea, Administrazioa eta ikastetxeetakoak, behar bezala trebatu gabe ikusten dute beraz, horra lehenengo kezka, euskaraz normal eta egoki jardun ahal izateko. Administrazioetik bidaltzen zaizkien dokumentuetako euskara ez zaie, gainera, begi-betegarri gertatzen. Hortik datozke nagusiki, beraien esanean, euskaraz jardun nahi eta ezina.

Ezintasun horren bi iturriak ez dira hain bi, ondo erreparatzen badiegu. Elkarren oihartzun dira izan ere, neurri ohargarri batean, bata eta bestea: euskaraz jarduteko trebatu eta trebatzen ez den jendeak nekez paratuko dizu, izan ere, euskal idazki erraz, samur, zehatz eta osaturik. Entenditzen ere lan ematen duten idazki disgustagarriekin gaitz izango da, orobat, Administrazio (eta eskola) jendea euskaraz jarduteko ondo trebatzea.

Bata iturri eta bestea ondorio den, ala alderantziz, aztertzen has daiteke noski. Hemen ez gara, ordea, horretan sartuko. Probetxu handiegirik ez genuke gainera, seguruenik, hortik aterako. Hobe izango da, oraingoz, faktore biak esku esku doazela eta batean egiten den aurrerapenak berandu baino lehen bestean eragingo duela uste izatea.

Askoz hobe ote da, bestetik, eskolako irakasle-jendeak Administrazioa bidaltzen dituen idazkietako euskara? (II. Eraskineko esaldiei begiratu bat eman, behar izanez gero) Eta askoz hobe ote eskolako bertako administrazioan erabiltzen dena, euskara erabiltzen denean? Edo-ta etxeetara bidaltzen diren ohar idazkietakoa? Eta zer esan eskolan D ere-



dua irakatsi eta ikastetxeko plan eta memoriak gaztelaniaz idazten dituen irakasle taldeaz? Zer gero hori eskolan bertan itzuli eta, behar den tokirako, euskaraz edo ele bietan aurkezten duenaz? Zer, eta nahi baduzue ez sinetsi, gaztelaniaz idatzi eta gero udaletxeko itzultzaileari euskaratu dezan eskuratzen dionaz?

Norabide bietan topatzen dira euskara egokian idatzitako testuak ere. Gehiena ez ote da, ordea, erdarari lotuegia, gaztelaniaren morrontza itsuko? Eta euskara molde horrek ba al du eraginik ikasleen euskaran? Testu horiek ez dituzte eta ikasleek irakurtzen! Ez, baina irakasleek bai, eta hauen euskaran eragina badu... horregatik nioen atal honen hasieran euskara honek zeharka, baina eragin eragiten diola ikaslearen euskarari.

**Emaitzak**

Eta zer nolako euskara egin eta idazten dute, honenbestez, gure ikasleek? Galdera zaila, inondik ere. Denbora, jakituria eta seriotasunez aztertu beharrekoa. Nork? Horra beste galdera. Erantzunen zain, nik galdekizun txiki bat prestatu dut hasieran ezarritako helburu haien neurria eta, hartarako gogorik duenak, erantzun dezala berak ezagutzen duenetik:

	<i>Emaitza onak</i>	<i>Hala-holako emaitzak</i>	<i>Emaitza eskasak</i>
<i>Etiket euskaldunak</i>			
– Standardeko gaitasun egokia ahoz	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
– Standardeko gaitasun egokia idatziz	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
– Etxekoaren adierazkortasunez	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
– Erdarako gaitasunekiko morrontzan	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
<i>Etiket erdaldunak</i>			
– Standardeko gaitasun txukuna ahoz	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
– Standardeko gaitasun txukuna idatziz	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
– Euskara adierazkorra ulertzeko lehen pausoak	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Batezbesteko optimistenean hala-holako emaitzak ateratzen zaizkit niri, lortu diren baldintzetan lortuak izateko meritu handia izan arren.

## Eskolaren mugak

Askok uste baino askoz handiagoak dira. Oso argigarri gerta daiteke, hartaz jabetzeko, Mikel Zalbidek *Eskola Hiztun Bila* (1) liburuaren sarreran eta lehen bi kapituluetan (I Hasi-masiak: eskola-giroko hizkuntz erabileran eragiten duten faktoreen lehen azalpen-saioa. II Eskolaren eragimena euskara indarberritzeko orduan) egindako hausnarketa eta, orobat, muga horien guztien gainetik, eskolaren egitekoari aitortzen dizkion betekizun garrantzizkoen dioena irakurtzea.

## Zer egin?

Emaitzen datu zehatz eta segururik ez dugun artean (zuzentasuna eta egokitasuna helburu hartuta ez baita egin, nik dakidala, eskolako euskara moldearen azterketa osaturik) ezer ez dakigulakoa edo ikusten ez dugulakoa ezin, bada, egin. Bakoitzak bere ikuspegi eta begiratokitik, baina emaitzen argazki itxurako bat badugu begibistan.

Geure gaur-gaurko argazki itxura horretan orain zortzi-hamar urte baino hobeto gaudela agertzen bada, are askoz hobeto gaudela, erraza dago: utzi denborari eta oraingo sistemari bere lanean segitzen.

Eskolan bertan edo eskolarekin gu baino harreman zuzenagoan da goenak nolako irudi diakronikoa duen ez dakit. Nik neuk, adibide bi jartzearen, garbi ikusten dut aurrerapena EITBren edo testuliburuaren batezbestekoan. Ez dut horrelakorik sumatu eskoletatik jaso eta eskuztatu izan ditudan paperetan. Ez eta Administrazioetik eskolarakoetan ere. Egunero daukat belarrian *nago ez dakit zer eta nago badakit zer* erako euskañol euskarazal españolmuin hedatua.

Irakasle jendearen artean gaia planteatu eta eztabaidatzeko modua egin behar da. Ez da posible izango *guztiekin* harremanetan jartzea, ez eta ezinbesteko ere, agian. Baina ezin al liteke gai honekin oso kezkatua eta lanerako gogoz dagoen multzo kunplitu bat identifikatu eta horrekin iritzi topagunea eratu? Lehen-lehenik tabu dena gaingaitu daitekeen ikusteko. Gero, aurrerabideak proposatzen hasteko eta, demagun, bost-hamar urterako neurri zehatz eta egingarriak bideratu eta mamitzeko.

---

(1) *Eskola Hiztun Bila*. Begoña Basterretxea e.a. Hezkuntza Saileko Euskara Zerbitzuen zabalkunde-lanak (28). Eusko Jaurlaritz. Argitalpen Zerbitzu Nagusia. Gasteiz, 1991.

## BIZITZAN NOLA ITSATSI

Hezkuntzako euskararen zuzentasuna dugu aztergai, baina hau ez da Hezkuntza Saila, ez Euskadiko Eskola Kontseilua, ez Ikastolen Elkar-tea, ez Irakasle Eskola... Eskolan bertan egin daitekeenaz irakasleak adi-nasko izango dute horiek eta beste askok, agian, zer pentsatu, zer bide-ratu eta zer bultzatu.

Euskaltzaindiaren Jagon Sailaren esparruan gaude, eskolari buruz bada ere. Sail horrek berak, eztabaida hauek 75. urteurrena ospatze hutsan geratzerik ez badu nahi, hurrengo urteetarako lehen urratsak planteatu gabe behintzat ez luke geratu beharko, nire ustez. Horretan hasi aurreko gogoetatxo batzuk azalduko ditut, bere gordinean; nire errotak ez baitu gehiagorako ez jenero ez harri handi xehe-leunik.

### Ereduak

Zuzentasun kontuetan gauza asko asma liteke. *Appendix Probi* ez omen zen atzo goizean idatzi. Gizarteak eskatzen duelako justifikatzen, ondo asko egin ere, irakurri berri dugu zuzen-zaindaria. Erabakiak *Eus-ker*a agerkarian argitaratu ohi ditu Euskaltzaindiak. Hezkuntza Saileko Euskara Zerbitzuak *Euskaltzaindiak batasunerako eskaini dituen (ala di-tuen?) Erabakiak* liburuaren bidez 1982an egin zuen horiek eskoletan zabaltzeko lehen saioa. 1991n argitaratu zuen 4. edizioa. *Estilo liburuak* ere azaldu dira: Egunkariarena, ETBko informatiboetako; HABEren biak (*Idazkera liburua eta Hizkuntza zuzen erabiltzeko arau eta proposamen bil-duma*). Azken urteotako Euskaltzaindiaren gomendio-arauek eta komu-nikabideetan (errezelo hutsaren emaitza ote da *hedabideetan* esan behar-ko nukeela zirika ari zaidan harra?) zuzentasun arauak zabaltzeko azken hilabeteotan jaio diren *Balinda*, Euskadi Irratiko *Euskara zainduz*, eta *Euskaldunon Egunkari*ko Orri debozionala bezalako saioek ez dute justifikatzen ibili beharrik. Premia ederra badago, saio horietan jorratzen diren gaien lehentasunez luze hitz egin daitekeen arren. Saio guztiak be-harrezko jotzen ditut nik, nahiz eta idazle batzuk, itzultzaile batzuk... jendea oso *edulituta* ikusi. Hor ere tabua ageri da, kezka sortzaile.

Saio guzti horien eragina hemendik urte gutxitara agertuko da, agian, ahozko eta idatzizko produkzioan. Irauten dutena irauten dutela, baliteke saio horietan esan-idatziak argitalpenen batean jasotzea. Gaiak osatzen joan ahala, ezinbesteko kontsulta liburu izango dira, duda izpirik gabe.

Baina egoki hitz egiten, euskara egoki asko entzunda eta hartan asko jardunda ikasten da. Egoki idazten, euskara egoki asko irakurrita eta har-

tan asko jardunda. Euskara egoki asko entzuteko, ereduak behar. Euskara egoki asko irakurtzeko, ereduak behar. Noren mintzoa eredu? Noren luma jariora? Zubimendi eta Esnal ausartu dira izen batzuk azaltzen. Asmatu ote dute? Ez dakit. Ausartu behintzat egin dira eta nik, horretan, txapela kentzen dut horien aurrean. Gaur bertan idazten ari diren horietako batzuk behar ditugu eredu. Egunero-egunero entzuten ditugun horietako batzuk behar ditugu eredu. Irakasleen artean ere bai.

## SU ALFA

Euskara desegokian topatzen dugun edozeren aurrean hartu ohi dugun jarrera ezkor hutsari deitu diot hala. SU, bero-bero jartzen gaituen *Soineko Urratzea* delako eta ALFA, alferreko eta farisaikoa iruditzen zaidalako. Bila jarrita, zeinen euskaran ez genuke aurkituko orbainik? Euskaltzain oso edo urgazle tituluak, besterik gabe, zakargabetzen al du begia? Aurrera egiteko oztopo iruditzen zaidalako gaitzesten dut SU hori, ez hartarako motibo faltan sutzeko eskubidea inori ukatu nahi diodalako. ALFA izengoitiz hornitu dut, ahalegin eta aportazio handiak egin dituen jende asko mintzeko ez delako ia ezer behar eta, gauzak diren bezala esateko orduan, *esateko modu* aberats-deigarriak eta adjetibazio lan zorrotz-landuak tabua tabuagotzen lagundu dezakeelako, kontu eta tentu handiz jardun ezean.

## Egokiak ugaltzeko, osabetezkoak behar

Euskaltzaindiaren gomendio-arauak erabiltzailearenera ez direla iristen, eta iristeko modua egin eta ondo antolatu beharra legokeela eta... horrelako gogoetak nerabiltzan buruan, Jardunaldion lehen berria izan nuenean. Denbora gutxian euri asko egin du. Azken zaparrada, *Orri debozionezkoa*. *Ikasmendin* ere xirimiria egin zuen aurreko batean, —*ela* atzikiaren erabilera *okerrak* berdin bustiz.

Zaparrada, xirimiria... apropos nator uren kontura. Eskarmentu faltan, lerro hauei ia-ia jarri nien izen hidrologiko antzekoa: *Ubideen ustiapena eta optimizazio bideak* edo horrelako zerbait. Eskerrak aholkulariak garaiz ohararazi zidala eta horra, lehenik izena jarri, gero idatzi, izenari ere lotzen edo lotura itxurak ematen saiatu behar. Oso labur esango dut ubide kontu hori, bukatzeko.

Hizkuntza normalizatuetan hitzun guztiek ez dute hizkuntza egoki erabiltzen, are gutxiago egoera orotan. Baina egoki erabiltzen dutenen kopurua oso handia da, neurritz edo proportzioz. Zein da egoki erabiltze

horren oinarria? Osabetezko erabiltzaileen multzo kunplitu, aho-lumetatik hizkuntza-ur asko eta ona dariona, egoki-erabiltzaileen belarri-begiak asetzeko lain. Osabetezko erabiltzaile horren eredu da elite murriztazago eragingarria. Hitz gutxitan esanda, erregario edo ureztatze ugari eta ona, ortu-baratzetako xoko izkutueta raino ubide beharrik gabe ere oparo heltzen dena.

Eta gurean? Egoki-erabiltzaileen kopurua eta maila, duda-mudazkoa. Ez ordea axolagabekeria edo-ta utzikeriaren poderioz soilik, osabetezko erabiltzaileen multzoa murriztegia eta *hain osabetezkoa ere ez* izatearen ondorio gisa ere bai. Erregariotarako adina ur ba ote dugu? Isopotarako baino dexentez gehiagotarako badugula ez didazue behintzat ukatuko. Aspersion edo, nolabait, daukagun hori ondo banatzen egin beharko genituzke ahaleginak. Osabetezko erabiltzaileen kopurua zabaltea eta *osabeteagotzea* lortzen bada, berez etorriko baita loraldia eta, *hizkuntz kazkabarrekin* suerte piska bat izanez gero, baita uzta joria ere.

## I. ERASKINA

### 1.—STANDARD EGOKIA

#### 1.1

Hasteko, iaz lehen aldiz diru laguntza eskatu arren, metodo hau duela sei urte erabiltzen hasi ginela esan dezakegu. Hortaz, bidali genuen proiektuan agertzen zen helburu orokorra ikasleek urtez urte betetzen dutela esan daiteke. Baieztapen hau egia dela gure auzotik pasa daitekeen edonork egiazta dezake: orain dela sei edo zazpi urte euskara ez zen neska-mutilen artean entzuten; gaur, berriz, sarritan entzun dezakegu nola neska-mutilek euren jokoak, erosketak eta harremanak euskaraz egiten dituzten.

#### 1.2

- Ama: Ni alaba laguntzera etorri naiz. Alabaren managerra naiz. Nire alaba kuttun honek ahots zoragarria du; Pavarotti, Placido Sábado, ... denak, den-denak, harriturik utzi izan ditu. Ai!, hain lotsatia ez balitz... (*pentsatzen bezala*). Mesede bezala eskatu ziguten hona etortzea; arren eta arren aritu zitzaizkigun eta... bueno, ezetz esatea ere...
- S.2: Aaaaaa! Interesgarria, bai. (*Lagunari begiratu eta...*). Modestita Faroletxea izango den hau. (*Esaten dio behatz lodiaz ama seinalatuz eta belarri aldera zuzenduaz*).

#### 1.3

- Ainara: (*Txibistoren alabatxoa. Agertuz.*) Egun on, aita!
- Txibisto: Egun on! Baina, zer egiten duzu dagoeneko jaikita?
- Aina: Ez daukat logurerik, eta gainera...
- Txibisto: Zoaz ohera, zazpiak besterik ez dira oraindik eta!
- Ainara: Olerkia ikasteko esan dit maisuak eta...
- Txibisto: Eta zergatik ez zenuen ikasi atzo?
- Ainara: Ikasi nuen, baina, zuk entzutea nahi dut; ea ondo esaten du-dan.
- Txibisto: Ea, ba: esan bizkor, berandutzen ari zait eta.

#### 1.4

Kurtsoa aurrera joan ahala argi ikusi dugu talde askotan haurrek ez dituztela oinarrizko hainbat egitura ondo erabiltzen eta arlo honetan

zerbait egin beharra dagoela. Irakasleek ere azaldu dizkigute beren kez-  
kak (Haurrek euskaraz egiten dute, baina ez dira hobeto egiten saia-  
tzen). Hau konpontzeko hizkuntza joko batzuk erabili ditugu eta ahozko  
zuzenketa egiten ere saiatu gara, baina honetarako ekintza edo joko ego-  
kiagoen beharra sentitzen dugu eta horiek prestatzeko asmotan gaude.

### 1.5

Aipatzekoa da, halaber, beraien inplikazioaren arabera iritzi hau al-  
datu egiten dela; izan ere, egonaldi osoan jo eta ke ibili ondoren egunak  
konturatu gabe joan zaizkiela esaten dutenak daude irakasleen artean,  
horrek dakarren nekea aipatzen duten arren.

### 1.6

Ikasturtea amaitu aurretik aukeratzen dira hurrengo ikasturtean eto-  
rriko diren taldeak, guztira hogeita hamalau. Talde horietako irakaslee-  
kin bilera bat egiten da irailean, barnetegiaren helburuak, metodologia,  
programaketa, burutzen diren ekintza motak, orain arte lortutako emai-  
tzak eta bertaratu baino lehen bete beharreko prozedura azaltzeko.

### 1.7

Bere ohizko ikaskideez osaturiko taldearekin etortzen da, irakasle  
eta guzti, bi aste liburuetatik eta eguneroko bizitzatik urrun jarduteko  
asmotan. Euskaraz egitera edota egiten saiatzera datorrela eta horretara-  
ko jolas eta ekintza atseginetan murgildurik egoteko aukera izango due-  
la, ez daki besterik. Hasierako jarrera, beraz, ehunetik laurogeita hama-  
bostean behintzat, guztiz aldekoa da. Egunak aurrera egin ahala iristen  
dira senideen falta sumatzeak, animo gorabeherak e.a.

## 2.—STANDARD MURRITZ DESEGOKIA, HALA-HOLAKO GRAMATIKA ZUZENTASUNEZKOA

### 2.1

Joko hauen zuzentzailea, hasiera batetan, irakasleak izan ziren, bai-  
na gerora poliki-poliki, beste ziklo edo maila batzuetako ikasleak egin zu-  
ten jarraipena. Erdi eta Goi Zikloko ikasleak hain zuzen.

Behin jokuak ikasi ondoren, urte osorako egutegi berezi bat antola-  
tu zuten ikasleak, era honetan asterako eta zenbait momentutan hama-  
bostaldirako jokoak markatuz eta talde bakoitzaren arduradunak izenda-  
tuz.

Beste ekintza bat zera izan zen, kaletik iristen ziren joko erdaldu-nak euskaratu eta gure joko zerrendari erantsi. Nahiz eta taldearen di-namika ikasleen gain egon beraiek protagonista nagusiak izatea bultzatu, irakasle arduradun bat zuen talde bakoitzak.

## 2.2

Aurreko ikasturtean planteatutako proiektuak, euskara, gure ikas-leen eguneroko hizkuntz batean bihurtzea eta halaber euskeraren kalita-tea hobetzea zuen xede. Ikustarazi nahi genien, gure hizkuntza, bizitza-ko edozein momenturako edo aukerarentzako baliagarria dela, zenbait unetan bere harremanetarako aukeratzen zuten hizkuntza erdara zelako.

Proiektuaren barnean aurrera eman ziren ekintzak honako hauek dira:

- Ekintz kirol-kulturalak monitore euskaldunek zuzenduta.

## 2.3

Eraitza oso baikorra izan da. Ikasleek, hasieratik, irakasleei eska-tzen zien musika hori jartzea. Beraz, ikasleak oso gustura egon dira eta, inkontzienteki, abestiak euskaraz zirenez, euskara entzuten egon dira eta, gainera, euskal abesti ugari ikasi dute.

Garbi dago, ikasleei (eta Goi Zikloko ikasleei gehien bat) gaur egu-neko musika entzutea gustatzen zaiela. Beraz, musika erosterakoan, kontuan izan dugu faktore hori, eta gaur egunean euskaraz abesten du-ten hainbat talderen diskak erosi ditugu: *Su Ta Gar*, *Hertzainak*, ... Era berean, gure kulturaren dauden beste abeslari batzuren diskak ere erosi ditugu: *Benito Lertxundi*, *Haizea*, ...

## 2.4

Jolasorduetan eta konpetizioetarako ere baliagarri izan dadin, kirol-en euskal terminologia erabilpenaren usaia sortzen ahalegindu gara, ba-tez ere nagusiagoetan oinarrituz.

Kirolak gaztelaniaren eragin handia duela gizartean, nabari-nabaria zen ikasleagoan, eta ez da erraza izan ohituratzea euskaraz aritzera.

Hala ere, urte guztian zehar ariketa horietan irakasle baten presen-tzia garrantzitsua izan da eta ikasturte bukaerarako ikasleek bakarrik anto-latu-kirol jokoetan nabaria zen euskararen errekuperapena.



## 2.5

Esparru honek izugarrizko lana eta dirua behar izan du, baina etorkizunari begira eman dezakeen joko oso garrantzizkotzat jotzen dugu. Bertako antzokian txotxongilo, itzal txinatar, antzerki klasikoa, ... egin ahal izango dugu. Jolas librerako ere bi toki eskaintzen dira (etxea, denda, medikua / eraikuntza, lurreko joko, ...). Mahai jokoetarako (xake, dama, partxis, puzzle, ...) beste toki bat. Bukatu gabe egon arren, bertan doan dekorazioak esparru horretan egoteko erak, zaintze ohiturak, jokoetan erabiltzen diren esamoleak, ritualak, eta abarrekoak jasoko ditu. Esparru hau burutzerik izateko, ikasleei dagokien parte aipatzekoa da, etxeko jolas zahar edo erabiltzen ez dituztenak ekarriz, bertako zenbait lanetan parte hartuz jangelako arduradunaren agindupean, eta burutu gabe dauden zenbait istoriotan (apaintze lanak batipat).

## 2.6

Zenbait sondeo egin eta gero jakin izan dugu, euskararen agerpen hau onesten dela orokorrean hartzaileen artean; hala ere kasu gehienetan lehenago gaztelaniazko testua irakurri ohi da, gero euskarakoari begirada bat botatzeko, eta oso gutxitan, bertan behera uzten da euskarazko irakurketa.

Irakasleen iritsiz, nahiz eta komunikazio papera ez bete kasu askotan, beharrezkoa da euskarazko agerpen hau B ereduko ikastetxe baten aritzen garela kontuan hartzen badugu.

## 2.7

Gaur eguerdiko 12-etan, Emili Riverari, bahitzaileen hitzetan, “diru asko duenez”, ohostu egin diote diru guztia eta baita bahitu. Bere emazteari atake bat eman dio eta koman dago oso txarto.

(*Abotsa altxatuz*) Felipe Gonzalez-ek gero eta gezur gehiago esaten duenez, sudurra ere gehiago hasi zaio. Gobernua hestutu egin da.

Eta orain munduko albisteak. Gorbaxoveri usoak kaka egin dio buru gainean eta bere emaztea, gelditu zaion mantxarekin hestututa. Sendagilearengana eraman du.

## 2.8

- Batek: Behin amak sendagilearengana eraman ninduen eta ikusi, ikusi zer gertatu zitzaidan!!
- Ama: Egunon, sendagile jauna
- Sendagilea: Egunon, andrea, zer moduz zaude?

- Ama: Ni ondo nago baina neskatxa honek ...
- Sendagilea: Zer gertatzen zaizu?
- Umea: Tripako mina dudala
- Ama: Hori, hori, bai eta gainera ez du ezer jaten
- Sendagilea: Beno, ia, ireki ezazu ahoa
- Umea: Aizu, ez dut iztarriko mina, tripako mina baizik
- Sendagilea: Esan dizut ahoa irekitzeko  
(*Neskatxak koska egiten dio sendagileari*)
- Sendagilea: Ai, ai, koska egin dit.  
(*Eskena hau bukatzeko abesti bat egingo dute.*)

## 2.9

- Praxku: (*Balantza bat eginez*) Atso zahar guztiak, kotonreatu besterik ez duzue egiten. Gure soluzioa iturria da
- 1 Hautagaia: Nor dator kantari kaletik barrena?  
(*Mutiko bat agertzen da balantzaka eta kantari*)
- Jose Mieltxo: Ixil ixilik dago ... HIP...  
Kaia barrenean ... IEPA...
- Agustina: Nire bizilagunaren semea Jose Mieltxo, tronpa tronpa eginda.  
(*Mutikoari sorbaldatik heltzen dio eta astinduz*)  
Zer egin dek?
- 1 Hautagaia: Utziko al duzu umea pakea?  
(*Haurrak abesten jarraitzen du*)
- Praxku: Ikusten nola humorea eta sasoi ona etortzen den pixkat trinkatuaz?

## 2.10

Aurretik zerbait aipatuta geratu da, baina bai esan beharra dagoela garrantzia ematen zaiola euskararen entonazioari eta berezitasun guztiei, bai hikaz egiteari bai euskalkien hiztegi eta bitxikeriei, hauek gorai patuz, hau da, euskararen aberastasunari. Umeak konturatzen dira euskara ez dela bakarrik batuera, baizik eta hori baino hizkuntza zabalagoa dela, hizkuntza bizia baita. Noski guzti honek monitoreon prestakuntza on bat suposatzen du eta hau ez dugu ahaztu behar eta landu beharreko puntu bat litzateke.

## 2.11

Euskararen girtze eta normalkuntzarako Barnetegiko jolas eta ekintza antolaketak giro eta egoera onak eskaintzen ditu. Antolaketa ondo diseinaturik, joko eta zenbait ideia interesgarriekin. Ba dira batzuk

ikasgelan gero aplika daitezkeenak, abestiak, kale eta gela jokoak batez ere. Beste zenbaitek, material edo denbora baldintza bereziak eskatzen dituztenak zailagoak lirateke.

## 2.12

Gaur egun barnetegien perspektiba, hareago begira jarrita dago, egonaldiaren erosotasunerako zer sortuko, kenduko edo aldatuko. Bere kezka ez dira gainera, egonaldira mugatzen, baizik egonaldiak ikasle bakoitzaren etorkizuneko hizkuntz prozesuan eduki dezaken eragin dau-de.

## 2.13

Mundu errealak gero eta indar gehiago hartzen du; fantasiek, ipuinek eta telebistak bere super-gizonekin eta abarrekin tokia hartzen hasi behar dute. Erreflexionatzen hasten dira eta baita arazoak planteatzen ere. Hamar urteko beldurrak gorde behar ditu eta, hauek kanporatzen ez badira, borrokarako joera izango du. Horrela, jokoetan konpetibitatea, besteren gaintik jartzeko gogoak eta inbidiak biolentziaz betetzen dira, baina beti haur bakoitzak bere neurrian.

## 2.14

Zenbakitzailea izendatzailea baino txikiagoa dituzten zatikiei zatiki jatorrak deitzen zaizkie.

Zenbakitzailea izendatzailea baino handiago edo berdina dituzten zatikiei sasizatikiak deitzen zaie.

## 2.15

Guraso agurgarriak:

Bihartik aurrera, hilak 28, 6gn. autobusako ibilaldia honako hau izango da:

### 3.—STANDARD *EUSKAÑOLA*

## 3.1

Arratsaldez, ohitura den bezala, auzoko kaleetan zehar kalejira egin genuen.

Balorapena ona izan arren, badirudi ibilbidea oso luzea izan zela, giroa hola apurtzen da eta gainera musikaz ere eskaz ibili ginen. Bueltan, jolastokian *Faltan bota zen ekintza gehiago giroa mantentzeko.*

Bestetik ere, eskenatoki arriskutsua izan genuen eta megafonia kaskarra. *Hobetzeko baldintzak bezala*, megafonia, eskenatokia eta biodeokamara *Apuntatzen dira.*

### 3.2

Eta Hasiera Ziklo eta Erdi Ziklokoentzat jolas bideratuak antolatu ditugu. Horretarako nola BUP-eko ikasleak hala Goi Ziklokoak sensibilizatu eta motibatu ditugu. Euskaraz Bizi proiektuan eurek duten egin-beharrez. *Euren burua arduradun bezala jotzeak eragin ditu ekintza honen gidari izatea.* Honela haur txikiagoen jolas denboran, aurrez prestatuturiko joku, jolas eta kirol *Ezberdinetan, jolasten zuten Euskaraz egin behar zutenaren agindupean.*

### 3.3

- Elbira: (*Harrituta*) Baina, ez al zaituztete gaizki tratatzen ...?  
(*Pin eta Pon, elkarri begira, buruarekin baietz esaten dute*)
- Ama: (*konturatu da baina disimulatu nahian...*) Beno, beno. *Egia esan, serbitzioa nahiko kaskarra da.* Eta ez Pepi eta Paki nere bizilagunek zioten bezala. Beno postrea, dexentea da: “hui-tres d’Arcachon avec du citrôn”... (*inork ere ez du ulertu*) Ostrak limoiarekin!!

### 3.4

- Bigarren maitagarria: Zer bait egin behar dugu. Oraindik beharrezkoa ezer egitea.(sic) Haiek uxatuz bere laguna egin zaitezke.
- Txorimaloa: Baina, nola?
- Lehenengo maitagarria: *Zuk bete zure misioarekin.*
- Bigarren maitagarria: Laster arte.

### 3.5

Gorabehera hauen arrazoiak aztertzerakoan, *Ekintzen erakargarritasunean, lehen asteko deskantsu ezean eta asteburuko irteeren nekagarritasunean kokatuko ginituzke.*

### 3.6

Monitoreen lana aztertzen hasterakoan, gidari eta partaideren artean aukeratzekotan, uste dugu orokorrean monitoreak gidari garelara, ekintzen

prestaketan, antolaketan ta martxan jartzeko unean lan hori ezinbestekoa dalako. Gidaritza lan honek, zenbait kasutan *Epaile izatearena lotuta darama. Baita ekintza gehienetan partaide gara ta hemen berezitasun ezberdinak* egingo genituzke:

### 3.7

Zenbait kasutan bakoitzak bere ebaluaketa egiteaz ez da nahikoa izaten, eta *Mintzamenaren erabilpena ez da positibitatearen arabera suertatzen*, eta orduan, jarraipena zehatzagoa edota beste era batetakoia izan behar du.

Barnetegiko programaketa *Hobe* eramateko, ...

... *Bestaldetik*, taldetxokideek bere arduraduna nolakoa izan den ardurak *Betetzerakoan azaltzen dute ere*.

### 3.8

Sustantzia bakoitza bere izen bereziarekin ezagutzen dugu (ura, egurra, airea, e.a.) eta bereizten ikasi dugu beraien propietate ezberdinak (solidoña, isurki edota gasa *Izanagaitik edo koloreagaitik*) ezagutzen.

## II. ERASKINA

HEZKUNTZA ADMINISTRAZIOAREN EUSKARA DESEGOKIA  
(Hezkuntza Administrazioarekin euskaraz jarduteko oztopo gisa 90 ikas-  
tetxek galdekizun batean aipaturikoak)

– Idatziak erdara hutsez edota euskarazko idatzia “gehigarri” gisa-  
koa bidaltzen digute. (9)

– Nahiz eta egun jasotzen ditugun idatziak hobeto idatziak izan, sar-  
ritan guttienezko kalitaterik gabekoak izan ohi dira. (11)

– Batzuetan idazkietako euskara maila nahiko altua izaten dela. (20)

– Eskutitzetan erabiltzen dozuen euskera oso ulergaitza da. (35)

– Iskribu gehienak itzulpenak direnez, itzultzaileak garrantzia han-  
dia du: itzulpenak ulerkorrak, argiak izan beharko lirateke, eta ez erdar-  
raren itzulpen soila. (39)

– Administrazioak erabiltzen duen idazkietako euskara maila “de-  
segokia”, ulermen mailan nahasketak eraginez. (42)

– Batzutan idazkietako euskara maila ez da batere argia eta erdarara  
jo behar dugu. (48)

– Euskera maila. (50)

– Idazkietako euskera maila korapilatsua izaten da. (52)

– Idazkietako euskara-maila, sarritan itzulpenak bait dira eta hori  
ostopo bai da ulermenerako euskeraren jatortasuna joskeran edo hizte-  
gian hausten duelako. (57)

– Administrazioak erabiltzen duten hizkuntza sarritan lar teknikoa  
eta uler ezina da. (59)

– Idazkietako euskara oso traketsa iruditzen zait. (63)

– Jasotako izkribuak, lehendabizi gaztelaniaz idatziak izan direla eta  
ondoren literalki itzuliak eta askotan honek, izkribua ulertu ezina egiten  
du, eta erdaraz dagoena irakurtzera bultzatzen gaitu. Uste dugu iskribua  
euskaraz pentsatua eta idatzia egongo balitz ez genukela erdarara joko  
behar irakurtzeko orduan. (67)

– Zuen euskara hobeto ulertzeko, bai euskaraz bai erdaraz irakurri  
behar izaten dugu. (69)

– Idazkietako euskera-maila. (71)

– Etortzen diren agiriak gehienak euskeraz eta erdaraz egoten dira baina euskerazko itzulpena teknikoegia ta zaila bihurtzen da. (73)

– Euskera erabilgarriagoa ta xingleagoa erabili beharko litzateke. (74)

– Argi dago gehienetan euskararen erabilpena itzulpen hutsa dela, sentido gabekoa (Administrazio aldetik). (84)

– Idazki askotan euskera oso gorapilatsua da, ulertezinezko esaldiekin eta elebidunez datozen idazkiak erdaraz irakurtzen dugu. (91)

– Idazkietako euskara maila eskasa (askotan itzulpen traketsak dira). (93)

– Idazki tekniko edota legediari buruzkoei dagokienez, oso euskara korapilatsua eta iluna erabiltzen da. Askotan ez dator gauza bera euskeraz. (94)

– Idazkietako euskara teknifikatuegia non ulergaitzak egiten dituen idazkiak. (101)

– Idazkiak itzulpenak direnean, normalean gehienetan gertatzen dena. (102)

– Idatzizko agirietan jatorrizko testoa gazteleraz egina dagoela antzematen da euskera itzulpenetan. (111)

– Idazkietako euskara-maila. (112)

– Idazkietan oso hizkuntz teknikoa da. (118)

– Idazki batzuk itzulpen hutsak dirudite. (119)

– Idazkietako euskera maila teknikoegia iruditzen zaigu. Itzulpen zuzenak dira eta ez dugu adierazi nahi dena ongi ulertzen. (124)

– Zenbait kasutan, idatzpaperetan euskerako testoa erderazkoaren itzulpen hutsa izanik, zenbat zatitan ulertzea ere zaila gertatzen da. (133)

– Zenbait zirkularretan eta idazki ofizialetan euskera ulertezina azaltzen da. (138)

– Euskeraz egindako itzulpenak edo, askotan ulertezinak izaten dira, beraz erdaraz irakurtzea behar-beharrezkoa egiten zaigu. (139)

– Zenbait idazkietako euskara maila ulergaitza da. (141)

– Idazkietako euskara maila zaila gertatzen da sarritan.

a) Itzulitakoa izateak, berez dakarren zailtasunagatik.

b) Hizkuntza teknikoaren menderatzen ez dugulako. (144)

– Inoiz, batez ere, lanpetuta gaudenean erderazko idazkira jo izan dugu Administrazioetik eskutitzen bat jaso izan dugunean. Dena den eragozpen hau erraz gainditu daiteke esaldi korapilotsuetatik ihes eginik hizkuntza errazagoa erabiliz gero. (149)

– Idatziz, askotan erdal testuaren euskeratze lana izan dela gehiegi nabari da. Ondorioz askotan ulergaitza izaten da. Erderaz pentsatuak daude. (155)

– Idazkietan oso euskera “formalista” edo gogorra erabiltzea (batez ere, lege-testuetan eta EHAA-n). (158)

– Idatzizko harremanak: euskera maila egokia izanik ere, itzulpenaren zailtasunarekin topo egiten dugu maiz. (164)

– Idazkietako euskara maila: Itzulpen gogorregiak. (Euskarazko originalak beharko lirateke). (166)

– Idazki ofizialetan eta zenbait zirkularretan euskara ulertezina azaltzen dela. (168)

– Idazkietako euskara-maila, batzutan oso tekniko edo artifiziala egiten zaidalako. (172)

– Idazkietako euskera lar tekniko. (178)

– Ikastetxe bakoitzak pertsona tekniko bat izatea (administrazioko paper guztiak egiteko). (179)

– Idatzietan erabiltzen den euskara batzuetan ulergaitza izaten da, teknikoegia edota erdaratik egindako itzulpen hutsa delako. (181)

– Delegarizatik bidaltzen diguten informazioa, batzutan ez dago euskera maila egokian. (184)

– Euskera mota hau askotan itzulpena (erderatik) da eta euskeraz ez da ondo ulertzen. (185)

– Idatziz erabiltzen den euskera “traketzatza”. (189)

– Euskera arrunta –komunikaziorako erabiltzen dena– ez ulertzea. Jendeak ikasitako egituretara, bakarrik, moldatzea. (190)

– Batzuetan itzulpen literalak direla dirudi. (191)

– Hiztegia nahiko ulertezina da. (192)

– Idatziz bialdutako informazio batzuk ez dira lar errezak ulertzeko, hizkuntza korapilotsua. (193)



- Idazkietako euskara-maila. (199)
- Idazkietako euskara-maila. Gehienetan erdararen itzulpen hutsa izaten dira. Hortaz, maila oso kazkarra izaten da eta, askotan ulergaitza. (211)
- Euskara maila zenbait agirietan. (215)
- Bestalde, guretzat ere zenbait idazkitan erabiltzen den euskara nahiko traketza egiten zaigu ulertzeko. Batez ere, Legediari buruzko prozedurak, arlo ekonomikokoak, etabarretako idazkiak. (219)
- Erderatik euskerara itzulpena hutsak direnez idatziak zailtasunak izaten dituzte ulertzeko. (221)
- Idatzizkoan erabiltzen den hizkuntza oso teknikoa eta zail xamarra gertatzen da. (222)
- Bereziki zailtasunak ikusten ditugu Boletineta eta bete behar diren eta ikastetxeko datuak bidaltzeko inkestak. (224)
- Erabiltzen den euskera: Normalki, gai teknikoak (legeak, arauak. etab.) itzuliak egoten dira, ez euskeraz idatziak, eta oso ulergaitzak suertatzen dira. Hitz borobilak erabili, hitzez hitzeko itzulpenak egin nahi izaten dira eta ondorioa oso txarra ateratzen da. (229)
- Idazkietako euskal-maila eragospenak daude. (238)
- EHAA euskaraz ulertezina gertatzen zaigu. (239)
- Edozein idazkietako euskara maila zail egiten zaigu. (241)
- Administrazioak erabiltzen duen euskara idatzia ulergaitza da. (245)
- Hezkuntz Administrazioak idazkiak gaztelaniaz prestatzen ditu eta itzulpenak irakurtzen ditugu. (251)
- Itzulpenak eskasak dira. Gramatikalki nahiko zuzenak, baina funtzionalki eskasak. (252)
- Administrazioetik etortzen diren idatziak, askotan, euskera traketsa izaten dute eta ulergaitzak izaten dira. (254)
- Hezkuntza Saileko ohar eta deialdiak normalki bi hizkuntzetan etortzen dira. Halere zenbaitetan euskerako itzulpena tamalgarria izaten da. (266)
- Euskarazko itzulpenak, zenbaitetan ez ditugu oso argi ikusten eta askotan erdarara jotzen dugu errazago ulertzen baitugu. (269)

– Bidaltzen zaizkigunak komunikazio itzuliak “artifizialak” dira, euskaraz landugabeak.(273)

– Administrazioaren idazkietako euskara maila ez da egokiena, euskaldun-berrientzat bereziki. (282)

– Idatziz, batez ere, idazkietako euskara maila. Askotan itzulpen hutsa da, inongo “euskaratasunik” gabekoa, euskara hila eta teknifikatuegia, komunikazioa erretzu beharrean atzeraka botatzen duen horietakoa. Eta euskaraz ezinean aritu beharrean, erdarara jotzen da. (284)

– Administrazioak erabiltzen duen hizkuntz idatzia, hitz arraroz edo oso teknikoz osatuegia dela pentsatzen dugu. Honek ulertzerakoan trabak sortzen dizkigu. (290)

– Zenbaitetan Administrazioetik datozen idatzien euskara oso ulergaitza da. (296)

– Idazkietako euskara: aldrebesa. Gizajendearen hizkuntz prestakuntza. (297)

– Administrazioko sail batzuk bidaltzen dituzten idatziak erderazkoen itzulpen zuzenak izaten dira eta sarri askotan ez diet hartzen zentzurik. Horregatik eta denbora galtzen ez egotearren erdaraz datorrena irakurtzen dut. (302)

– Inoiz euskaraz mintzatzen hasi garenean erderara jo behar izan dugu, bai hizlaria euskaldun berria izan delako edo neuk euskera zarratua egiten dudalako. (303)

– Idazkietako hitz teknikoak. (305)

– Idazkietako euskara-maila. (307)

– Idatziz berriz, eragozpen gehiago egon daiteke:

– Zenbait idazkietako euskara mailagatik;

– Idazkian hitz tekniko asko ageri bada, idatzi hori nahiko astuna gertatzen delako. (311)

– Esamolde arazoa. (313)

– Idazkietako euskera-maila. (314)

– Idazkietan eta batez ere ofizioak diren agirietan erabiltzen den hizkuntza (batez ere hiztegia), askotan ulergaitza bihurtzen da, edo, guxtienez, anbiguo xamarra. (323)

– Sarritan Administrazioiko papelak ulertezinak izaten direla bai erderaz, zein euskeraz eta nire lana errezagoa izateko eta hutsune gutxiago egoteko hobeto ikusten dut bietara idaztea. (325)

– Administrazioetik heltzen diren idazkiak ulertzeko hizkuntz prestakuntza. (326)

– Administrazio mailako hizkuntza batzutan “aldrebesa” izaten da. (332)

– Nahiko ulergaitza da idazki batzuetako euskera. (336)

– Itzulpenak batzuetan nahiko traketsak dira. (340)

– Administrazioiko idatzietan agertzen den hizkuntza mota. (343)

– Euskaraz bidaltzen diren idatzia originalak izatea (erderatik euskerara eginiko itzulpenik ez) Euskara maila ulerterraza izan dadin orain arte erabilitako baino esaldi motzagoetaz baliaturik, euskera onaz osaturikoa izatea. (347)

– Zenbait idazkietako euskara-maila, batez ere, Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkariko Legerenak etabar, zaila da. (352)

– Zenbait testu itzulpenak dira eta, batzuetan lehor samarrak. (353)



## HUTSEN ZUZENKETA ESKOLAN

*Bilbo, 1994.02.26*

*Ibon Olaziregi Salaberria*

Nork ez du ikusi eskolako idazlan bat edo ebaluazioko azterketa bat goitik behera tinta gorritz betea, zuzenketaz josia? Irakasleak azterketak bueltatzen zizkigunean hori izaten zen deigarriena. Nota ikusi baino lehen antzeman zitekeen paper haren “gorritasun-maila” irakaslearen eskuetan korrelazio estua zuen gainera gorriaren hedadurak ariketaren puntuazioarekin. Zenbat eta gorri gehiago hainbat eta nota eskasagoa, jakina.

Gaztelania-klaseetan bazegoen zer zuzendua: ortografia, azentuak, esamoldeak, lokailuak... Inork ez zituen eztabaidatzen Real Academiaren liburu lodietako arauak.

Geroxeago, euskarazko irakaskuntzak indar hartu zuenean, arazo larriagoak zituen irakasleak: erdaldunei euskara irakatsi, euskaldunei euskaraz mintzarazi, testu egokiak bilatu....Euskararen idaztarauak aski lau-so zeuden irakaslearen beraren buruan: garbi zegoen erregela bakoitzeko, hamabost galdera erantzunik gabekoak sortzen ziren. Ikasleek ere ez zuten (eta ez dute agian) euskara idatzia horrenbeste baloratzen. “Euskara badakigu eta zertan eman behar dizkigute ba euskara-klaseak?” entzun zitekeen. Guraso batzuen ahotik ere “Gure alabak euskara etxean ongi ikasi du eta nola liteke eskolan ez aprobatea?” Euskararen beraren balorazio eta prestijioaren ahuldadea erakusten dute jokamoldeok.

Hori guztia gutxi balitz batuaren eta euskalkiaren arteko borroka antzeko bat zegoen leku batean baino gehiagotan. Bakoitzaren erabile-remua mugatua ez izateak tentsio ugari sortarazi izan ditu.

Non zegoen, beraz, euskara zuzenaren eredia? Idazle zaharretan bilatuz gero, eredu desberdinak aurki zitezkeen. Aiton-amonen hizkera jatorrari begiraturaz gero, mila molderekin topatzen ginen. Sasoi onean etorri ziren euskara batuaren lehen proposamenak! Euskara landu gabe genuen askorentzat helduleku bikaina eskaini zuen, eta ez genuen dudarik egin artifizioz samar egiten zitzaizkigun arau haiek gure euskara

trakets eta jantzi gabeari aplikatzen. Baina, hotz-hotzean begiratura, horiek ere ortografiatzko eta morfologiatzko arau-sorta txiki bat besterik ez ziren: hainbat eta hainbat alorretan arau jakinik ez zen ematen.

Zorionez euskara idatziaren eredu batua finkatzen joan da. Badirudi, gainera, euskalkiei ere beren lekua aitortzea ez dela gaurko egunean garai bateko traizio makurra. Eta euskalki horiek euskararen ortografia batuaz idatzi behar lirakeela pentsatzen hasiak gara aspaldian. Euskararen gizarte-indar ahulak dakarzkigun oztopoek hortxe badiraute ere, erabileremua zabaldu izanak gramatika-arazoetara zuzendu dizkigu begiak. Honenbeste testuliburu, honenbeste irakasle, errotuluak, idatzi ofizialak, aldizkariak, telebista, egunkaria...Jadanik ez da aski euskaraz nola edo hala egitea. Euskara txukuna, ona eskatzen hasiak gara, eta gainera ezarritako arauetara zuzena.

Ez da ba harrigarria euskaraz idazten dugunok eredu bateratuago eta aldi berean aberatsago baten premia igertzea. Eskolan lehen aipatu ditudan problemak (prestijio faltarenak, ahuldade sozialarenak) ez dira, bistan denez, gaingitu. Baina premia eta kezka akademikoen oihartzuna iristen da hara ere. Euskara-irakasleak gero eta arau gehiago hartu behar ditu gogoan eta, ondorioz, gero eta huts gehiago zuzendu behar dizkie ikasleei. Ez da aski ergatiboa noiz falta edo sobra den esatea. Ez da nahikoa ditzosozko “h”ak non doazen jakitearekin. Orain arazi guztiek lotuta joan behar dute, orobat bait guztiek, hilabeteek letra xehez, zenbakiak orain artean ez bezala....

Zenbaitentzat kontu hauek txikikeria higuingarriak badira ere, nire iritziz aurrerapausoa dira, hizkuntza normalizatuetatik zerbait hurbilago baikaude. “Txikikeria” horiek erabakita edukitzeak denbora gehiago utzi behar digu mezua, joskera eta gauzak esateko modua lantzeko, hortxe baitago euskaraz idatzi behar izaten duen jendearen hutsunerik handiena. Edozein modutan, eskoletan lan egiten duten profesionalengana nekez iristen dira “berri” akademiko hauek, eta garai bateko lausotasuna edo uste okerrak oraindik dantzan dabilta irakasleen artean. Eztabaida txoroak ere maiztxo izaten direla esango nuke: batzuetan aspaldi erabakita dagoen forma zuzena zein den ez da jakiten, besteetan berez onargarri diren hitzak edo moldeak gaitzesten dira aurreiritzi sinpleenaz. Erreferentziatzko liburu gaurkotuak behar direla esatea ez da aurkikuntza ikaragarria. Ikusi besterik ez dago zernolako harrera polita izan duten azken aldian argia ikusi duten estilo-liburu eta antzekoek. Hezkuntza Sailko Euskara Zerbitzuak ere aspaldi argitaratu zuen (1982an lehen aldiz) Euskaltzaindiaren arauak biltzen zituen liburuska eta bere eginkizuna hainbestean bete duela esango nuke. Nolanahi ere, honelako zabalkunde-lanak beharrezkoak dira oraindik, gaurkotuak, gero eta osatuagoak, eta ahal balitz ofizialtasun-maila batekoak.

Eskolan, ordea, hizkuntz akatsak zuzentzea ez da beti gramatika edo hiztegi bat eskuan hartuta konpontzen den arazoa. Irakasleek eguneroko jardunean aurkitzen duten problema honek estrategia landu bat behar du irakaslanaren barnean. Baina, errealitateari begira, irakasleen praktika hobetu ote da gure irakasle izan zirenetatik gaurkoetara? Dударik gabe gauza askotan gaurko irakasbideak lehengoak baino hobek dira. Alor honetan, baina, gauzak nahasi samar ez ote dauden galdegiten diot neurre buruari. Atzerrian egin den zenbait ikerketatan (Kanadako murgiltze-ereduetan, hain zuzen ere) zera ikusi dute: irakasleak ez direla batere sistematikoak ikasleen hizkuntz erroreak zuzentzerakoan (Allen, Swain, Harley, Cummins, 1990). Ez dute orohar modu jakin eta alde zuzenetik prestatutik erabiltzen zeregin horretarako. Askotan, gainera, haserretzen direnean hasten omen dira zuzenketak egiten, modu eta une desegokienan, beraz. Gure artean honelako ikerlanik ez bada ere, pentsa liteke egoera ez dela askoz hobea izango.

Hausnarketa eta planifikazio-lana alor honetan behar-beharrezkoa da. Errorea, hizkuntzazkoa izan edo bestelakoa, ikasprozesuaren ezinbesteko emaitza da, irakasle bezala bilatzen ez duguna, baina ezinbestekoa eta espero izatekoa. Hona hemen planteatu behar genituzkeen zenbait galdera:

- Zein dira hizkuntz akatsak eta zein ez? Batzuentzat hutsegitea dena, beste batzuentzat ez da.
  - Zein huts dira larriak eta zein bigarren edo hirugarren mailakoak?
  - Huts horietatik denak zuzendu behar ote dira? Zein bai, zein ez?
  - Noiz zuzendu behar dira? Zein adinetan? Klasearen zein momentutan?
  - Nork zuzendu behar ditu akatsok?
  - Nola zuzendu behar dira zuzenketa eraginkorra izan dadin?
- Gara ditzagun puntu hauek xumeki bada ere:

### **Zein dira hizkuntz akatsak?**

Ez dut uste denok ados gaudenik euskara onargarria eta ez onargarria bereizteko orduan. Jende askori pasatu behar zaizkion azterketak edo hizkuntz probak zuzentzeko (EGA, hizkuntz eskakizunak, irakas-sistemaren ebaluazio orokorrak...), eta batipat mintzamena, edo idazmena bezalako produkzioak epaitzeko, aztertzaileek beren irizpideak bateratu behar izaten dituzte. Horrelako bateratze-saioetan garbi azaltzen dira de-

sadostasunak. Zalantzak ere ugari izaten dira. Akats bat geografikoki hedatua izateak barkagarriago bihurtzen du? Euskalkietako forma batzuk txartzat har daitezke?

Gertatzen diren akats horien bilketa sistematikoa oso tresna proposa izan liteke eremu honen ikuspegia ordenatzeko. Errore-analisia deitu izan den horretaz ari naiz (Gorbet, F.1979) Erroreak biltzeaz gain, beren izaera edo ezaugarrien arabera sailkatu ere egin behar dira. Hutsegite batzuk erdaratiko interferentziak izango dira, beste batzuk superjeneralizazioak, edo hiperkorrezioak, saihezpideak, itzulinguruzko azalpenak etab. Honelako azterlanak bereziki interesgarriak dira 2H ikasten ari diren ikasleekin, baina ez daude sobera 1Hn ere, batipat gurean bezala gizarte egoera ahulean dauden hizkuntzekin. Jasaten ari garen erosio-gu-neak identifikatzea ez zait alferrikoa iruditzen.

### **Zer zuzendu eta noiz?**

Den-dena beti eta ikasle guztiei zuzentzea ezinezkoa dela ez du inork zalantzan jartzen. Garbi da, beraz, aukera batzuk egin behar izan-godirela eta lehentasunak ipini. Agian beti akats berberak aipatzen dizkiegu ikasleei, beste batzuk ahantzita uzten ditugularik. Zer zuzendu eta noiz erabakitzeko pedagogi irizpideak erabiliko ditugu.

Batzuetan erroreak ikaste-prozesuaren fase bat adierazten du, agian ikasleak berez gaudituko duena. Beste batzuetan hiztunak errore fosilduak edo ihartuak ditu, erabat barneratuak. Kasu bakoitzean irakasleak estratejia desberdina behar du. Hizkuntza-klaseak irakasmilaren eta programazio baten arabera taxutzen dira, aldika gai desberdinak ukituz: orain gehiago zentratuko dira ortografian, orain aditzean, gero lexikoan, beste momentu batean esamoldeetan...Agian zuzenketen programazio xehe bat gehiegizkoa izan liteke, baina oso lagungarria izan liteke guxtienezko ordenamendu bat.

Hizkuntz akatsak inoiz ez zuzentzeari jokabide pedagogiko txarra deritzot, baina, hizkuntz akatsa entzun orduko zuzendu nahi izatea ere ez da beti jokamolderik egokiena, komunikazioa oztopatzen duelako edo beste ekintza bat eteten duelako. Zuzenketak gerorako uztea komeni da orduan, baina ez geroko geroan: une (edo klase-emankizun) jakin batzuk gorde beharko ditugu horretarako.

### **Nork zuzendu?**

Zuzenketak noren esku joango diren galdetzea ez da funts gabeko galdera. Euskara-irakaslea dugu gogoan dudarik gabe, baina zer esan



beste irakasleez? Ez ote dute eskolako tresna nagusia, hizkuntza alegia, zaintzeko ardurarik? Hizkuntz egokitasunaren zer-nolako balorazioa transmititzen diete ikasleei?

Gurasoek, beren neurrian, ez ote lukete horretaz ere kezkatu behar?

Eta ikasgela barnera itzuliaz, ez dut uste zuzentzaile bakarra irakasleak izan behar duenik. Bertako ikasle guztiek dute, edo behar lukete, aukera hori. Elkarren idazlanak irakurri eta oharrak egitea, esate baterako, bide aproposa izan liteke. Edo dakienak ez dakienari erakustea. Zailantzen aurrean erreferentzi liburuak erabil daitezke (behar dira, hortaz, gramatika, hiztegi, entziklopedia, ordenagailuko ortografi zuzentzaileak etab.) eta irakaslea laguntzaile izan daiteke jardupide horretan.

### **Nola zuzendu eta zertarako?**

Beti modu berean zuzendu ordez, bide desberdin eta motibagarriak aurkitu beharko ditugu, ikasleek zuzenketa ulertzeaz gain, onar eta go-goan har dezaten. Zuzenketa ulertzeko modua aldatu behar dugulakoan nago. Zuzenketa ez du zertan lotsagarria izan. Gorriz betetako idazlan horiek irakaslearentzat lan ikaragarria izateaz aparte, ba ote dute eraginik ikasleengan? Eragin hori oso txikia dela diote. Helburu garbi bat ipini behar diogu zuzentze-lanari. Helburu hori gehientsuenetan testu (edo berbaldi) jakin baten kalitatea hobetzea izango da. Testuak ere helburu zehatz bat baldin badu, hainbat hobeto. Esate baterako, egunkari-rako gutun bat edo eskolako aldizkarirako artikulua bat edo lehiaketa baterako narrazio bat behin eta berriro moldatu eta orraztu liteke azken idazkuntza lortu arte. Zeregin horretan ordenagailuak oso aukera ederra eskaintzen digu testu berbera nahi adina aldiz berridazteko. Azken finean, benetako bizitzan, hizkuntzarekin lan egiten duen edonork testuak zuzendu eta hobetzea behar-beharrezko langintza du, eta ez naiz ari idazleez soilik. Hor daude kazetari, administrazio-langile eta abar luze bat ere.

Zuzenketa, hortaz, prozesu osoago baten zati litzateke. Testu eta berbaldien azterketa, lanketa edota kritika dira helburu eta horiek bultzatu behar lirateke. Norbere testuez aparte, besteren testuak ere jaso eta komenta litezke. Ez dute, gainera, literaturazko idazki jasoak zertan izan, idatzirik dagoen edozer baizik, are gehiago entzun litekeen edozer. Ahal delarik ikasleentzat motibagarri gerta litezkeen testuak ekarri beharko dira. Materiala ugaria da: bertsolaritza, esate baterako, erakargarri bihurtzen ari da gazteentzat ere, pertsona ezagunen hizkera, publizitateko hizkuntza eta bere tranpak, grafittiak, argotak, telebistako hizkera...

Orohar hizkuntzari berari erreparatu eta gure gustura moldatzen ikastea da kontua. Hizkuntza bera era kontzientean erabili eta maneiatur maitatzera irits daitekeela uste dut. Maitatu ez bakarrik gure nortasunaren seinale delako, baizik tresna baliagarria ere badelako.

### **Bibliografia**

- Allen P., Swain M., Harley B., Cummins, J. "Aspects of classroom treatment: toward a more comprehensive view of second language education" in Harley, B., Allen, P., Cummins, J., Swain, M. *The development of second language proficiency*. Cambridge University Press, 1990.
- Gorbet, F. "Berezkoa du gizonak hutsegitea: Errakuntz analisia eta haurraren hizkuntz eskuratzea" (1979) in *Hizkuntzen irakaskuntza: zenbait artikulu*, Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, Gasteiz, 1985
- Norrish, J. *Hizkuntz ikasleen erroreak* HABE-Itzulpen Saila 24, Donostia, 1989
- Esnal, P: "Erroreak helduen euskalduntzearen azken urratsetan" in ZU-TABE-17. Donostia, 1988.

## EUSKARA HIZKUNTZ ESKOLA OFIZIALETAN

*Egoitza, (Bilbo), 1994.02.26*

*Andres Iñigo Ariztegi  
Patxi Iñigo Ariztegi*

### A) ZAILTASUNAK

Egitarauean ikusten ahal duzuen bezala, txosten hau bi zatitan banatua dago. Iruñeko Hizkuntz Eskolan, azken urte hauetan burutzen ari garen esperientzia baten berri emanen dugu bigarren zatian.

Baina aintzinetik, eta sarrera labur gisa, Hizkuntza Eskola Ofizialetan euskararen irakaskuntza prozesu osoa emateko eta, horren ondorioz, ikasleek hizkuntzaren erabilera zuzena lortu ahal izateko dauzkagun zailtasunak aipatu nahi ditugu.

Jakinen duzuen bezala, mende honen hasieran eraiki zen Madrileko Hizkuntz Eskola Zentrala. Hirurogeiko hamarkadan bertze zazpi eskola jarri ziren martxan eta, haien artean, Bilbokoa. Urte batzuk geroago Iruñekoa eta une honetan 140ren bat badira Estatu osoan.

Eskola hauen helburua pertsona helduei hizkuntzak irakastea da. Eta ematen den agiria edo titulua Espainiako Estatuan unibertsitatik aparte, hizkuntzei dagokienez, balio akademiko ofiziala duen titulu bakarra da.

Hasieran hizkuntz atzerritarrak irakasten ziren. Hirurogeita hamargarren hamarkadan eman zieten sarrera eskoletako ikasketa plangintzetan Estatuko hizkuntzei eta, hauen artean, euskarari. Gaur egun, 140 horietako 8 eskolatan ematen da euskara: Bilbo, Getxo, Donostia, Eibar, Gasteiz, Iruñea, Tuter eta Madrilekoan.

Hizkuntz atzerritarrak irakasteko sortu ziren Eskolak, bada. Helburu hori lortzeko ezarri zen ikasketa plangintza berbera, aplikatu zitzaizen ondotik, batere egokitu gabe, Estatuko hizkuntzei ere, hala nola, katalan,

galego, gaztelania eta euskarari. Plangintzaren estruktura orokorra hau da: 5 ikasturte, 120 ordutakoa bakoitza, denetara 600 ordu (1).

Estruktura honek dakartzkio Euskarari muga eta zailtasunik haundienak, ez baitira berberak hizkuntza guztietan eta, are guttiago Estatuko hizkuntzen kasuan, ikasprozesuak planteatzen dituen beharrak. Adibidez, katalana ikasteko badirudi aski dela 600 ordu edo guttiagorekin, baina euskararen kasuan, eskoletako titulua edo EGA eskuratzeko eskatzen dena, askotan erran eta idatzi den bezala, beharrezkoak dira 1200 orduatik gora.

Iruñeko Eskolak, aukera izan duenean, arazo hau planteatu dio Hezkuntza Ministeritzari, errate baterako, 1986an Valencian egin zen Hizkuntza Eskoletako I Kongresuan (2) eta lehen aipatu dudan Dekretu berria onartu baino lehentxeago, baina ikus daitekeenez gure eskariak ez zitzaizkien interesgarriak iruditu izan behar.

Gure kasuan, Nafarroako Hezkuntza Sailetik zertxobait lortu dugu eta, iaztik hasita, 600 orduetatik 900 ematera pasatu gara, h.d. bide erdi batera ailegatu gara. Baina euskara ematen den gainerako eskola ofizialtan 600 orduetako plangintzarekin segitzen dute.

Arazo hau larria da, titulua eskuratzeko eskatzen zaien maila lortu ahal izateko hartu beharko lituzketen adina klase ordu ez baitzaizkie ematen ikasleei (ikasturteak errepikatzen ez badituzte, behintzat). Eta beharrezkotzat jotzen diren klase orduak hartu gabe, nola lortuko dute titulurako eskatzen diegun hizkuntza maila edo kalitatea eta, horren ondorioz, erabilera zuzena? Oraindik gehiago erranen genuke, nola eutsi diezaiekete, bai Hezkuntza Ministeritzak bai Autonomi Elkarteetako Hizkuntza Sailek, titulurako eskatzen ari diren maila emateko gai ez diren ikasketa plangintzei beren eskola ofizial eta publikoetan?

Norbaitek pentsa lezake titulurako maila jaitsez gero arazo hau konponduko litzatekeela. Baina erabaki hau ezin da hartu bi arrazoiengatik:

a) Titulu honek irakasleei irakaskuntza euskaraz emateko atea zabaltzen dielako.

---

(1) Real Decreto 967/1988, de 2 de septiembre, sobre Ordenación de Enseñanzas correspondientes al primer nivel de las enseñanzas especializadas de idiomas. Real Decreto 47/1992, de 24 de enero, por el que se aprueban los contenidos mínimos correspondientes a las enseñanzas especializadas de las lenguas españolas, impartidas en las Escuelas Oficiales de Idiomas.

(2) Iñigo Ariztegui, A., "Los idiomas autóctonos en las Escuelas Oficiales de Idiomas: Euskara". *I. Congreso de EE.OO.II. Presente, pasado y futuro de las EE.OO.II.* Valencia, 1987, 341-355 or.

b) Bai Euskal Autonomi Elkartearen bai Nafarroan, Hizkuntz Eskoletako Agiriak eta EGA baliokideak direlako.

Azaltzen ari naizen arazoa, hasiera batean, Administrazio Zentralaren errua izan baldin bada ere, zerikusi handia daukate, gaur egun, gure Autonomi Elkarteetako Hezkuntza Sailek, Dekretu mailako arauak egokitu eta alda ditzaketelako. Eta kasu honetan, Ministeritzako guttieneko edukien Dekretuak "minimoak" markatzen dituenenez, Autonomi Elkarteetako Hezkuntza Sailek, nahi izanez gero, "maximoak" jar ditzakete edo, guttienez, minimoak hobetu.

Eta bertze arazo bat ere aipatu nahi dugu. Ez daukagu inolako koordinaziorik euskara ematen ari garen 8 eskolen artean. Nafarroako biak elkarrekin gabiltza gure lanetan, baina Euskal Autonomi Elkartearen artean badirudi ez dagoela harreman haundirik, ezta bi komunitate eta Madrilekoaren artean ere.

Gauza bera erraten ahal dugu EGA batzordeei buruz. Nafarroan, Euskaltzaindiak bere garaiaren horrela proposatu eta, Iruñeko Hizkuntz Eskolako euskara departamentua bera da EGA azterketaz arduratzen dena, baina Euskal Autonomi Elkartearen badirudi ez dagoela harremanik Eskola eta EGA batzordekideen artean eta gauza bera gertatzen da Euskal Autonomi Elkarte, Nafarroa eta Iparraldeko EGA batzordeen artean ere.

Zoritxarrez, bakoitza gure aldetik gabiltza helburu berberak lortzeko lan egiten ari garenok. Bukatzeko, eta aipatu dudan guziaren laburpena eginez, hau erranen nuke:

– Estatuko Hezkuntza Ministeritzak eta, gure kasuan, Euskal Autonomi Elkarte eta Nafarroako Hezkuntza Sailek, euskarari dagokionez, EGA maila lortzeko behar adina klase ordutako irakaskuntza plangintza ezarri beharko luketela derrigorrez eta lehenbailehen beren Hizkuntz Eskola Ofizialetan.

– Euskal Autonomi Elkarte eta Nafarroako Hezkuntza Sailetako arduradunek bideratu eta bultzatu beharko lituzketela bai eskolen arteko harremanak baita eskola eta EGA batzordeen artekoak ere.

Alde batetik, ikasprozesurako behar diren medioak jartzen baldin badira eta, bertzetik, tituluak banatzeko irizpideak elkarrekin ongi finkatu ondotik, maila berbera eskatzen bada titulu guztiak eskuratzeko, dudarik ez dago, hizkuntzaren kalitatea hobetu eta erabilera zuzenagoaren bidean jarriko ditugula gure eskuetatik pasatzen diren ikasleak.

## B) IRUÑEKO ESKOLAKO ESPERIENTZIA BATEN EMAITZAK

Iruñeko Hizkuntza Eskolara euskarazko titulua lortu nahian hurbiltzen zaizkigun ikasle libre gehienak, ikastoletan edo eskola elebidunetan ikasi dutenak dira. Gaur egun erran genezake hiru baino gehiago hala direla.

Begibistakoa da, oraindik euskaldun diren herrietako ikastetxeetatik (Sakana, Larraun, Leitzalde, Malerreka, Baztan, Bortzirietatik...) datozkigun ikasleen eta jadanik erdaldunduta dauden herri edo hirietatik (Iruñerriatik, Lizarratik...) datozkigunen arteko aldea. Alde hau erabiltzen duten hizkeran, ahoskeran eta hutsetan nabari da batipat.

Bertzalde, ikasle aunitz titulua lortu gabe gelditzen denez, azken urteetan Iruñerriko ikastetxe horietan estudiantu duen edo estudiantzen ari den ikasle andana ofizial matrikulatu da Hizkuntza Eskolan. Eta berehala konturatu ginen ikasle hauen arazoa eta beharra eta gure ikasle arruntenak desberdinak zirela. Izan ere, gure bertze ikasleek ez bezala, badakite hitz egiten eta idazten, baina bizi izan duten inguruneagatik edo erdararen eraginagatik edo dena, dela, akatsez eta erdarakadaz josia da goen euskara darabilte.

Berezitasun horiek kontuan hartuta, Iruñeko Hizkuntza Eskolak badaramatza urte batzuk, ikasle hauentzat klase bereziak eskaintzen. Eta oraindik ikastola eta eskoletako zenbait ikasle klase arruntetan matrikulatzen bada ere, gehienek klase berezi horietan matrikulatu nahi dute. Bi azkeneko ikasturteetan 75 ikasle dira plan berezi honetan ikasten ari direnak.

Eta hemen aipatu behar ditugun datu gehienak klase horien esperientziatik atera ditugu. Horrek erran nahi du, bertzerik erran ezean, emanen ditugun datuak Iruñerriko ikastola eta eskoletatik datozkigun eta Hizkuntz Eskolan ikasle ofizial diren edo izan direnengandik jasoak direla. Dena den, batzuetan euskaldun herrietako ikasleengandik jasotako en erreferentzia batzuk ere eginen ditugu.

Eta jasotako datu horiek ematen hasi baino lehen argitu nahi genuke, hemen euskararen erabilera zuzenaz ari garenez, ikasle horiek egiten dituzten hutsak azpimarratuko ditugula bereziki eta baten batek pentsa lezake, horiek baldin badira emaitzak, ikastola eta eskola horiek euskararen kaltetan ari direla. Ikastoletan lan egin izan dugunok ongi aski badakigu zenbat oztopo eta zailtasun gairitu behar izaten den euskara duintasun minimo batez irakasteko, bizi dugun ingurune erdaldunagatik alegia. Eta oraindik euskaldun edo erdi euskaldun ditugun herrietan hori gertatzen bazaigu, zer erranik ez, Iruñerrian bezala, ia-ia

erabat erdalduna den giro baten barnean, eskolatik kanpo euskaraz ia hitz bat ere entzunen eta hitz eginen ez duten giro batean.

\* \* \*

Garrantzizkoa izanagatik, ez dut gehiegi markatuko hemen ergati-boaren arazoa, ikasle berezi hauena ezezik bertzeena ere badelako. Dena den, garbi dago ergati-boaren marka ez jartzea, batez ere ergatiboa izen berezia, nominalizazioa, zenbakia edo zenbatzaile zehaztugabea denean ematen dela:

Lotsa eman zidan bainu-jantzia jaztea.

Emakume gehiago salatu beharko luke injustizia hori.

% 8 gaingitu zuen azterketa.

Gauza bera erran genezake aditza eta objektu zuzenaren arteko komunztaduraz edo zehargalderaren arazoaz. Maiz egiten dituzten akatsak badira ere, ez baitira, nire iduriko, ikasle hauen akats tipikoak, euskaraz ikasten ari diren ikasle gehinenak baizik. Edo, gaztelaniaren eraginez, objektu zuzena biziduna denean, datiboa erabiltzearena:

Amari ikusi diot.

Arrebari kotxez eraman diot.

Aurkitu behar diot neska honi.

Jakina denez, akats hau ere nahikoa hedatua dago bertze ikasleen eta euskaldunzahar aunitzen artean.

\* \* \*

Goazen bada, bertzerik gabe, nire iduriko nabarmenen diren puntuak aipatzera.

1. Oso tipikoa da baiezkotasuna adierazteko aditz trinkoari lotzen diogun *ba-* (*bai* partikularen kontrakzioa)ren erabilera nahasia. Eta akatsa bi erataraz egiten dute, erabili behar denean, ez erabiliz eta erabili behar ez denean, erabiliz:

Duzu boligraforik? (= baduzu boligraforik?).

Dugu orri gehiago (= badugu orri gehiago).

Edo alderantziz:

Gehienak badira hilketa pelikulak eta marrazki bizidunak (= gehienak hilketa pelikulak edo filmeak eta marrazki bizidunak dira).

Gehienak badira emakumeak (= gehienak emakumeak dira).

Badu Mikel izena (= Mikel du izena).

\* \* \*

Eta bide horretatik segituz, bitxikeria hauek entzuten dizkiegu:

Badut bat bakarra egina (= bat bakarra egin dut).

Nik badut egina bigarrena (= nik bigarrena egin dut).

Badago (= bukatu dut = "ya está").

Eta Iruñerriko ikasleen artean ezezik, euskaldun herrietakoen artean ere gero eta gehiago ari zaigu hedatzen akats hau.

Aurten bertan galdera hau egin nien 41 ikasleri: Telefonoz deitzean nola galdetuko zenuke? *Hor dago Mikel?* ala *Badago Mikel?* % 65ek *Badago Mikel?* aukeratu zuten.

2. Eman ditugun adibide hauetan garbi ikusten da ikasle hauen bertze akats tipikoa hitzen ordenarena dela. Hona hemen adibide batzuk:

Agertu zen gizon bat zuena orein bat (= orein bat zuen gizon bat agertu zen).

Dituzu medio gehiago.

Da emakume bat bizi dena New Yorken.

Dira zortzi anai-arreba.

Dut koadernoia etxean.

3. Nahikoa zabaldua dagoen bertze huts aipagarria *ahalen* erabile-ra traketsa da:

Ahal dut erabili boligrafoa? (= Erabiltzen ahal dut boligrafoa?).

Ahal dut joan komunera? (= Joaten ahal naiz komunera?).

Eta jakina, ergatiboaren edo zehargalderaren edo konpletiboaren kasuan, zuzentzeko erran eta guttienez saiaturiko dira zuzentzen, baina *ahal dut joan?* en kasuan ez dakite gaizki dagoela ere.



4. *-(e)na* erlatiboa *-(e)la* konpletiboarekin nahastea:

Bada jendea bizi dela lan egiteko.

Ezagutzen dut jendea urtero joaten dela Lantzeko ihauteriak ikus-  
tera.

Bada sekta bat esan duela ez dela han behar haragirik.

Hura mina eman zidala!

Egia da akats hau ez dela ikasle hauena bakarrik, baina oso hedatua dago hauen artean ere. Eta orain dela lauzpabost urte alde haundia nabari bazen ere, akats honi dagokionez, euskaldun herrietako eta Iruñerriko ikasleen artean, azken urteotan haien artean ere hedatzen ari da.

5. Konpletiboak normalean ongi egiten dituzte, *-(e)la* morfema jartzerakoan guttienez; hala ere, baldintzetan maiztasun haundiz baldintzaren lehen partean (protasian) jartzen dute *-(e)la* delakoa, ondorioan jarri beharrean:

Amak erran dit etxean bazkaldu behar baduzula, aintzinetik deitze-  
ko.

Argi zegoen ez banuela joan behar, ez nuen ordaindu behar.

6. *Ere* lokailuaren erabilera traketsa. Lehen errandakoari gehitze zentzua emateko erabiltzen ditugun *gainera*, *horretaz gain*, *areago*, *bestalde* eta gisakoak hagitz guttitan erabiltzen dituzte. Horien ordeztu *ere*, *ere bai*, *baita*, *ezta*, etab. erabiltzen dituzte. Hortaz, arras arrunta da esaldiak *ere (bai)* batez hastera:

Ere bai erran nahi dut...

Ere suteak direla eta, jendea kezkatzen hasi da.

Eta ere lainoa zegoen (= lainoa ere bazegoen).

Edo

Nire arrebak ere bai erosi zuen.

Lagunarekin baita ere topo egin zuen.

Gero baita infarto gehigo izan zuen.

Erloju bat eman zidan eta loreak baita.

Etxe hartan ez zen janaririk, ohea ezta lo egiteko.

Ez zuen ezagutzen ezta itxuraz.

7. Arrunt tipikoa da *hobe* adjetiboa *hobeki/hobeto* adberbioarekin nahastea:

Nire anaia oraindik ospitalean dago, baina atzo baino hobe dago.

\* \* \*

Aurten bertan 41 ikasleri, aukeran eman nizkien hurrengo bi esaldi hauek:

Gaurko ariketa atzokoa baino hobeki egin dut.

Gaurko ariketa atzokoa baino hobe egin dut.

% 55ek bigarrena aukeratu zuten eta % 45ek lehenbizikoa.,

\* \* \*

Hari berean leudeke *nola eta nolako, bezala eta bezalako* nahastea.

8. *besteren* erdarakadak. Ikasle beraiei bertze bi esaldi hauek ere eman nizkien, beren ustez ongi zegoena aukera zezaten:

Lehenngoan ez nuen klasera etortzerik izan.

Beste egunean ez nuen klasera etortzerik izan.

Eratzunak hauek izan ziren: % 62k bigarrena aukeratu zuten eta % 38k lehenbizikoa.

Eta hainbertzeko maiztasunez ez bada ere, bertze bitxikeria hauek ere botatzen dituzte:

Esaidazu beste berriz.

Bat baino gehiagotan gertatu zait hori (= behin baino...).

9. Aditz arazleak. *Arazi ez* dutela ezagutzen erran genezake; edo guttienez, ez dute erabiltzen. Hitz horren ordezt bertze perla hauek entzuten dizkiegu:

Pozoin horrek arratoiei hiltzea egiten die (= hilarazten ditu).

Nire amak eskolara joatea egiten dit (= joanarazten nau).

Horrek ematen dizu gehiago pentsatzea (= pentsarazten dizu).

Egin zion zerbait jatea (= zerbait janarazi zion).

Egin zion pistola botatzea lurrera (= botarazi zion).

Garbi ikus daiteke gaztelaniatik hitzez hitz itzultzen dutela, bere ordena eta guzi.

10. Partizipio iragana, — *-ta* morfema erantsita—, adberbio gisa erabili beharrean, adjetibo gisa erabiltzen dute, batez ere adjetibo hori gaztelaniaz partizipioa ere izan daitekeenean: "podrido", "sufrido", etab.

Sagar ustelduta jan du Arantxak.

Gizon sufrituta da Asier.

Eta horretaz gain, komunztadura pluralean eginez:

Sagar usteldutak jan ditu Arantxak.

Gizon sufritutak dira haiek.

Sar itzazu hozkailuan baba egositak.

11. *Egin* aditzaren abusua. Gero eta gehiago entzuten dira Iruñerriko ikasleen artean ezezik, euskaldun herrietakoen artean ere holako esaldiok:

Uxue egin da erori (= erori da).

Xabier egin da etorri (= etorri da).

Egiten dute zerbait jatea (= zerbait jaten dute).

Hitzaldiak egingo dira lau (= lau hitzaldi emanen dira).

12. *-t(z)en* aspektu ez-burutuaren abusua. Egia da gero eta gehiago erabiltzen direla bertze ikasleen artean ere era honetako esaldiak:

Egiten dugu ariketa!

Idazten dugu koadernoan?

Joaten gara etxera?

Orain etortzen da Imanol (= dator edo etorriko da).

Horrek ez du ezertarako baliotzen.

13. Aditzarekin segituz, forma pronominalen eraginez edo, gaztelaniaz azaltzen diren *me*, *te se* guziak, euskaraz *nor* adizkiez ematen saiatzen dira, zein motatako perpausa den kontuan hartu gabe:

Ongi eramaten naiz Josunerekin.

Ongi erortzen zait Antonio.

Askotan galdetzen gara ea nora joanen garen datorren udan.

Eta hortik bertze hauetara pasatzen hasiak dira:

Liburu bat erosi naiz (= “me he comprado...”).

14. Honekin lotuta, nabaritu dugu, Leitzaldeko ikasleen artean be-reziki, \**edin* laguntzailearen ordeaz, \**ezan* erabiltzen hasiak direla, ahalez-ko adizketan guttienez:

Joan nezake.

Hurbil zenezake.

15. Agintze edo manatze aditzekin ia beti *-t(z)ea* nominalizazioa erabili ohi dute *-tzeko* erabili beharrean eta hau Iruñerriko ikasleek era-biltzeaz gain, euskaldun herritakoek ere egiten dute batez ere Bortzirie-takoek:

Etxera joatea esan dio.

Ariketak egitea agindu dio.

Laihoak ongi ixtea esan zigun.

\* \* \*

Laburki bederen aipatuko ditut beste akats tipiko batzuk:

16. *Ablatibo agente* delakoaren kopia edo kalkoa:

Nigmatik idatzia zen paper hura (= nik idatzia...).

Horretaz hila izan zen (= horrek hila...).

17. Gauza bertsua gertatzen da *-tzat hartu*, *-tzat jo...* egiturarekin; erabiltzen ez dutenez, holako kalko bitziak egiten dituzte:

Alferragatik hartu nau.

18. Segi dezagun bertze kalko batzuekin. *Modaz egon*, *parrandaz ibili*:

Modaz dago Oskorriren abesti hori.

Parrandaz ibili ginen asteburuan.

Azterketan txuriz gelditu nintzen eta ez nuen ezer erantzun.

19. *Gaizki usaindu*:

Galtzerdi hauek gaizki usaintzen dute.

Gela honek ongi usaintzen du.

Badirudi zakurrek ezezik, gaurko galtzerdi eta gelek ere badutela usaimena.

20. *Futbolera, pilotara... jokatu:*

Futbolera jokatu genuen arratsalde osoan.

Tesinera jokatu dugu.

Era ez hainbertzeko maiztasunez, baina bai bertze hauek ere:

21. *Zertaz doa?*

Irakurri dudan artikulua sexuaz doa.

22. *Askorengatik irabazi:*

Askorengatik irabazi nuen lasterketa.

23. *Jarri ikustera:*

Telebista ikustera paratu nintzen.

24. *Modu guztiz:*

Modu guztiz, ez dut gehiago hitzik eginen (= edozein moduz...).

25. *Samar, nahikoa... guttitan erabiltzen dituzte. Ia beti pixka bat:*

Pixka bat tontoa da Unai.

Pixka bat txarra da pelikula edo filme hori.

26. *Inor ez, batere ez erran beharrean aunitzetan ezta bat erraten dute:*

—Nor etorri da?

—Ezta bat (ere) (= inor ez).

41 ikasleri hurrengo galdera egin nien:

—Zenbat liburu erosi dituzu?

Bi erantzun hauek aukeran emanaz:

—Ezta bat (ere).

—Batere ez.

% 63k lehenengo erantzuna aukeratu zuten eta % 37k bigarrena.

27. Adizki hipotetikoa arras guttitan ematen dute:

Nire eskutan balego mendira joango nintzen.

Orain janen nuen pastel bat.

28. *Zertan?* eta *nola?* galderak ez dituzte bereizten, bi galderei *-t(z)en* egituraz erantzuten baitiete normalean.

—Nola lortu behar duzu euskara titulua?

—Estudiatzen (= estudiatur).

29. Nabarmena da *omen* eta *ote* partikula modalen erabilera eskasa.

30. Ahokerari dagokionez, *shandi* edo aldaketa fonetikorik ez dute egiten: ez da, ez dakizu, ez bazara, ez zen, behinik behin, etab.

31. Bukatzeko azpimarratu nahi genuke ikasle hauek euskal loku-zioez duten ezagupen urria, arlo honetan ere hitzez hitzezko itzulpenak erabiltzen baitituzte. Behin bi esakune hauek jarri nizkien 46 ikasleri:

Martintxok begiz jo du Itziar.

Martintxok begitan hartu du Itziar.

% 100ek *begiz jotzea* gaitzestea zela adierazi zuten eta *begitan hartzea* onestea.

\* \* \*

Hauek dira, bada aukeratu ditudan huts edo trakeskeria batzuk. Honen ez du erran nahi guziek garrantzi bera dutenik edo bertze akatsik egiten ez dutenik. Bertzalde, bistakoa da huts hauek ez dituztela ikasle guziek egiten, batzuek nahikoa dexente egiten baitute euskaraz.

Azpimarratu nahi izan dudana zera da, gero eta gehiago zabaltzen ari zaizkigun erdarakada eta huts batzuek ohartaraztea, ahal den neurrian, eredu jatorrago batzuk sartuz edo, arazo honi nolabaiteko konponbidea ematen saiatzeko, ikastola eta eskoletan bereziki.

## EUSKARA U.P.V./EUSKAL HERRIKO UNIBERTSITATEAN: ERABILERA, ZUZENTASUNA ETA KONTROLA

*Egoitza, (Bilbo), 1994.02.26*

*Xabier Kintana Urtiaga*

Lehenagoko azken urteetan, frankismoz gero batik bat, tolerantzi giro bat izan bazuen ere, euskarak EPV/EHUan sarrera ofiziala 1981. urtetik aurrera izan zuela esan dezakegu, gure Autonomi Elkarteko Estatutua onartu eta gero, hots, *Universidad de Bilbao* hura izatetik oraingo *Euskal Herriko Unibertsitatea* hau izatera iragan zen unean hasita. Egiari zor zaion errespetuagatik, ordea, gogoratu beharra dago Martin Mateo errektorearen garaian, *Universidad de Bilbao*-ren azken urteetan alegia, euskara, borondatezko asignatura gisa, eta O.H.O.ko Irakaslego-Eskoletan eta Zientzi fakultateko asignatura batzuk —honetan Jose Ramon Etxebarria irakaslearen eraginez batik bat— euskaraz ematen hasi zirela.

Garai berriko errektoreak, Gregorio Monrealek, lehenbiziko unetik euskara unibertsitate-bizitzan sartu eta txertatzeko interesa agertu zuen eta bere erabaki pertsonalaz Euskararako Kabinete Teknikoa sortu zuen, horren bitartez UPV/EHUan hizkuntz politika berria bideratzeko asmoz.

Hau dela eta, eta aurrera segitu baino lehen, ez nuke ixildu nahi, maiz ahanzten zaigun gauza bat. Legeak —edozein lege— betetzeko agintzen duenaren eta lege berberorrek egiten uzten duenaren artean beti egoten da tarte bat, agintzaritza darabiltenen borondate onaren edo ez hain onaren esku egoten dena. Eta kasu honetan bederen, Euskal Parlamentuak euskararen erabilera arautzeko legea eta Unibertsitatearen Estatutuak oraindik plazaraturik egon ez arren, orduko Errektoregoa euskararen aldeko pausoak egiten hasi zen. Eta hau, nik uste, bai hemen eta bai beste leku batzuetan ere, gogoratu beharra dago, guztiok Konsitutuzio-lege berberaren pean gaudelarik, hizkuntz arazoak Katalunian ongi xamar doazen bitartean, hemen maiz hain gaizki zergatik ari diren hobeki uler dezagun.

## **Euskararako Kabinetearen lana**

Lehengo hariari narraiolarik, Euskal Herriko Unibertsitatearen administrazioko hizkuntzaren ardura, neurri batez, UPV/EHUak Euskararako Kabinete Teknikoaren karguan jarri zen, erakundearen erabili beharreko hizkuntzak behar bezalako normalkuntza eta kalitatearen bermegisa. Kabinete horren sorreratik hor zuzendari eta langile gisa aritu naitenez gero, horko esperientzia azaltzen saiatuko natzaizue. Denborak hala agidurik, txosten honetatik landa utzi beharko dut, ezinbestean, irakaskuntzak bere aldetik plangintza elebidunekin egindako bidea, puntu honetaz, iragaitzaz bederen, aipamenean bat egingo dudan arren. Egintza garrantzitsu hau, gainera, 1986z gero Unibertsitateak, bere Estatutuekin bat, sortarazi zuen Euskararako Errektorordetzaren ardura berezia izanda.

Kabinetearen lana, neurri handiz, itzulpen-zerbitzua zen aldetik, lehenbiziko pausoa itzultzaile trebatu eta egokiak kontratatzea izan zen. Horretarako, deialde publikoa egin eta gure hizkuntzaz, ahoz eta idatziz, ongi jantzirik pertsonak hautatu zituen. Hurrengo pausoa, behin kontratatu eta gero, lan-talde homogeneoa lortzen ahalegindu ginen, eguneroko lan praktikoa sortzen ziren problemei erantzun koherente eta bateratua eskaintzeko.

Hasteko, Kabineteak Unibertsitatearen kanpo-itxura elebiduntzen ihardun zuen, ordurarte erdara hutsez funtzionatzen ziharduen erakundearen hizkuntz paisaia aldatzeko. Horrela, unibertsitate barruko hizkuntz normaltasunerako bidean, fakultate-eskolenen izenak, inprimakiak, jendaurreko abisuak, testu-liburuak, kartelak, bide-seinaleak, kargu, sailen eta asignaturen izenak eta gainerako adierazpenak euskarara itzultzen eta moldatzen aritu ginen, oraintsu arte administrazio-erabilera normaldua izan ez duen mintzaira honen mila arazo praktikoa gaintzen saiatuz.

## **Hizkuntz irizpide orokorrak eta bereziak**

Morfologi, sintaxi eta ortografi arloan Euskaltzaindiaren arauak betetzen eta beterezten saiatu izan gara. Lexikoari dagokionez, hitz arruntan kasuan ez da problemarik izaten, eta berba gehienak Euskaltzaindiak onartuak edo gaitzetsiak ez diren arren, ohizko literatur erabileraren bidetik abiatu gara, aparteko problemarik gabe. Maiztasun handiko hitzetan sinonimia zegoenean, (*abizen/deitura* moduko bikoteetan) geure us-tez era jatorragoa zena hautatu izan dugu, inprimaketan beti forma bakarra bultzatuz.



Goraro esan den bezala, oraintsu arte administrazioan erabili gabe-ko hizkuntza hau ofizialtasun-arlo berezi honetan sartu eta hedatzea ez da zeregin erraza izan. Eta honi erantsi behar zaio, noski, euskarak, hizkuntza erromanikoa ez delako, dituen zailtasun gaineratuak, hortik terminologi arloan sortzen diren zailtasun eta erizpide ezberdin guztiekin.

Hori gainditzeko, Kabineteko itzultzaileen artean problemak aztertu, eztabaidatu eta kontsentsu gisako akordioak hartu dira, bi erizpide nagusi hauek kontutan harturik, gure ustez, behar-beharrezkoak, inoiz bateraezin xamar diruditen arren:

a) Unibertsitatea goren mailako kulturgunea da eta, beraz, goi mailako hizkuntz eredia eskaini behar du, mintzaira zuzen, zehatz eta jasoa, alegia; eta

b) Hizkuntza, beti ere, pertsonen artean komunikatzeko tresna bat da, eta gaurko euskaldunen maila nolakoa den jakinda, garbizalekeria antzuak alde batera utzi eta argi ulertzeko mezuak adierazten saiatu beharra dago. Hitz gutxitan, Unibertsitate mailako hizkuntzaren duintasuna, eta ohizko euskaldunen zerbitzutan egotea elkarren artean ezkon-tzea.

Zaila da, dena den, beti ongi asmatzea, helburu bion arteko mugak sarritan oso garbi ez daudelako. Bestalde, administrazio arloa ez da unibertsitatearen esparru itxian mugatzen. Guk egunero erabili beharreko hitz, esaldi eta formula asko, halaber, beste erakundeen administrazioan azaltzen dira, eta horrek begi-belarriak zorrozterazten dizkigu, efikazi eta profesionaltasun-gogo soilagatik ez balitz ere, erosotasunaren bila, errazago izaten baita bestek jadanik aurkituriko soluzioak onartzea, nork bere kontutik Mediterraneo aurkitzen saiatzea baino. Horrek, zer esanik ez, buletin ofizialak, lexiko bereziak eta beste profesional batzuekin bilerak eta kontsultak egitera eraman gaitu, pixkanaka oinarrizko hiztegitxoak egiteko. *Ad usum privatum* bada ere, horrelako saioren bat ere egin izan da, unibertsitate mailako terminologia orokorrarekin eta fakultate, eskola sail eta asignaturen zerrendekin.

Ezin ahantz daiteke, gainera, itzuli beharreko testu guztiek ez du-tela, ez eta unibertsitatean ere, garrantzi eta maila berbera. Gauza bat da Errektoregoak antolatzen duen ospakizun publiko baterako deia, Nobel Saridun bat Honoris Causa doktore janztea, adibidez, eta beste bat, zeharo ezberdina, azterketa baten abisu soila. Eta hizkuntzaren zuzen-tasuna beti ere ongi zaindurik egon behar arren, bistan da bigarren kasu honetan erregistro-maila apalagoa erabil daitekeela inolako desohorerik gabe.

Bestalde, egindako itzulpen guztien kopiak gordetzeak maiz lana errazten digu, formula eginak (instantziak, agurrak, eskariak, izen-ema-

teko inprimakiak...) beti era berean egiteko aukeraz. Informatizazioa lortu genuenetik, bestalde, lan hori erabat erraztu da. Teknika, beraz, oraingo honetan euskararen fabore irten zaigula aitortu behar.

Prozedura-moduan, itzulpenak egiten ditugunean, kalitatea bermatzeko, ahozko eta telefonozko kontsultak ez dira normalean onartzen, euskaraz ongi alfabetaturiko pertsonak eginak direnean izan ezik. Erantzunak beti ere idatziz eskaintzen dira, eta aspaldion ordenagailu-diskeeteetan grabaturik. Horrek interpretazio txarrak eta kopiatze-okerrak saihesten ditu. Horrela baina, ez dira moldiztegetako azken orduko akatsak baztertzen, edo prentsako arduradun erdaldun arduragabeen arduragabekeria, zoritxarrez.

Unibertsitatea sartzeko hautaprobeen prestaketan ere, Selektibitatean alegia, Kabineteak ardura berezia erabili du azterketa ereduak bertan itzuli edo gure arloko gaiak ez zirenean, irakasle euskaldun berezituen bidez itzularazteko, horrela Unibertsitatera lehen aldiz hurbiltzen diren ikasleek proba normaldu eta zuzenak izan ditzaten.

### **Irakasle euskaldunen hizkuntz kontrola**

Irakaskuntzan erabiltzen den euskararen kalitateari dagokionez, begien bistan dago hori Kabinetearen zeregin zuzena barik, horko irakasleen esku dagoea, eta, beraz, ezinbestekoa dela alde aurrez horien hizkuntz kontrola egitea, gaitza aurretik begiratuko bada. Kontrol hau, plaza berriak izaten direnean egiten da, eta hor kandidatu guztiek, akademi curriculum egokiaz batera, bere arloko gaien klaseak euskaraz behar duen moduan, ahoz eta idatziz, emateko moduan daudela frogatu beharra daukate, lau irakaslez osaturiko epaimahai baten aurrean. Hau gainditu gabe, ezin daiteke inor kontrata. Kabineteak esku hartu izan du irakaskuntza euskaraz eman behar duen irakasle berrien euskara-maila erabakitzeke epaimahaietan, kandidatuen hizkuntz soslai egokia hasiera-hasieratik garantizatzen saiatuz.

Gure hizkuntza ofiziala izan baino lehenago ordea, baziren Unibertsitatean irakasle euskaldunak, baina horien maila ez zen oso hopmogeenoa. Hobakuntza-premia zuten irakasleen euskara maila goratu eta eguneratzeko, gero eta gehiago sentitzen den beharrizana berau, igazdanik birziklatze-ikastaroak antolatzen hasi dira, eta ondorioak aski pozgarriak direla esan daitezke. Gipuzkoan adibidez, 100 irakasle inguru joan dira ikastaro horietara.

Administrazio eta ahozko euskaraz landa, aparteko garrantzia du, gainera, testu-liburuen zuzentasunak. Liburuak mintzaira guztietan lexi-

koa finkatzeko ezinbestekoak diren aurren, are munta handiagoa izaten dute batasuna lortzen ari denean, eta zer esanik ez, arlo hau ere ezin utz zezakeen Unibertsitateak jagon gaberik. Hortaz, Unibertsitatean testu edo kontsulta-lan gisa argitaratu beharreko liburu guztiek zuzentasun-kontrola gainditu behar izaten dute, Euskaltzaindiaren arauak, gramatika-erregelak eta terminologia egokia betetzen dituzten ala ez ikusteko. Euskal Gobernuak, gainera, hori barik ez ditu liburu horiek subentzionatzen.

### **Zuzentasuna eta praktikotasuna**

Oro har, Kabinetetik egindako itzulpen eta aholkuak ongi errespetatzen direla esan daiteke. Halere, kasu batzuetan, praktikak hala gomendaturik eta erraztasunaren izenean, interesatuek esaldi batzuk aldatu egiten dituzte, gehienetan guri kontsulta eginda. Adibidez: Gipuzkoako “Oinarrizko Heziera Orokorrerako Irakaslearen Unibertsitate-Eskola” izen ofiziala luzeegia zenez gero, Ikastegi horretakoek “Irakasle-Eskola” moduan laburtu dute.

Kasu honetan, oso jokabide zuhur eta bidezkoa erabili badute ere, badira, ordea, beste kasu batzuk, ezjakintasunez edo informaziorik ezaz gertatuak. Hor daude, kasu, aspaldiko *doktorego*, *errektorego*, *ingeniari*, *ingeniaritza*, *ordezkaritza*, *irakaslego-eskola* hitz ezagunen lekuan *doktoradutza*, *erretoradutza*, *injenieru/injenierutza*, *injenieritza*, *delegaritza*, *majisteritza* -eskola moduko hibrido ganorabakoak, gure ustez baztertu eta zuzendu beharrekoak.

Aipatu beharreko beste kasu bat irakasleok bere berezitasunean aspaldian erabiliriko terminologia eta grafiaren auzia da. Arlo honetan, oro har, jendea Euskaltzaindiaren arau eta gomendioak zintzoki betetzen ahalegintzen den arren, zenbait kasutan, Unibertsitateko orain arteko euskal tradizioari eta nazioartekotasun-irizpideei atxekitzea nahiago dute (*likido*, *solido*, *exklusibo*, *azido*, *aldehydo*, *exponentzial*, *dextrogiro*, *expressionismo*, *projekzio*, *bijekzio*...), Euskaltzaindiak aurtan, seguraski berrikusi beharko dituen puntu batzuetan. Hau guztiau, dena, den, lexiko oso berezituari doakionez gero, ez du aparteko problemarik sortzen.

### **Bai baina...**

Itzulpen-zerbitzuak, beren urritasunean, zentralizaturik daudenez gero, oro har eta lapsusen bat salbu, unibertsitateak idazki ofizialen euskararen erabilera eta zuzentasuna nahiko ongi kontrolatzen dituela esan

daiteke, gure unibertsitatearen epe honetan, oraindik zenbatekoari nola-koari baino garrantzi handiagoa ematen zaion arren. Baina praktikan zenbait oztupo gertatzen dira, beti bezala giza faktorearen lepora egoztekoak, eta hortik inolako kontrolik gabeko idazki erdiofizialak ere badira.

Unibertsitate barruan euskara idatziaren arloko akatsez konturatu bezain agudo, inork salatzen baditu, horiek zuzentzeko pausoak egiten dira, arduradunekin mintzatuz. Dena den, gogoan izan Unibertsitateak ez duela kartel eginak kontrolatzeko polizi zerbitzu berezirik, eta horiek zuzentzeko prozedura ere ez dagoela arauturik. Horregatik, maiz, zuzenketa egitea, azken buruan interesatuen gogo on edo txarraren pean gelditzen da. Hauxe da, ene ustez kalitatea zaintzeko oztoporik larrietako bat. Arduragabekeria horren aurkako polizia-rik edo zigorrik eza, alegia.

### **Giza faktoreari buruzko gogoeta batzuk**

Pertsonak oro eta administrazio arlokoak batik-bat, inertzia handiz mugitzen gara, eta ez da hain erraza ohiturak aldatzea. Are gutxiago ohitura horiek aspaldikoak, gure kasuan mendeetakoak direnean. Eta Espainiako elebakartasun luzeak bere ondorio txarrak sendoki xartaturik utzi ditu gure artean.

Honez gero elebitasun-egoeran hamalau-urtetan bizi izan garen arren, anitz unibertsitarik ez dute oraindik egoera berri hau berenganatu. Irakasle, kargudun eta administrari askoren ustez, inkontzientzeki bada ere, elebitasuna “besteen” kontua da, eta hori betetzeko eskatzen zaie-nean, kasurik onenean, protestatu gabe konplitzen saiatzen dira, baina ezinbesteko gaztigua balitz bezala, eta oraindik askori ez zaie “barrutik” irteten, ez dute automatismoz egiten, eta euskaldungoarekiko mesprezio agian inkontzientze osoaz, erdal testu, abisu eta kartel elebakarrak ateratzen segitzen dute... unibertsitatearen eta, maiz, diputazio eta udalen izenekin batera! Kasu batzuetan, noski, arduragabetasuna izan daiteke, baina beste batzuetan probokazio hutstzat jo daiteke, beren idazpuruak gaztelania-ingelesz dituzten zenbait sailetan gertatzen denez, Euskal Herriko Unibertsitatean legez kontra euskara bazter utzirik!

Abstraktuan mintzatzek inoiz problemaren egiazko neurriak ikusten uzten ez digunez gero, amaitzeko, adibide praktiko batzuk jarriko ditut, jokabide tamalgarri horiek zertan funtsatzen diren erakusteko, hizkuntza zuzenaren aurkako okerrak ez baitira “berez” egiten, norbaitek edo norbaitzuek eginak izaten dira eta.

Unamunoren ustez unibertsitateak jakituriaren tenplu izan beharko luke. Ikuspegi horretatik, eta unibertsitatez ari garenez gero, askori lotsagarri bezain ulertezina iruditzen zaigun arren, kontuan hartu behar da, gure unibertsitatean —gure gizarte zabalean bezala— badirela euskaraz absolutuki ez dakiten pertsonak, antza denez sekulan santan ikasteko asmorik gabeak gainera. Hots, euskara, sanskrito, swahili edo ainu artean bereiziko ez luketenak. Eta beren ezjakintasun eta arduragabezia horrekin hainbat problema praktikoa sorterazten dizkigute.

Pertsona horiek, adibidez, euskaraz maskulino/femenino bereizkuntzarik ez dela, edo, gure hizkuntzak, munduko beste askoren antzera, erlatiboak esaldi luzeak egiteko erraztasunik ez duela ez dakitenez gero, izugarritzko lana eta buruko minak ematen dizkigute itzultzaileoi beren erdal esaldi kilometrikoekin. Espainolez idazten dutena euskaraz ere argitaratu behar dela kontutan hartu eta pentsatuko balute, gauzak errazteko ahalegin pittin bat egin lezakete.

Inoiz ez da kontuan hartzen itzulpen-lanak bere denbora behar duela. Espainolez txosten bat egiteko nahi adina denbora eta patxada hartu eta gero, itzultzaileongana, aldiz, azken orduan eta alegeraki hainbat orrialdetako lanekin etortzen dira hori “biharamunerako” behar dela esanez. Argi eta garbi salatu behar da euskarari eta euskaldunoi irain egitea dela, lan ofizialak prestatzen hastean itzulpenarako ere behar den denbora aldez aurretik, automatismoz, ez programatzea eta itzultzaileekin harremanetan ez jartzea; moldiztegiekin eskuarki izaten den ardura, derradan bidenabar.

Unibertsitatearen barruko saltoki batzuk —kafetegiak, jantokiak, liburutendak, papertegiak— teoriarik bederen, unibertsitateko partaide guztien zerbitzurako daude, baina horien urteroko kontratazioa egitean, hori Euskararako Erretorordetzaren ardurapean ez dagoenez gero, ez dira behin ere baldintzen artean jarri horko pertsonala, neurri batez behintzat, elebidun izatea, ez eta kartelak, iragarkiak eta prezioak elebidun jarri beharra ere. Eta horrek *de facto* galarazi egiten die unibertsitari euskaldunei beren eguneroko unibertsitate-bizitza osoa euskaraz egiten, erdaldunekiko bereizkeria nabariaz.

Unibertsitatearen diruaz subentzionatzen edo eta osorik ordaintzen diren aldizkari orokorretan, berriz, ez zaie argitaratzaileei eskatzen hor gure hizkuntza ofizialek berdintasun-egoeran beren tokia garantizaturik izatea, eta maiz diru publikoaz erdara hutsezko agerkariak ateratzen dira, izenburuarekin berarekin hasita, berdin-berdin Valladolideko Unibertsitatean argitara litezkeenak.

Kezkagarria da, halaber, argitarapen zerbitzuetako arduradunen artean unibertsitateko hizkuntza ofizial biak jakin beharra ez eskatzea. Horrek hainbat aldiz agerturiko okerrak ekidin litzake.

Kartel edo inprimakietan moldiztegiko oker bat agertzen denean, okerra espainolez egonez gero, horrek berehala zuzendu beharra sortarazten du, baina euskaraz daudenean, urteak pasa daitezke, behin eta berriro salatua izan arren, hori konpondu arte. Euskaraz ez dakitenek ez baitiote “horri” garrantzirik ematen, euskararen “egiazko” ofizialtasuna oraindik ez dutela barneraturik erakutsiz. Honexek salatzen digu, besteak beste, gure gizartean oraindik zer nolako elebitasun-kontzientzia urria dagoen.

Giro hau publikoki salatzen eta aldaratzea lortzen ez dugun artean, legerik onenaz ere, bidea oztopoz beterik izaten segituko dugu.

**EUSKARAREN ERABILERA ZUZENA  
KOMUNIKABIDEETAN**





## **EUSKARA ETA KAZETARITZA**

*Egoitza, (Bilbo), 1994.02.26*

*Antton Aranburu Bengoetxea*

Euskaltzaindiaren 75. urteurrena ospatzen dugun honetan, euskararen erabilera zuzenari buruzko Jardunaldiak antolatu ditu erakunde honen Jagon Sailak, hain zuzen ere, euskara jagoteko betidanik, sortze-sortzetik, izan duen kezkarri erantzunez. Euskararen batasunaz gain, beraz, euskararen erabilera zuzenak kezkatzen du Euskaltzaindia, bere hitzetan esateko “asko baitira nonahi ikusten ditugun askokeria eta okerreko erabilerak” edota “euskararen erabilera kopuruz handitu bada ere, zuzentasunez gehitu denik ez baitirudi”. Ondorioz, hiru sail jakinetan, hau da, Irakaskuntzan, Administrazioan eta Komunikabideetan euskararen erabilera zuzena nola gara eta berma daitekeen gogoeta egiteari ekin dio Euskaltzaindiak aipatutako jardunaldiotan.

Komunikabideen esparrutik hitz egitea dagokit niri, Euskaltzaindiko zenbait lagunen ustez hainbat urteko nire kazetari-esperientziak, bai egunkarian eta bai irratian, gai honi buruz hitz egiteko egokierarik ematen didalakoan. Bego horretan, aldezturik eskertzen dudana nireganakoste uste hori, askotxo uste izatea izan daitekeen arren.

## **EUSKARA ETA KOMUNIKABIDEAK**

Komunikabideen mundutik euskara aztertzen hasita, nik uste baieztapen bat egin behar dela lehen-lehenik, hau da, euskara gai dela gure eguneroko bizitza adierazteko, gai dela gure gizartearen garapen zientifiko eta tekniko islatzeko, eta bere gaitasun horri esker, guztiok garela gai, informazioa bide, euskaraz bizitzeko eta euskaldun izateko.

Besterik da helburu hori lortzeko dauzkagun zailtasunak aitortzea, horretarako jarri ditugun baliabideetan ikusten diren hutsuneak etabar, kontuan hartzea, baina lehen baieztapena hori da. Egia hori aitorturik, geure iraun-gogo eta borondatearen gain jarri behar da gainerakoa, beti ere, bizitzeko era bat baino gehiago daudela kontuan edukirik, hau da,

sasoiko eta geure etorkizunaz seguru eta harro, edota, alderantziz, makal-antxa eta geure buruarekiko zalantzaz beterik.

Gure hizkuntzaren osasun eta etorkizunera mugatzen dugu, jakina, aurreko gogoeta hori, euskara baita, euskal komunikabideen ikuspegitik, noski, gure azterketa honen helburu. Bizirik nahi dugunaren seinale, dudarik gabe, aspaldi txertatu da gure artean euskarari buruzko kezka. Guztiok kezkatzen gaitu aspaldi euskarak, jatorrago nahiko luketelako batzuek, batuago eta adierazkorrago beste batzuek, baina, batez ere, komunikabideetara mugatuz, komunikatiboagoa eta, beraz, ulergarriagoa nahi genukeelako guztiok.

Horrekin batera, bigarren baieztapen bat ere egingo nuke euskal kazetaritzaren ikuspegitik, kazetaritzari buruzko gogoeta orokor bezala. Fenomeno sozial bezala hartzen badugu, oso ezaugarri bereziak dituela esango nuke euskal kazetaritzak. Lehenik eta behin, haren tradizio urria azpimarratu behar da, ia-ia gaur goizekoa baitugu. Bestalde, garbi dago gizarte elebidun eta diglosiko batean sortu eta ari dela garatzen euskal kazetaritza eta, ondorioz, nekez hitz egin daiteke espreski “euskal” kazetaritza batez, ez delako osoki eta erabat euskalduna den gizarte bateko fenomeno. Euskal kazetaritzaren profesio-esparrua zeinen murrizta den ikustea aski, oraindik ez baikara ez editorialista, ez zutabegile, ez erredaktore politiko, ez guda-korrenpentsari etabar, ezagun edo nabarmenagirik sortzeko gauza izan.

Beraz, bere iturri eta sorburuan erdalduna dugu gure kazetaritza, eta ondoren, neurri batean bakarrik iristen da euskarazko informazio-bide eta albiste izatera. Beste modu batera esanda, kazetaritza nagusiki fenomeno sozial erdalduna da gurean, baina hala ere, gaur gaurkoz nagusi diren erdarazkoen parean, baditugu fenomeno horren berriemate eta mezugintzan euskaraz ari diren bitartekoak ere, euskal komunikabideak alegia.

## **KOMUNIKABIDEETAKO ZENBAIT EUSKARA-ARAZO**

Komunikabide hauek kontuan, aipa dezadan jarraian komunikabideetako euskarari dagokion zenbait arazo. Baina ezer baino lehen, baieztapen orokor bat. Nik uste euskara ari dela bere bidea egiten eta, orokorki, gure ikusentzulea eta irakurlea ari direla poliki-poliki komunikabideetako euskara bere hizkuntzatzat identifikatzen.

Esan beharrik ez dago, horixe dela hain zuzen ere komunikabideetako hizkuntza legezatzeko arau nagusia, alegia, irakurleagoak edo entzuleagoak identifika dezala hizkuntza hori bere hizkuntzatzat. Hau da, ira-

kurle batek euskara hori bere hizkuntza dela aitortzen badu, erraza eta xamurra gertatzen zaiolako berehala ulertzen badu eta, horregatixe, zailtasun berezirik gabe barneratzen badu, beste gabe izango da euskara hori komunikabideetarako hizkuntza egokia.

Izan ere, komunikabideetako hizkuntzak herritarren gehiengoak ahotan darabilen hizkuntzatik ahalik eta hurbilekoena izan behar du, hots, errealitatea adierazteko hitzunek erabiltzen duten hizkuntza berori. Beraz, garbi dagoena da, hizkuntz komunitateak nagusiki hitz egiten duen hori izango dela bereziki komunikabideetako hizkuntza estandarra, hau da, masa-komunikaziorako hizkuntz eredu egokia.

Esan bezala, hizkuntz eredu horretan eta hizkuntzaren identifikazio horretan, nik uste euskara bere bidea ondo xamar ari dela egiten. Baina badira arazo eta zailtasunak ere, eta nik uste nagusienetako bat egiten den euskaran ez baino kazetari-hizkuntzan dagoela.

Jakina da komunikabideetako hizkuntz ereduak espreski baztertu behar duela normatibarekin bat ez datorren guztia eta, horrez gainera, masaren hizkuntza estandarrari ez dagokiona. Baina komunikabideei dagokienez, hizkuntzari buruzko bereizketa bat egin behar da; hots, batek hizkuntza mintzatua edo ahozkoa, eta, bestetik, hizkuntza idatzia bereizi behar dira, garrantzi handiko bereizketa gertatuko baita hau, ondoren, kazetari-hizkuntz eredu zehatza aztertzeko.

Pello Esnal pedagogoari jarraituz, hizkuntza bakoitzaren berezitasunak mintzatuan, ahozkoan gauzatu dira. "Lehenengoz eta behin hizkuntza mintzatuan hezurramitu dira hizkuntza baten ezaugarriak. Hizkuntza hori erabileraren poderioz joan da moldatuz, taxutuz eta bere bereizgarri eta ezaugarri hornituz; eta ahozko erabilera izan da denbora luzean hizkuntzaren erataile bakarra" (1). Ia-ia gure belaunaldira arte, esango genuke, hots, ikastola-mugimenduaren eraginez, hizkuntzaren begi-irudia lantzen hasi garen arte.

Oso garrantzizkoa da hau azpimarratzea, gertakizun honen ondorio baita komunikabideetako euskararekin planteaturik daukagun arazoa. Galdera nagusi baten aurrean gaude: non oinarrituko dugu gure komunikabideetan egunero egin behar dugun euskara hori?

Gerora esango dugunez, nahitanahiezko ezaugarri du kazetari-hizkuntzak mintzairarekiko hurbiltasuna, batez ere mintzaira kultoarekikoa, hain zuzen ere, hitz egiten ari denak bezala idatzi behar duelako kazetariak, eta ez, idazten ari denak bezala, hau da, ahoan sortzen zaiona papereratu behar du kazetariak. Beraz, aurrez egindako galderari eran-

---

(1) *Euskal kazetarien jardunaldiak*, 31. orr.

tzunez, garbi dago ahozko euskararen oinarritu beharko dugula kazetari-hizkuntza.

Baina ez al dugu guztiok ere ahoz hitz egiten?, galde dezake norbaitek; edo, zer esan nahi dugu ahozko euskara diogunean? Inoiz elebakarrak izan bagara ere, gaur egun gutxienez elebidun gara euskaldun gehienok; hots, hizkuntza biak jokatzeko ditugu eguneroko bizitzan. Alabaina, ezin esan bi hizkuntzen arteko harreman hori, lehen-lehenik gure pentsamenduan eta gero gizartean bertan, gatazkatsu gertatzen ez denik, azken batean, hizkuntzek ere elkar jateko joera bat baitute, hiztunen baimenarekin, jakina.

Dudarik gabe, hiztun batek zer hizkuntzatan pentsa, hizkuntza hura xare harenagan nagusi besteen gainetik. Gure artera etorritik, erdaraz pentsatzen duten euskaldunak gero eta gehiago direla jakinik, garbi dago, Patxi Altunak esan bezala, gaztelera dela euskararen zimenduak harrez jotzen ari dena eta ondorioz, gaztelaniatzea dela euskararen ajerik nagusienetakoa; eta hala izanik, aje horrek harrapaturik gauzkala, kazetariok tarteko, euskara bizibide eta lanabes dugun asko eta asko.

Beraz, guztiok mintzo gara ahoz, baina nekez esan daiteke guztiok darabilguna ahozko euskara denik; ez behintzat nabarmenki gaztelera pentsatzen dutenen euskara hori. Zein da, orduan, eredutzat nahiko genukeen euskara, edo zeintzuk euskara horren ezaugarri nagusiak?

Teoria bat gorpuzteko balioko luketen ur sakonagoko azterketetan sartzeko asmorik gabe, egiaztapen batzuk azpimarratzera mugatuko gara hemen. Definizioz zehatzenak bezainbat balio diezaguke, adibidez, bi esatariren artean edo bi irakurgairen artean soma dezakegun diferentziak, batez ere, batak eta besteak darabilten euskararen ulergarritasun edota irakurteraztasunean halako alde nabarmen bat ikusten badugu.

Bestalde, esan beharrik ez, beti da normalean norberak pentsatzen duen hizkuntzan idatzitako testu bat jatorriz norbere pentsamendukoa ez den beste hizkuntza batean idatzitakoa baino argiago eta osoago; beraz, hizkuntzaren kalitateak badu zerikusirik norbere pentsamendu-hizkuntzarekin.

Baina, azken batean, bada ahozko hizkuntzaren elementu bereizgarri bat: belarria. “Zerbait izatekotan —dio Pello Esnalek— belarriaren araberakoa da ahozko euskara: entzunaz jasotzen dena, entzuna izateko moldatua, entzunez ulertzeko modukoa”. Eta hori horrela izanik, ez da kazetari batentzat honako hau baino aholku gomendagarriagorik: “belarria izan behar du idazleak lanean gidari eta epaile; ez da nahikoa begiarekin eta gramatika-arauekin. Belarritz idatzi behar dela, alegia; belarritz idatzi eta oihartzunez epaitu, zuzendu eta berridatzi”.

Urrutirago joan gabe, “euskal sena” esanda uler dezakegu funtsean, hitz bakar batez, esaten ari garen hau guztia. Alabaina, ba ote sena baino subjektibitate handi eta, aldi berean, konplexuagoko konturik? Dena dela, zehazten zaila bada ukatzen zailago sen hori eta berak duen garrantzia hizkuntzaren moldaketan.

Baina itzul gaitezen lehen eginiko galderaren harira. Aitortu ere aitortu dugu ahozko euskararen oinarritu behar dugula kazetari-hizkuntza, baina guztiok dakigu hizkuntza hori anitza dela, segun eta zer medio erabiltzen den; hau da, badela irrati-hizkuntza bat, telebista-hizkuntza bat, egunkari-hizkuntza bat eta, azkenik, zinema-hizkuntza bat ere.

Gauzak sinplifikatuz, bi hizkuntz motarekin gera gintezke: ahozko kazetaritzako hizkuntza (irradi eta telebistakoa) alde batetik, eta idatzizko kazetaritza edo egunkarikoa, bestetik.

Zeinetarako balio digu ahozko euskarak?, galdetu beharko dugu jarraian, eta hauxe Pello Esnaen erantzuna: “Erraz onar daiteke gure artean ahozko euskara erabili behar dela kazetaritza mintzatuan, eta ahozko euskarak izan behar duela ahozko kazetaritzako gidari eta eredu. Urrutirago doa, ordea, gure ustea: kazetaritza mintzatuan ez ezik, idatzietan ere gidari eta eredu behar luke ahozko euskarak”.

Behar luke eta behar du, esango dugu guk. Ahozko euskara behar dugu kazetari-hizkuntzaren oinarri eta, jakina, egunkariko euskararen oinarri, hain zuzen ere, ahozko erabileran oinarritu behar delako idatzizko erabilera. Honek esan nahi du, legez eta bidez ahozko euskarara jo beharko duela kazetariak kazetaritzako (hots, irrati, telebista eta egunkariko) euskararen eredu bila.

Badu printzipio honek irakurlearen psikologiari zor zaion beste eskakizun bat, eta kazetariak oso kontuan eduki beharko duena: “kolpe bakarrean” ulertuko den euskara bat idatzi beharra, alegia, irakurleari bere irakurketa ahalik eta gehien erraztearren.

Azpitarragarri da puntu honetan irrati-telebistak eta egunkariak bereziki euskaldunontzat izan dezaketen kidetasun bat. Irrati-mezua berez da iheskorra eta bere horretan suntsikorra behin bakarrik entzun daitekeelako, hots, flash-back delakoaren aukerarik ez diolako eskaintzen entzuleari; haatixe da ahula, berez, ahozko informazioa.

Gauza bera esan daiteke, ordea, euskaldunak irakurtzeko eta, beraz, egunkaria irakurtzeko orain arte duen zailtasuna kontuan hartuz. Irakurleak pott egiten du kolpe bakarrean ulertzen ez duen euskararen aurrean eta, ondorioz, oso nekez ekiten dio esaldia bigarren aldiz irakurtzeari. Beraz, irrati-mezua berez den bezain ahul eta hauskorra da egunkariko mezua ere euskal irakurlearentzat.

Honetatixe dator, hain zuzen ere, kazetaritzako euskararen desafio-rik nagusienetako, Pello Esnalek gogoratzen digun bezala: “erabil dezagun, molda dezagun, hobetsi dezagun kolpe bakarrean ulertuko den euskara; landu dezagun estiloa, kolpe bakarreko irakurketa erraztuz”.

## **ITZULPENA, ARAZO BEREZI**

Esandakoaren argitan, bidezko da gaurko komunikabideek darabilten euskarari buruzko kritika bat egitea, eta are gehiago, hasieran aipatutako kezka edota kexua aintzakotzat hartu nahi bada.

Normaltzat hartu behar da gizarte elebidunetan elkarrekin bizi diren bi hizkuntzen arteko erasan edo eragina, eta, era berean, normaltzat hartu behar, bata bestearen eraginpean hizkuntza biek ere beren jator-tasunean nozitzen duten galera. Hori onarturik ere, ordea, nola justifi-katu gure komunikabideetako euskarari gertatzen ari zaiona? Justifikatu nekez justifikatu, baina arrazoitu, agian arrazoitu bai.

Bistan da alderdi batetik baino gehiagotatik aztertu beharko dela euskal komunikabideetako hizkuntz eredia, baina gure azterketa honi dagokionez, kazetari-hizkuntzaren oinarritzat aipatu dugun ahozko euskararen ikuspuntutikako azterketara mugatuko gara.

Hementxe baitago gure komunikabideetako euskararekin dugun arazoaren esplikaziorik argienetako bat, hots, ez dugula euskara hori ahozkotasunean eta euskara mintzatuan behar hainbat oinarritu. Lehen esan dugunez, ahozko erabileran oinarritu behar da idatzizko erabilera, eta horretantxe huts egin dugu. Garbiago esanda: izatekotan ere irakur-tzeko litzatekeen euskara idatzia ari gara entzuten bereziki telebistaz, eta haatixe gabilta gure entzulearen belarria gozatu ezinik euskara ulergai-zto bat eginez. Alegia, begiaren araberako hizkuntza bat, eta ez belarria-ren araberakoa, ari gara eskaintzen; entzuna izateko moldatua ez den hizkuntza bat, alegia.

Nola litekeen hori? Besteak beste, itzulpengintzan dago kokka, gaz-teleratik euskarara itzultzen diren albiste eta testuetan. Jakina, ez da ko-munikabideetako arazoa bakarrik, irakaskuntza edo administrazioko hiz-kuntzan ere badelako antzeko arazorik, baina guri komunikabideetako alorra dagokigunez, honetaraxe mugatuko gara.

Informazio-iturrien arrotasuna aipatu dugu lehen eta horien artean leku berezi bat hartzen dute gazteleraz idatzirik eskaintzen diren txoste-nek eta, berezi-bereziki, albiste-agentzietatik jasotako albisteeak. Tamalez, noski, baina itzulpegintza da gaur-gaurkoz neurri handi batean euskal

kazetaritza. Hala izanik, berriz, kazetari-hizkuntz eredu propio bat duen hizkuntza batetik (gazteleratik) oraindik bere kazetari-hizkuntza propioa sortu ez duen hizkuntza batera (euskarara) egiten da itzulpen hori, baina, guztion zoritxarrerako, euskararen berezitasun eta barne-egitura kontuan hartu edo errespetatzeke, hots, gaztelaniaren barne-egitura kalkatuz.

Egia da, inon egotekotan itzulpen batean daudela bi hizkuntza beren barne-egitura horretan elkarrengandik hurbilen eta, beraz, kalko bat izateko arriskuan, baina, gure kasuan, behar baino ere hurbilago daudela esango genuke euskal kazetaritzan, sarritan errazegi, jauzi arrisksuegirik gabe, alegia, heltzen baikara euskaratutako albisteetatik gaztelaniara. Beraz, kontua da, gaur egun euskal kazetaritzan egiten den itzulpegin-tzak asko narrasten, arrotzen eta, ondorioz, ulergaitzotzen digula euskara; hitz batez esanda, gaur egungo itzulpen-hizkuntza kazetari-hizkuntzaren etsai dela. Izan ere, testu bat irakurri-ahala irakurritakoa euskaraz jabetzean bailegoke sekretua, eta behin dioenaz jabetuta gero, erdaraz jasotakoa euskaraz egokitu eta berregitean. Beste hitz batzuetan esateko, erdaraz ulertua deskodetu egin behar da, ondoren euskaraz birkodetuta emateko.

Ohar bat egin daiteke hemen, hain zuzen ere kazetaritzako eta beste literatur hizkuntzetako itzulpenen arteko bereizketa azpimarratzeko. Kazetari-hizkuntzaren ezaugarri bereziak kontuan harturik, arras desberdinak dira beren ezaugarri eta helburuetan, alde batetik, kazetari-hizkuntza, hots, informazioari loturiko eguneroko hizkuntza hori, eta, bestetik, nahiz eta orokorki informaziorako izan, beste hainbat literatur testueta-ko hizkuntza; eta, zer esanik ez, are eta desberdinago, kazetari-hizkuntza eta literatur sorkuntzakoa, nobelagintzakoa, adibidez.

Alabaina, bada gure artean, kazetari ikuspegitik behintzat, okerre-kotzat eman behar den teoria bat. Askoren iritziz, euskara puskatu egin behar da gaurko beharrei, eta horien artean behar komunikatiboei, erantzuteko. Besteak beste, gaur arteko literaturan modan egon den uste honek kalte handia egin diezaioke euskal kazetaritzari, batez ere, joera nagusi bezala, eguneroko albiste eta itzulpengintzan gauzatzen bada. Gehiago esango dut: "prentsa kontrakulturala" deritzan horrek izan ditzakeen ezaugarrien artean salatu beharko genuke joera hori. Izan ere, hainbat hizkuntz arau nagusiren aurkako joera bat nabarmentzen dute prentsa-mota horren aldeko diren zenbait kazetari gazte eta modernok.

Baina, azken batean, argitu beharreko kontua beste hau da, alegia, ea kazetari horiek benetako eredu berri bat proposatzen duten ala, hizkuntzari zorretan, egoki idazteko gai ote diren; alegia, gure arazo partikular honetara etorritz, ea kazetari horiek euskal senik baduten ala ez,

eta, ondorioz, euskaraz pentsatuz idazteko gai diren ala ez; azken batean, prolema ez baita erdaraz pentsatzen duenari euskal ulermena errazteko formulak aurkitzea, baizik eta guztiontzat euskal senarekin ados dagoen kazetari-hizkuntz eredu jator bat eraikitzea.

Ondorio gisa, euskararen berezitasunean oinarritutako kazetari-hizkuntza bat sortzen joatea erreibindikatzeko dugu, itzulpengintza barne dela, noski. Horretarako, lehenik eta behin, euskara izan behar du gure kazetari-hizkuntzak, baina, jakina, bere sen eta guzti, bere komunikagaitasunean osoa eta betea izan dadin.

## **KAZETARI-ERREGISTROA: SOLAS MAILAKO KOHERENTZIA**

Hau guztia esanik, azter dezadan, zertxobait bederen, kazetari-hizkuntza, beronen berezitasun bat aztertzeko. Beti ere teoria mailan, kazetari-hizkuntzaren ezaugarri nagusietako bi (zuzentasuna eta egokitasuna), eta horrez gainera, hizkuntza horren oinarria (ahozko euskara) aipatu ditugu orain arte; baina aurrera begira, ikuspegi praktikoa batetik azter dezakegu kazetari-hizkuntza, hain zuzen ere, literatur genero berezi den aldetik, kazetari-erregistroa esan dezakegunaren berezitasuna zertan datzan ikusteko.

Nolanahi ere, beste ezer baino lehen, oinarritzeko ideia bat finka dezakegu inongo azterketetan hasi aurretik: teknika batzuk dominatzean baino gehiago, hizkuntza ondo menderatzean dago kazetari on baten sekretua, kontu eginik, hizkuntzaren erabilpenean agertzen duen segurtasunak emango digula fidelkien kazetari baten kalitatearen berri eta neurri.

Zehazki kazetari-hizkuntza bera aztertu baino lehen, beharrezko da kazetari-mezuari buruzko gogoeta bat. Komunikazioaren aldetik, beti izan behar du kontuan kazetari-hizkuntzak, alde batetik, berehalako efikazia, eta, bestetik, denbora eta hitzen aldetiko ekonomia, esan nahi baita, ahalik eta hitz gutxienaz ahalik eta gauzarik gehien jakinarazi behar du diola kazetariak irakurleari.

Beraz, funtsezko da kazetariarentzat hiru puntutan oinarritutako buru-ariketa hau: a) mezua eta bere osagai nagusiak aurkitzea, b) mezu hori adieraziko duten ideiak lehentasun maila batean sailkatzea, eta c) hizkuntzaren aldetik kontakizun egoki bat burutzea, ez baita ahaztu behar albiste bat idaztea beti dela, presaka ala presarik gabe ibili, ondo jokatu beharreko kontu bat.



Adibide batez esateko, ez dago kazetari-hizkuntzarik testu honetan:

Atzo ekarri zuten Mikel etxera. Hori jakin  
bezain laster, bisitara joan nintzaion. Ez zidan,  
halere, askorik eskertu.

Aitzitik, albiste hori emateko kazetari-hizkuntza egokia beste hau da:

Ez zidan askorik eskertu Mikelek, atzo bere  
etxera ekarri ondoren egin nion bisita.

Hizkuntz eragiketa batera mugatzen da, beraz, kazetariaren mezugintza, eta, orokorki, kazetaritza guztia. Irudi batez esan behar bagenu, albiste bat entzutera edo irakurtzera prestatu den solaskide hipotetiko batekin kazetariak egiten duen ibilaldia izan daiteke kazetari-mezua. Hizkuntza da ibilaldi horretako bidea, haren gainean joango baitira buruz buru kazetaria eta bere solaskidea elkarrekin; eta joanaldi horretan, kazetariak kontatzen diona interesgarri zaion neurrian eta, bestalde, bidean hizkuntz oztoporik aurkitu ezean bakarrik joango dira biak elkarrekin; gainerakoan, bi baldintza horietako batek huts egiten badu, adi ego-teari uko egin eta bere ibilaldia amaitutzat emango du solaskideak, kazetariak bere kasa aurrera jarraituagatik.

Demagun kazetariak kontatzeko daukana interesgarri zaiola bidelagunari, eta, beraz, bidea bera da gure ondorengo aztergai. Eredu bat eraiki behar eta, aldez aurretik hobetsi dugu ahozko euskararen eta belarriaren araberako hizkuntzan oinarritutako kazetari-hizkuntza. Horrela izanik, hitz-katean daukagu elementurik nagusia.

Jakina da, begiaren araberako hizkuntzak hitza duen bezala, belarriaren araberakoak *hitz-katea* duela bere unitatea. Ondorioz, hitz-kateak izan beharko du kazetaritzako euskararen erreferentzi puntu nagusia; izan ere, zenbat eta lotuago eta osoago hitz-katea, hainbat eta ulerterrazago; eta hori, bai ahozko kazetaritzan eta baita idatzizkoan ere, ez baita ahaztu behar idatzia ere "entzun" egiten dela, eta beraz, idatziak ere baduela, Pello Esnalen hitzetan esateko, nota eta hitz soltea baino areago, bere doinu, melodia eta armonia ere. Beraz, bere osotasunean hartu behar da hizkuntza eta ezin da galdu kazetaritzan euskararen osotasuna.

Beraz, perpaus elkarketarako baino areago, testu mailako loturarako (lotura semantikorako, funtsean) balio digute lokailuek, eta haatik, solas mailako lotura edo koherentziaren adierazgarritzat jo behar dira, pragmatika munduan murgilarazten gaituztenez.

Begi bistan da, esaten ari garen hau guztia kazetari-testuak behar duen koherentziagatik azpimarratu behar dela, izan ere, hasieran aipatu

bezala, ezer izatekotan lotura sintaktiko eta semantiko egoki bat duen testu koherentea izan behar baitu kazetari-testuak, hots, testuaren harian etenik gabekoa, eta, beraz, testu ez ezik solasaldi.

Jakina, esaldi desberdinen arteko erlazioaz ari garenez, intonazioa da azpimarratu beharreko beste elementu nagusi bat, izan ere nola egituratu duen hiztunak esaldien arteko erlazioa, halako intonazioa erabiliko baitu eta halako eten-pausak egingo, bereziki perpausen luze-laburra, konplexutasuna eta adierazkortasuna kontuan dituela. Honek esan nahi du, kazetari onak beti eduki behar duela kontuan esaldien erritmoa, beraz, denboraren poderioz, subkonszientea bihurtzen bada ere.

Laburbilduz, berebiziko garrantzia dute lokailuek testuaren koherentziarako, eta, beraz, behar-beharrezko elementu dira kazetari-hizkuntzan, irrati-hizketan, bereziki. Hizkuntza dela medio, kazetariak bere solaskidearekin egiten duen ibilalditzat aipatu dugu lehen kazetari-mezua edo komunikazioa. Hala izanik, berriz, solaskidearen interesa eta arreta ez galtzeak izan behar du beti kazetariaren helburu nagusi, eta horretarako, baliabide aproposagorik ez lokailuak baino.

Izan ere, albiste bat jarraitzerakoan irakurleak oharkabean jasotzen joan behar duen erritmo bat markatzen baitute lokailuek; musikan izan ohi den bezala, barne-pultsazio edo tempo bat markatzen diote testuaz jabetu behar duen irakurleari, bi gauza posibilitatuz: batetik, irakurlea sekuentziaren harian manteneztea, eta, bestetik, irakurle hori, beti ere aurrera bultzaka, mezuaren azken ondorioetara eramatea.

## **ERABILERA ZUZENA DELA ETA**

Kazetari-hizkuntzari buruzko hainbat xehetasun eman ondoren, hizaldiaren azken zatira etorri eta euskararen erabilera zuzena garatzeko egin daitekeenaz mintzatzea dagokit. Bi norabide har ditzake puntu honetan nire gogoetak. Batetik, kazetariari eta bere lanari begira jarri naiteke gogoetagai izan daitekeen zenbait ideia azpimarratzeko. Eta, bestetik, enpresa barruko planteamentu berri baten baitan aurrikusiko nuke erabilera zuzenaren arazoa.

Gure komunikabideetako euskararen alde zer egin daitekeen pentsatzen jarrita, nik uste euskara berarengan baino gehiago kazetariarengan pentsatu behar dela. Arazoa ez baita euskara. Arazoa izatekotan ere kazetaria baita. Beraz, kazetariari begira egin beharko da euskara hobetze aldeko apostua. Kazetariak badaki orokorki hiru direla kazetari-hizkuntza hezuramaitzen duten elementuak (teknika baten erabilpena, mezu baten zabalkundea eta irakurlearen arreta bereganatzea), eta hiru-

rak direla kazetari batek bere ofizioaren jabe izateko kontuan hartu beharrekoak. Hala ere, ofizioari dagokionez, benetako kazetariak jakin behar luke batez ere hizkuntzaren ezagutza sakonetik datorkiola bere trebetasuna eta ez hainbeste bere idazlanean erabili ohi dituen teknika eta formuletatik. Azken batean, kazetari baten nortasuna eta haren estiloa, zerbaiti zor izatekotan, bere jakituria, esperientzia, zentzu eta, azkenik, bere ariketa saiatuari zor zaio. Eta hori guztia, pentsamenduari lotuta, jakina, pentsamenduan baitago sakontasuna eta ez formuletan.

Baina, horrez gainera, beste ideia hauek ere oso kontuan hartze-koak lituzke euskal kazetariak. Lehenik eta behin, denok dakigun hori gogoratuko nuke: euskal komunikabideen esku dagoela hizkuntzaren etorkizuna, hau da, gure irrati, telebista, egunkari eta gainerakoetan entzun eta idazten den euskara hori nagusituko dela gaur-biharko euskal hiztunetan. Ondorioz, nahiz eta, lehen esan bezala, oraindik ez dugun kazetaritza-hizkera propiorik, hau da, ereduzko kazetaritza-hizkerarik, inguruko hizkuntza normalizatueta duten bezala, geu gara hizkuntz eredu, gure lan-tresna euskara bera denez. Eta hemendixe gure erantzunkizuna, beti ere lan-tresna hori gertu eduki eta era egoki batez erabil dezagun.

Bigarren, beti ere egiari zorretan albistearekiko zintzotasuna eta irakurlearekiko leialtasuna kazetari ororen bi helburu nagusi direla gogorazi ondoren, bere baitara bilduz partikularki kazetari euskaldun batek gogoan eduki beharreko beste errealitate hau azpimarratuko nieke neure lankideei: bere zerbitzari-izaera.

*Euskal kazetarien jardunaldiak* liburuan irakur daiteke euskal kazetari baten gogoeta hau:

“Taldea txiki bati begira diharduen kazetariak, ordea, bizipozez irauteko ere beharrezkoa du zerbitzari-izaera. Euskal kazetariak gutxi baztuen, baztertuen eta behartsuen aldeko aposturik egiten ez badu, nekez eutsiko dio ilusioari. Euskaldungo multzo txikia zerbitzatzeko eta gero eta hobeto zerbitzatzeko gogoia eta erabakia hartu behar du euskal kazetariak, nire ustez, irautea nahi badu. Herrigintzan eta euskalgintzan dihardutenen artean bere burua kokatzen ez duen euskal kazetariak ezin eutsiko dio etsipenari edo erdarara pasatzeko tentazioari” (2).

Bi hitzetan esateko, militantismorako borondatea eska dakioke, beraz, euskal kazetariari, izan ere, “zoritzarrez euskara komunikabide kokorra delako euskal kazetaria ere gutxietsi egiten baitu gizarteak”.

Hau esanik, arrisku edo gutxienez tentazio batez ohartarazi behar da euskal kazetaria. Edonork daki erdal munduak askoz ere oparago sa-

---

(2) *Euskal kazetarien jardunaldiak*, 49. orr.

ritzen duela kazetaria euskal munduak baino, eta hori, jakina, gure artean, erdaraz esandakoa euskaraz esandakoa baino askoz ere aintzako-tzago hartzen delako. Hori dela eta, badira euskal kazetariaren artean, euskaraz eta erdaraz ari direnen artean, bereziki erdal kazetaritza lantzeko apostu egin dutenak, eta ondorioz, euskaraz kazetaritza-maila on bati eutsiarren, batez ere erdaraz idazten dutenagatik txalotzen direnak.

Jakina, bakoitzaren esku dago aukera hori eta ez dago zer kritikaturik, baina lehenik eta behin, euskaraz “lehen figura”, eta haatixe besteentzat eredu, izango diren kazetariak behar ditu gaur euskal kazetari-tzak bere sinesgarritasun eta prestigioan aurrera egin dezan.

Hirugarren, ez da alferrikako honako arau hau gogoratzea: irakurlearen alde jarri. Bere buruari uko egin eta irakurlearen aldeko apostu egin behar du beti kazetariak; irakurlearen mailan jartzen asmatu, alegia. Mezulari eta bitartekari izatetik datorkio eskakizun hori, eta ondorioz, irakurlearen mailan jarri bereganatu, bizkarreratu behar ditu irakurlearen arazo, zailtasun eta ezintasunak. Maitasunaren lege nagusia: “Zuk nahi ez duzunik inori ez opa”.

Dagoela irakurlea irakurgai ilun, astun eta nekagarrietatik libre, konpon edo xamur ditzala aldez aurretik kazetariak irakurleari ulergaizto egingo zaizkion hitz, termino eta gainerako adigai guztiak.

Eta, azkenik, laugarren baldintza baten aipamen egingo nioke kazetari lankideari: euskararekin goza dezala. Edozein langile eta teknikari kualifikatuk bezala berezko dohain eta sena behar du kazetariak ere albiste-ehiztari eta aldi berean berriemate izateko. Baina bere langintza horretan ezinbesteko zaio kazetariari hizkuntzarekiko “borroka”, borroka amultsua, nolabait esateko.

Ez idazlan bezala, eta are gutxiago sorkuntza lan bezala dira gonparagari kazetaritza eta literatura; bi mundu dira. Baina biak ere idazle-ariketa, emozio berbera eragin dezakete eta eragin behar dute idazle eta kazetariaren. Horrela bada, hizkuntzarekiko borroka amultsu horretan, hizkuntzarekin gozatu egin behar du kazetariak; hizkuntza bera gozatzeaz batera, hizkuntzarekin gozatu, alegia, lehen-lehenik bere lanarekin eta gero, irakurlearekin identifika dadin. Nekez kazetari on bere albistegintzan hizkuntzaz gozatzeko gai ez dena.

Baina hau guztia baieztatuta gero, kazetariaren eguneroko lanari begira jarri gitezke, enpresa barruko planteamendu batera iristeko. Arestian esan dudanez, euskara hobetzeko apostua kazetariari begira egin behar da, prolema hizkuntza bera baino areago hitzuna baita, hots, kazetaria.

Lehenik eta behin, kazetaria bere eguneroko lanean eta aldez aurretik markaturiko bere lan-esparru jakinean aztertu beharko litzateke. Inoiz esana dut albistearen berarizko garrantziaren parean jarri behar dela hizkuntzaren duintasuna ere eta, ondorioz, ez zaiola kazetariari zilegi euskara onik gabeko albisterik.

Baina zer egin eguneroko lan dinamikan gure albistegintza barne-mekanismo baten kontrolpetik pasatzen ez bada? Zenbat kazetari daude gure artean nolabaiteko hizkuntz kontrolik gabe?, edo zenbat ari dira lanean kontrol horren arabera jaso beharreko sari edota zigorrik gabe? Edo, gutako edonork bere buruari egin diezaiokeen galdera, noiz arte izan daiteke bertutetsu kontrol eta saririk gabe?

Ez naiz ni kazetariaren hizkuntz protagonismoaren aurkako; alde-rantziz, oso aldeko baino. Gure erredakzioetan "filologoaren sindromea" zabalduxa dagoen honetan, beti egingo dut nik kazetariaren aldeko apostu. Baina ez nolanhiko kazetariarena, baizik eta euskara eta kazetari-hizkuntza on baten jabe den kazetariaren aldeko apostu.

Hau esanik, ez dut uste, adibidez, halamoduzko euskara darabilen kazetariari bere aldamenean itzultzaile edo filologo bat jarriz arazoa konpon dezakegunik, ez behintzat bere osotasunean. Lehen esan bezala, kazetariarena da albistea eta honenbestez, harena baita ere hizkuntza protagonismoa. Beraz, kazetariaren hizkuntz eta komunikazio-gaitasuna hobetzea izango da lehen helburu.

Eta, hori horrela, euskararen arazoa ez da elementu soil bezala hartu behar (zuzenketarako prestatzen den gai bat bezala, adibidez), baizik eta euskal komunikabideen erabateko kalitate apostuaren elementu bezala kontsideratu behar da. Beraz, kazetaria bere albistegintzan eta bere komunikazioan aztertuz egin behar da hark darabilen euskarari buruzko azterketa ere. Esan nahi dudana da, hikuntzaren tratamendua kalitate hobekuntzaren baitako elementu bezala planteatu behar dela gure komunikabideetan, eta, ondorioz, euskararen exigentzia lan-planteamendu berri bat bezala asumitu beharko dela enpresa barruan.

Honek, noski, zuzen-zuzeneko zerikusia du kazetari-profesioarekin, profesionaltasunarekin, alegia. Hizkuntzaren kalitatea eta profesionaltasuna elkarri josita daude eta, horregatik, beti dira aurrez aurre eduki beharreko helburu nagusi. Beraz, arazo estruktural baten aurrean geundeko, euskararen erabilera zuzena planteatzen dugunean.



## EUSKARAREN ERABILPEN ZUZENA IPARRALDEKO KOMUNIKABIDEETAN

*Egoitza, (Bilbo), 1994.02.26*

*Luzien Etxezaharreta Galzagorri*

Arratsaldeon guziei:

Eskertu nahi nituzke gogoeta sail honen antolatzaileak, lehendabizi ene gomitatzeagatik: analisia sakonetan baino gehiago ohitua bainaiz eguneroko ekoizpen lanetan eta ene hurbilketa eskas baten arriskua hartu dutelakotz.

Eskerrak ere, honekin azpimarratzen baituzue Ipar Euskal Herriko komunikabideen garrantzia, denak bizirik, indartsu eta kalitate onekoa nahi dugun euskararen osasunaren aldeko borrokan. Gure hiru probintzietan ere agertu da azken hogeitun urteetan Gutenberg eta Mac Luhanen galaxiek ez zutela elgar tratatzen, baina osagailu premiazoak zirela, lankide, euskararen alorretan.

Hitzaldi labur honetan agertu nahi nuke euskararen egoera Iparraldeko komunikabideetan gero euskara horren kalitate edo hobetzeari buruz, araudiei egokitzeari buruz egiten diren gaurko urratsak, eta azken puntu batean, oharpen zenbaitzuk gure burukomin ohikoez, euskalkien edo batuaren oreka kontu horietaz.

Piarres Xarrittonek iaz Maiatz elkarteak Baionan antolatu mahain-guru batean egin oharpena errepikatu nahi nuke lehendabizi: Ipar Euskal Herriko idazle ia guziak kazetaritzan ibilitakoak direla. Horrek komunikabideen garrantzia agertzen du euskararen bizian.

Mende honen hasieratik argi da *Eskualduna* astekaria zer harrobia izan den: Jean Etxepare medikua Elizalde "Zerbitzari" eta anitz hortik datoz.

### PRENTSA IDATZIA

Prentsa idatziak tokia emaiten dio euskarari molde arras ezberdinetan.

*Euskaldunon egunkaria* Iparraldean sartua da, hedapen oraindik ahularekin, baina 800 bat irakurle egunero hunkiz. Euskararen erabilpenak hor ez du egokitze berezirik egiten nahiz "Iparraldeko estilo" zerbait nabari den kazetariengandik erabilpen zuzena nire ondoko hizlariak azalduko duen bideekin.

*Herria* astekaria gaur aldizkari banatuena du euskarak. 3.000 harpidedunek, hedapen zabala duela, erakusten dute. Lafittek duela 50 urte *Eskualdunaren* jarraitzailea sortu zuen. Iparralde baseritar baten isladatzaile zenak azken urte hauetan berrikuntzaren bidea hartua du. Euskararen ortografia batua hartu zuen 60.eko hamarkadaren ondarrean CH "X" idatziz bereziki; edo kontsonanteen ondotikako Hak gutituz.

Piskanaka, Euskaltzaindiaren gomendioak zuhurki aplikatuz, abiadura iduriz egokian, arau berriak jarraitzen ditu, Emile Larre euskaltzainaren gidaritzapean. Baigorriar gisartartuak testu guziak berak zuzentzen ditu astearteroko lan astun eta zehatzean. Lau urte hauetan berak dioenaz "aditz batua" erabiltzen du astekariak. Hargatik Zuberoako artikulua zuberotarrez goiten dira.

*Sud ouest* egunkariak astero euskarazko artikulua bat dakar Jamattitt Dirassarek idatzia. *Herrian* "egun eta bihar" idazten duenak, arau berdinak dauzka hor. XIX mendetik nagusi den "nafartar-lapurterra" darabil, gaurko euskara batuaren bidean.

Astekari politiko abertzaleek, *Enbata*, *Ekaitza*, *Ager* edo *Har hitzak*, *laborari ELB*koak euskarari toki ematen diote, herena edo laurdena. Horko euskara, erran daiteke, besteen frekuentzia berdintsuan dela: Euskaltzaindiaren arauetarik ibiliz, baina egilearen arabera. Laburbilduz, nahiz hitz ez zehatza izan "bakoitza bere moldean" dabilela, erran daiteke.

*Le miroir de la soule* Mauleko astekari eta Zuberoako informazio aldizkari bakarrak artikulua soil bat dauka zuberotarrez baina ortografia osoki frantsesarenari jarraikia aldakuntza gogorik agertu gabe.

Udal talde batzuen aldizkariak badaude, *Kutzu*, Baionan, Bidarten, Donibane Lohizunen, maiz abertzale edo ekologistek animaturik. Erabiltzen den euskara gaurko araei egokitua daukatela bakoitzaren arabera, erran daiteke.

Beste aldizkari noizbehinkakoek euskara erabiltzen dute.

Iaz Alliot-Marie ministroak eta Poulou deputatuak argitaratuan, gaurko euskararen norma gutienezkoen ignorantzia sakonena agertu zuten hargatik, hemen pudorez ezin aipatzukoa.

Parropia talde batzuek beren aldizkaria zabaltzen dute, Mezularien antzekoak. Horko euskara *Herriakoaren* bide beretik doa.



Dena den asko argitaratzen da Iparraldean: denetan euskara sartu da, gutienezkoa gehienetan, baina presentzia bada bederen edonon.

## IRRATIAK

Euskararen erabilpen ohargarriena sortu du irratiak, urte gutiz iraultza barnakorra eraginez euskararen entzute eta erabilerari. Irrati euskaldunetaz jendeak zuen gosea argian jarri da.

Jadanik 50.eko hamarkadaren ondarrean Miarrizetik hasi igandee-tako *Radio Cote Basquek*, Roger Idiart, Larzabal edo Pantxo Etxezaharretak animatzen zutenak, mezaren aurretik izugarrizko arrakasta lortu zuen. *Gure irratiak* 1981.eko abenduaren 24ean, *Irulegiko irratiak* ondoko udaberrian eta *Xiberoko botzak* udazkenean euskararen saio nagusiak ireki zizkioten.

Zerbitzu (omen) publikoak eskaini eguneroko bost minutuetarik kasik egun osorainoko euskararen entzuteko ahala eskaini zen, hobeki erran, Jendeak eraiki zuen bere nahikariz. Euskal hitzari, musikari kulturari, euskalkiei, bapatean mundu hertzianoaren ateak zabaldu zitzaizkien.

Gaur beste irratiak eskaini tokia aski murrizta da. *Radio France Pays Basquek* astean bost egunez 45 minutuko “euskal magazine” bat eskaintzen du, 13,30etan. Angeluko irratiak AFMek, aste honetan lehendabiziko aldiz euskal emankizun bat hasiko du. Beste irratiak ez dute euskara tutik erabiltzen gaur.

“Zerbitzu publikoaren irratiak” RFPBen, ez da euskararen erabilpeneko norma izpirik, bertako hizlaria jaun eta jabe da (andere eta jabe). Gaur Naroa Gorostiaga, ikastolaren bideetarik ibili denak euskara “zuzenago” baten garantia ematen digu.

Euskal irratiak ez da norma berezirik aplikatu “erabili behar den” euskarari buruz. “Euskara on” baten beharra maiz aipatu arren, ez da inoiz zehazki zuzendu. Maulen zuberotarra erabiltzen dute, Garazin Nafarroa Behereko euskalkia eta Baionan, *Gure Irratia* daiteke gehienik hurbiltzen dena Euskaltzaindiaren arauetara. Herri-irradi horiek jende asko mintzaarazi eta berrikerari ugari erabiliz Iparraldeko Babel zerbaiten oihartzun dira.

## TELEBISTA

ETB da Iparraldean euskara gehienik zabaltzen duena. Gure aldeko albisteak hedatzen ditu 12,45etan 5 minutuz eta 18,30etan 7 minutuz.

Gaur hor langile den Gillome Irigoienek erran diguna “tokiko euskararen” erabiltzeko aginduarekin uzten du.

*France 3* kateak sei egunez 1,30” eskaintzen ditu egunean errepor-taia bat zabalduz euskaraz. Zerbitzu publikoaren eskaintza oso murrizta da dagoenez.

## EUSKARAREN KALITATEA

Halako kantitate handian zabaldu ekoizpenentzat, kalitatearen ar-zoa gaur puntu nagusi bilakatur da. Alde batetik euskara berarengatik, baina ere kalitatezko gauzen gosea delakotz komunikazio munduan. Ipa-rraldeko kasuan eskas negargarriak ageri dira Badirudi orain arte ez dela euskararen erakundeen interesik izan horretarako. Edo bederen beste urgentziek gaia izkutatu dutela. Irratien mailan kokatzen da, ene ustez, arazo nagusia. Masa fenomeno bilakatu delakotz irrati bidez euskararen zabaltzea, gaia hurbiletik begiratzea beharrezkoa da.

*Xiberoko botza* irratian, aitortzen dutenez, “bakoitza bere aldetik da-bil, etxean maiz ikasi euskarekin, maiz AEKn hobetuarekin”. Hitz eze-zagunen bilatzeko Aita Lhanderen aspaldiko hiztegia edo berriki Junes Casenavek argitaratuak erreferentzi dira. Allande Sokarros irakaslea, es-kupean den aholkulari dohainezkoaren lanetan dabil.

*Irulegiko irratian* arazo berdina da. bakoitza bere aldetik dabil euskararen hobekuntzarako. Hori hargatik beharrezkoa dela aitortzen dute. “Formakuntza baten beharra” onartzen dute. Euskalkie begira, denak erabiltzen eta doi bat nahasten dira. Herrietako berrikerari edo elkarte asko mintzo baitira, gaurko euskara mintzatuaren oihartzun nabaria da.

*Gure irratia*k ditu euskararen hobetzeko grinak gehienik agertu ha-sieratik. Iparralde guzira hedatuz, euskalki ezberdinen, euskaldun be-rrien, Hegoaldiarren hitzen kurutzatziak egin ditu. Kakofonia bat ez esa-tekotan, piskanaka, hitz ezberdinen, sinonimoen erabilera zabaltzen lagundu du. Hala ere, beste irratietan bezala, jendeak hitza euskaraz har-tzearen premia nagusitu da orora gainetik. Baina “Euskara bildu” bat da sortu hala ere “de facto”, itzulpen lan ugariak ere hala beharrez lagun-durik.

Prentsa idatziaren erabilera, Hego Euskal Herrikoarena bereziki, euskararen batasun batera bultzatzaile gertatu da. Mattin Larzabal kaze-tariak agertzen duenaz “irratia hitz berriak laster inposatzen ahal ditu”.

Irratien arteko euskarari buruzko politika batuaren beharra aspal-dian agertu da. Zorigaitzez bakoitzaren ezin bizizko lanek, lanak ito lan-

gile eskasak, denbora gutiegik urratsa ttikiegiak baizik ez dituzte egitera utzi.

Erabilpen zuzenago bati buruz ohargarria da gure Irratian Xipri Arbelbidek egiten duen “euskara” emanalditxo.

UEUK, irratiek eskaturik, hiru urte hauetan irratilarien formakuntzarako ikastaroak moldatzen ditu.

Iparraldeko kazetari euskaldunen elkarte baten egiteko xedea obratzen hasi zen duela hamar urte. Honen helburuetarik zen “euskararen hobekuntza”, baina elkarteak ez zuen iraun.

## **OHARPEN BATZUK**

Kalitate hobeagoko euskara baten erabiltzeko gogoia argia da Iparraldeko komunikabide euskara erabiltzen dutenetan. Hamar urte hauetan horretarako tresna oso guti baizik ez da izan. Denek, bestalde, Euskaltzaindiaren egitura zerbaitek hori zuzendu dezan, onartzen dute.

Prentsak jaisten duen eguneroko presio eta abiadura ezagutzen duenok, badakizue ziur nolako behar ugari erantzun behar den, maiz berehala. Iparraldetik ikusita, behintzat, argi eskatzen da laguntza baten bidean irekitzea.

Pentsatzekoa da Ipar Euskal Herrian, euskaraz komunikatzen duten guziek “euskara batu” baten beharra onartzen dutela. Hargatik horri buruzko pausu beharrezkoetatik ere mintzo da gaur. Henri Duhau beskoiztarren lanak agertu nahi du herriko, ahozko euskara, historiatik etortzen zaigun amaren euskara horri kasu eman behar diogula gehiago. Urratsak behar bezala eginez “batuari” buruz. Euskara nagusi bat, bereziki Hegoaldeko kale hizkuntzak eta partez komunikabideek zabaltzen dutena ez genuke nahi, Iparraldeko berezitasun eta aberastasunen iresle itsua izan dadin.

Iparraldetik ikusirik, Hegoaldeko pausuak erraldoiak agertzen dira, euskararen plazaratzeko abiadura handiarekin. Hegoaldeko erbia jautzika dabil gu aldiz dordoka edo apo harmatu astiroak gintzaizkelarik. Ez da hala eta gainera alegiaren bukaera badakizue: erbiak galdu zuela punpa ero gehiegi eginez. Astiro, bide bazterreko liliak usainduz, belar gozoak jan eta liserituz, apo harmatuak zuhurtzia zerbait agertu zuen.

Iparraldeko komunikabideetan euskararen erabilpena zuenaren nahia indar handiz dago, batasunari buruz itzulia. Aholkuen, laguntzen eta elkarlanaren denborak etorriak dira. Ez da komunikabide handi edo txi-

kirik bakoitzak bere tokia baitaukalakotz, indartsuenak bestea lehertzea. harreman ezkor eta kaltegarria da, azkenean “heriotzeak berdintzen baititu handi txipiak”, Etxahun Irurik zioenaren arabera. Iparraldeko komunikabideek euskararen bizi irakaspen gogoetagarri eskaintzen digutela, uste dute.

Milesker zuen harrerarengatik.

## **EUSKARAREN ERABILERA ZUZENA EUSKALDUNON EGUNKARIAREN IKUSPEGITIK: ARLOZ ARLO**

*Egoitza, (Bilbo), 1994.02.26*

*Patxi Petrarena Alzuguren,  
Euskaldunon Egunkaria-ko euskara arduraduna*

Euskararen zuzentasuna begiratzeko zer egiten da eta zer egin beharko litzateke komunikabideetan? Ardura al digu euskararen zuzentasunak? Zer baliabide ditugu? Zer arazo sortzen dira? Behar al da zuzentzailerik bazterretan? Behar al da zuzentzaileen zuzentzailerik? Nola hartzen dituzte kazetariak zuzenketak? Ba al da hutsegiterik? Zein hutsegite mota da barkaezin? Zein barkagarri, baldin bada? Zergatik egiten dira akatsak, egiten badira? Norena da hutsegiteen erantzukizuna? Kontuak eskatzen al dizkio norbaitek huts egiten duenari? Saririk eman behar al zaio erabilera zuzenaren aldetik nabarmentzen denari?

Ez dut uste galdera hauek guztiak (bakarren bat bai, agian) lekuz kanpo daudenik, egunotan eta noiznahi; ezta alferrikakoak direnik ere. Are gutxiago, ordea, erantzun erraza dutenik. Baina hauxe dugu gaia, eta ekin diezaiogun. Seguraski, askoz galdera gehiago egin litezke eta egingo dizkigute gero.

### **SARRERA**

Hiru punturen inguruan egitura liteke, nire ustez, komunikabideen ikuspegitik zuzentasunaren eta hizkuntz kalitatearen inguruko auzia. Lehenik, nork berean (komunikabide bakoitzean) lan gogorra egin behar du, bere esku dagoen guztia egiteko. Bigarrenik, komunikabideen arteko elkarlana behar-beharrezko litzateke (ohartu aditzaren moduan). Eta hirugarrenik, dagokionaren edo legokiokeenaren laguntza behar genuke, baliabidetan nahiz hizkuntz aholkularitzan. Hiru maila hauetan badago lana, gure ustez. Oraingoz, *Egunkarian* lehenbiziko alorrean egiten dugu ahalegina, etxe barruko lanean alegia.

## 1. Nork berean

Gure ustez, asko da nork berean egin dezakeena. Lan gogorra, baina funtsezkoa. Eta luzera emaitza ekartzen duena. Egia da gauza asko daudela erabakitzeke, zalantza franko ditugula, batzuetan ez dakigula nora jo, arazo batzuk konponbide zailekoak direla, behar berriak etengabe sortzen direla, unean unekoa egin behar dela denbora laburrean, jendeak bereari eusten diola eta ohitura txarrak (edo zuzentzaileok txartzat jotzen ditugunak?) aldatzea zaila dela, indar txikia dugula erdal komunikabideen oldearen aldean, asko itzuli behar dela... Baina, hala ere, asko da egin daitekeena. Eta aitortu behar dugu akatsak egiten ditugunean huts egin dugula. Eta gure ardura ahalik eta huts gutxien egitea da —norbaitek erants lezake hutsegite nabarmen edo puntualik ez egitea ez dela aski, komunikabideetako hizkera-idazkerak egokia, arina, jatorra, atsegina eta hainbat gauza gehiago behar duela izan—. Eta aitortu behar dugu berez ez duela zertan barkagarria izan hutsegiteak. Batzuk larriagoak izango dira, besteak arinagoak, baina barkagarriak ez.



*Ezkerretatik eskubitara:* Patxi Petirena, Antton Aranburu, Miren Azkarate, Igone Etxebarria eta Luzien Etxezaharreta.

Barkaezintzat joko nituzke nik era honetako hutsegiteak:

1.1. Euskal Herriko leku-izenak gaizki erabiltzea. Osasuna futbol taldeak entrenamenduak Taxoaren egiten ditu, ez Tajonarren, herri horrek bere euskal izena baitu. Ez naiz sartuko munduko leku-izenekin, hor oraindik gauzak finkatu gabe baitaude, baina hala ere irizpideak nahiko bideratuak daude.

1.2. Deklinabide sistema aspaldi bateratua da. Beraz, Euskal Herri osorako ari garenoi ezin zaigu barkatu hutsegiterik. Eta egin, egiten ditugu. Ezin dugu, beraz, “arazoetaz” hitz egin, “arazoez” baizik. Eta lur irristakorragoetan sarturik, “Ajuria Eneako” eta antzeko formez ere hitz egin genezake.

1.3. Erdarakadei ez genieke nolnlahi bide egin behar, arriskua etengabea den arren eta kontrola zaila. “Bilera berri bat” egitea ez da oso logikoa euskaraz, pixka bat ohartuz gero.

1.4. Tartean-tartean jardunaldiak egiten dira, hizkuntzalarien irizkiak entzuten edo irakurtzen, lan berriak agertzen dira han-hemen... Informatu egin behar dugu, adi egon. Adituek esaten badute eta hiztegiek jasotzen “bilera erabakiorra” ez baizik “bilera erabakigarria” behar duela, nahiz forma hura oso zabaldua izan, kasu egin beharko genieke. Eta “jakitera eman”, “ezagutzera eman” eta antzekoak oso dudakoak direla esaten badute, saiatu “jakinarazi” eta antzekoak erabiltzen. Jakina da komunikabide eta bideetako hizkerak eragin handia duela, onerako nahiz txarrerako.

Horrelako gauzetarako ez da baliabide askorik behar. Hortik gora ere (adibide batzuk baino ez dira, eta lexiko kontuan nahiz bestetan beste hainbat arazo aipa liteke —Euskal Herri osorako baliagarritasuna, behar gabe hartutako maileguak...—) balegoke nahikoa lan, hizkuntz kalitatea eta komunikagarritasuna hobetzeko nahian. Halaber, bateratasun handiagoa lortu behar genuke, kazetaritza hizkera finkatzeko eta ez nor bere modura ibiltzeko, baina hau bigarren puntuan sartuko dut.

Lehenbiziko puntu honetan aipatutako gaietan eragiteko *Egunkaria*-ren baliabideak hauexek dira: testu guztiak zuzentzen dira kazetariak bukatu ahala, denbora premiak eragotzi ezean. Horrez gain, kazetarietan lan pertsonala egiten dugu, gauza orokorrak jakinarazteko eta bakoitzaren joera txarren berri emateko. Egunkariko orrien barruko bateratasuna zaintzeko eta beharrezko hainbat gauza eskura izateko *Estilo Liburua* erabiltzen dugu, etengabe berritzen ari garena gutxinaka. Eta akatsak argitaratzen ditugu, dudarik gabe. Testuak behin gainbegiratu beharrean birritan egingo bagenitu, lau zuzentzaile izan beharrean zortzi jarri ahal bagenitza, hobeki aterako litzateke, baina beti izango litzateke zer hobetu.

## 2. **Komunikabideen arteko elkarlana**

Seinale adierazgarria da batzuek “huelga” eta beste batzuek “greba” erabiltzea. Horrelako gauzetan ez bagatoz bat, zailagoa izanen da “osoa-rekiko emendakina” eta “osoko zuzenketa” batzea, edo urrutixeago joanez egun batean “con premeditación, nocturnidad y alevosía” bezalako esamolde baten euskal ordaina finkatzea. Eta egunero sortzen dira beharrak. Egoki dirudi, borondatea baldin bada, biltzea eta gauza batzuetan behintzat irizpideak bateratzea. Hortik aurrera, arian-arian ikusiko litzateke.

## 3. **Aholkularitza eta laguntza**

Jakina, komunikabideetan ari garen gehienok ez gara euskaltzainak, eta egunerokoarekin badugu aski lan. *Egunkariaren* ikuspuntutik, komunikabide ezberdinetako ordezkariak bilduko lituzkeen taldetxoan Euskaltzaindiaren partaidetza edo Euskaltzaindiak berariaz izendaturikoarena(ena) beharrezko litzateke. Eta horretarako, bistan denez, nolabaiteko laguntza materiala. Ideia bat da, eta egoki dirudi hemen, Jardunaldi hauetan, plazaratzea. .. lehenago beste norbaitek ez badu egin.



## HIZKUNTZ EGOKITASUNA EUSKAL TELEBISTAKO SAIOETAN

*Egoitza, (Bilbo), 1994.02.26*

*Igone Etxebarria Zamalloa*

Euskal Telebistaren, eta beste komunikabide guztien helburu nagusia komunikatzea da, entzule, ikusle edo irakurleekin bat egin, zabaldu nahi den mezua ondo ulertzeko bideak jarritz. Ez dago zalantzarik komunikazio hori lortzeko hizkuntza zuzen erabiltzeak garrantzi eta zeri-kusi handia daukala. Entzule-ikusleek entzuten duten hizkuntza jaso eta bapatean eurenganatu egin behar dute, hizkuntza bitartekoa da komunikazio mota honetan baina inoiz ezin da traba izan. Berez-berez, ia norbera konturatu gabe zuzenean buruan sartu behar da hizkuntza eta beronen edukia.

Euskara zuzen erabiltzea, kalitate onekoa izatea zelan definitu. Nik puntu batzuk ezinbestekoak ikusten ditut: gramatika arau jakin batzuk bete, hizkuntzak berak dituen errekurtsuetara jo, jatortasunari eutsi, erabiltzeko moduaren ondotik ibili, kasuan kasurako adierazpide egokiak aukeratu, eta zentzuz jokatu. Jakina, zerrenda luzatu egin daiteke, baina gutxi gorabehera nondik norako joera den ikusten delakoan nago.

Gaur egun Euskal Telebistan hau guztiau lortzeko berezko arerio batzuk daude derrogrirrez kontuan hartu beharrekoak:

– Saio batzutan gauzak behar bestean lantzeko astirik eza.

– Itzulpena da argi eta garbi kalte gehien egiten duena, baina ezinbestekoa da. Hainbat saio beste hizkuntza batean egin ondoren euskaratu egiten dira (bikoizketa osoa kasurako), eta beste hainbat gauza, hemen bertan sortu arren, erdaraz sortzen dira. Horrez gainera komunikabideek elkarri begiratzen diote, eta beste komunikabide gehienak, eredarrienak tartean direla, erdarazkoak dira.

– Hirugarren areioa guretzat, momentu honetan, sakabanaketa da. Hau da, beste arrazoi batzuk direla-ta. ETBko programazioa talde, pro-

duktora eta behargin katea askoren artean sakabanatuta dago bateratzea eta denari hizkuntza tratamendu bera ematea zailagoa da.

Hau azalduta, beste ohar bat egin beharrean nago. Sarritan entzuten dut esaten “telebistako kazetariak hau eta bestea”, eta horretatik atera dut askotan telebista kazetaritzarekin lotzen dela. Baina topiko hori apurtu egin behar da ze, egun bateko programazio osoari begiratzen badiogu kazetaritzari lotutako denbora proportzioan oso txikia da: egunero hiru albiste-saio, egun batzutan informazioari lotutako beste programaren bat (Iparra, Egunbete, Harira), eta kirolak, kirol-kazetaritza esparru honetan sartuta. Baina gainerako guztia zelan betetzen da: lehiaketak (Hor dago koska, Gezurra nagusi), kulturalak eta saio entretenigarriak (Sustraiak, Hitzetik hortzera, Euskal Herritik, Show show, Boulevard), eztabaidak (Txuribeltz), umeentzako programak (Superbat, Konta ditzagun gezurrak, pailasoak...), hemen sortutako telesail eta umorezko programak (Txokolatex, Duplex), eta bikoizketa (dokumentalak, marrazkiak, filmeak...). Hori guztiori kontuan hartuta ikusiko dugu zenbat lanbide nahasten edo tartekatzen diren telebistako produktzioan: kazetariez gainera, itzultzaile-egokitzailere-bikoizle, gidoigile, aktore, produktore, esatari, aurkezle eta besteren bat ere behar bada. Beraz, ez da egokia telebista kazetaritzarekin huts-hutsean lotzea.

Euskal Telebistak, beste komunikabideen aldean, ezaugarri bereziak ditu: ahozko komunikabidea da, eta hori ezin da inoiz ahaztu. Irudiaz baliatzen da, baina era berean irudiaren menpe dago. Programazio barrietate handia dagoen neurrian giro, egoera, pertsona mota eta leku barrietateak ere ez dauka azkenik, benetako zein fikziozko, gure arteko zein guretzat ezezagun izan. Eta horrek estualdi bat baino gehiago sortu izan digu denoi.

\* \* \*

Gaurko gaiari helduz, lehenengo ta behin euskararen erabilera zuzena gure arlorako zer den zehazten ahaleginduko naiz. Nik zuzentasun hori arlo bitan ikusten dut: alde batetik gramatika arauak betetzea eta zuzentasun gramatikalari buruzko muga batzuren barruan ibiltzea. Baina jakina da gramatika zuzentasunak ez duela jatortasuna ziurtatzen, eta horregatik besete irizpide bat euki behar da kontuan: kontestuaren araberako egokitasuna. Esakera bera kontestu batean zuzen egon arren beste batean baliteke oker egotea, guztiz lekuz kanpo dagoelako. Bi arlo hauek neurtzen zaila da guztiz, bigarrena batez ere. Eta zaila da subjeti-boa delako. Gauza agiriko edo argi batzuk gorabehera, iritzi, gustu eta norberaren erreferentziak daukate eragina, eta emaitza halakoa izango da.

Beti hartu behar da kontuan nork, non eta norentzat esateko den. Nori zuzenduta dagoen, zer programa mota den, pertsonaiaren izakerak zer adierazten duen, saio formala ala informala den...

Adibidez, saio batean kantari batek hartuko du parte eta aurkezleak kantari hori aurkeztu behar du. Giro lasaia da saioan, denak dotore-dotore jantzita, itxura ona eman nahi da, eta orduan aurkezleak esaten du: "Kriston martxa daukan kantaria dugu". Argi eta garbi lekuz kanpo dago.

Edo beste adibide bat: albiste saio batean, kirolari oso ospetsu bati buruz ari direla, esaten dute ospetsuago egin dela aldizkari batean "titi hutsik" agertu zenetik. Ez ote da hobeto esatea "bularrak agirian", edo "gerriz gora biluzik".

Retegik erretiratu egingo dela agertu zuenean, berriz ere albiste saio batean, esan zuten "inor ez denez hazitarako...". Ez ote da gogorregia? Erantzuna baiezkoa nahiz ezezkoa izan daiteke norberaren erreferentzien arabera, baina horrelakoetan, zalantza sortzen den momentutik beste forma batera jotzea dagokigu.

Euskal Telebistan momentu honetan zazpi laguneko taldea ari gara lanean hizkuntza gaietan. Gure helburu nagusia telebistako estiloa sortzea da, lehen aipatu dudan estilo ugaritasunari erantzun ahal izateko. Eguneroko lanean arazo, zalantza eta momentuan erantzun beharreko galdera asko sortzen da, baina ardurarik handienetakoa bateratsu jokatzea da. Hau da, adibidez programa batean esakera bat informalegia delako kentzea erabaki bada ahalegina egin behar da gero beste batean ez sartzeko. Gure zeregina hori da: irizpideak finkatu jendeari helarazi, eta bete daitezela ziurtatu. Gaur egun ez gara den-denera heltzen, eta inoiz, helduta ere ezin dugu ezer egin, denpora, arazo teknikoak edo bestelako arrazoiak direla-ta (lehiaketa izatea...).

\* \* \*

Baina ez naiz luzatuko zer egiten dugun eta zer ez azaltzen (norbaitek zerbait jakin gura balu gero eztabaidan hitz egingo dugu), azken batean gure lanaren emaitza telebistan irteten dena da, eta hori edonork ikus dezake. Interesgarriagoa deritzat zer arazo izaten dugun azaltzeari, eta horrela Jardunaldi hauetatik lanerako bideren bat sortuko balitz, nondik nora jo, edo zeri heldu pentsatzen hasi orduan pista batzuk emanda egongo lirateke.

Berez, nik erantzun edo azalpenak barik galderak dakartzat. Guk galderoi, ondo edo txarto beti ematen diegu erantzuna, ezin gara gauzak

esan gabe geratu, zelan edo halan bota egin behar dira. Baina edozein modutan, erantzun horrek nolakoa izan behar duen denon artean finkatzea litzateke onena batzuk era batera eta besteak bestera ibili ez gaitzen. Hona ba gaietarikoa batzuk:

—Lehenago esan dut Euskal Telebista ahozko komunikabidea dela, eta ahozkoa den aldetik gure erreferentzia liburuak baino gehiago herrian erabiltzen den ahozko hizkera da. Horrez gainera, ezin da inoiz ahaztu nori zuzenduta dagoen, eta publikoaren barruan era askotako ikusle-entzule daudela: leku eta euskalki ezberdinetakoak, zahar eta gazteak, euskaldunzahar eta berriak, eskolatu eta eskolabakoak. Orduan, zilegi da herrian erabiltzen den moduko hizkera erabiltzea telebistan? Zein saio motatan? Zein pertsona motak erabilia? Ahozko euskalkiak sartu bai ala ez? Eta laburdurak? Norainokoak edo zeintzuk? Zein kontestutan? Balio dute hizkuntza mailak bereizteko ala beste bereizketa batzutarako bakarrik erabil daitezke?

—Euskaltzaindiak arau eta gomendio batzuk eman ditu euskara baturako. Ez dago dudarik telebista tresna ezinbestekoa dela arau horiek betiko finka daitezten, eta gainera inork ez du zalantzan jartzen telebista euskara batuan egin behar dela. Baina arau horiek idatziz eta ahoz derrigor beti horrela erabiltzeko eginda daude? Kasu baterako, aurrerantzean beti esan behar da “honetan guztian, eta horrekin guztiarekin”? Beti horrela esan behar bada ahozko hizkera hierrikoiera hurreratzeko eta hango erreferentzia erabiltzeko helburua beteko litzateke? Eta beti horrela esan behar ez bada nork ipini behar du muga, edo nork esan behar du arau edo gomendioa nola interpretatu behar den ondo eta behar den moduan betetzeko?

Honelako beste adibide argi bat aditzen jokoarena da. Euskara baturako aditz laguntzailearen sistema aspaldidanik dago onartuta. Ordutik badakigu subjuntiboa eta aginte erako aditzekin aditz erroa ipini behar dela eta ez aditz partizipioa. Hori ez da beti betetzen, ezta idatziz ere. Honezkero komeniko litzateke argitzea ia arautzat hartu behar den ala ez. Badakigu “utz ezazu” eta “utz iezadazu” aditz jokoak horrela idazten direla ere, baina nola ahoskatu behar dira? Askok esango dute, horrela idatzi behar bada horrela esan; eta beste askok ostera esango dute horrela ez dela inon esaten, eta lehendik ere esateko modu asko dagoenez ez asmatzeko beste ahoskera bat. Iritziak iritzi, orain arte erabilitakoen artean hurrengo hauek: “utz ezazu”rako “utzazu, uztazu, utz ezazu, utzi-zu”, eta “utz iezadazu”rako “utzidazu, utzadazu, utzi zadazu, utz iezadazu”.

Forma sintetikoetan araututakoak “emadazu, esadazu” dira, beraz, “emaidazu, esaidazu” eta antzekoak zuzendu egin behar dira beti?

— Maileguak direla-ta, guk asko erabiltzen ditugu. Batzuk ezenbestean eta beste batzuk euskarazko hitzekin ordezkatzeko modukoak. Baina maileguak ahalik eta gehien ebitatzeko joera hartzea da komenigarriena? Oso leku txikian erabilia, arkaikoa eta esanahia mugatuagoa zeukan hitza gaurko erabilerarako normaltzat bultzatzea hobeto da mailegua hartzea baino? Eta zer esan mailegu euskaratuei buruz? Guk “gailur” hitza zentzu batean erabiltzen izan dugu, gaur egun ostera, “bilera nagusi” esanahia zabaldu da frantsesez eta ingelesez daukan zentzu bikoitzari jarraituz. Hori asko kritikatu izan da, horren ordezkari bilera nagusi esan daitekeelako, baina joera baztertu beharrekoa da? Eta baztertzekoa ez bada, non ipini muga? Hau da, “elkarrizketak puntu hilean daude” esatea zilegi da bide horri berorri jarraituz?

— Euskaldki bakoitzeko hitzen esparrua ezberdin banatzen denean berriz ere aukeratu beharra dago. Adibidez bizkaitar batentzat “behatzez” jatea nahiko zaila eta antojuagarria da, eta gipuzkoar batentzat ostera “lanean ari denari” “lanean dagoela” esatea iraingarri beharbada. Honen harira “etxean dago” eta “lanean dago” desegokitatzat jo izan dira “etxean da” eta “lanean ari da”-ren alde. Honelakoetan gramatika eta hiztegiatar jotzea dago, baina berriro lehengora goaz, hiztegiak normalean idatzitako eruedetan oinarrituta daude eta. Beraz, bereizketak egitea, eta lekuren batean bereizten bada horri eustea da jokabide onena ala beste leku batzutan bereiztu barik erabiltzen denez ez da derrigorra bereiztea? Honelako kasuak ditugu anaia-ahizpa-neba-arreba, gorpu-gorputz, atzamar (eri)-behatz, orduko (aurretik)-orduko (ostean).

— Kanpoko leku-izenak nola esan, horra hor beste buruhauste handi bat egunero egunerokoa. Gaur egun, Elhuyarrek eta Andolin Eguzkizak eta Gorka Palaziok egindako lanei esker badoa arazo hau apurka-apurka argituz eta finkatuz, batez ere nola idatzi behar diren leku izenok. Horrez gainera, gero esta normalagoa da euskarazko lanetan idatzita ikustea ere, eta horrek eragin handia dauka izenak finkatzeko. Baina nola esan, nola ahoskatu behar dira. Toponimia arloko adituen artean, batzuk esaten dute lekuan nola esaten den hala esan behar dela. Adibidez, espainolez Madrid bada eta frantsesez Bourdeaux, guk hala esan beharko genituzke euskaraz ari garenean ere. Baina gure erreferentzia hemengo hitzuna denez beti, ikusten dugu Madril eta Bordele esaten direla. Hori da Elhuyarrek hartutako bidea eta guk ere horri heldu diogu. Baina Brussela, Strasburg, Geneva idatzi orduan ahoskatzeko eredurik ez daukagu herrian. Nola interpretatu behar dira orduan aukeratutako grafia horiek? Gueneva/Jeneva/Yeneva? Jakina, arazoa askoz ere zailagoa da zenbat eta izen ezezagunagoak izan. Arlo honetan uste dut oraindik asko falta dela dena ondo finkatzeko baina oso garrantzitsua da, eta komeni da ahalbait arinen atlas onak atera, eta irakaskuntza, komunikabi-deak eta ostantzeko beste arlo guztiak batera ibiltzea.

— Berba eta esamolde batzuk jatorrizko kontestuan zuten zentzua aldatuta, zabaldua edo moldatuta erabiltzen dira gaur egun. Adibidez, “burutu” “egin”en parekotzat erabiltzen da sarritan, “luzatu” “eskaini, opatu”ren zentzuan, “kaixo”, “izorratu” eta “kriston(a)” edozein kontestutan. Era honetako prozesuak hizkuntzak beraz duen garapenerako joeratzat hartu eta erabilera berriari pasoa utziko zaio ala lehengo erabilera buelatzeko ahalegina egin behar da? Zein kasutan bai eta zeinetan ez? Eta zergatik?

— Umorea, barregarritasuna, txiste errazak egiteko erdarara jotzeko joera oso nabarmena dago, besteak beste errekurtsu gutxi daukagulako guk horretarako (eta dauzkagunak ez ditugulako behar beste ezagutzen). Baina aldi berean hori berori egiten du jendeak kalean. Euskaraz ari garenean parra-parra darabiltzagu “bueno, venga, vale” muletilak, eta osterera, umeentzako programetan asko ta asko erabiltzen direla konturatu gara, eta orain neurritz erabiltzeko aholkua dago. Baina hori nahiko da ala guztiz baztertu beharko lirateke? Eta baztertzekotan zer erabili euron ordez?

— Hika erabili ala ez. Erabiltzekotan noiz, non, zenbat, eta nolako hika. Honetan ere, hika erabiltzeko ohitura dutenentzat ezinbesteko errekurtsua da hika hainbat girotan, erabiltzeko ohitura ez dutenentzat osterera, traba. Telebistak ahozko hizkerari eutsi behar dio eta ezin dio uko egin hikako tratamenduak zabaltzen duen aberastasunari. Baina orduan oso zuhur jokatu behar da batzuen eta besteen arteko oreka litzeko. Esate baterako, umeentzako marrazki bizidunetan egokia da hika erabiltzea? Zenbat umeak ezagutzen du hika? Eta erabili? Bestalde, umeak ume dira baina ez leloak, eta nahiz eta erabiltzeko ohiturarik euki ez, ulertzeko gai dira, beraz, bide hori hika sartzeko erabiltzea komeni da? Sartuko da benetan hika marrazkietan ikusten dutelako?

— Ahoskera eta entonazioa: Zer esan beharko litzateke entonazioari buruz? Eta nola ahoskatu behar dira *j* eta *g* grafiak? (joan, jan, jai, erloju, geologia, gel). Eta “horiek” hitza? Eta bustidurak: baina, isilik, gaisorik...? Hitz hauetan bustidura egiteak gero “bakotxa, ekatxa, hatxa” esateko bidea emango du? Batzuk beste batzuk baino bustidura gehiago erabiltzen dute euren hizkeran, baina non dago muga esateko gorrixka, xamar, horixe, hauetxek eta antzekoak nahiz eta kontestu formalean ibili? Eta, azken batean ahoskera batu (bakartu zentzuan) beharrik badago? Ahoskera bakarra erabiltzea ez ote da bizitasun eta nortasuna galtzea?

Zerrenda hau asko luza daiteke eta luzatu egin beharko da, baina hasteko hainbat gauza dagoela uste dut. Galderetariko batzuk erraz erantzuteko modukoak dira, beste batzuk gehiago zehaztu beharrekoak erantzun ahal izateko, eta beste batzuk dauden-daudenean utzi beharre-

koak. Edozein modutan, euskarak eragina daukan arlo guztietan berdintsu jokatzeari izango litzateke onena, benetan finka dadin. Bestela, eskolan irakatsitakoa alperrekoa izango da gero telebistan ezberdin entzuten bada, eta telebistan egindako ahalegina alferrekoa izango da komunikabide idatzietan txarto agertzen bada, eta abar eta abar katea nahi beste luzatu arte.





**LEHEN JAGON JARDUNALDIEN  
ONDORIOAK**



## I. JAGON JARDUNALDIEN ONDORIOAK

Euskaltzaindiaren Jagon sailak, euskararen erabilera zuzenaren Jardunaldiok direla eta, jendearen aldetik jaso duen erantzuna eta parte-hartze zabala eta adegikorra eskertu nahi du.

Eskerrak emateaz bat, denon gogoetarako, honako ondorio gisakook ere eskaini nahi ditu:

1. Euskararen erabilera zuzena, euskarari eta euskaldunei zor zaien begirunearen ondorioa dugu, batipat jendaurreko agerbideetan.

2. Erabilera zuzenak, nahitanahiez, gidaritza akademikoa eta honen babes juridikoa eskatzen ditu. Erabilera zuzena, beste alde batetik, gizartean gorpuztu behar da, edozein alor eta egoeratako beharrizanei egokituz.

Euskaltzaindia prest dago, berari dagokion heinean, bere aholkularitza eta laguntza emateko.

3. Honela, administrazio desberdinetan, hezkuntza maila guztietan eta komunikabide orotan, euskararen erabilera zuzena garatu eta bermatzeko, beharrezkoa dugu Herri-aginteek, bakoitzak bere esparruan, neurriak eta denetariko baliabideak finkatzea eta honen ikuskaritza sendo eta jarraitua ezartzea. Lan horren emaitzak ezagunak, argitaratuak eta indarrekoak izatea komeni da.

4. Ikuskaritza honek euskararen erabilera zuzenean eragina izan dezan, gomendio eta laguntza-bideen beharra ikusten da lehen aldi batean, zigorbideak ere baztertu gabe.

5. Jagon Saila, eta Euskaltzaindia oro har, zabalik dago, epe labur batean euskararen erabilera zuzenaren inguruan lan gogoetan jarraitzeko, kezka bizia dugun gai honi guztion lankidetzaz aurre egiteko.

*Bilbon, 1994ko otsailaren 26an*



# **EUSKALTZAINDIAREN AGIRIAK**



## **BATZAR AGIRIAK**





## Donostian, 1994ko urtarrilaren 28an

Haritschelhar, J., euskaltzainburua  
Lekuona, J.M., euskaltzainburordea  
Knörr, E., idazkaria  
Arana, J.A., diruzaina  
Altuna, P.  
Azkarate, M.  
Charritton, P.  
Davant, J.-L.  
Irigoyen, A.  
Kintana, X.  
Krutwig, F.  
Larre, E.  
Ondarra, P.  
Oyharçabal, B.  
Peillen, Tx.  
Salaburu, P.  
Sarasola, I.  
Satrustegi, J.M.  
Villasante, L.

Lizundia, J.L., idazkariordea  
Zearreta, J. J., ekonomi eragilea

### Erregelak

Aurreko batzarrean erabaki bezala, 39. artikuluari P. Altunak egin duen al-daketa-proposamena eztabaidatu da, Zuzendaritzak aurkezturiko testuaren idazketaren arabera. Halaber erabili da artikulua horren ondorioz euskaltzain ohorezkoiei dagokiena, oraindik zenbakirik gabea. Lehenengoan, J.A. Aranak eskaturik, *kargua* hitza kendu da eta *euskaltzain oso izatea* esaera ezarri da. *Ezindurik* hitzari buruz ere luzaz mintzatu da. E. Larrek *eginkizunak bete ezinean* proposatu du, baina ez da onetsi. Azkenean, *ezindurik* testuan atxikitzea erabaki da. P. Altunak galdetu du ez ote den sobera zailtzen tokia uztea. B. Oyharçabalek erantzun du Euskaltzaindiaren onetan hobe dela muga horiei eustea. P. Salaburuk proposatu du *dituen arrazoiak adierazteko* hitzak kentzea eta prozedura urtean bi aldiz bakarrik egin ahal izatea, baina ondoren uko egin dio proposamenari. Honako testu hau bozkatu da:

“39. artikulua. 1. Nahiz bizi guztirako izendatua izan euskaltzaina, bere burua ezindurik ikusten badu euskaltzain osoari dagozkion eginkizunak betetzeko, bere gogoz utz dezake euskaltzain oso izatea. Euskaltzaindiak emango dio hiru

Donostian, Gipuzkoako Diputazioaren jauregian, 1994ko urtarrilaren 28an, goizeko hamarrek eta erditan, bildu da Euskaltzaidia, aldameneko lerrokadan ageri diren kideak bertan zirela. Ezin etorria adierazi du X. Diharceek.

### Agiria

Abenduko batzar agiria onartu da, zenbait zuzenketa egin ondoren.

### Barne gaiak

I. Sarasolari dolumina agertu dio J. Haritschelhar jaunak, batzartu guztien izenean, amaren heriotzeagatik. Bestalde, Jose Luis Lizundia Euskaltzaindiko idazkariorde izendatu zenetik 25 urte bete direla-ta goresmenak eman dizkio.

hilabeteke epea, dituen arrazoiak adierazteko, eta gero erabakiko du onartzen duen ala ez. Onartua delarik, hurrengo bilkuran euskaltzainburuak iragarriko du hutsarte.

2. Euskaltzain oso izatea utzi ondoren euskaltzain ohorezko izendatuko litzateke, euskaltzain ohien zerrendan.”

E. Larrek X. Diharceren botoa zuela, bozketa egin da eta honako emaitza hau izan da:

Bai: 16

Ez: 1

Zuri: 3

Zenbakirik gabeko artikuluari datzekola, J.M. Lekuona Zuzendaritzak batzarreka ekarritako testuaren alde azaldu da. Hau da bozketara aurkeztu testua:

“Euskaltzain ohorezkoaren artean daude:

1. Euskaltzain oso izandakoak.
2. Beren merezimenduz hala izendatu izan direnak, herritar edo atzerritar-rrak.”

Bozketa eginik, hau izan da emaitza:

Bai: 16

Ez: 1

Zuri: 3

Hurrengo batzarrean aztertu eta onartzeko, 40. artikulutik 50.era bitarteko testu zirriborroa banatu da. A. Irigoyenek esan du boto-ahalaz proposamena eka-riko duela.

### **Hitanoko formen eztabaida**

Hitanoari buruzko erabakizuna prestatzeko aditz batzorde berri bat sortzea eskatu zuela gogoratu du A. Irigoyenek. X. Kintanak Euskara Batuko batzordean parte hartzea eskaini behar dela esan du. P. Altunak erantzun du egitasmoa egi-na dela, honez gero. P. Salabururen ustez, lehenik euskaltzain osoek batzorde guztietan parte hartzeko eskubiderik duten beharko litzateke argitu. Euskaltzain-buruak adierazi du hori erabakia dagoela, ezen batzordeak bi urteoro berriztatzen baitira. M. Azkaratek esan du punturen batean bidea eman daitekeela. Euskara Batuko batzordeak materiala sailkatzen eta bideratzen du, P. Salabururen esane-tan. A. Irigoyenek eskatu du behar den denbora eman dadin. Horrela erabaki da.

Gero P. Salaburuk azalpen laburra egin du, etorri diren oharren gainean. Gaia otsaileko batzarrean erabiliko da.

### **Eskuartekoak**

Euskaltzaindiaren diru egoera larriaz hitz batzuk egin ditu J. Haritschelha-rek. Ondoren, J.A. Arana diruzainak batzarrera ekarritako txostena azaldu du la-

burki. I. Sarasolaren iritziz, Herri Aginteeekiko oraingo hitzarmena txarra da, Euskaltzaindiak behar adineko askatasuna ez duelarik eta papererian denbora asko galtzen baita. P. Salaburuk esan du Akademiak gutuna bidali behar diela agintari. Gaia otsailean ikertuko da xehekiro.

Graciniano Garcíak, Príncipe de Asturias fundazioren zuzendariak, igorri duen gutuna irakurri da. Fundazioak urteoro deitzen dituen sarietarako hautagaiak aurkeztea eskatzen du, martxoaren 31a baino lehen. Mahai gainean gelditu da gaia.

Centre Nationale de la Recherche Scientifique-ko arduradunekin Euskal Herriko Hizkuntz Atlasaz Parisen, urtarrilak 12, izandako bilkuraren gainean argibidea eman du J. Haritschelharrek. Aspaldian begiz jotako hitzarmena lor daitekeela esan du, lan eta argitalpenarekikoa.

Azkenik, J. A. Aranak Azkue Bibliotekan 1993ko abenduan sartu diren liburuen zerrenda aurkeztu du. 210 liburu dira orotara.

Eta beste gairik ez zela, amaitu da batzarre arrunta, eguerdiko 12.30tan. Ordu horretan, Euskaltzaindiaren 75. urteurrenoko egitarauari jarraiki, Lexikologi Erizpideen Finkapenerako jardunaldia hasi da.

Jean Haritschelhar,  
euskaltzainburua

Endrike Knörr,  
idazkaria

## BILBON, 1994KO OTSAILAREN 25EAN AKADEMIEN ARTEKO AGERIKO BATZARREA

Haritschelhar, J., euskaltzainburua  
 Lekuona, J.M., euskaltzainburuordea  
 Knörr, E., idazkaria  
 Arana, J.A., diruzaina  
 Altuna, P.  
 Azkarate, M.  
 Davant, J.-L.  
 Diharce, X.  
 Irigoyen, A.  
 Kintana, X.  
 Krutwig, F.  
 Peillen, Tx.  
 Salaburu, P.  
 Sarasola, I.  
 Satrustegi, J.M.  
 Villasante, L.

Arejita, A.  
 Aurrekoetxea, G.  
 Badiola, R.  
 Eguzkitza, A.  
 Gereño, X.  
 Kortazar, J.  
 Lizundia, J.L.  
 Muniategi, A.  
 Oleaga, J.  
 Ruiz Urrestarazu, M.M.  
 Urizarren, P.  
 Urrutia, A.  
 Zearreta, J.J.

Bilbon, egoitzaren beheko aretoan, 1994ko otsailaren 25ean, eguerdiko ordubiak eta erditan, egin du Euskaltzaindiak ageriko batzarrea, alboko letrorokadan aipatzen diren kideak bertan zirela. Ezin etorria E. Larrek, B. Oyharçabalek eta P. Ondarrak adierazi dute.

Egungo batzarrea Euskaltzaindiaren 75. urteurrenaren ospakizunaren barruan egin da.

Mahaian jarri dira: J. Haritschelhar euskaltzainburua; Fernando Lázaro Carrerer Espaineraren Akademiaren zuzendaria; Marino Donega, Galizieraren Akademiaren idazkaria; Joaquim Rafel i Fontanals, Institut d'Estudis Catalans-eko idazkaria, eta E. Knörr Euskaltzaindiaren idazkaria. Euskaltzain oso eta urgazleez gain, aretoan aurkitzen ziren, besteak beste, Jesus Huguet, Valentziako Generalitateko Hizkuntz Politikarako zuzendaria; Aina Moll, Balearretako Hizkuntz Normaltzerako kanpainaren arduraduna, eta Glynn Williams, North Wales Unibertsitateko irakaslea.

J. Haritschelhar mintzatu da lehendabizi. Ongi etorri beroa egin ondoren, Euskaltzaindiaren 75. urteurrena eta Arantzazuko batzarrearen 25.a ekarri ditu gogora, bai eta Iruñean, Nafarroako Diputazioaren jauregian, 1968ko abenduaren 4an egin zen ekitaldia, lau Akademien eta Valentziako Lo Rat Penat eta Balearretako Obra Culturalen ordezkariekin. Ondoren, Euskaltzaindiak beste Akademiekin izan dituen eta orain ere dituen lotura estuak aipatu ditu. Menéndez Pidal, Tovar, Caro Baroja, Azkue, Urquijo, Mitxelena, Piñeiro, Corominas eta

Francesc de B. Moll gogoratu ditu, jakite alorreko eta adiskidetasuneko lotura hauen adibide. Azken 25 urte honetan Espainiako legerian gertatu den eta Frantziakoan gerta litekeen aldaketaz hitz egin ondoren, Euskaltzaindiaren lana azaldu du. Gero, euskaldunak izan beharko lukeen hizkuntzen ezagutza oroitarazi du, eta Salvador Espriuren neurtitzez bukatu:

“Diversos són els homes i diverses les parles,  
i han convingut molt noms a un sol amor”.

Ondoren, Fernando Lázaro Carreterrek hitz egin du. Euskaltzaindiaren sorreran Azkuek Madrilerara egin zuen bidaia, Espainiaren Akademiaren arautegia eta ibilpidea ezagutzeko asmoz, aipatu du. Callejo ministroaren eraginez 1927an egindako izendapenak, beste Akademien ordezkarienak, adierazi ditu, haien artean Azkue eta Urquijo, bi-biak kide oso. Azken hitzetan zorion agiankatu dio Euskaltzaindiari 75. urteurrenkari.

Hurrena, Marino Donega mintzatu da labor, Galizieraren Akademiaren historiari, 1903an Kubako galizierazale batzuen eraginez sortu zenetik.

Azkenik, Joaquim Rafel i Fontanals-ek Institut d'Estudis Catalans-ek dituen egitura eta eginkizunak azaldu ditu, bere sail guztiekin.

### Bilbon, 1994ko otsailaren 25ean

Haritschelhar, J., euskaltzainburua  
 Lekuona, J.M., euskaltzainburuordea  
 Knörr, E., idazkaria  
 Arana, J.A., diruzaina  
 Altuna, P.  
 Azkarate, M.  
 Charritton, P.  
 Davant, J.-L.  
 Diharce, X.  
 Irigoyen, A.  
 Kintana, X.  
 Krutwig, F.  
 Peillen, Tx.  
 Salaburu, P.  
 Sarasola, I.  
 Satrustegi, J.M.  
 Villasante, L.  
 Lizundia, J.L., idazkariordea

Bilbon, Plaza Barriko egoitzan, 1994ko otsailaren 25ean, goizeko hamarretan, bildu da Euskaltzaindia, aldameneko lerrokadan ageri diren lagunak bertan zirela. Ezin etorria E. Larrek, B. Oyharçabalek eta P. Ondarrak adierazi dute.

Batzarrea hasi aitzin, Fernando Lázaro Carreter jauna, Espainieraren Akademiaren Zuzendaria, gelan sartu da eta hitz batzuk egin ditu euskaltzainak agurtzeko.

#### Agiria

Urtarrileko batzar agiria onartu da, zuzenketa batekin.

#### Diru egoera

Urtarrileko batzarrean erabaki bezala, Euskaltzaindiaren diru egoera kezgarria aztertu da. Batzartuei emandako txostena J.A. Arana diruzainak azaldu baino lehen, J. Haritschelhar euskaltzainburuak sarrera egin du. Akademiak 1989z gero jasotako diru kopuruan Herri Aginteez ez dutela inflazioa aintzat hartu esan du. Diruzainak egoitzaren xahupenak, ustez baino astunagoak gertatu direnak, aipatu ditu bereziki. Hitzarmen berriari begira (aurtengo abenduan prest egon behar du testuak) Euskaltzaindiak bere proposamena aurkeztuko du, euskaltzainen iritziak jasorik. Bestalde, lehendakariarekin, Nafarroako presidentearekin eta hiru diputatu nagusiekin Zuzendaritzak hitz egin nahi duela esan du J.A. Aranak. P. Salaburuk txostena goraiatu du, baina asmoa eta benetako aurrekontua bereiztea eskatu du.

#### Erregelak

Ondoren, Erregelaren artikuluen azterketari ekin diote batzartuek. 40. artikulutik 48.era Zuzendaritzak proposatu bezala onartu dira. Karguen denbora arautzen duen 48.ari buruz izan da eztabaida luzea. X. Kintanaren ustez, tarte bat izan beharko litzateke karguan zenbait urtez egon ondoren. L. Villasantek azaldu du Euskaltzaindiak bizi izan dituen arazoengatik ez zela inolako mugarik ezarri. Onarpena hurrengo batzarreko utzi da. 49, 50 eta 50 bis onartu dira. Aurreko batzarrean zintzilik gelditu zen artikulua, boto ahalari edo prokurazioari buruz-

koa, ikertu da orobat. A. Irigoyenek bere proposamena irakurri du, kasu berezi batzuetarako bakarrik zilegi izan dadin eskatuz. J. Haritschelharrek berea azaldu du, guztizko askatasunaren alde. Hurrengo batzarrean erabakiko da.

X. atalburua, ordezkartzez, eta XI.a, ordezkariez, onartu dira halaber. M. Azkaratek eskaturik, artikulu berezi bihurtu da proposamenean 24.3 zenbakia zuena, ordezkartza-kontseiluari dagokiona. Zuzenketa honekin onartu da testua.

### Hitanoa

Oso denbora laburra zela esanez hasi da hizketan P. Altuna Euskara Batuko batzordeburua. J. Haritschelharrek gaia aztertzeke egun erdia hartzea proposatu du. X. Kintanaren iritziz, material gehiago behar da ikusi. A. Irigoyentzat, gaia gordin dago eta ikerketa egin beharko litzateke. Txosten luzea aurkeztu du, Leizarragaren adizkiez, eta bertan banatu. P. Salaburuk, berriz, ikerketa zaila dela eta ez lukeela deus onuragarririk ekarriko esan du. M. Azkaratek, ildo beretik, Euskal Herriko Hizkuntz Atlasean eta Orotarioko Euskal Hiztegian lehendik eza-gutzen ez diren gauza berri gutxi aurkituko direla esan du. P. Altunaren ustez, berebat, aukeran diren formak gutxi eta hautatu beharra dago. P. Charrittonek Larzabal zenaren antzerki lanak aipatu ditu ikerketa-gai. P. Altunak erantzun dio lan hori B. Oyharçabalek egina duela. Hurrengo batzarrean ikusiko da gaia berriro. Lehen puntutzat jarririk.

### Eskuartekoak

Hurrengo hilabeteetan izango den egutegia kontuan harturik, X. Kintanaren sarrera ekitaldia aurtengo azaroan egingo dela erabaki da.

Errenteriako Udalak urteoro antolatzen duen Koldo Mitxelena ikerlan sari-kearako J.M. Lekuona izendatu da Euskaltzaindiaren ordezkari.

M. Karmen Garmendia Hizkuntz Politikarako idazkari nagusiak egindako gutunari erantzunez, hizkuntz eskakizunen esparruan euskalkien ezagutza neur-tzeko txostena egingo duen batzorde suntsikorra izendatu da: M. Azkarate buru. X. Kintana, Juan L. Goikoetxea, Jose M. Larrarte, Jose A. Mujika eta P. Uriba-  
rren.

J.M. Satrustegik Nafarroako Euskal Herrian Euskaraz elkarteak ordezkartza-  
ra bidali duen ibiltorria azaldu du. Euskararen Legea berriztatzean eraldun ere-  
mua ken dadin eskatzen du elkarte horrek. P. Charrittonek galdetu du ez de-  
nentz biltzen Nafarroan hango euskaltzainen kontseilua. J.L. Lizundiak erantzun  
du kasu berezi batzuetan bildu izan direla hango euskaltzainak Zuzendaritzare-  
kin, hala nola Lege hau berau eztabaidatzen hasi zenean. J.M. Satrustegik gehitu  
du osoko batzarreetara ekarri izan ohi direla horrelako eskariak. X. Kintanaren  
iritziz, Euskaltzaindiak zerbait esan beharko luke. J. Haritschelharrek erantzun dio  
Euskaltzaindia mintzatu dela honez gero gai horri buruz.

Azkue Bibliotekan urtarrean sarturiko liburuen zerrenda aurkeztu du J.A. Arana Biblioteka batzordeburuak. Denetara 181 liburu dira.

Jean Haritschelhar,  
euskaltzainburua

Endrike Knörr,  
idazkaria





# **BATZAR-TXOSTENAK**



## **ONOMASTIKA**



## FRUNIZ/FRUIZ

Mikel Gorrotxategi Nieto, secretario de la Comisión de Onomástica de esta Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia, emite el siguiente,

### DICTAMEN

Que según el *Nomenclator de los Municipios del País Vasco*, preparado y aprobado por esta Corporación académica, el clasificado con el número 260 y denominado hasta ahora en la versión romance: *Fruniz*, en su versión académica euskérica: *Fruiz*.

Que *Fruiz* es la forma tradicional usual de la población euskaldun o vascófona de la zona, siguiendo la regla general de la toponomástica de la pérdida de la *-n-* intervocálica. Hay decenas de casos en todo el País, de los que se apuntan a título de ejemplo: *Lemoa*, antes *Lemona*; *Lemoiz*, *Lemoniz*; *Laukiz*, *Lauquiniz*, en Bizkaia; *Zestoa*, *Cestona*; *Lazkao*, *Lazcano*; *Arroa*, *Arrona*, en Gipuzkoa; *Miñao*, *Miñano*; *Argomaiz*, *Argomaniz*, en Alava; *Labio*, *Labiano*; *Ledia*, *Liédena*, en Navarra.

Que según acuerdo adoptado por esta Comisión en su última sesión, celebrada el pasado 21 del mes en curso, en su sede de Bilbao, se ratifica que el nombre euskérico de este municipio es *Fruiz*.

Y para que conste y su remisión al Ayuntamiento de dicho municipio, expido el presente en Bilbao, a veintiséis de enero de mil novecientos noventa y cuatro.

V.B. E. Knörr,  
presidente de la Comisión

Mikel Gorrotxategi Nieto,  
secretario de la Comisión de Onomástica



**ERLIJIOA**





## EUSKARAZKO BIBLIEN HISTORIAZ

*Donostia, 1994.06.29*

*Joseba Intxausti*

### **ELIZEN ARTEKO BIBLIA-REN ARGITALPENA DELA-TA**

1994eko ekainaren 3an, Donostiako Miramar Jauregian Biblia osoaren elizarteko lehenengo euskal itzulpenaren aurkezpena egin da (1). Horrela, XVI. mendetik datorkigun itzulpen elizbakarren aroari —Leizarraga kalbindarrarekin hasi eta Olabide edo Kerexeta katolikoekin burutu zaigunari— elizarteko lankidetzaren honekin eman zaio gailur ederra (2). Gertakari honen garrantziaz jabetuta, zera diote argitaratzaileek berek:

“Ez da hau euskarazko lehen Biblia; hala ere, ziur gaude beronen argitalpena aparteko esanahia duen gertaera erlijioso eta kulturala dela; hain zuzen ere, hau dugu lehenengo aldia, Biblia osoa hebraieraz eta grekoz idatziak dauden jatorrizko testuetatik euskara batura itzulia ematen denekoa, Eliza katolikoaren eta Eliza protestanteen arteko lankidetzaren anaikorrean egina” (IX. or.).

Hor adierazi diren ezaugarri berriengatik (elizartekoa da, euskara batuan emana), gure Biblien historian leku berezia dagokio itzulpen honi, eta ongi etorriko da geroko ikertzaileei zenbait datu bilduta uztea. Honelako beste lanen historiak ezagutzeko albiste-urritasun nekagarrikeri ere nozitu duenak, jakin, badaki zein aringarria izan litekeen berriemate

---

(1) Argitalpenaren aurkezpenerako deia, Euskal Elizbarrutietako Gotzainek eta Bibli Elkarte Batuetako ordezkariak egin zuten. Aurkezpen-mahairako deialdian iragarritakoak: J. M. Rementeria, D. Amundarain, C. Buzzetti, J.L. Andavert, J. de Waard, M. Luna eta J.M. Setien. (Baina J. de Waard ez zen aurkezpenean egon, beronen ordeiz I. Mendoza egon zen).

(2) (1994): *Elizen arteko Biblia*. Lazkao/Donostia: Bibli Elkarte Batuak/Euskal Elizbarrutiak. (ik. VI. orrialdean argitaratzaileen xehetasun guztiak). Atarikoak: I-XXIII or.; Itun Zaharra: 1.478 or.; Itun Berria eta Osagarriak: 514 or.; 9 mapa eta plano, koloretan. (Osagarrien artean zera sartu da [415-514. or.]: “Bibli hiztegia”, “Aurkibide analitikoa”, “Euskalkien arteko hiztegia”, “Taula kronologikoa” eta “Leku-izenen aurkibidea [mapak]”).— Eusko Jaurlaritzaren, Nafarroako Gobernuaren eta Akitaniako Lurralde Kontseiluaren dirulaguntzak jaso ditu argitalpen honek. Edizioa: 15.000 aletarako asmoa (lehen ekinaldian, 7.100). Salneurria: 1.854 pta.

xehe bat eskura izatea. Nork ez luke ongi ordainduko gaur, adibidez, Leizarragaren lan-egunkariaren bat eskuetan izatea? Ondoko lerroen bidez, ba, *Elizen arteko Biblia* honen itzulpenaren lan-oroimena gordetzen lagundu nahiko litzateke. Horixe, eta besterik ez, inolako kritika-zereginetara pasatu gabe.

Beste hizkuntza askotan bezala, gurean ere euskal prosaren lehen urrats literarioak Bibliaren itzulpen baten arrastoan etorri zaizkigu (Leizarraga: *Testamentu Berria*, 1571). “Ez da hau euskarazko lehen Biblia” esan digute azkeneko beste horren argitaratzaileek, eta egoki izango da lehenagoko itzulpenen egileak gogoratzea: Duvoisin (Londres, 1859-1865), Uriarte (Londres, 1859-1868: partez bakarrik argitaratua), Olabide (Bilbo, 1958) eta Kerexeta (Bilbo, 1976, 1993).

Euskarazko liburuaren katalogo historikoetan Bibliaren edo beronen atalen euskal itzulpenek leku duin bat izan dute beti (3), eta azken urteetan han-hemenka izan da itzulpen horien historia orokorki azaldu digunik (4). Ez naiz, ba, historia orokor hori errepikatzen hasiko.

Bestalde, ikerlan monografikoagorik ere egon da, Leizarraga, Duvoisin eta abarri buruz (5). Aldizkari honetan bertan ikus liteke euskal Bibliari buruzko zenbait ikerlan edo berriemate (Etxezarreta 1981). Ondoko orrialde hauetan, monografia horien bidetik joango naiz, euskaraz argitarara eman den Biblia osoaren laugarren argitalpenaren historia hurbila jasotzeko asmoz.

---

(3) VINSON, J. (1983): *Essai d'une Bibliographie de la Langue Basque*. Bilbo: C. de Ahorros Vizcaina. (1891ko edizioaren faksimila). Ik. “Table méthodique” delakoan “Bible et Nouveau-Testament” (454-455). XX. mendekoaz, oster: TORREALDAI NABEA, J.M. (1993): *XX. Mendeko euskal liburuaren katalogoa (1900-1992)*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia. 189-193 (035 epigrafea). Beste zentzu batean Bonaparteren argitalpen eta eskuizkribuek ere badute interesik franko gure hizkuntza idatziaren historian (eta dialektologian), Bibliari eman izan zaion leku ezagutzeko: GONZALEZ ECHEGARAY, C.; ARANA MARTIJA, J.A. (1989): *Catálogo de los manuscritos reunidos por el Príncipe Luis-Luciano Bonaparte*. Bilbo: Euskaltzaindia. Eta inprimatuen artean: BONAPARTE, L.-L. (1991): *Opera Omnia Vasconice*. Bilbo: Euskaltzaindia (4 lib.). Bonaparteren eskuizkribuetan geratu zitzaizkigun lanen argitalpena, in.: PAGOLA, R.M. ; GONZALEZ, S.; IRIBAR, I.; IRIBAR, J.J.; MALLONA, A. (1992): *Bonaparte ondareko eskuizkribuak*. Bilbo: Deustuko Unibertsitatea. (Bizkaiera, 3. lib.). PAGOLA, R.M. ; BEOLA, A.; IRIBAR, I.; IRIBAR, J.J. (1993): *Bonaparte ondareko eskuizkribuak*. Bilbo: Deustuko Unibertsitatea. (Gipuzkera, 6. lib.). Batzere haren daude bilduta Uriarte-ren lanak.

(4) (1978): “Biblia”, in: EGIPV. Donostia: Auñamendi. AKESOLO, L. (1989): “Euskera eta Biblia”, in: *Idazlan guztiak*. Larrea-Zornotza: Karmel. II, 823-903. LAFITTE, P. (1958): “Biblea Eskual Herrian”, in: *Euzko-Gogoa*. 9, 1958, 495-501. SAN MARTIN, J. (1981): “La Biblia en euskara”, in: *BRSBAP*. XXXVII, 1981, 602-608. ZABALETA, J. M. (1988): “Biblia itzulpena Euskal Herrian. Historia apur bat”, in: *Senez*. IV, 1988, 51-92. (Argibide osagarriak: ib., 165-170; 171-178).

(5) Adibideak aski ugariak dira: Lafont, Lafitte eta Ruiz Arzalluz-ek Leizarragari eskainiak, Orixe eta Altuna-k Olabideri, X. Mendiguren eta Akesolok Duvoisini, etab.

Hemen hizpide dugun elizarteko itzulpen-asmoaren inguruan zenbait bilera eta harreman izan ondoren (6) lanari ekin zitzaionetik hamaazapi urte bete dira (7): hain zuzen ere, 1977an, Arantzazun egindako mintegi baten ondoren, eman zitzaion Dionisio Amundarain-i lantaldearen bateragile-lana. Gerora erabakiorra gertatuko zen hori. Irizpide nagusienak ere onartuta geratu ziren orduan: a) Itzulpenak biblilarien eskutik joan beharko zuen, eta jatorrizko hizkuntzetatik egingo zen (8), eta b) Euskal hizkera berrikusteko euskalki eta Eliza desberdinetako lankideek izan beharko zuten tartean (9).

*Elizen arteko Biblia*-ren testua bi epealdi nagusitan landu da: a) Lehenengoan, Itun Berriaren itzulpena egin da (1977-1983), eta b) Bigarrenean, Itun Zaharra itzultzeaz gain aurreko epealdian eginiko IBren itzulpena berrikusi eta berregokitu da (1986-1993). Bi une horien historia deskribatuko da, ba, hemen.

## 1. ITUN BERRIAREN ITZULPENA (1977-1983)

Hiru lanalditan egin zen Itun Berriaren itzulpena, une bakoitzean lankide eta zeregin desberdinekin. Hona urrats nagusi horiek: a) Oinarrizko lehen itzulpena. b) Testu itzuliaren bateratze-lana. c) Testuaren berrikusketa, eta d) Elizarteko kontsultak eta edizio-ardurak (10).

(6) *Jakin* taldeko Agirrebaltzategik eta bestek, D. Amundarain-ek eta abarrek, argitaletze berean lehendik izandako bi esperientziari —oraingoa, euskara estandar baten bidetik— segida emateko asmoa ere izan da elizarteko Biblia honena (gogoan izan Goitia-Mendizabal-en *Lau Ebanjelioak*, 1961; Nimegako Katekesi Institutuaren *Kristau Bidea*, 1975).

(7) Dionisio Amundarain-i zor dizkiot bukatu den lan honi buruzko albisteak. Eske-rrik asko lantaldearen paperak eskuzabalki pasa dizkidalako. Zenbait xehetasun E. Etxezarreta, J. Apezetxea eta abarri eskatu diet. Guztioi eskerrak. Irakurle interesatuak taldeko bi lankideren berriemateak ikusi besterik ez du, hemengo aipu laburra osatzeko: AMUNDARAIN, D. (1988): "Elizen arteko Bibliaren itzulpen taldea", in: *Senex*. IV, 1988, 97-109. OLAIZOLA, J.M. (1992): "Elizen arteko Biblia euskara batuan", in: *Plazara*. VIII, 1992, 19. z., 6-8. (Irungo Udala). *Elizen arteko Biblia* honen itzulpen-historia xehea ezagutzeko, aurkezpen egunean izandako hitzaldien argitalpena izango du laster irakurleak (eta historilariak gerora, baita Amundarain-en argitaragabeko lan-egunkaria ere).

(8) Itun Berriaren lehen itzulpenean (1977-1983), ondoko beronen berrikusketa guztietan (1986-1993) eta Itun Zahararen itzulpenean erabilitako abia-testuak zerak izan dira: Itun Zaharrerako: (1967-1977): *Biblia hebraica Stuttgartensia*. Stuttgart.— Itun Zaharreko liburu deuterokanonikoetarako: (1931-....): *Septuaginta, Vetus Testamentum Graecum*. Göttingen. Eta: (1965): *Septuaginta*. Stuttgart.— Itun Berrirako: (1975): *The Greek NT*. Stuttgart. Hauen ondoan, lagungarri, Bibliaren itzulpen moderno eta landuenak egon dira, noski.

(9) Itun Berrirako lehen ekinaldian 16 lagun bildu ziren, exegeta, itzultzaile eta berrikusleen artean (1978ko urtarrilean).

(10) D. Amundarain-en 1983-11-29ko berriemate batean ageri dira hemen jasoko ditugun xehetasunak.

a) Oinarrizko itzulpenerako Bibli liburuetako itzulkizunen banaketa zehatza egin zen sei lankide-multzoren artean, beti ere bakoitzean exegeta eta euskal idazleak elkarrekin lanean jarriz (11).

### Itun Berriaren exegeta-itzultzaileak (1977-1983)

Lankideak	Ardura	Itzulitakoak
Pedro Nuñez Jesus M. Arrieta Dionisio Amundarain	Exegesia Euskara Euskara	Jn, 1 Jn, 2 Jn, 3 Jn, Ap
Kasimiro Pérez Mikel Plaza*	Exegesia Euskara	Erm, 1 Ko, 2 Ko, Ga, 1 Ts, 2 Ts
Kasimiro Pérez Jose L. Aperribai	Exegesia** Euskara	1 Tm, 2 Tm, Tt, Flm
Ramon Irizar Jose Arregi	Exegesia*** Euskara	Mt, Mk eta Lk, Eg
Jose Goitia Jose A. Gandarias	Exegesia Euskara****	Heb, St, 1 P, 2 P, Ju
Joan Apezetxea Jesus M. Arrieta	Exegeta Euskara	Kol, Flp, Ef

\* Arraiozko Erretorea: 1984-11-22an hil zen. Goian bego.— \*\* Hasieran J.A. Pagola ere tartean zen, baina Bikario Nagusi izendatzean, utzi egin behar izan zuen taldea.— \*\*\* J.L. Elortzak lan-arrazoiengatik utzi egin behar izan zuen taldea.— \*\*\*\* Hasiera batean, F. Mendizabalek ere parte hartu zuen.

Ikus daitekeenez, exegeta bakoitzari bere eremu berezituagoa eman zitzaion: San Joan-enak Nuñez-i, Ebanjelio sinoptikoak Irizar-i, etab (12). Exegeta eta euskalarion talde-lana hainbat irakurle hautaturen eskutara pasatu zen, gainera, bateratze-lanetan hasi aurretik.

(11) Koordinatzailearen artxibotik jasotako datuak.

(12) Datu osagarri bezala: P. Nuñez, sakramentinoa da; J. L. Aperribai eta J.M. Arrieta (Donostia), J. Apezetxea eta M. Plaza (Iruñea), Elizbarrutietako apaizak; D. Amundarain, Lazkaoko beneditarra; R. Irizar, J. Goitia, J. A. Gandarias eta J. Arregi, frantziskotarrak; K. Pérez (Felipe Hondarribikoa), kaputxinoa.

b) Bateratze-lana izan zen bigarren lanaldia: talde finko baten inguruan burutu zen Itun Berriko oinarrizko itzulpen guztien bateratzea, eta unean uneko itzulkizunari zegokion lankide-multzoaren ordezkari bat bildu izan zen bateratze-talde finkora (13). Berriz ere irakurle hautatuiei luzatu zitzaizen bateratutako testua, Itun Berriko testu honi beren ohar-erak egin ziezazkioten.

c) Berrikusketak-lana izan da testu-prestakuntzaren azken lanaldia: aurreko talde bateratzailearen emaitzaren gain egin zen lan, testuaren estiloa berrikusiz, testu paraleloak alderatu nahiz adostuz, etab. Iharduera hau sei lagunengain joan zen (14). Horrela, azkenik, 1983ko lehen hilabeteetan burututa zegoen Itun Berriaren itzulpena, moldiztegirako prest.

d) Elizarteko lankidetzak eta edizioaren ardura: Elizarteko exegesi-lankidetzak, bileratan eta horretarako kontsulten bidez bete zen (15). Setien Donostiako Gotzain jaunarekin Bibli Elkarte Batuko De Waard eta I. Mendozak, eta Olaizola eta Amundarain-ek egindako bileran eratu zen edizio-aurrezpenetarako batzordea (16). Data berean, moldiztegitik lan teknikoaren ardura Bibli Elkarte Batuko Erwin Zimmermann-en eta D. Amundarain koordinatzailearen eskuetan geratu zen.

Horrela, irten zitekeen, ba, egun-argitara lan bukatu berria: 1984ean jarri zen lehen edizioa kalean (1983ko Lege-gordailuarekin) (17), eta behala etorri zen bigarren edizioa ere: 1987 (18).

---

(13) Talde finko bateratzaileko lagunak hauek izan ziren: D. Amundarain (koordinatzailea), K. Pérez (exegeta), J.M. Arrieta eta J. Arregi (gipuzkera), J.M. Rementeria (bizkaiera), eta Iparraldeari begira, P. Andiazabal lehenik (lapurtera) eta M. Plaza baztandarra gero. Lanaldi honetako iharduera bereziki nekosotzat jo izan da, hasierakoa zelako, noski, eta artean, lan-irizpideak helduegiak ez zeudelako ere bai.

(14) D. Amundarain, K. Pérez, J.M. Arrieta, J. Arregi, M. Plaza eta J.M. Rementeria.

(15) Adibidez, Lazkaon 1981ko otsailean egindako lan-biltzarra: D. Amundarain koordinatzailearekin Artzain protestante hauek lan egin zuten: I. Mendoza (Bibli Elkarte Batuen ordezkaria Madrilen), J.M. Olaizola (Donostiako Artzaina) eta J. García (Bilbon Artzaina). Bigarren bileran, I. Mendoza, Jan de Waard (Bibli Elkarte Batuen ordezkaria Europan), J.M. Olaizola Artzaina eta D. Amundarain bildu ziren Donostian, argitalpenari ekin aurretik (1982-03-23). De Waard-ek, protestanteen aldetik, eragozpenik gabe aurrera egin zitekeela uste izan zuen.

(16) Batzordekideak: J.M. Olaizola eta I. Mendiguren (ebanjelikoak), J.A. Pagola eta D. Amundarain (katolikoak).

(17) (1984): *Itun Berria. Elizen arteko Biblia*. Lazkao: Pax. 680 or. 4.159 ale. Lazkaoko beneditarren artean eman zen, beraz, argitara, izan ere itzultzaileek nortasun juridikorik ez zuten, Bibli Elkarte Batuak ere ongi ikusi baitzuen horrelaxe egitea.

(18) 3.183 aletako edizioa: zuzenketa ugari egin zitzaion aurreko argitalpenari.

## 2. BIBLIA OSOAREN (BIR)PRESTAKUNTZA (1986-1993)

“(Bir)prestakuntza” diogu, zeren, esan bezala, bi lan-molde egin baitira lanen bigarren epealdi honetan (1986-1993): a) Itun Zaharraren itzulpena, eta b) 1983an argiratutako *Itun Berria. Elizen arteko Biblia*-ren testu-berrikusketa (19). Horretaz berri ematen hasi aurretik, ordea, ongi etorriko da hau dena samurtu duen inguru bibliko-instituzionalari buruz zerbaite esatea.

### 2.1. Elizarteko lankidetzarako egokiera

Euskal Herria ez da geratu azken hamarkadetakoa mugimendu bibliotikotik baztertuta edo urrundurik. Besteak beste (Liturgi testuak ditugu gogoan), izan ere hemen bere historia idazten diogun Bibli edizio honetatik aparte, izan dugu euskaraz bide hori urratu duen kideko argitalpenik. Eta arrakasta nabarmenarekin, gainera: sei ediziotaraino iritsi da Elizbarruti Arteko Liturgi Euskaratzailearen Taldeak prestatutako *Itun Berria* (1980-1993) (20), eta hor dago J. Kerexeta-ren bizkaierazko lan ugari eta, guztien gaineratik, beraren *Euskal-Biblia*, bi edizioekin (1976, 1993) (21).

Hortaz, euskarazko Biblia itzulpen katolikoan munduan zuzperraldi nabaria izan da, egindako itzulpenetan ezezik, berauen edizio-hedapenean ere. Vatikanoko II.aren Liturgi herritartzeak (22) eta katolikoan hizkuntza politika ofizial berriak zerikusi zuzena izan dute horretan (23).

Baina Eliza katolikoaren lege eta aldakuntza praktikoa orokorren ondoan zuzenago elizarteko Bibliaren itzulpenak errazteko pausorik ere eman da elizen erakundeetatik, protestanteen artean noski, baina baita

---

(19) *Elizen arteko Biblia* 1994: XI.lean zera esaten da: “lehen argitalpeneko Itun Berriari berritu sakona eman zaio, liburu guztiari batasuna eman beharrak eraginda”.

(20) (1980): *Itun Berria*. Donostia: Idatz. Ondoko argitaraldiak: 1984, 1988, 1989, 1991, 1993. ETXEZARRETA, E. (1981): “Euskal Elizbarrutiarteko *Itun Berria*”, in: *Euskera*. XXVI, 1981, 199-217. ETXEZARRETA, E. (1988): “Liturgiako Itzulpen Batzordearen *Itun Berria*”, in: *Senez*. IV, 1988, 111-129.

(21) KEREXETA, J. (1976): *Euskal-Biblia*. Bilbo: Ed. Belgas. Gainerakoen xehetasunak: Torrealdai Nabea 1993: 189-193.

(22) VATICANO II (1962): *Constitución «Sacrosantum Concilium» sobre la Sagrada Liturgia*, in: VATICANO II (1967): *Historia, doctrina, documentos*. Barcelona: Editorial Regina. (Hizkuntzarekikoak: 69, 224, 225, 245-247: 37-40.z.).

(23) PARDO, A. (1992): *Enchiridion. Documentación litúrgica posconciliar*. Barcelona: Editorial Regina. BUGNINI, A. (1983): *La riforma litúrgica (1948-1975)*. Roma: CLV-Edizioni Liturgiche. (Hizkuntzari buruzkoak: 34-36, 45-46, 69-70, 108-121).

orain gutxi arte egiteko hori zailago onartzen zuten katolikoan artean ere (24).

Horren ondorioz, itzulpen-lan hauetarako elizarteko jokabide instituzionala finkatua geratu zen 1968an, eta birretsia, 1987an, Kristau Batasunerako Idazkaritza Katolikoak eta Bibli Elkarte Batuek —erakunde protestantea berau— elkarrekin batera onarturiko arauetan (25). Lanerako arau horien ildotik joan da, geroztik, hainbat hizkuntzatako itzulpen moderno, eta sortutako eredu berriok (26) gogoan hartu ahal izan ditu elizarteko euskal taldeak ere.

Egokiera ofizial horrek ez zuen, ba (are gutxiago, elizarteko Itun Berriaren ondoren: 1984), hurrengo egitekoari ekitea batere eragotzi, lagundu baizik. Bestalde, Bibliaren gaurkotasan erlijioso-kultural eta editoriala —betiere, gaurkotasan erlatiboa, noski— eta prezeskiago, elizarteko Itun Berriari egin zitzaion harrera ona ikusita lanari segida zor zitzaion.

## 2.2. Elizen arteko Biblia: lehen erabakiak

1983az geroztik lankidegoa geldi baina lanean jarraitzeko prest zegoela jakinik, Itun Zaharraren itzulpenari heltzea pentsatu zuen Itun Berriari ihardundako elizarteko lantaldeak. Oraingoan katoliko-protestanteek Euskal Herritik bertotik egin zioten lankidetzarako deia Bibli Elkarte Batuari (27).

1986ko maiatzaren 2ko bileran baiezko erabakia hartu zen, besteak beste J. de Waard eta T. Hartberg protestanteak tartean zirela. Lana bideratzeko lehenengo mintegia Lazkaon bildu zen, J. de Waard eta C. Buzzetti gidari zirela (1986-09-2/5): bi exegeta, bost itzultzaile (gero, batak ez zuen jarraitzerik izan), hiru berrikusle eta koordinatzaile bat izan

---

(24) FESQUET, H. (1967): *Diario del Concilio*. Barcelona: Editorial Nova Terra. (aurkibideetan: 1296-97. or.: ikus frantses eta gaztelaniako itzulpen ekumenikoen lehen pausok: 1.025 eta 1.185. or.).

(25) Lehen akordioaren izenburua: "Directivas para la cooperación de miembros de diversas confesiones en la traducción de la Biblia". United Bible Societies/Secretariat for Promoting Christian Unity-k izenburu honekin eman zuten: "Guiding Principles for Inter-confessional Cooperation in Translating the Bible. (June 1968). 1978ko akordio birretsia: "Normas para la cooperación interconfesional en la traducción de la Biblia". Roma: Tipografía Poliglota Vaticana.

(26) *Parola del Signore*, esate baterako, Itun Zaharraren itzulpenean eta Itun Berria berrikustean.

(27) 1986ko apirilaren 6ko gutuna.

ziren mintegian (28). Bukaeran, Itun Zaharraren itzulpenari ordutik bertatik heltzea erabaki zen.

Ondoko lan-urteetan astebeteko bina mintegi egin izan ziren, udaneguetan (29). 1986ko abendutik aurrera Carlo Buzzetti izango zen euskal itzulpen honetarako Bibli Elkartearen ordezkari-aholkularia.

### 2.3. Exegeta- eta itzultzaile-taldea: Lan-banaketa

Hortik aurrera, aro berria ireki zen itzulpengintza honetan: Ordura arteko esperientzia gogoan izanik (30), talde mugatuago baten inguruan jarri zen egitekoaren ardatza.

Taldea hauek osatu zuten: bi exegeta itzultzaile (31), bost itzultzaile (32), hiru berrikusle (33) eta hainbat irakurle hautatu (34). Guztiaren koordinatzaile eta eragile nekazina —berdin Itun Zahar nahiz Berrian— Dionisio Amundarain gertatu zen berriz ere. Bibli Elkarte Batuetatik behatzaile eta teknikari bezala lau lagun izan dira, bereziki lanen segimendua egiten (35).

Lankideen egitekoak honela banatu ziren, oraingoan (36):

---

(28) Exegetak: K. Pérez eta R. Irizar; itzultzaileak: J.M. Arrieta, J.L. Aperribai, E. Zabala, I. Mendiguren eta J. Otaegi (gero jarraitzerik izan ez zuena azken hau); berrikusleak: J.M. Rementeria, L. Zugazaga, J.M. Olaizola; koordinatzailea: D. Amundarain. (J. Arregi-k ez zuen bilerara etortzerik izan).

(29) D. Amundarain-ek utziriko albisteak: “Traducción de la Biblia al euskara. Algunos datos” deritzanean.

(30) Itun Berriaren lehen itzulpen-taldeko batek zera idatzi zuen: “Itun Berria itzultzean, lan-iharduera oso astuna izan zen: lankide askoko bilera asko egin beharra. Itun Zaharrari ekitean, lan-iharduera arindu egin nahi izan zen, emaitzaren kalitateak ezer ez noizteko moduan, ordea”.

(31) Ramon Irizar eta Kasimiro Pérez (Felipe Hondarririkoa).

(32) J.L. Aperribai, J.M. Arrieta, J. Arregi, I. Mendiguren eta E. Zabala.

(33) J.M. Rementeria, L. Zugazaga (azken hau liburu batean itzultzaile, gainera), J.M. Olaizola.

(34) M. eta B. Amundarain, M.K. Iturriotz, M.J. Zubiarrain, J.M. Sarasua, J. Azpillaga. Horienaren ondoan, batez ere Donapaleuko J.J. Iturriotz eta P. Erdozaintzi-rena azpimarra daiteke: lehenik, beren iharduera pertsonalagatik eta gero, Iturriotz-en gutun baten arabera (1993-03-03), inguruan bildutako hamalau lagunetako taldean egindakoagatik.

(35) J. de Waard, J.L. Andavert, T. Hartberg eta C. Buzzetti.

(36) Ondoko laukietan doazen zertzeladak D. Amundarain-en “*Elizen arteko Biblia. Lan-iharduera eta itzultzaileak*” deritzan txostenetik bildu ditugu (1994-06-27an jasoa).



**Itun Zaharraren exegeta-itzultzaileak (1986-1993)**

<b>Lankideak</b>	<b>Ardura berezia</b>	<b>Itzulitakoak</b>	<b>Orrialdeak*</b>
Irizar, Ramon Arregi, Jose	Exegesia Euskara	Sal, Is, Ab, Ag, Hab, MI, So, Os, JI, Jon, Nk	308
Irizar, Ramon Zabala, Enrike	Exegesia Euskara	Jr, Ba, Jr gt, Dn gr, Dn, Mi, Na, Esd, Ne	243
Irizar, Ramon Mendiguren, Iñaki	Exegesia Euskara	Jb, Ez, Jkd, Si, Es	313
Irizar, Ramon Aperribai, Jose L.	Exegesia Euskara	Has, Ir, Zen, Lb, Dt, Rt*	358
Irizar, Ramon Arrieta, Jesus M.	Exegesia Euskara	Jos	45
Irizar, Ramon Otaegi, J.	Exegesia Euskara	Am	13
Irizar, Ramon	Exeg./ Euskara	Kant. Ederrena	11
Irizar, Ramon Zugazaga, Lorentzo	Exegeta Euskara	Za	18
Pérez, Kasimiro Arrieta, Jesus M.	Exegeta Euskara	Ep, 1 M, 2 M, Est, Est gr, Tb, Jdt, 1 Kro, 2 Kro, 1 Erg, 2 Erg, Koh, 1 Sm, 2 Sm	615
		Orotara (orr. originalak) ...	<b>1.924</b>

\* Orrialdeak, itzultzailearen jatorrizko lanaren arabera ematen dira (ez edizioaren arabera)

**Itun Berriaren itzulpen-berriztatzaileak (1986-1993)\***

Lankideak	Itzulitakoak	Orrialdeak
Arregi, Jose	Mt, Mk, Lk, Eg	432
Mendiguren, Iñaki	Jn, 1 Jn, 2 Jn, 3 Jn, Ap	174
Arrieta, Jesus Mari	Erm, 1 Ko, 2 Ko, Ga	135
Aperribai, Jose Luis	Ef, Flp, Kol, 1 Ts, 2 Ts, 1 Tm, 2 Tm, Tt, Flm	83
Zabala, Enrike	Heb, St, 1 P, 2 P, Ju	70
	Orotara (orr. originalak) ...	<b>894</b>

\* Ikus, ondoko testuan, exegesiari eta bigarren lanaldi honetako IBko exegetari buruz dioguna

Biblia osoaren edizioko Itun Berriaren berriztapenean exegeta bakar batek egin zuen lan (K. Pérez gaixorik gertatu zelako): Ramon Irizar-ek. Bestalde, elizbarruti edo erlijioso-elkarte desberdinetako lankideak bildu dira Bibliaren itzulpen hau burutu ahal izateko, eta datuak izan lezake interes sozio-kulturalik, bereziki bakoitzak ekarri duen euskalkia edo lan-zama gogoan har badadi (37).

Bibliaren ediziorik soilduenean ere, egitekoa ez da bukatzen testuen itzulpen hutsean. Biblia edizioak hainbat lagungarri-osagarritz hornituta egin ohi dira, eta euskarazko honetan ere halaxe gertatu da. Sinatugabeko lan horietako autoretzak hauek dira (38):

---

(37) Arestian esandakoak osatuz: D. Amundarain, beneditarra da (itsasondoarra); R. Irizar, frantziskotarra (oñatiarra); K. Pérez, kaputxinoa (hondarribiarra); E. Zabala, beneditarra (abaltzisketarra); J.M. Arrieta, Elizbarrutiko apaiza (donostiarra); J. Otaegi, sakramentinoa (lasartearra); L. Zugazaga, Elizbarrutiko apaiza (durangarra), J.L. Aperribai, Elizbarrutiko apaiza (bergararra); J. Arregi, frantziskotarra (azpeitiarra), eta I. Mendiguren, ebanjelikoa (ezkiotarra).

(38) AMUNDARAIN, D. (1994): *“Elizen arteko Biblia. Lan-iharduera eta itulztaileak”* txostena.

**Hornidura kritikoa eta testu lagungarriak**

<b>Egilea</b>	<b>Idazlana</b>
Amundarain, Dionisio	“Aurkezpena” (XI-XII. or.) “Irakurlearentzat argibide teknikoak (XXI-XXIII.or.) “Aurkibide analitikoa” (oinarrizko zerrenda) “Euskalkien arteko hiztegia” ( <i>cf. infra</i> )
Irizar, Ramon	“Bibliari sarrera orokorra” (XIII-XIV. or.) “Itun Zaharra. Sarrera” (3-7. or.) “Itun Berria. Sarrera” (3-5. or.) IBren hornidura kritikoaren birmoldaketa “Bibli hiztegia” (417-452. orr. Lehengo IB-koaz baliatuz) “Leku-izenen aurkibidea” (509-514. or.; <i>cf. infra</i> )
Zabala, Enrike	“Aurkibide analitikoa” (zehaztapen-erreferentziak)
Donapaleuko taldea, Rementeria-Zugazaga	“Euskalkien arteko hiztegia” (481-500. or.; <i>cf. supra</i> )
Mendiguren, Iñaki	“Taula kronologikoa” (501-507. or.) “Leku-izenen aurkibidea (Mapak)” (509-514. or.)
Oinarrizko itzultzaileak	Liburu bakoitzari sarrera Liburu bakoitzari oharrak eta erreferentziak

**2.4. Bigarren aroko lan-prozedurak**

Talde horrek ez du jardun lanean lantegi jakin batean iraunkorki horretarako elkartuta, eta lankideek ez dute ogibidez horretan jarduterik izan (39). Bibliako liburu hain desberdinetan eta horrelako lankidego za-

(39) Salbuespen nabariena R. Irizar-ena izan da, eta denbora mugatuagoan K. Pérez-ena eta, oro har, exegetena. Beste gisa batean, D. Amundarain koordinatzailearena.

bal horrekin lan egin ahal izateko premiazkoa izan da lan-antolamendu eta itzulpenen iharduera egokiak eratzea (40).

Koordinatzailearen eskutik jasotako ohar-albiste honek laburtzen du honetan egin den bidea nondik norakoa izan den:

Itun Berriaren kasuan bezala, lehenik exegeta eta itultzaileekin bikoteak egin dira liburu diferenteen oinarrizko itzulpena prestatzeko; beraz, exegeta baktek oinarrizko talde ezberdinetan egin behar izan du lan.

Oinarrizko itzulpena prestatzean, testua koordinatzaileak hartzen zuen. Batzuetan taldeko guztiei helarazten zien testua; beste batzuetan, berak egindako zuzenketa-saila proposatuz, oinarrizko taldeari itzultzen zion, testu berriua hartzean, talde guztiei helaraziz.

Taldekoen zuzenketa koordinatzaileak jaso eta oinarrizko taldekoei helarazten zizkien, testu berriua prestatzeko. Testu berri hau koordinatzaileak taldeko guztiei eta "irakurleak" izenekoei bidaltzen zien.

Testu berriuari egindako zuzenketa oinarrizko taldekoei helarazten zizkien koordinatzaileak.

Testu ber-berriua jasotzen zuen koordinatzaileak eta batzarre orokorrerako prestatzen (urtean bi aldiz egin izan dira batzarre orokorrak, astebeteko txandak eginez).

Batzarreetan, batzuetan (gehienetan) testu osoa berrikusten zen, batzuetan sakonago, besteetan lasterrago. Beste batzuetan (oso gutxitan) oinarrizko taldeak onartu ez zituen zuzenketa-proposamenak bakarrik ikusten ziren batzarreetan.

Batzarreetako prozesua, denborarekin, lasterragotu egin zen, onarturiko irizpideak pilatzen zihoazen neurrian.

Dena den, azken bi urteetan [1992-1993] hasieran behin-betikotzat emandako testuak berrikusi beharra ikusi zen; irizpideak aldatzen eta aberasten joan baitira prozesu osoan zehar.

Bestalde, azken urtean, estilo bateratzeko, bi idazle famaturi testu osoa irakurtzeko eskatu zitzaizen. Baina ez ziren animatu; hartara, azken irakurketa hori koordinatzaileak hartu zuen bere gain; irakurketa honetatik sortutako proposamenak ere batzarreetan erabaki ziren (41).

Leizarraga eta laguntzaileen arteko itzulpen-lankidetzak nolakoa izan zen ezer ez dakigula, edo Bonaparte eta bere lankideen arteko Biblia la-

(40) Dakigunez, laster agertuko da itzulpen-arazo metodologikoen kasu honetan izan duten irtenbideaz berri zehatzagorik. Hemen, aurkezpenetik zera jasoko dugu (XI. or.): "Bigarren, helburu komunikatiboa. [...] Hain zuzen ere, helburu zehatz horrek eragin dio itultzaile-taldeari, traduktologiaren aldetik, joera jakin bat hartzera, Bibliaren itzulpengintzan, munduan zehar, jadanik aski errotua dagoen joera hartzera: baliokidetasun dinamikoa, funtzionala".

(41) Aipaturiko "Elizen arteko Biblia. Lan-iharduera eta itultzaileak".

nak nola eraman ziren jakiteko hainbeste albiste falta zaizkigula, interesgarri gertatzen da kasu honetan ohar hori. Eta, urtetan ehundaka orrialde hizkera estandarrean zuzenduta gero, gure garaiekin datorren beste ohar hau: “azken momentuan Euskaltzaindiak argitara emaniko gomendioetara egokitu behar izan du koordinatzaileak testu osoa”. (Jainkoaren Hitzaren eta herriaren hizkuntzaren zerbitzuan!).

Hizkeraren arazoak ezin baztertuak dira, noski, honelako lanetan, baina elizarteko itzulpen biblikoetan larriagoak ere izan litezke exegesiarekin lotuta datozen katramilak. Hala ere, horrelako tirabirarik ez da bidean suertatu, esaten zaigunez.

## 2.5. Edizioaren azken ardurak

Taldeak eta kanpoko lankideek egitekoa aurrera zeramaten bitartean, J. de Ward, C. Buzzetti, J.M. Rementeria eta D. Amundarain Setien Gotzainarekin bildu ziren, honi lanaren berri emateko asmoz (1988ko abenduan): adostu zenaren arabera, itzulpen guztietatik bi ale bidaliko zitzaizkion gotzainari, hierarkia katolikoa ere bere garairako oniritzia emateko prestatuz joan zedin (42). 1990eko udan, lan-parte handi bat haren eskuetan zegoen, eta 1992ko udazkenean edo, erabaki samarrik Biblia hau elizarteko koedizioan kaleratzea (43).

1993ko udaberrian bukatu zen *Elizen arteko Biblia* osoaren euskal itzulpenaren testu-prestakuntza. Eta ondoren, Biblia itzulpenaren mol-

---

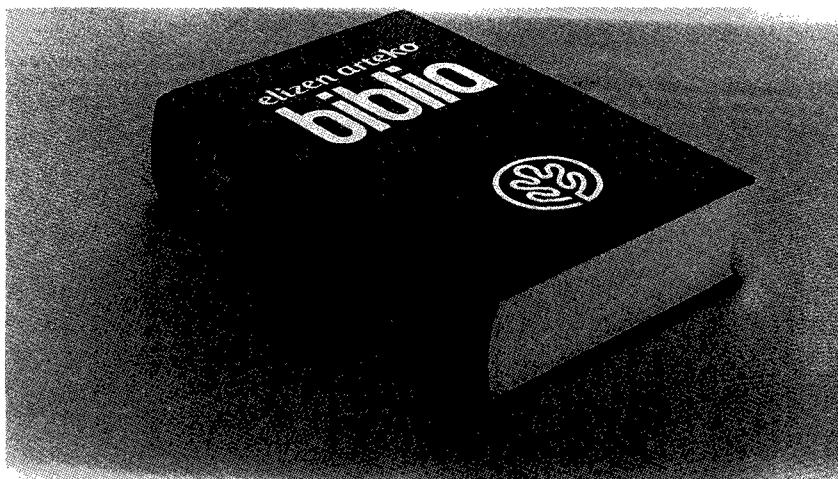
(42) Jakin ahal izan dugunez, bete zen borondate hori, eta Gotzaindegiak Itun Berria bederen eman zion exegeta katoliko hautatu bati (J. Apezetxea izan zela, uste dugu), lana aztertuz joan zedin. “Itun Zaharraren azterketa –E. Etxezarretari zor diot ohar hau– itzulpen-taldean exegesiari gehien arduratu zen Ramon Irizarri eskatu zitzaion; Gotzaintzat itzulpen-lanaren balorazio bat egin zezala eskatu zitzaion, haiek beren oniritzia eman ahal zezaten. R. Irizarrek 1992ko abenduaren 29an eman zion Setien Gotzainari bere txostena”.

(43) E. Etxezarretak pasatu dizkidan oharren arabera, hauek dira datu zehatzak: 1992, martxoak 31: Donostiako Gotzaindegian egin zen Batzarra, Bibliaren itzulpen-taldekoek eta protestanteek eskatuta. Setien Gotzainak ez zuen egotarik izan; beronen ordez J. A. Pagola, Bikario Nagusia, egon zen. Eta, gainera, Manuel Jimbachian (Strasburg), Jose Luis Andavert Escriche (Madril), Dionisio Amundarain eta E. Etxezarreta. Aztergaia: Itzultzaile eta protestanteen izenean hitz eginez, Bibliaren itzulpena zertan zen berri eman zen, eta euskal Elizbarrutietako Gotzainek argitalpenean parte har zezaten proposamena egin. 1993, ekainak 16: Euskal Elizbarrutietako Gotzainei, Gasteizen zuten ohiko Batzarrean, *Elizen arteko Biblia* argitaratzeko proiektua aurkeztu zitzaion. Erabakia: Ontzat eman zuten Gotzainek proiektua, eta argitalpenean protestanteekin batera erdibana parte hartzea erabaki zen, Baionako Elizbarrutia barne (1993.06.25). Gotzainen izenean argitalpenaz arduratzeko Eustasio Etxezarreta izendatu zuten. 1993, urriak 22: Gotzainen izenean Setien Gotzainak, eta Biblia Elkarte Batuen izenean Jose Luis Andavertek, argitalpenari dagozkion xehetasunen dokumentua izenpetu zuten: «Convenio de coedición para la publicación de *Elizen Arteko Biblia*».

diztegiko lanaren eta argitalpenaren xehetasun guztiez arduratzeko batzorde bat eratu (44).

Elizarteko lan hau —orain, eta ez lehenago— azken bururaino eraman ahal izateko bideak samurtu dituzten aldeko orokorrenak laburtu behar balira, agian nagusienak zerak izango lirateke: Kristau protestanteengan (45) —eta katolikoen artean ere (46)— ekumenismoak urratutako bidea (47), euskal Protestantismoaren historiaren berreskuratzea (48), Euskal Herriko Elizen arteko ezagupide hobea eta, azkenik, euskara estandar batean eta Euskal Herri osorako originaletatik zuzenean egindako itzulpen moderno baten premia.

Horrek guztiak eman du, ba, bere emaitza gurean ere: *Elizen arteko Biblia*.



(44) Bi etxe argitaldarien aldetik (Bibli Elkarte Batuak eta Euskal Herriko Elizbarrutiak) ordezkari bana izango ziren Batzordean (J.L. Andavert eta E. Etxezarreta), eta Elizen Arteko Biblia Elkartearen aldetik (lantaldeen izenean, alegia), beste bi lagun (J.M. Rementeria eta D. Amundarain).

(45) Elizen Kontseilu Ekumenikoa bere iturrietan ezagutu nahiko lukeenak, argitalpen erosoak du gure artean ondoko hau: VISCHER, L. (ed.) (1972): *Textos y documentos de la Comisión «Fe y Constitución» (1910-1968)*. Madrid: BAC (337).

(46) Ekumenismo katolikoaren doktrina-oinarriak ezagutzeko: PERARNAU, J. (ed.) (1965): *Decreto sobre el Ecumenismo* [Vatikano II.arena, alegia]. Castellón de La Plana. Dokumentu honen jaiotunea ezagutzeko, ik., adibidez: FESQUET, H. (1967): *Diario del Concilio*. Barcelona: Editorial Nova Terra. (Aurkibideetan: 1296-97. or.).

(47) Ekumenismoaren historia, bere alde doktrinalean bereziki, honako obra honetan ikus daiteke: THILS, G. (1965): *Historia doctrinal del movimiento ecuménico*. Madrid: Ediciones Rialp. Biziki iradokiorra gertatuko zaio irakurleari beste hau: CONGAR, Y. M.-J. (1967): *Cristianos en diálogo. Aportaciones católicas al Ecumenismo*. Barcelona: Editorial Estela.

(48) Ez da horren adibide txarrena hau: OLAIZOLA, J.M. (1993): *Historia del Protestantismo en el País Vasco*. Pamplona: Pamiela.

### 3. EGINDAKO BIDEA: EGITEKOAK

Dagoeneko irakurleak ikusi duenez, orrialdeok ez dira izan *Elizen arteko Biblia* hau bururaino eramateko egin diren lanen aurkezpena baik; ez dut emaitza literario eta zientifikoaren kritika egiteko asmorik izan. Horretarako gaitasunik ezean, zilegi izan bekit, bestalde, azken oharren bat edo beste egitea.

Gure lehenengo Biblia itzulpen ezaguna (1571) erlijio-gerren artean sortu zen —taldean lan eginez, gainera— eta agintari kalbindarrek (Paueko Sinodoak, Joana Nafarroako Erreginak) sustaturik egin zen, zortzi urteko lanaren ondoren. Une historiko hartako kristau fededun batzuen interes kontrajarrien artean baina beti Hitzarekiko maitasun suharrari jarraiki gertatu zen hori (Leizarragaren hitzak irakurri besterik ez dago horretaz ohartzeko).

Oraingoan ere interesik ez da falta izan, Hitzarekiko amodiorik ere ez, eta langile finen iraupen setatia, hamazazpi urtetan zehar egitekoari eusteko. Lehen orduko sustatzaile eraginkorra Bibli Elkarte Batuak izan dira, eta katolikoaren bizkar joan da, batik-bat, eguneroko lanaren zama. Elkarren kontrako lehian baino elkarren aldeko ahaleaginean egin dute aitzina, bururaino. Azkenik, parte izan diren Elizetako buruek elkar-hartuta jarri dute lana kalean. *Elizarteko* obra hau, halakoxea da zinez.

Leizarragak euskaldun guztien ahalik ulerpen errazena bilatu zuen bezala (*ahalic guehiena guciey adi eraciteari iarreiqui içan gaitzatza*, zioen hark), oraingo itzultzaileok ere guztiekiko hizkuntz hurbiltasuna bilatu dute euskara batuaren bidetik. Hizkuntzaren normalkuntza estandarrari laguntzeko ere egin da itzulpen hau, espreski. Beldur izan zitekeen exegesi-gatazkarik ez da izan, baina “bai, ordea, euskararen normalizazioaren aldetik. Puntu asko eta asko aztertu behar izan dira, bai bakarka, bai batzarreetan”. Ahalegin honekin, eliz euskara (49) epe historiko berri batean sartzen da, juxtu Sinodaletatik zetorren euskalkiekiko ardura praktikoko hertsia goari gaina hartuz eta Leizarraga Artzain protestantearen edo Axular apaiz katolikoaren hizkuntza batasun-kezka zabalagoa berreskuratuz (50).

Edizioak izan duen euskalkiarteko lankidegoagatik, Elizengandik lortu duen onarpen-babes instituzionalagatik, itxuraz eta hobekuntza-asmoz (izango) duen kalitateagatik, benetan Euskal Herri osoko Biblia bilaka daiteke hau (nahiz eta Liturgi zeregin mintzatueterako besterik ere

(49) *Eliz euskara*, diot: eliz eginkizun eta kulturako euskara, eliztarrek nonahi edo zernahitan erabil dezaketena baino.

(50) Ez ditut biltzen horren testu lekukoak, baina gogoan har Kalagurriko Arau Sinodalak (1600) eta bi idazle aipatuen hitzaurreak.

izan). Merezimendu handiko beste lanen ondoren, urrats hau ere eman beharra zegoen, hizkuntzaren normalizazioaren mesedetan ezezik, baita kultura erlijioso moderno bizi baten onetan ere.

Orain gutxi, filologo baten lumatik prentsaratu da EHUrako Teologi Fakultate baten eskea (51). Erran gabe doa, gure artean azken hamarkadetan gertatu den Teologiaren latinetik gaztelaniaratzek, Euskal Herrian euskararatzea ere izan beharko lukeela; baina hori ezingo da egin, aldi berean euskarazko Teologi hizkera-normalizazioak heldutasun bat lortu gabe. Jada eman da pausoren bat edo beste norabide horretan (52); hala ere, urrun eta eskas geratu dira —segidarik ez dute ia izan— 1960-1970. hamarkadetakoko euskarazko gogoeta-lan teologikoak. Batez ere, gure kultura erlijioso moderno euskalduna jaiotzeke dago, eta zer esanik ez, euskaraz lanean lihardukeen Teologi irakaskuntza. Teologia(ren) hau Euskal Herriko kristau Elizek gure herriaren kultur normalizazioari zor dioten baliozko eremua da.

*Elizen arteko Biblia* jatorrizko hizkuntzetatik serioски itzuli ahal izan duen lantaldeak bide berriak urratzeko lain adore eta iraupen erakutsi du, eta, gainera, ondoko beste oinarri eta hedapenatarako tresna baliosa sortu digu. Hierarkiak ere ongi ulertu du behetik etorri den ekimen horren esanahia. Espero liteke, ba —eta denon onetan eskatu egin beharko litzaieke Euskal Herriko Elizei— ondoko ekintza berriak ere sustatzen hasteko, beti ere euskarazko kultura kristauak, orokorrean, eta prezeskia-gu euskarazko Teologi irakaskuntzak aurrera egin dezaten.

Euskal Herriko eguneroko eliz errealitate euskaldun zabalenera etorriz, beste oharkizunen bat. Argitalpen honek erakutsi du eliz indarrak —aski ahulduta daudela ere— elkarlanean noraino hel daitezkeen. Lezio ona izan da *Elizen arteko Biblia*, baina ez bera bakarrik, baita hemen bidenabar aipatu dugun beste lan bakan batzuk ere. Estimagarria eta ederra da, noski, elizen arteko lana, baina elizetako giza kultur indar gehienak eta emankorrenak batez ere Eliza katolikoan daude Euskal Herrian, eta agian, garaia da, Elizbarrutien arteko eta berorien eta erlijiosoen arteko lankidetzak eratua antolatzeko: kristau kulturaren onetan, hizkuntzaren faboretan.

Eraikuntza berri horren lehen harrietako bat jarrita dago hemen aurkeztu dugun argitalpen oparo honekin: egiteke dauden zereginetarako ez da lantegi-eredu txarra berau, horri segida emanez eta bertatik eta beste irakasgunetatik hasita garapen hobeak sustatzeko.

(51) EGUZKITZA, A. (1994): "Teologia-Fakultatea Euskal Herriko Unibertsitatean noizko?", in: *Egunkaria*, 1994-06-03.

(52) Adibide gisara gogora Liturgi itzulpenak edo *Erljioa. Hiztegia* (1987, UZEI, Donostia: Elkar).



**BERRIAK**



## KOSTALDEKO EKOSISTEMEN ERAKUSKETA

*Egoitza (Bilbo), 1994.01.25 - 1994.02.03*

*C. Rodriguez*

Bilbo Zaharra euskaltegiaren eskutik 1994ko urtarrilaren 25ean *Kostaldeko ekosistemak* izeneko erakusketa zela-ta, inaugurazio egunean Euskaltzaindiaren aretoan eguerdiko ordu batean esandako hitzak:

Bilbo Zaharra euskaltegiko irakasle eta ikasle guztien izenean eskerrak Euskaltzaindiari areto hau uzteagatik, bestetik, gure eskerrona adierazi nahi diogu Salvatore Mitxelena ikastolako zuzendariari hona etortzeagatik.

Atzo bidali genuen hemendik Bilbotik furgoneta bat Zarautzera. Furgonetak ekarri behar zituen, handik Zarautzetik, material guztiok: hemen dauden materialok: argazkiak, irudiak, txoriak, harriak eta abar.

Arratsaldeko lauretan edo etortzekoa zen furgoneta gidaria, eta nik atzo eguerdian nire kalean bertan ikusi nuen txoferra lasai asko taberna sartzen eta ni harriturik gelditu nintzen: Zarautzen egon behar eta hara non kaiean ikusten nuen!

Oihu egin nion eta esan zidan bidaia eginda zegoela, gauza guztiak hemen zeudela eta galdera bat ere egin zidan berak.

Zera galdetu zidan:

–Zezilio, baina zer da hori, bada, zer egingo duzue hor? Kaja batzuk bete hondar ekarri ditut, zertarako nahi dituzue gauza horiek?

Harriturik gelditu zen mutikoa. Nik esan nion.. . hitzaldi bat, erakusketa bat...harriturik daukat, orduan, Fernando. Fernando da nire kaleko transportista. Eta bestetik ni neu ere harriturik naukate aldemeneko hauek. Eta zergatik? Nik uste nuen ikerketa lanak urrun-urruneko lekuetan egiten zirela, Antarktidan edo ez dakit non, baina ez hemen bertan. Beraz, etxetik bertatik eta gure kostaldea, gure geure kostaldea ikertzen dutela! Eta bestetik, nik uste nuen ikerlariak agurreak, zaharrak eta bizar zuria zeukatela. Eta nire aldamenean ez dago horrelakorik, nik ez dakit zer esango duten, baina harriturik naukate hasiera-hasieratik.

Hasteko, entzungo dugu Jose Antonio Aranaren mintzoa, euskaltzaina bera, eta hemengo bibliotekako bibliotekaria.

Nahi duzunean.



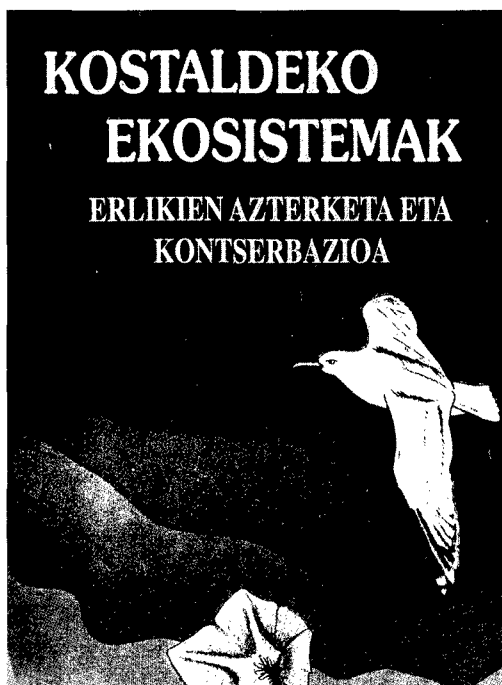
## **KOSTALDEKO EKOSISTEMEN ERAKUSKETA**

*Egoitza, (Bilbo), 1994.01.25*

*Jose Antonio Arana Martija*

Adiskideok, eguerdi on:

Zazpi kaleetako Bilbo Zaharra Euskaltegiak Euskaltzaindiari areto hau eskatu zionean *Kostaldeko ekosistemen* erakusketa hau eratzeko, arraro samar iruditu zitzaigun zuzendaritzakoei euskararen Akademiak halako erakusketa eta ihardunaldiei babesa ematea. Baina berehala konturatu ginen Zarauzko Izadi Taldeak eta Salvatore Mitxelena ikastolak bultzaturiko eginkizun hau euskal kulturarako eta euskararen aberastasun eta erabilerarako garrantzitsua zela.



Gure hizkuntza zaindu eta hedatu behar duen Erakunde honek zientziaren eremu zahar eta berri baten aurrean aurkitzen da une honetan. Alor zaharra, diot, naturatik bizi izan da gehienbat euskara eta, hurbilean izadi edo naturak ematen zizkion gauzekin topo egiten baitzuen euskaldunak. Baina alor berria ere bai, euskara arruntari natur zientziek sistematizazio bidetik sartzea eskatzen baitzieten. Aranzadi, Elhuyar, Jakin, UZEI eta beste elkarteek alor honetan eman dizkiguten urratsak ez dira alferrekoak izan jatorrizko eta maileguzko hitzekin osotu baitute beharrezko genuen naturaren hiztegia.

Baina hitzak kontzeptua darama barnean eta zehazki definitu behar du esangura. Eta definizio hori lortzeko eta esangura adierazteko zer hobe definitu nahi duen gauza bera erakustea baino? Animalia, landare eta meazkien izenak emateko Aranzadi eta Jakinek eman ziguten 1976an *Natur zientzien hiztegia*, ordu onean etorria, Euskal Herriko Unibertsitate publikoa sortu zen unean, hain zuzen. Irudiekin hornitua eta apaindua zetorren hiztegia, baina emaitza hori bilakatu eta aberastu egiten da halako erakusketekin, begi bistan, kolorez eta kasu askotan ukitzeko eran ematen baitira izakinak. Bestalde, baserriko kultura, jatorrizko gurea, edo itsasertzeko hizkera berezia datorkigu kalera, hiritar hizkuntzari txertatu behar dizkiogu natur hitzak, hirietako berbaera bere osotasunera ekarri behar baitugu euskarak aurrera jarrai dezan, hizkuntza modernoa eginez.

Asko dira bada arrazoiak Euskaltzaindiak halako erakusketa eta ihardunaldiak babes ditzan. Eta pozik ikusten du Bilbon, Euskal Herriko hiri nagusian, ekintza hau burutzea. Hiriak ez baititugu euskararako irabazten, gureak egin du. Eta gaur hasten den ihardunaldi hau euskararen erabilerarako lehergailu txikia baino ez bada ere, sua pizteko sukarrria izan dadila nahiko genuke.

Horregatik, mila esker Euskaltzaindiaren izenean, antolatzaileoi. Zin egiten dugu halako ekintzetarako zabalik izango dituzuela gure ateak, nolabait euskararen santutegi hau herriarena baita.

## KOSTALDEKO EKOSISTEMEN ERAKUSKETA

*Egoitza, (Bilbo), 1994.01.25*

*Josepo Terese*

Labur saiatuko naiz pixka bat esplikatzeko nondik nora sortu zen proiektu guzti hau eta bukaeran, galderaren bat egin nahiko bazenute prest nengoke, ahal dudan moduan, egoki erantzuten.

Aurrenengo gauza bereiztu nahiko nuke, gure herrian, pentsatzen dut eta beste herri guztietan gertatzen den bezalaxe, orain hamarren bat urte, gure ingurune guztia ezagutzeko joera edo jarrera sortu zela.

Horretarako, eskoletako natur departamendu inguruan genbiltzan irakasleekin talde bat osatu nahi izan genuen.

Deialdi ireki batez ingurune, ekosistemak eta beraien dinamikaz arduratuko litzatekeen taldea osatu nahi izan genuen, eta zenbait irakasle elkartzuz, Zeziliok aipaturiko *Izadi taldea* sortu zen.

Talde honen helburuetariko bat, hasieran guk hala ikusten baikenuen, inguruko eskoletako natur departamenduetako arduradun guztiekin harreman estua edukitzea izango zen eta bestetik, gure inguruneko ekologia mailako problematikaz eta aberastasunez pixkanaka jabetzen joatea.

Lehen aipatu bezala, taldea irekia zenez, irakasle, basozain, biologo, geologo, naturalista eta abarrek beren tokia topatu zuten. Eta berehala konturatu ginen, gaur egun kostaldeak direla, zonarik zigortuenak: turismoa dela, hiriburu eta herriburuetako zabalkundeak direla, toki oso erosoak izan baitira aspaldidanik bertan kokatzeko; ondorioz ez dugu jakin beraiek zaintzen, desoreka nabarmen batera bultzatu ditugularik. Horregatik, orain zazpi urte proiektu bat, hasi genuen, Zarautz inguruan agertzen den ekosistema multzoaren azterketa zientifikoa egitearena, hain zuzen ere.

Honi hasiera ematerakoan aski ez zela izango konturatu ginen. Lehendabizi ingurunea ondo ezagutu beharko genuen ondorio zientifikoa batzuk atera ahal izateko, eta beraz, horri ekin genion, ondoren beste lan batzuei heldu genielarik.

Egiten ari ginen lanen dibulgazio beharra ikusten genuenez, didaktikoki nola plazaratu aztertzen hasi ginen. Proiektu global bat diseinatu zen eta ikusten duzuen erakusketa hau proiektu horren lehen zatia litzateke.

Saiatu ginen *Izadi taldeak* izan zezakeen izaera zientifiko eta protekzionista eskola batek aporta zezakeen alde didaktikoarekin bat egiten, proiektu amankomun baten bitartez. Eta hortik sortu zen hasierako ideia eta hona hemen aurrengo zati horren lekukoa.

Prozesu hau, eskola mailan era honetara desarroitatu zen: badira urte batzuk, gure ikastolan, ikasleek, zuek ikusten duzuen erakusketa honen antzekoa, beren mediokin eta baliabideekin, beraiek egin dezaketenaren arabera eta irakasleon laguntzaz antolatzen dutena.

Erakusketa hauek oinarritzat hartuz, eta gure ikerketen arabera, eta aporta genezakeen guztiarekin erakusketa didaktiko bat eratu dugu, ikasle guztiengana iristeko asmoz, ez bakarrik gure zonakoentzat, problematika berbera agertzen baita Euskal Herriko beste lurralde askotan; hala nola, Plentzian, Gorlizen, Muskizen, Hondarribian, Txingudin eta abar eta abar luze bat. Zarautzen dagoenaren berdintsua izan daiteke eta beraz, estrapolagarria. Orduan nahi izan genuena Euskal Herriko zona hauetara bereziki heldu, eta gure erakusketa zabaldu.

Eta hori da, hain zuzen ere, helburu nagusia. Detaile batzuk emango dizkizuet, alde didaktiko hau ikutuz: Erreformak, orain hezkuntzaren inguruan planteatzen duen ingurunea hezkuntzan oinarritu ditugu erakusketaren helburu orokorrak. Lehen mailako hezkuntzaren azken zikloa eta derrigorrezko bigarren hezkuntzari begira jarri dira helburu hauek, beti ere gure egoera berezira, Zarauzko egoerara moldaturik, baina bere filosofia eta oinarriak mantenduz.

Hurrengo fasean, berriz, ikasleentzako unitate desberdinak egitea izango dugu helburu. Esan ere nahiko nuke lehen fase honek urtebete eraman digula. Ikus dezakezue, lan guztiau artzainak da, eskuz eginikoa: korte, rekorte, jarri, pegatu, e.a., e.a. 8.000 mila diapositiba atera ditugu, horretarako urte dexente pasa behar izan ditugularik bilketa lana egiten.

Hiztegiari dagokionez, oinarri desberdinak izan ditugu: hasiera baten Martzeloz Aizpuruak ateratakoa hartu genuen oinarritzat, ondoren UZEIk ateratako hiztegiak eta horretaz aparte, bertako arrantzaleek jatorriz erabilitako izendegia ere aintzakotzat hartu dugu. Zenbaitetan, beraz, Zarautz inguruan bakarrik erabiltzen diren izenak agertuko zaizkizue. Hala ere, beti saiatu gara izen ofiziala ere azaltzen.

Horregatik, ikusiko duzue, espezie batzuk izen desberdinez izendaturik egongo dira: bertako izen eta UZEIk ofizialki onartutakoaz.

Erakusketa osoa euskara hutsez egina izan da eta honetaz aparte 200 diapositibaz 6saturiko audiobisuala ere antolaturik dugu. Honen aurkezpena hemen-txe, Bilbon bertan egin ahal izango dugula espero dugu.

Azkenik gure eskerrak antolatzaileei, Bilbo Zaharra euskaltegikoei, bai Euskaltzaindiari, frogatutako jarrera eta interesagatik, eta aldi berean, proiektu hau egin ahal izateko laguntza eman duten instituzioei: Eusko Jaurilaritza, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Zarauzko Udala.

Besterik gabe mila esker etortzeagatik. Orain galderarik baldin balego gustura erantzun nuke.



—Erakusketa hau ikusteko zein litzateke modurik egokiena?

Gaur arratsaldez jarriko ditugu gezi batzuk, erakusketaren norabidea adieraziko diguten geziak.

Erakusketa bloke desberdinetan antolaturik dago ekosistemen arabera; hala nola: geologia alde batetik eta bestetik, hondartza eta dunak, padurak eta erriberak eta azkenik harraldea eta itsas-labarrak. Berez orden horretan jarraitzea litzateke egokien.

Bloke guztiek, aldi berean, antzeko egitura azaltzen dute: eboluzioa, fauna, botanika.... Halaber, mural batzuetan paisaiaren eraldaketa nola izan den erraz ikus daiteke. Eta bukatu aurretik, helburu orokor guzti hauen helburu nagusia aipatu nahiko nuke: Gure ingurunea ezagutu eta ezagutuz maitatu eta ingurunea maitatuz berekiko errespetua garatu.

—Besterik ez bada, hitz egingo digu Josu Aurre Azurmendik, gure euskaltegiko zuzendariak.



## AZKEN HITZAK

*Josu Aurre Azurmendi*

Bilbo Zaharra euskaltegian kontenidorik gabe ezin dela hizkuntza bat irakatsi jakinda, pozik antolatu dugu erakusketa hau.

Areto honetan orain badauka begiak zer ikusirik, eta euskara ikasten dabilenak zer ikasirik ere bai.

Guk, nahi dugu, euskara ikastearekin batera, ikasleen eta irakasleen ezagupenak aberastu, zientziaren arlo guztiak jorratuz eta mundu zabalean suertatzen diren gauza guztien berri edukiz.

Jakinnahia da oso hitz polita, ikerlariak askotan erabiltzen dutena. Ikerlariok beti gauza bat beste baten atzetik dabilta, jakinnahi hori asetu nahirik. Ez dira inoiz aspertzen. Ikerketa lanak badu, antza, oso indar handia eta horrelako lanetan murgiltzen denak poz handia sentitzen du, gauza berri bat aurkitu eta besteei berehala zabaltzen dienean.

Zuek ere, hemen areto honetan zaretenok, ikusi patxadaz erakusketa honetan dauden animalia, txori, harri eta irudi guztiak, ibilaldia egin aretoan zehar eta zabaldu, gero zuen lagunen artean ibilaldi honetan ikasi duzuen.

Besterik gabe, mila esker guztioi.



**JOSE LUIS LIZUNDIA JAUNARI ETA M.<sup>a</sup> PILAR LASARTE  
ANDEREARI**

**EUSKALTZAINDIAK DOMINA EMAN**

*Iruñean, Nafarroako Jauregian, 1994.03.25*

*Jose Luis Lizundia Askondo*

Esker onez lau hitz esatea nahi nituzke:

Iruinseme naiz duela 55 urte, gerra garaian hiriburu honetan jaio baitnintzen. Benetan eskerrak, ez baitnenkien omenalditxo honen berririk, gutxiago Nafarroako jauregi hau aukeratuko zenutenik.

Pozgarria da, bestalde, beste nafar batekin batera, Maria Pilar Lasarte leitzarrarekin, domina hau hartzea. Biok gara zilarrezko ezteiak ospatzen ditugunak aurten, Euskaltzaindiaren langile legez, Euskara Batuaren 25 urteekin batera, bestalde. Bera Donostiako ordezkartizan, ni, Bilboko egoitzan. Maria Pilarrekin batera oroitu nahi ditut nire beste lankide guztiak.

Joan den hilean bete ditut, bestalde, 25 urte Euskaltzaindiko idazkariorde erara. Arestirekin batera lehiakide, Baionan izendatua eta Gasteizen, Euskaltzaindiaren 50. urteurrenkari Foru Diputazioan karguaz jabetua.

Oraingo Zuzendaritzari eskerrak emanez batera, Haritschelhar, Lekuona, Knörr, Arana, beste bost izen aipatzea nahi ditut: A. Villasante, 18 urtetan nire/gure buru nagusia, 18 urtetan erromes laiko izan baitnaiz, hilean behin, gutxienez, Arantzura joanez. Izendapen uanean, euskaltzainburu izan zen On Manuel Lekuona. Jose Mari Satrustegi, urte askotan idazkaria; Eusebio Erkiaga, iaz zendua, urte askotan diruzain. Azkenerako utzi dut Juan San Martin, ni idazkariorde proposatu ninduen, oroitzen naiz nola etorri zen proposamen hori egitera Garaiko Udaletxera, hango udal idazkari baitnintzen garai hartan. Eta beste hemen zaudeten guztioi, mila esker.



# **PRENTSA IDATZIKO ETA IKUSENTZUTEKO KOMUNIKABIDEETAKO EUSKARA: AZKEN HITZAK**

*Leioa, Euskal Herriko Unibertsitatea/  
Universidad del País Vasco  
1993.05.14*

*Juan Mari Lekuona jauna*

Euskaltzainburua kanpoan denez, honek behartzen nau, Araudiari jarraituz, haren izenean mintzatzera. Eta nire lehenengo egitekoa, bistan denez, Euskaltzaindiaren izenean denoi agur bero bat opa izatea da. Lan berean ari garenon arteko diosala duzue, geure Erakundearen aldetik zuei egina.

Une honi atxekiz, bidezkoa dirudi nik orain komunikabideek euskararen bitzitan duten garrantzia aipatzea. Aipamen honek ez du izango iritzi kualifikatu baten garrantzirik. Neronek eginiko langintzan eta edukuriko bizikizunetan hartzen dut oinarri, gogoeta bat burutzeko, angelu jakin batetik gauzatuz zer den komunikabideetako hizkeraren balioa.

## **1. KOMUNIKABIDEETAKO HIZKERAK**

Nire eginbide pertsonala komunikazioarekin loturik agertzen da beti. Aritu izan naiz irakaskuntzan eta predikuan, sorkuntza-lanetan eta itzulpen zereginean. Eta egindakoa gogoan, argi eta garbi ikusten dut komunikabideek duten eragin ona hizkuntzaren suztapenean.

Eraskotako literatur estiloak ikus eta entzun daitezke gaur egungo komunikabideetan: idatzizkoa, hala nola kazetetan datorrena; erdi-ahozkoa, idatziz sortzen eta baliatzen dena; eta bapateko mintzoa. Hiru estilo hauek lirateke oso kontuan hartzekoak, hedabideetako euskara ongi bideratzerik nahi bada.

Oso bizia da gai hauei buruz daukagun kontzientzia. Ez da alferrik gertatu, egun hauetan hain zuzen, bi jardunaldi garrantzitsu antolatu izana, desberdinak bezain antz-antzekoak: "Bertsolamintza" alde batetik, eta zuen jardunaldiok bestetik. Haiek ahozko komunikazioan, eta zuek gehienbat idatzizkoan, edota nahi bada, Walter J. Ong-en hitzekin esanez, bigarren mailako ahozkotasunean arreta osoa jarritz.

Eta gaur egun gertatzen den gauza bera gertatu izan da, —mailak eta aldeak barne—, euskal historian zehar. Entzulego bati mintzatu beharrak erakutsi zigun, beste edozein herritakoei bezala, badela jendaurreko hizkera bat, hartzun izateko landu eta menderatu behar dena. Hizkerabide hauek lantzen ahalegindu ziren eliz predikua, testu sakratuen itzulpena, liburu aszetikoak eta kristau-bideak. Eta gauza bera egin dute bai herri-literaturan, bertsolaritzan, pastoraletan, narratibagintzan, eta ez gutxiago literatura idatzian, beti ere aldian aldikoari erantzunik egokienak emanez.

Gaurkoari gagozkiolarik, gauza beretsua gertatu ohi zaigu bai prentsako, bai ikusentzunezko emanaldietan. Beharrezkoak diren oharkizunak eginez, hori bai. Gaurko hedabideetan, idatziz prestaturikoa da askotan jendaurrean hitzez-hitz banatzen dena. Eta bestalde, horrela esaniko testu hori bera gertatzen da gero, prentsak dakarren testuiturri berezietakoa. Beraz, bigarren mailako ahozkotasuna deritzan estiloa ari zaigu indartzen, estilo mintzatua eta estilo idatzia komunikazioko eskabideen arabera uztartzen direla.

Horregatik gaurko giroa euskaraz bizi dugunoi, edo bizi nahi dugunoi, horrek usmarazten digu, hedabideetako hizkera asmatzean eta erabiltzean jokatzeko dugula euskararen etorkizuna.

## 2. EUSKALTZAINDIAREN AHALEGINA

Hori guztia gogoan, begiaurrean dauka beti Erakundeak, euskararen *corpusa* zaintzea dela Euskaltzaindiaren egiteko nagusia. Adi egon behar du, jabetzeko nolakoa den garaiko euskararen taupada. Zuen arloari dagokionez, beste eginkizun guztien gainetik, arauemailea nahi luke izan, berari dagokionez. Eta horretarako ikerketa-eremu asko lantzen ditu, batzorde ezinbestekoak lanean jarriz. Eta ahalegin guztia jartzen du bere zereginik mamitsuenetan: hiztegitintzan, gramatikari, onomastikan, hizkuntz atlasan, literaturan eta dialektologian. Fruntsezko lanak dira, zuek asmatu nahi baduzue komunikabideek gaur eskatzen duten hizkerabidean.

Bestalde, zuen egoera jakina ikusita, sentiberatasun bat azaldu nahi luke, gaur euskarak bizi duen bidagurutze honetan zuen profesioiko euskaraz bizi duen kinkaz jabetu zaitezten. Eta sentiberatasun hau nolerebait mamitzeko zilegi bekit jardunaldiotan egoniko mintzatzaile baten ikuspegia hona ekartzea.

Lehenik uko egin behar zaio erdararen murruntzari, eta hau ez da beti erraza gertatzen itzulpengintzaz hainbeste baliatu behar den arlo honetan. Bigarren, uko egin behar zaio erregistroak egoki ez erabiltzeari, testua gogorra, irents-gaitza eta heldugabea bihurtuz. Eta hirugarrenik, bereziki saiatu behar du hizkerak berea izan behar duzen zuzentasuna, jatoritasuna eta ulergarritasuna eskuratzen. Kontuan hartu beharreko oharkizunak dira, eguneroko arazoetan lagun gaitzaten, gorarik ezar ditzagun geure hizkuntzarekiko helburuak.

Euskararekiko senaz eta sentiberatasunaz aparte, bada beste alderdi bat aipatu nahi nekeena hemen: euskal arloan auresku izateak dakarren lana eta ne-



kea. Euskara noranahikoa izan dadila nahi badugu, lizardiar esakera erabiliz, ezerk ez gaitu jareingo lana burutsu eta gogotsu egitetik, sena bizkorra eta egokitua izatetik, idazle-hiztun maila jaso eta jantzia edukitzetik. Eta hau guztia saiatze etenezina da, idazle eta esatari onen fruitu nekeza bezain atsegintsua. Honek neur-tzen du geure zereginaren zailtasuna eta meritu guztia.

Euskaltzaindiak, hainbat euskaldun borondateko onekoen izenean, eskertzen dizue bizkarreratu duzuen zama. Eta zoriontzen ere bai, lortu dituzuelako zuen helburuak eta ardietsi, gainera, lan bikainak. Eta berriro ere agur, Euskaltzaindiaren izenean.



**“RESURRECCION MARIA AZKUE” LITERATURA SARIAK**



**BILBAO BIZKAIA KUTXAK-EUSKALTZAINDIAK  
“RESURRECCION MARIA AZKUE” SARIAK BANATZEAN**

*Bilbo, 1994.02.18*

*Manfred Nolte Aramburu,  
zuzendari orokorra/director general*

Egun on Jaun-Andre guztioi:

Kezkaten gaitu aspaldian ikusten dugun euskal egoera literarioak, batez ere bere sorkuntzak. Arrazoiak bilatzerakoan zaila iruditzen zaigu egoera ekonomikoari errua botatzea, inoiz baino hobea delako, euskal sorkuntza artistikoak indartzeko.

Beharbada, astiro-astiro irakurle kopurua gutxitzea, baita telebista eta diska-rem eragina ere izan dira arrazoi batzuk arazo honetan.

Hau berreskuratzeko, irakurketa eskaintzak eta literatur sorketak bultzatu behar dira.

Horrexegatik Bilbao Bizkaia Kutxak, Euskaltzaindiaren laguntza ezin egokia-gorekin, Resurrección María de Azkue ipuin eta bertsoen sariketarako deialdia egin du. Honekin, ume-umetatik biztu nahi da, sorkuntza literarioarako hazia, idazle handiak sortzeko.

Sari hauek dakarten aberastasuna, hasiera bat baino ez da etorkizunerako.

Hemen esandako guztionek, bultzatzen du Bilbao Bizkaia Kutxa ildo beretik jarraitzera.

Eskerrik asko.



## R.M.AZKUE SARIKETAKO IDAZLANEN ARGITALPENA

Bilbao, 1994.02.18

Juan Luis Goikoetxea Arrieta

### 1. Liburuaren aurkezpena

1994.eko otsailaren 18an, ostiralez, eguerdiko 13ean aurkeztu zen jendarean *Ipuinak eta Bertsok* deritzan liburua, 1992.urteko idazlanek osatzen dutena.

Mahaian, Malfred Nolte Aramburu Bilbao Bizkaia Kutzako zuzendari orokorarekin batera, Jean Haritschelhar euskaltzainburua eta Juan Luis Goikoetxea zeuden. Areto bete-betean, Juan Mari Lekuonaz gain Euskaltzaindiko literatura batzordekideak ziren. Guztiori antolatzen, sariketako eragile diren Leopoldo Zugaza eta Daniel Soloaga kutzakoak.

Ale hau, BBRk delakoak argitaratutako Azkuen sarien artean bigarrena da. Mila ale dira argitaratuak. Zabalketa biblioteka, ikastola zein eskoletan egiten da, batez ere, baina liburutegietan ere salduz.

A Saileko -13 urterarteko- hiru ipuin eta beste hainbeste bertso argitaratu dira. Bn,-13tik 17rartekoetan-, berdin, hiru eta hiru. Liburuak, 51 orrialde eta gentileziazkoa dauzka. Azal gogorra, "guaflex" sendoa, kartoiduna eta lau tintara burutu ostean glasofonatua. Offset delakoan inprimatua. Papera, Ibiza, 800-900 gramo m2; glasofonatua. Offset "hegur kolorekoa" 90 gramo. m2 delakoan inprimatua. Tolestatua eta hariz josia. Amaierako ekoizkina: 175 x 210 mm. (1)

Aise frogatu ahalko duzun legez, liburuaren muina txukun bezain zuzen dator. Gaizki ulertze penagarriaren ondorioz hutsegite batzuk ere bai.

Guk zuzentzerakoan errespetatu egin ditugu euskalkiak, muga ezartzea hain erraza izan ez arren. Ikaslearen adina ez dugu ahaztu. Ondorioz, ez gara zuzentasuna kontuan hartzetik urrun abiatu; koherentzia-kohesioetan ez gara sartu gehiegi. Erderekin ere, onar dezagun, indar handia dute egungo euskara moldean. Adina dutela badakigu euskara askoz sakonago ezagutzeko. Badakigu, forma, iraunkortasunean mantentzen dadin egina dela eta bere tasuna galdu egingo lukeela, ordena, egitura eta abar aldatuta.

---

(1) Rikardo Badiolak eskaintako informazio teknikoa.

2. Ume eta gazteak BBKn idazle

Haur euskaldunek betirik entzun izan dituzte sutondoko ipuinak nahiz oheburukoak. Gainontzeko hizkuntzetakoen antzera, irakurri ere bai, XX.mendeko hirugarren hamarkadatik aurrera, behintzat. Zorionerako, mendea atso edo aguretu zaigunean, gazteria bera da idazle eta, gutxi balitz, idazlan argitaratuen jabe. Bai BBKk zein Euskaltzaindiak merezi dute R.M. Azkue sarien kudeatze eta finantzatzeagatik euskaldunon eskerrona. Alegeratzekoa da burmuinetan txanponak eta txantelak darabiltzatenek haur liburua kultura ondasuntzat baloratzea; liburutan dirua xahutzea zeregin probetxuzkotzat ikustea. Badirudi, Kutxa honetako arduradunek eurenganatu gura duten gizarteak, irakurketa ontzat daukanez, ume zein gazteei liburuak eskuratzea baloratu egiten duela.

Olatz

Ekaitz

Olatz Itzkader.

Ekaitz Goikoetxea

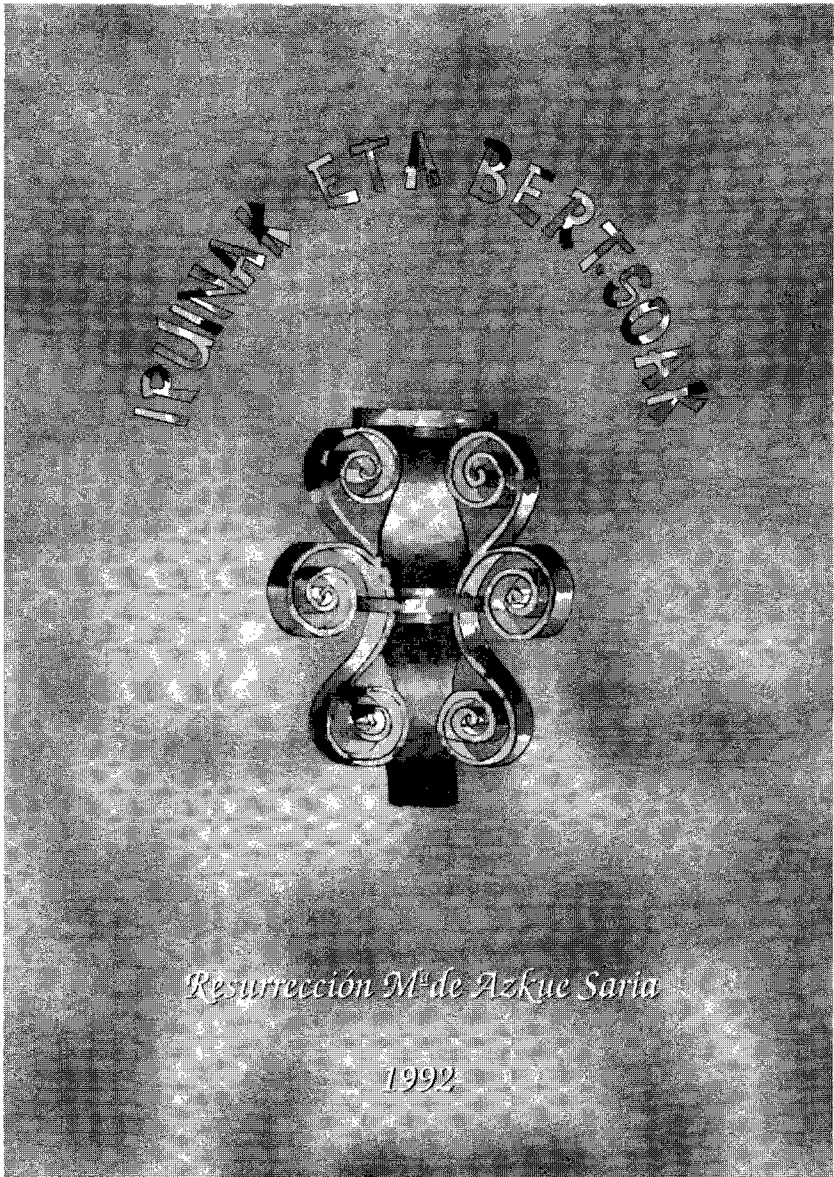
Pujana

Inti Etxebarria

Argia Pujana

~~Haritz~~  
Haritz Urizarbatrena





Hainbeste kolore, horrenbesteko papera edo azalezta durako liburu ederra argitaratzea ere ez dago, gaur egun, edozein argitaletxeren esku. “Kolorea sartzeak dakartzan gastuak estali ahal izateko bost mila ale bota behar direlako, gutxienez, eta, gaur egun, kopuru horietara iristea ezinezkoa zaigunez, zuri-beltzean apaindu behar izaten ditugu gure liburuak,..., edo bestela, kolorezkorik irakurri nahi badugu, itzulpenetara jo” (2). Horrez gainera, liburua luxuzkoa denez, bizi dugun krisiak gutxitu egin du kontsumoa.

### 3. Liburuaren barrua

Ikasgelako mahai deserosoetan baino egokera atseginagoan irakurtzeko liburua dukezu hau; aratinez zein ahozpe, baina etzanik; txarrean ere besaulki apatzean.

Bill, Billy eta Patxik 11. orrialderako hunkitu zaituzte. Negar eragiteraino hunkitu. Bidera datorkizu A. Puskinek esaten zuena: “Desegin gaitzen negar zotinka fikzioaren aurrean”.

“Halako batean, haitzetara igotzeko ahaleginak egiten hasiko zara. Entxaladako letxugetan aurkitzen diren barraskilo mukitsu haien larrua bera baino irristakorrago zegoen haitzera. Zirkuetako ekilibristen antzera ibiliko zara erori beharrean”. Jadanik, bazabiltza 13.ean. Aurreko leiho zoragarriak mesozoikoa dakarkizu gogora.

*Hosto baten pentsakizunak* zenekoan, “Mundu hau aldrebeskeriaz betea dago, eta Jaunak gizonei lurreko agintea uztean gaizki egin zuela pentsatzen dut” 19.ean diharduzula, hamairu urtez azaleratutako pentsamendu sakonagaz egin duzu topo. Ez zaizu, hain sustraitua izan arren, ulergaitz gertatzen ume-bardingo horren testua, ezen, betirik jabetu dira haurrek euren burua gainditzen zuten liburuez, nahiz eta edukin konplexu eta unibertsaleko izan: Swift-en *Gulliver-en bidaiak*; De Foe-ren *Robinson Krusoe* edo Rabelais-en “Gargantua eta Pantagruel” dira adibide garbi.

20.ean zoazela, olerkitzat baino bertsoztat hartzen duzun estrofaren aldamean, Alberto Rementeriarren pinturak erakartzen zaitu. “Ikasturtea”:

“Andereñoak begiratzen nau  
barrezka nagoanean,  
sekula ez dit hark begiratu  
txintxo-lasai naizenean;  
horrexegatik egon behar dut  
sarri askotan kalean,  
okerrena da aita ta ama  
konturatzen direnean”.

“Afizio kontuak”, eta 23.era ailegatua zara.

---

(2) Xabier Mendiguren. *Hegats* 9, 57-58 orr. 1994.

“Bertsolari izateak  
ditu zenbait zio,  
lehenengo hartarako  
jaio eta balio.  
Lopategi maisuak  
horrelaxe dio:  
Oraindik ez ninteke  
nire buruz fido”.

Lopategi irakurtzen duzularik, BBKko izkribuzko lan guzti hauen back-grounda osatzen duten irakasleek mereziko luketen aipamen publikoaz oroitzen zara.

Janariak izeneko bertso sorta idatzi duena ere markinarra da Mogel eta Fray Bartolome Madariagaren moduan.

Umeak orain hartzen  
dabiltza papilla.  
Hori beraientzako  
dala marabilla.  
Janari hori gustatzen  
zaie eurei pilla,  
ahora sartzeko ta  
beteteko zila.

Heldu zara, irakurle, “Love Story”ra.17 urte, aizu! Gradu bat gehiagoko mendian gora zoaz. Bada gairik, honaez gero, testu-iruzkinerako lain. “Kaleko iluntasunak irentsi nau. Behin eta berriro itzuli ditut begiak ospitaleko bere gelara. Gero eta urrutiago argia; gero eta kaskarragoa gau oskarbian. Adurraren izar guztien iseka...”, with the first hallo, you gave a meaning to this empty world of mine... Negar zotinak ito zidan maitasun istorio posiblearen doinua”.

“Zuhaitz bat, herri bat”. Metafora luzea, Euskal Herriaren alegoria. “Bazen zelai berde bat non zuhaitz sendo bat zegoen. Tximista batek ere botako ez zuela zirudien zuhaitz bat, zeinak bere inguruan zuhaitz txikiagoak zituen. Haritz zaharra babestuko zuten zuhaitz txikiak... Eta eguzkia irtetzen zen Ekialdetik eta ezkutatzen zen Mendebaldean; eta sortzen zen Sortaldetik eta sartzen zen Sartaldean”.

“High on this world”. Ingelesa berez-berez darabilte idazle trilingue hauek. 40.ean zoazela ez dakizu beronen idazlea, Olatz Merkader, gero ere, “Prometeo eta ni” deritzanean topatuko duzula, Aitor Sarriegi ere aurkitu duzun moduan. Zeinak gogora dakarkizun Arkaitz Cano —orain profesioaletara igona— orrialdeok orbizten aritutakoa dela. Geroak poza damaizu, behingoz bederen!

\* \* \*

“Hizki ttipien harmonia”. Hemen bertsolari baino poeta berria azaltzen zai- zu; Erroma eta Greziaraino joaten dakiena, Minerva artista askoren inspirazio iturri izanarengana.

“Prometeo eta ni”. “Sisifo eta ni”. Begietarako idatzia; entzutearekin behar hainbat antzematen ez dena; prosa nahiz poesiarekin ausartzen den Olatz Mer-kaderrena.

“Hautsak jan hau”. “Baina barkatzen diagu, hoa lasai; berriz ere kopiatuko diat azterketa. Arazoei buruz hitz egingo diagu. Elkartuko gaituk hutsegin ezin den zitan”.

Heldu haiz liburuan zeharko txangoaren lurmuturrera neurekin batera. Ikusi dukezu nola ez duten gazteek errelato edolkuraturik nahi. Zelan gazteak, asaska dadin, behar-beharrezkoa duen kontaketa egoera bortitzen eragina. Aristotelesek zioen funtzio katartikoa bete dezan.

“Egia edo guzurra, begi bien artean sudurra”.

**BILBAO BIZKAIA KUTXA-EUSKALTZAINDIA  
“RESURRECCION MARIA AZKUE” SARIAK EMATEAN  
EUSKALTZAINBURUAREN HITZALDIA**

*Bilbo, 1994.02.18*

*Jean Haritschelhar,  
euskaltzainburua*

Bilbao Bizkaiko Kutxako buru Jauna,  
Jaunak eta Andereak, agur.

Pozik mintzatzen naiz egun Bilbao Bizkaia Kutxako areto nagusi honetan, orain bertan emanak izan direla Bilbao Bizkaia Kutxak eta Euskaltzaindiak eskaintzen dituzten sariak eskoletako haurrentzat.

Lehenik nahi zaitut agurtu Manfred Nolte Aramburu jauna, Bilbao Bizkaia Kutxako buruzagia eta, denbora berean, eskertu zure hitzaldia. Azken hiru urte hauetan, elgarrekin eta eskuz esku egiten dugu lan, sariak antolatuz, eleberri, olerki, antzerki eta saioentzat, zuek behar den dirua emanez. Euskaltzaindiak epaimahaia antolatuz eta bere babes eskainiz.

Baina poz bereziarekin nago egun hemen haurrentzat sortu den Resurrección María Azkue sari ematearen karrietara. Alabaina, sorkuntzari buruz diren sarietan bozkarioz betetzen nau egungo sariak, haurrentzat egina baita 10-14 urte artekoentzat eta ere 14-17 urte bitartekoentzat. Ehun ta hogeita hamar bat lan etorri dira eta paradaz baliatzen naiz eskerren bihurtzeko epaimahaikoei. Xabier Altzibar, Jon Otegi eta Iñaki Bernaola jaunei.

Denbora berean, Juan Luis Goikoetxea, iazko lan sarituen biltzailea eta paratzailea eskertu nahi nuke, eskuetan daukadan liburua, Bilbao Bizkaia Kutxak argitaratua, ederra, gustu handirekin antolatua, marrazki zoragarriez hornitua baita.

Euskal literatura aurrera badoa aurtengo sariarekin. Euskaltzaindiak egiten du lan literaturaren bultzatzeko eta aztertzeko. Hain zuzen, hemen baitaude Literatura ikerketako batzordekoak, azpimarratu nahi nuke literatur kritikari buruz biltzen ari duten hiztegia, bigarren mailan eta unibertsitateetan baliatzen ahalko dena agertuko delarik. Goiz honetan bilduak ziren Euskaltzaindiarne egotizan.

Azkenik nahi dizkiet zorionak eman sariak ukan dituztenei. Goizik hasi zarete lanean; merezi zenituzten txaloak ukanak dituzue. Segi aurrera! Zuek zarete etorkizuneko idazleak. Zuei eta zuen lanei esker eta hala nahi baituzue iraunen du euskarak, gure hizkuntza maiteak. Zuentzat ene txaloak eta zorionak. Eskerrik asko.





